

ფრიდონ საყვარელიძე

ნუჩიოზი

თბილისი 2023

**ფრიდონ საყვარელიძე
ნარილავი**

**რედაქტორი ანი ჭაბაშვილი
დამკაბადონებელი მაკა ცომაია**

**დაიგეოდა ვას „სეზანში“
CEZANNE**

ISBN 978-9941-8-5719-5

წინათქმა

არ ვყოფილვარ მონაწილე დისკუსიისა, რომელიც ეხებოდა თანამედროვე მაღალტექნოლოგიური საშუალებების გამოყენებით მოქალაქეებზე ტოტალური კონტროლის სისტემის თითქმის გარდაუვალ შექმნას, რომლის დროსაც ვინმეს არ ეთქვას: „რა მაქვს დასამალი? დაე, მითვალთვალონ! ეშინოდეთ დამნაშავეებს“.

ერთი შეხედვით, ლოგიკურია: რატომ უნდა ეშინოდეს პატიოსან, კანონმორჩილ კაცს?

მაგრამ...

„...პირადი ცხოვრების ყველაზე სახიფათო მტერი წესიერი მოქალაქეა, რომელიც ამტკიცებს – მე დასამალი არაფერი მაქვს, ამიტომ არც არაფრის მეშინია. ეს ღრმა გაუგებრობაა. ყოველ ადამიანს აქვს პირადი ცხოვრება, რომელიც გარე ჩარევისგან დაცული უნდა იყოს. ვის შეუძლია თქვას საკუთარ თავზე, რომ მისი ოჯახური ცხოვრების, ჯანმრთელობის, ფინანსური მდგომარეობის ნიუანსები გადაშლილი წიგნია, რომლის წაკითხვის უფლება ყველას აქვს. ასეც რომ იყოს, ეს ჯერ კიდევ არ არის ადამიანის პირად ცხოვრებაში ჩარევის საფუძველი. ისევ ვიმეორებთ, რომ პრაივესი არასდროს მდგარა ამგვარი საფრთხის წინაშე, ვინაიდან ნებისმიერ ჩვენს ქმედებას, ნებისმიერ კონტაქტს, მაღალი ტექნოლოგიური ხელსაწყოების საშუალებით შეიძლება ვინც უნდა ის დააკვირდეს. ეჭვი არ არის, რომ ინდივიდის გარშემო არსებული ყველა ინფორმაცია შეიძლება ერთ მშვენიერ დღეს დაკვირვების გიგანტურ სისტემაში გაერთიანდეს და ხელისუფლებას მოემსახუროს“.

ეს სიტყვები 2007 წელს დაინერა.

მას შემდეგ ტექნოლოგიური სისტემები კიდევ უფრო განვითარდა და, შესაბამისად, კიდევ უფრო გაიზარდა პირადი ცხოვრების ტოტალური კონტროლის შესაძლებლობებიც.

და კიდევ უფრო გაიზარდა იმ მოსაზრების ნონაც, რომელიც ზემოთ დავიმონმეთ და რომელიც ეკუთვნის ფრიდონ საყვარელიძეს.

ადამიანის უფლებები ფრიდონ საყვარელიძის მრავალმხრივი ინტერესის ერთ-ერთი ძირითადი საგანი იყო. მან ჯერ კიდევ გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში შეადგინა და გამოსცა „ადამიანის უფლებათა ლექსიკონი“ (1998 წ.), რომელიც საცნობარო-ენციკლოპედიური ხასიათის პირველი ქართულენოვანი ნაშრომი იყო და იგი დიდხანს ასრულებდა გზამკვლევის როლს ამ საკითხებით დაინტერესებული პირებისათვის.

მაშინ, როცა შეფარულად თუ ღიად თავისუფალი ადამიანისა და თავისუფალი საზოგადოების მოწინააღმდეგენი ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს დასავლეთიდან თავსმოხვეულ საქართველოსთვის მტრულ იდეოლოგიად სახავდნენ, ფრიდონ საყვარელიძემ დაასაბუთა, რაოდენ ორგანული იყო ადამიანის თავისუფლება და დემოკრატია ქართული სამყაროსთვის („ადამიანის უფლებები და ქართული კულტურა“, „დემოკრატია და ქართული კულტურა“).

ორიათასიან წლებში ფრიდონ საყვარელიძემ ორ ჟურნალში – „თავისუფლებასა“ და საქართველოს სახალხო დამცველის ეგიდით გამომავალ „სოლიდარობაში“ გამოაქვეყნა მთელი სერია სტატიებისა ადამიანის უფლებების, სამოქალაქო საზოგადოების, რელიგიის, პოლიტიკური იდეოლოგიებისა და დემოკრატიის საკითხებზე.

სწორედ ამ პუბლიკაციების კრებულია თქვენ წინაშე.

თუ გსურთ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებზე, დემოკრატიაზე, სამოქალაქო საზოგადოებაზე, პოლიტიკურ იდეოლოგიებზე არა მშრალი ინფორმაციული ტექსტები, არამედ ცოცხალი, ემოციით სავსე, ავტორისეული სულით განმსჭვალული თხრობა, თუ გსურთ ამ ტექსტებში იგრძნოთ საკუთარი გულისფეთქეაც, მაშინ ეს წიგნი თქვენთვისაა.

ოთარ ზოიძე
27.07.2023 წ.

თავისუფლება

ადამიანის მოვალეობები სახელმწიფოს წინაშე

ყოველ ადამიანს აქვს უფლებები და თავისუფლებები, მაგრამ უფლებებისა და თავისუფლებების გარდა, მას აქვს მოვალეობები როგორც სახელმწიფოს, ისე საზოგადოების თუ მისი თითოეული წევრის წინაშე. ამ წერილში სახელმწიფოს წინაშე ადამიანის მოვალეობებზე ვისაუბრებთ.

სანამ ამ საკითხს დანვრილებით შევეხებოდეთ, ჩვენი აზრით, აუცილებელია ერთი განმარტება:

ხშირად ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს უკავშირებენ მის მოვალეობებს სახელმწიფოს წინაშე. ამ მოსაზრების მიხედვით, თუ ადამიანი თავის მოვალეობებს შეასრულებს, მაშინ სახელმწიფო დაიცავს მის უფლებებსა და თავისუფლებებს.

ეს ასე არ არის. უფლებები და თავისუფლებები იმიტომ გვაქვს, რომ ადამიანებად დავიბადეთ. ისინი ჩვენი ადამიანური ბუნებიდან გამომდინარეობს. ამასთან ერთად, რა თქმა უნდა, ჩვენ გვაქვს მოვალეობები სახელმწიფოს წინაშე. თუკი ამ მოვალეობებს არ შევასრულებთ, სახელმწიფო ვერ იფუნქციონირებს და ამ შემთხვევაში მას შეუძლია ჩვენი დასჯა, მაგრამ ეს სრულებით არ არის დაკავშირებული ჩვენს უფლებებსა და თავისუფლებებთან. უფლებები და თავისუფლებები იმიტომ გვაქვს, რომ ადამიანები ვართ, მოვალეობები კი უნდა შევასრულოთ, რადგან მოქალაქეები ვართ. თუკი ჩვენს მოვალეობებს არ ვასრულებთ, ეს არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს უფლება აქვს ჩამოგვართვას ჩვენი უფლებები და თავისუფლებები (მას შეუძლია,

მაგალითად, დაგვაპატიმროს კანონიერ საფუძველზე და ამით შეზღუდოს ჩვენი თავისუფლება, მაგრამ წამების, აბუჩად აგდების, პატივისა და ღირსების შელახვის უფლება სახელმწიფოს არასოდეს აქვს, თუნდაც უმძიმესი დანაშაული გვეკონდეს ჩადენილი). ამრიგად, უფლებები და თავისუფლებები არ არის დამოკიდებული მოვალეობებზე.

მაინც რა მოვალეობები აქვს მოქალაქეს სახელმწიფოს წინაშე?

ასეთი მოვალეობა სულ ოთხია:

1. მოქალაქე მოვალეა, იხადოს გადასახადები, რათა სახელმწიფოს შეექმნას ნორმალური ფუნქციონირების საშუალება. ეს თავად მოქალაქის ინტერესებშია, რათა სახელმწიფომ შეძლოს მისი დაცვა შიდა და გარე საფრთხისგან. ე.ი. შექმნას არმია, პოლიცია და სასამართლო. თუ მოქალაქე გადასახადებს არ გადაიხდის, სახელმწიფო ვერ შეძლებს თავისი ამ ძირითადი ფუნქციის შესრულებას; ვერც გარეშე საფრთხისგან დაიცავს და ვერც შინაურისგან. თანაც, ვერც მოქალაქენი განახორციელებენ საკუთარ უფლებებსა და თავისუფლებებს. არც სკოლა აშენდება, არც საავადმყოფო და არც სასამართლო, ვერც მასწავლებლები და ექიმები მიიღებენ ხელფასებს.
2. სამხედრო ვალდებულება – მოვალეა თუ არა მოქალაქე იმსახუროს არმიაში? რა თქმა უნდა, მაგრამ არსებობს გამონაკლისები, როდესაც რაიმე ძალზედ სერიოზული მოტივის გამო მას არ სურს ან არ შეუძლია ჯარში სამსახური. ამ შემთხვევაში, კეთილი უნდა ინებოს და ალტერნატიულ სამსახურში წავიდეს ან გაზრდილი გადასახადი იხადოს მთელი სიცოცხლის განმავლობაში, როგორც ეს ზოგიერთ ქვეყანაშია, და ამგვარად შეუწყოს ხელი ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერებას.
3. კანონმორჩილება!? – უნდა დაიცვას თუ არა მოქალაქემ ქვეყნის კანონმდებლობა? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უნდა იყოს თუ არა ის კანონმორჩილი? უმრავლეს შემთხვევებში ასეა. თუმცა, აქაც არის გარკვეული ნოუანსები. განა ყველა კანონი კარგია? ასე რომ იყოს, საკანონმდებლო ორგანოების საქმიანობას აზრი დაეკარგებოდა და სახელმწიფოები ასე ხშირად არ გამოცვლიდნენ ან შეასწორებდნენ კანონებს მათი სრულყოფის მიზნით. მეტიც, ზოგიერთი კანონი შეიძლება სრულიად უვარგისი აღმოჩნდეს, ვინაიდან ზღუდავს ან სულაც აუქმებს გარკვეულ უფლებასა თუ თავისუფლებას. როგორ უნდა მოიქცეს მოქალაქე ასეთ შემთხვევაში? აქვს თუ არა მას უფლება დაარღვიოს ასეთი კანონი? ასეთი

არაერთი ისტორიული მაგალითი არსებობს. მაჰათმა განდი და მარტინ ლუთერ კინგი არათუ არ გამოიჩინებდნენ კანონმორჩილებით, არამედ სხვებსაც მოუწოდებდნენ კანონსაწინააღმდეგო ქმედებისკენ და სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის ფართომასშტაბიან აქციებს აწყობდნენ. სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა კი, თავისი არსით, იმ კანონის აშკარა და საჯარო დარღვევაა, რომელსაც აქციის ჩამტარებელი ამორალურად და ზიანის მომტანად მიიჩნევს. ამ აქციების დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ კანონის დამრღვევი პირი მზად არის სასამართლოს წინაშე წარდგეს და სასჯელიც მოიხადოს. ამგვარი ქმედება სამართლებრივ სახელმწიფოებში გამოიყენება. ისინი, კი ვინც სახელმწიფოს უცხოოდ, ხელისუფლებას კი თავსმოხვეწულად მიიჩნევენ, ცდილობენ კანონის დღევანდისა და სასჯელს თავი აარიდონ.

ამრიგად, მოქალაქე არ არის ვალდებული, დაიცვას კანონი, რომელიც მისი აზრით, უმართებულოა; პირიქით, შეუძლია ხაზგასმით დაარღვიოს კიდევ, მაგრამ მოვალეა, პატივი სცეს და დაემორჩილოს სასამართლოს გადაწყვეტილებას (ისიც უნდა ითქვას, რომ ასეთი მოვალეობა არ ჰქონიათ კომუნისტურ ეპოქაში მოღვაწე დისიდენტებს, ამგვარი მოვალეობა არც არადემოკრატიული ქვეყნების მოქალაქეებს აქვთ).

4. დაბოლოს. თითოეული ადამიანის უფლება, უფრო მეტიც, მოვალეობაა დაამხოს ხელისუფლება, რომელმაც წარიტაცა მისი უფლებები და თავისუფლებები და ქვეყანაში დიქტატორული, დესპოტური რეჟიმი დაამყარა. ხაზს ვუსვამთ, ამგვარი რეჟიმის დამხობა ადამიანის მხოლოდ უფლება კი არაა, პირველ ყოვლისა, მისი მოვალეობაა.

ორასზე მეტი წლის წინ, 1776 წლის 4 ივლისს – თავიანთი სახელმწიფოს დაარსებისას დამოუკიდებლობის დეკლარაციის პრეამბულაში ამერიკელებმა აღიარეს:

ჩვენ გვესმის როგორც თავისთავადი ჭეშმარიტება, რომ ყველა ადამიანი არის თანასწორი და დაჯილდოებულია ღმერთის მიერ ხელმეფებელი უფლებებით. ამ უფლებათა უზრუნველსაყოფად ხალხი აყალიბებს მთავრობას, რომლის კანონიერი ძალაუფლებაც გამოძინარეობს მართულთა თანხმობიდან. თუკი როდისმე ესა თუ ის მმართველობის ფორმა საშიში აღმოჩნდება ამ მიზნებისთვის, ხალხს უფლება აქვს, დაამხოს ხელისუფლება და შექმნას ახალი, რომელიც საფუძვლად ისეთ

პრინციპებს აიღებს და ისე მოახდენს საკუთარი ხელისუფლების ორგანიზებას, როგორსაც ხალხი მიიჩნევს უფრო ხელსაყრელად და სასარგებლოდ უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად“.

უფრო ქვემოთ კი დეკლარაციის ავტორები ამბობენ:

“...როდესაც გრძელი რიგი ბოროტმოქმედებისა და ძალადობისა... მიმართულია იქით, რომ ადამიანები აბსოლუტურ დესპოტიზმს დაუმორჩილონ, მათი უფლებაა, მათი მოვალეობაა (ხაზგასმა აქ და შემდგომში ჩვენია – ფ.ს.), დაამხონ ასეთი ხელისუფლება“.

საფრანგეთის რევოლუციის უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტში: „ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“ – ნათქვამია:

“ყოველი პოლიტიკური კავშირის მიზანია ადამიანის თანდაყოლილი და განუყოფელი უფლებების დაცვა, როგორიცაა: თავისუფლება, საკუთრება, უსაფრთხოება და ჩაბპრისადმი წინააღმდეგობის განეხა“.

საქმე ის არის, რომ დემოკრატიული სახელმწიფოები ცნობენ და იცავენ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით.

აქედან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა წყარო არ არის სახელმწიფო. სახელმწიფო კი არ ანიჭებს ადამიანს ამ უფლებებსა და თავისუფლებებს, არამედ აღიარებს მათ არსებობას სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად. ამას გარდა, სახელმწიფო მოვალეა დაიცვას ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები.

ამრიგად, თუკი სახელმწიფო არ ასრულებს საკუთარ მოვალეობებს მოქალაქის წინაშე (ანუ არ ან ვერ იცავს მას შინაური და გარეშე მტრისგან, ვერ უზრუნველყოფს მოქალაქისთვის ღირსეული ცხოვრების პირობების შექმნას და სხვა), მეტიც, წარიტაცებს მის წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს (რომელიც, ამასთან, მისი ნაწყალობები არ არის), მოქალაქის არა მარტო უფლება, არამედ მოვალეობაცაა დაამხოს ამგვარი ხელი-

სუფლება და ამ გზით დაიბრუნოს სახელმწიფოს მიერ უზურპირებული უფლებები და თავისუფლებები.

ადამიანის ეს უფლება და მოვალეობა სახელმწიფოს შექმნის ხელშეკრულებითი თეორიიდანაც გამომდინარეობს, რომელიც ნებისმიერი სახელმწიფოს შექმნას გაცნობიერებული აქტის სახით წარმოგვიდგენს. ამ ხელშეკრულების მიხედვით, ხალხი საკუთარი უფლებების ნაწილს სახელმწიფო ხელისუფლებას გადასცემს, სახელმწიფო კი ვალდებულებას იღებს, დაიცვას ადამიანის განუყოფელი უფლებები, ანუ დაიცვას მისი საკუთრება, თავისუფლება და ა.შ. ამგვარი ხელშეკრულება ხელისუფლების კანონიერების საფუძველია. ხელშეკრულების მონაწილე თითოეული მხარე საერთო ნებას ემორჩილება ისე, რომ თავად არის ამ ნების განხორციელების მონაწილე. სუვერენიტეტი ხალხს ეკუთვნის, ხოლო მმართველნი ხალხის წარმომადგენლები არიან და პასუხს აგებენ მის წინაშე. ამის შედეგად ხელისუფალთა და საზოგადოებას შორის წარმოიშვება ორმხრივი უფლება-მოვალეობების კომპლექსი და მისი შეუსრულებლობის შემთხვევაში – შესაბამისი ურთიერთპასუხისმგებლობაც. ამ კონცეფციას ღრმა დემოკრატიული ფესვები აქვს და ასაბუთებს ადამიანების ბუნებრივ უფლებას, დაამხოთ ის ხელისუფლება, რომელიც არ ასრულებს საკუთარ მოვალეობებს ხალხის წინაშე.

ეს თეორია ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში წარმოიშვა, სადაც სოფისტები თვლიდნენ, რომ სახელმწიფო ადამიანების ხელშეკრულებითი გაერთიანების შედეგად წარმოიშვა სამართლიანობის უზრუნველყოფის მიზნით. მაგრამ თუ ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების ნაშრომებში ამ თეორიის ჩანასახები გვხვდება, მე-17-18 საუკუნეების ბრწყინვალე მოაზროვნეებმა – სპინოზამ, გობსმა, ლოკმა და რუსომ ის საბოლოოდ განავითარეს და ახალ სიმაღლეზე აიყვანეს.

ამ თეორიის მიხედვით, იმ ხელისუფალთა წინააღმდეგ, რომლებიც თავიანთი ხალხის მიმართ დესპოტურ ძალაუფლებას ახორციელებენ, ადამიანებს ერთადერთი შესაძლებლობა რჩებათ – უსამართლო და უკანონო ძალას თავადაც ძალა დაუპირისპირონ. თავდაპირველი, ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, „დასაბამიერი კანონის“ (ლოკის ტერმინია) მიხედვით, რომელიც ადამიანთა მიერ მიღებულ ყველა კანონზე აღმატებულია, ხალხის უფლებაა განსაჯოს, აქვს თუ არა საკმარისი მიზეზი იარაღს მოჰკიდოს ხელი. ლოკის მიხედვით, ხალხის სუვერენიტეტი საბოლოო ჯამში უფრო მაღალი და მნიშვნელოვანია ამავე ხალხის მიერ შექმნილი სახელმწიფოს სუვერენიტეტთან შედარებით (ეს კარგად ჩანს კრიზისულ ვითარებებში). თუ ხალხის უმრავლესობა გადა-

წყვეტს, წერტილი დაუსვას საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დამრღვევ ხელისუფალთა თავხედობას, რათა სახელმწიფო დაუბრუნდეს თავისუფლების, კანონიერებისა და საყოველთაო კეთილდღეობისკენ მიმავალ გზას, მაშინ შეიარაღებული სახალხო აჯანყება სრულიად კანონიერი და მართლზომიერი იქნება.

თუკი ზემოთქმულს იმასაც დავამატებთ, რომ თავისუფლება არა მარტო ადამიანის უფლებაა – იმოქმედოს საკუთარი ნების შესაბამისად, ვისიმე სახელით დანესებული ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე, არამედ მისი მოვალეობაც, ცხადი გახდება, რომ ადამიანი მოვალეა ნებისმიერი მეთოდით დაიცვას საკუთარი თავისუფლება, რომელიც მას უკანონოდ წარტაცეს.

„თავისუფლება“

№12, დეკემბერი, 2002

პრაივესი

ანუ განმარტოების სიკეთის შესახებ

„მარტოობაში ადამიანი ხშირად თავს
ნაკლებად მარტოსულად გრძნობს“.

ჯორჯ ბარონი

ადამიანები ძლიერ ცნობისმოყვარენი ვართ. მეტნაკლებად, ყველა. ძველი სენტენცია იმის შესახებ, რომ თითოეულს სურს ამოიცნოს სხვა, თავად კი ამოუცნობი დარჩეს – დღესაც აქტუალურია. ჩვენ ვცდილობთ სხვა ადამიანების შესახებ სწორედ იმგვარი ინფორმაციის მოპოვებას, რისი გამჟღავნებაც მათ თავად არ სურთ. რა ხშირად გვინდა სხვების პირადი ცხოვრების დეტალების გაგება. მაგრამ როგორც კი ვინმე გაზედავს ჩვენს წმიდათა წმიდაში შემოჭრას – აღშფოთებას ვერ ვმაღავთ. ტელეფონში დასმული, ერთი შეხედვით თითქოს სრულიად უწყინარი კითხვა – ვისი ბინაა? – უმალ პროტესტის გრძნობას ბადებს და ზრდილობიანი, მაგრამ ცივი პასუხისკენ გვიბიძგებს: – თქვენ სად რეკავთ? გულში კი ვფიქრობთ – რა შენი საქმეა? მართლაც და რა მაგის საქმეა? ან რატომ უნდა ვუთხრა, ვინ იცის – ვინ არის? ჯერ თვითონ მითხრას, სად რეკავს და მერე ვნახოთ. არანაკლებ გავლიზიანდებოდით, თუ სხვა, ასევე „უწყინარ“ კითხვას – რომელი ბრძანდებით? – დაგვისვამდნენ. ამ „თავხედობისთვისაც“ (ბრჭყალების მოშლა ან მისი დატოვება მკითხველისთვის მიმინდია) შეიძლებოდა ზრდილობიანად გვეპასუხა – ჯერ თქვენი სახელი მითხარით, ბატონო! – მაგრამ გალიზიანება უკვე აშკარად დაგვეტყობა და შემდეგ კითხვას თუ აღარ დაგვისვამენ, მათთვის აჯობებს.

ეს რაც შეეხება უწყინარ კითხვებს. აი, ჩვენი ცხოვრების სხვა, ინტიმურ, კითხვებზე პასუხი კი არა მგონია, ასეთივე ზრდილობიანი აღმოჩნდეს. ადა-

ლუი ბრანდეისი
აშშ-ის უზენაესი
სასამართლოს წევრი
(1919-1939 წწ.)

მიანებს სურთ, მაქსიმალურად შეინარჩუნონ პირადი მათთვის მგრძნობიარე ინფორმაციის კონფიდენციალობა. ასე იყო უძველესი დროიდან, რის შედეგადაც მსგავსი სურვილები არაერთი სამართლებრივი და მორალურ-ეთიკური ნორმის საფუძველი გამხდარა. ამის საუკეთესო მაგალითია აღსარების საიდუმლო; ჯერ კიდევ გავრცელებული შეილად აყვანის საიდუმლოს გახსენებაც შეიძლება.

ყველაფერი ეს პირადი ცხოვრების ნაწილია, პირადი ცხოვრებისა, რომელსაც განსაკუთრებულად ფაქიზი მოპყრობა და საკმაოდ მკაცრი დაცვა სჭირდება. ანგლოსაქსური სამართლებრივი ცნება პრაივესი სწორედ პირადი ცხოვრების თავისუფლებას, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას ნიშნავს. ამ ტერმინმა ჯერ კიდევ ვერ მოიკიდა ფეხი ქართულ ენაში. არადა პრაივესი,

გარდა იმისა, რომ მთელ მსოფლიოში მიღებული და დამკვიდრებული ტერმინია, მკაფიოდ და სხარტადაც გამოხატავს მის შინაარსს.

პრაივესის საყოველთაოდ მიღებული განმარტება არ არსებობს; მეტიც, ადამიანის არცერთ სხვა უფლებას აქვს იმდენგვარი განმარტება, რამდენიც პრაივესის. თუმცა ეს არ აკნინებს მის მნიშვნელობას, მით უმეტეს, რომ

გარკვეული აზრით, ადამიანის ყველა უფლება პრაივესის ფორმაა¹.

აშშ-ის სასამართლოს მომავალმა თავმჯდომარემ, იმხანად კი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ბოსტონელმა ადვოკატმა ლუი ბრანდეისმა (Louis Brandeis) 1890 წელს სემუელ უორენთან (Samuel Warren) ერთად გამოაქვეყნა სტატია – „პრაივესის უფლება“ („The right to privacy“), რომელშიც წარმოადგინა პრაივესის, როგორც სამოქალაქო უფლების ხედვის საკუთარი პოზიცია და განმარტა ის, როგორც ყოველი ადამიანის უფლება – თავი გაანებონ, ან, სხვა-

1. Volio, Fernando. "Legal personality, privacy and the family" in Henkin (ed) The International Bill of Rights, New York: Columbia University Press, 1981.

გვარად რომ ვთქვათ, განმარტოების უფლება ("The right to be left alone")². დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ არცერთ სხვა საუბრნალო სტატიაას არ მოუხდენია ისეთი გავლენა ამერიკის, შემდგომში კი სხვა ქვეყნების იური-დიული საზოგადოების ცნობიერებაზე, როგორც ზემოთ აღნიშნულს, ვინაი-დან მასში ჩამოყალიბებული დოქტრინა მრავალი სასამართლო საქმის გადა-ხედვის ან სარჩელის მიზეზი გახდა.

პრაივესის ცნობილი სპეციალისტის, ალენ უესტინის (Alan Westin) აზრით,

პრაივესი არის ადამიანის სურვილი, თავისუფლად აირჩიოს, თუ რა ვითარებაში და რა ხარისხით არის ის მზად, გახსნას საკუთარი თავი, თავისი ჩვევები და საქციელი სხვა ადამიანებისთვის³.

იერუსალიმის ებრაული უნივერსიტეტის სამართლის პროფესორ რუთ გე-ვისონის (Ruth Gavison) მიხედვით, პრაივესი 3 ელემენტისგან შედგება: საი-დუმლოობა, ანონიმურობა და განმარტოება. ეს არის მდგომარეობა, რომელიც შეიძლება დაიკარგოს როგორც ადამიანის სურვილით, ისე გარედან ჩარევით⁴.

ბრიტანეთის კალკუტის კომიტეტი პრაივესის განსაზღვრავდა როგორც პირდაპირი ფიზიკური ქმედების ან ინფორმაციის გამოქვეყნების მეშვეობით პირად ცხოვრებასა ან ქმედებაში, ან ოჯახის ცხოვრებასა და ქმედებაში შეჭ-რისგან დაცვის უფლებას⁵.

უფრო ზოგადად, პრაივესი ნიშნავს პირადი ცხოვრების მონყობას საკუ-თარი მოსაზრებების მიხედვით, როდესაც უცხოთა ჩარევა მინიმუმამდეა დაყ-ვანილი. ის ეხება პირად, საოჯახო და შინაურ ცხოვრებას, ფიზიკურ და სუ-ლიერ ხელშეუხებლობას, პატივსა და ღირსებას. დაუშვებელია ადამიანის არასნორად წარმოჩენა, იმ არასასურველი ფაქტების გამჟღავნება, რომელიც საქმესთან არ არის დაკავშირებული, პირადი ფოტოების არასანქცირებული გამოქვეყნება. ადამიანი დაცული უნდა იყოს შპიონაჟისა და გაუმართლებე-ლი ან დაუშვებელი უტაქტო ქმედებებისგან, პირადი მიმონერის მასალების

2. Samuel Warren and Louis Brandeis, "The right to privacy", Harvard Law Review 4, 1890. pp. 193-220.

3. Alan F Westin, Privacy and Freedom, Atheneum, New York. p. 7.

4. Privacy and the Limits of Law, [1980] 89 Yale L.J. 421, at 428.

5. Report of the Committee on Privacy and Related Matters, Chairman David Calcutt QC, 1990. Cmnd. 1102, London: HMSO, p. 7.

არასწორი გამოყენებისა თუ იმ ინფორმაციის გამჟღავნებისგან, რომელიც პიროვნებამ კონფიდენციალურად გაანდო ან მიიღო სხვისგან.

პრაივესი პიროვნების ინფორმაციულ სუვერენიტეტსაც ნიშნავს. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს, აკონტროლოს საკუთარი და მის შესახებ გავრცელებული ინფორმაცია. არავის აქვს ინფორმაციული სუვერენიტეტის შელახვის უფლება. პრაივესის დარღვევა განიხილება როგორც ძალადობა, ისევე როგორც ფიზიკური ძალადობა თუ ქონების ქურდობა. ამიტომ, პრაივესის დარღვევა შესაძლებელია ძალადობის გამოყენების კანონით დადგენილ პირობებში და მხოლოდ როგორც პასუხი ძალადობაზე. პრაივესის კონცეფცია ეყრდნობა ინდივიდუალური ინტერესების პრიმატს საზოგადოებრივ ინტერესებზე (არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ყოველთვის არსებობენ ე.წ. „გამორჩეული ინდივიდები“, რომლებიც საზოგადოებრივ ინტერესებს გამოხატავენ. სხვადასხვა ინდივიდი საზოგადოების სხვადასხვა ინტერესს გამოხატავს, საზოგადოება კი არაანთროპომორფულია, მას არ აქვს „საინფორმაციო ღრუ“, რათა საკუთარი ინტერესები გაახმოვანოს). საზოგადოებას არ აქვს უფლება, დაინტერესდეს პირადი საქმეებით, თუ ინდივიდი აშკარად არ გამოხატავს ამგვარ სურვილს.

პრაივესის შესახებ მრავალრიცხოვანი მინიშნებაა ბიბლიაში⁶; დიდი ყუ-რადლება ეთმობა პრაივესის დაცვას ასევე ძველებრულ კულტურაში, ძველ საბერძნეთსა და ძველ ჩინეთში. პრაივესთან დაკავშირებული კანონმდებლო-ბა სათავეს 1361 წლიდან იღებს, როდესაც ინგლისელმა მოსამართლეებმა გამოსცეს „მშვიდობის აქტი“ (Peace Act), რომელიც ჯაშუშობის სანინააღმ-დეგო სამართლებრივი საფუძველი გახდა.

ინგლისის პარლამენტის წევრი უილიამ პიტი (William Pitt) წერდა:

სამეფოს მთელი ძალები უძღურნი არიან გლაზაკის წინაშე, რო-დესაც ის საკუთარ ქოხში იმყოფება. შეიძლება, ქოხი ძველი იყოს, მისი სახურავი ჭრიალებდეს, გამჭოლი ქარი თავისუფლად დანა-ვარდობდეს, თავსხმა და ნიაღვარი შიგნითაც შემოვიდეს, მაგრამ ამ ნახევ-რად დანგრეული საცხოვრისის ზღურბლს ინგლისის მეფეც კი ვერ გადაა-ბიჯებს თავის ამაღლასთან ერთად“.

შემდგომ საუკუნეებში პრაივესის დაცვის ღონისძიებებს სხვადასხვა ქვეყა-ნა ახორციელებდა. 1776 წელს შვედეთის პარლამენტმა მიიღო აქტი „საზო-გადოებრივი არქივების ხელმისაწვდომობის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც, სახელმწიფოს შეგროვილი ინფორმაციის გამოყენება მხოლოდ კანონიერი მიზ-ნებისთვის შეეძლო. 1792 წელს საფრანგეთში მიღებულმა ადამიანისა და მო-ქალაქის უფლებათა დეკლარაციამ დაადგინა კერძო საკუთრების ხელშეუ-ხებელობა (კერძო საკუთრება კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გარკვეული აზრით, პრაივესის ფორმაა).

აშშ-ში პრაივესი დაცულია კონსტიტუციის მეოთხე შესწორებით, რომე-ლიც რატიფიცირებულია 1791 წლის 15 დეკემბერს და მასში ნათქვამია:

ხალხის უფლება პიროვნების, საცხოვრებელი ადგილის, ქალა-ღებისა და ქონების ხელშეუხებლობაზე არ უნდა ირღვეოდეს დაუსაბუთებელი ჩხრეკებითა და დაპატიმრებებით. არც ერთი ორდერი არ უნდა გაიცეს საკმარისი საფუძვლის არსებობის გარეშე, რომე-ლიც დადასტურებულია ფიცით ან საზეიმო განცხადებით; ამასთან, ორდე-რი უნდა შეიცავდეს გასაჩხრეკი ადგილის, დასაპატიმრებელი პირებისა და ნივთების დანვრილებით აღწერას“.

6. Richard Hixson, Privacy in a Public Society: Human Rights in Conflict 3 (1987). See Barrington Moore, Privacy: Studies in Social and Cultural History (1984).

1928 წელს აშშ-ს უმაღლესი სასამართლო იხილავდა საქმეს „ოლმსტედი (Olmsted) აშშ-ს წინააღმდეგ“⁷. ოლმსტედი გასამართლებული იყო „მშრალი კანონის“ მოქმედების დროს ალკოჰოლით უკანონო ვაჭრობის ბრალდებით. სამხილები მის წინააღმდეგ ტელეფონის არასანქცირებული მოსმენის გზით მოიპოვეს. სასამართლომ უარყო ოლმსტედის პრეტენზიები იმის საფუძველზე, რომ მისი პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა ფიზიკურად არ დარღვეულა: არავინ შეჭრილა მის სახლში და არავის წაურთმევია მისთვის რაიმე დოკუმენტი (საინტერესო ფაქტია: მოსამართლეებმა მიიჩნიეს, რომ სატელეფონო კომუნიკაციების საიდუმლოება არ არის დაცული კანონის მხრიდან იმ ხარისხით, როგორც საფოსტო მიმონერა). სწორედ ამ საქმეში, ჩვენ მიერ ზემოთ უკვე ნახსენებმა მოსამართლე ლუი ბრანდისმა, რომელიც არ იზიარებდა კოლეგების მოსაზრებებს, წარმოთქვა თავისი სახელგანთქმული სიტყვა პრაივის დასაცავად. ბრანდისის კონცეფციამ, ბოლოს და ბოლოს, გაიმარჯვა და 1934 წელს კონგრესმა მიიღო ფედერალური კანონი, რომელიც „სრული მოცულობით“ აღიარებდა მოქალაქეების უფლებას კომუნიკაციების საიდუმლოებაზე. ამ კონცეფციის წარმატებულობის ბრწყინვალე მაგალითია 1967 წლის პროცესი „კაცი (Katz) აშშ-ის წინააღმდეგ“. კაცი დაადანაშაულეს აზარტული თამაშების უკანონო ორგანიზებაში. გამოძიების ფედერალურმა ბიურომ სასამართლოს სანქციის გარეშე დაამონტაჟა მოსასმენი აპარატურა იმ ტელეფონ-ავტომატის ჯიხურის გარეთ, რომლითაც ჩვეულებრივ სარგებლობდა კაცი. სამართლადამცავი ორგანოები ამტკიცებდნენ, რომ ყველაფერი კანონის ფარგლებში იყო, ვინაიდან: პირველი – სატელეფონო ჯიხური არ წარმოადგენს სათავსოს, რომელიც დაცულია აშშ-ის კონსტიტუციის მეოთხე შესწორებით; და მეორე – ე.წ. „ჟუჟოკი“ არ ყოფილა თავად ტელეფონ-ავტომატის ჯიხურში, არამედ მის გარეთ იყო დამონტაჟებული. მიუხედავად ამისა, უზენაესმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ ხელისუფალთა მოქმედება ელექტრონული მოსმენისა და მოსარჩელეს სიტყვების ჩანერის განხორციელებისას წარმოადგენდა მისი პირადი ცხოვრების თავისუფლების დარღვევას, რომლის დაცვის საფუძვლიანი ვარაუდი ჰქონდა მოსარჩელეს, როდესაც ის ტელეფონ-ავტომატის ჯიხურით სარგებლობდა. კაცმა სრულიად მკაფიოდ გამოხატა განმარტობისა და კონფიდენციალობის სურვილი, როდესაც ტელეფონ-ავტომატის ჯიხურის კარი მიიხურა და ავტომატში ფული ჩააგდო. ეს საქმე კაც-

7. აშშ-ის უზანესი სასამართლოს საქმეების სრული ტექსტები ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: Supreme Court of the United States, რომლის მისამართია <http://www.supremecourtus.gov/>

მა მოიგო. ამასთან ერთად, სასამართლომ არასწორად მიიჩნია ოლმსტედის საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება და თითქმის 40 წლის შემდეგ აღადგინა სამართლიანობა.

თანამედროვე შეხედულებები პრაივესის შესახებ დაფიქსირებულია ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში, რომლის მე-12 მუხლში ნათქვამია:

„დაუშვებელია თვითნებური ჩარევა ადამიანის პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში, თვითნებური ხელყოფა მისი საცხოვრებელი ბინის ხელშეუხებლობის, მისი კორესპონდენციის საიდუმლოების ან- და მისი პატივისა და ღირსებისა. ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, დაცული იყოს კანონის მიერ ასეთი ჩარევისა თუ ხელყოფისგან“.

პრაივესი, როგორც ადამიანის ფუნდამენტური უფლება, დაფიქსირებულია, აგრეთვე, სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტში, გაეროს კონვენციაში მიგრანტებისა და ბევრთა უფლებების დაცვის შესახებ, სხვა საერთაშორისო და რეგიონულ დოკუმენტებში. ის იმთავითვე იგულისხმება ადამიანის ღირსების საფუძველსა და სხვა ძირითად ღირებულებებში.

პირადი ცხოვრების თავისუფლებას ეხება, აგრეთვე, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლი:

1. ყველას აქვს უფლება მოითხოვოს თავისი პირადი და საოჯახო ცხოვრების, საცხოვრებლის შეუვალობის ან კორესპონდენციის საიდუმლოების პატივისცემა;
2. საჯარო ხელისუფლება არ ჩაერევა ამ უფლების განხორციელებაში იმ შემთხვევის გარდა, როცა კანონის შესაბამისად ეს დასაშვებია და აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უსაფრთხოების, საზოგადოებრივი წესრიგის ან ქვეყნის ეკონომიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, უწესრიგობისა ან სისხლის სამართლის დანაშაულის აღკვეთისთვის, ჯანმრთელობისა და მორალის ან სხვების უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად.

ამ მუხლზე დაყრდნობით, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო ახორციელებს კონტროლს ამ უფლების რეალიზაციაზე. სასამართლო განმარტავს მე-8 მუხლს ფართოდ, როდესაც საქმე ეხება პრაივესის დაცვის გარანტიებს, ხოლო ვიწროდ, როდესაც საუბარი შეზღუდვებზეა.

აი, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს მიერ 1992 წლის 16 დეკემბერს მიღებული გადაწყვეტილების მაგალითი საქმეში „ნიმიცი (Niemietz) გერმანიის წინააღმდეგ“⁸:

პროფესიით ადვოკატი, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ქალაქ ფრაიბურგში მცხოვრები მ. ნიმიცი რამდენიმე წლის განმავლობაში იყო ადგილობრივი პოლიტიკური პარტიის „Bunte liste“ თავმჯდომარე, რომლის შემადგენლობაში მოქმედებდა ანტიკლერიკალური ჯგუფი.

1985 წლის 9 დეკემბერს რაიონული სასამართლოს მოსამართლემ აღნიშნული ანტიკლერიკალური ჯგუფისგან მიიღო მუქარის წერილი, რომელიც ამ სასამართლოს ქვემდებარე საქმეს ეხებოდა. წერილს ხელს აწერდა ვინმე „კლაუს ვაგნერი“; როგორც შემდგომ გაირკვა, გამოგონილი პირი.

ვინაიდან პარტიული ფოსტა ნიმიცის ოფისის მისამართზე იგზავნებოდა, 1986 წლის 8 აგვისტოს, „კლაუს ვაგნერის“ პიროვნების დადგენის მიზნით, განმცხადებლის ოფისის ჩხრეკის ორდერი გაიცა. ჩხრეკამ შედეგი არ გამოიღო და საქმეც შეწყდა.

ნიმიცი ამტკიცებდა, რომ მისი ოფისის ჩხრეკისას დაირღვა კონვენციის მე-8 მუხლი, რის საპასუხოდაც გერმანიის მთავრობა აცხადებდა, რომ მე-8 მუხლი არ იცავს საადვოკატო კანტორას ჩხრეკისგან.

სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა მე-8 მუხლი, ვინაიდან: პირველი – პირადი ცხოვრების ცნება არ შეიძლება მხოლოდ ინტიმური სფეროთი შემოიფარგლოს და მთლიანად გამოვრიცხოთ გარე სამყარო. ბევრი ადამიანისთვის, ეს განსაკუთრებით ჰუმანიტარული პროფესიების წარმომადგენლებს ეხებათ, ძალიან ძნელია ზღვარის გავლება, თუ სად მთავრდება მისი პირადი ცხოვრება და იწყება საქმიანი, პროფესიული. ამას გარდა, პროფესიული საქმიანობა შეიძლება სახლშიც განხორციელდეს, ისევე როგორც, ხშირად, სამსახურში პირადი საქმეებით არიან დაკავებული. მეორე – საცხოვრებლის ცნება (ინგლისურად – home, ფრანგულად – domicile) საფრანგეთსა და გერმანიაში სამსახურეობრივ ოფისებსაც ეხება. საცხოვრებლის, ისევე როგორც პირადი ცხოვრების ვიწრო განმარტებამ შეიძლება უთანასწორობის საფრთხე წარმოშვას.

8. ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს საქმეთა სრული ტექსტების გაცნობა შესაძლებელია ვებ გვერდზე: <http://hudoc.echr.coe.int> HUDOC-ის ძებნის სისტემის მეშვეობით. საკმარისია შესაბამის გრაფაში შევიტანოთ საქმის დასახელება, აპლიკაციის ნომერი, განაჩენის გამოტანის თარიღი, ან ნებისმიერი სხვა მითითებული ინფორმაცია.

მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში პრაივისი კონსტიტუციურადაა აღიარებული. ეს კონსტიტუციური ნორმები, სულ ცოტა, საცხოვრებელი ადგილის ხელშეუხებლობასა და კომუნიკაციების საიდუმლოობას მოიცავს. ზოგიერთ, შედარებით ახალ კონსტიტუციაში, მაგალითად, სამხრეთაფრიკულსა ან უნგრულში, ნახსენებია პირადი მონაცემების ხელმისაწვდომობის უფლება.

ზოგი ქვეყნის კონსტიტუციაში პრაივისი პირდაპირ არ არის ნახსენები (ირლანდია, ინდოეთი). ამიტომ, როდესაც პრაივისთან დაკავშირებულ საკითხებს იხილავენ, სასამართლოები სხვა საკანონმდებლო აქტებს ეყრდნობიან. ზოგიერთ ქვეყანაში ეროვნულ კანონმდებლობას ემატება საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ და ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია.

საქართველოს კონსტიტუცია ხელშეუხებლად აცხადებს ადამიანის პირად ცხოვრებას, მის ჩანაწერებს, მიმოწერას, სატელეფონო საუბარს და სხვ. კრძალავს მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინასა და სხვა მფლობელობაში შესვლას და ჩხრეკის ჩატარებას. ამ უფლებათა შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ „სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მის გარეშე, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას“. მაშასადამე, მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინაში შესვლა, ჩხრეკა, მისი წერილების გახსნა, სატელეფონო საუბრის მიყურადება, კომპიუტერში შენახული ინფორმაციის წაკითხვა და სხვ. შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე, ხოლო მის გარეშე – მარტო ისეთ შემთხვევებში, რომლებიც კანონით განსაზღვრულია როგორც „გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევები“ (მუხლი 20).

თანამედროვე კონცეფცია პრაივისის ოთხ სახეს გამოყოფს:

1. საინფორმაციო – პერსონალური მონაცემების შეკრება და დამუშავება, როგორიცაა საბანკო და სამედიცინო ინფორმაცია;
2. ფიზიკური – ადამიანის სხეულის დაცვა უცხო ჩარევისაგან, როგორიცაა: ნარკოტიკების გამოცდა და შინაგან ორგანოთა გამოკვლევა;
3. კომუნიკაციური – საფოსტო შეტყობინებების, სატელეფონო საუბრების, ელექტრონული ფოსტისა და კავშირის სხვა საშუალებების დაცულობა;
4. ტერიტორიული – საცხოვრებელ, სამუშაო და საზოგადოებრივ ადგილებში შეჭრის შეზღუდვა.

თითოეული ადამიანი კანონით უნდა იყოს დაცული ამგვარი ჩარევისგან.

პრაივესი ჩვენი ეპოქის ადამიანის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი უფლებაა მისი არაერთგვაროვნებისა და სირთულის გამო, ვინაიდან ტექნიკური პროგრესი (იდენტიფიცირების მეთოდები, ბიომეტრია, კომუნიკაციების კონტროლი, ინტერნეტისა და ელექტრონული ფოსტის კონტროლის შესაძლებლობის ჩათვლით, ვიდეოდაკვირვება და სხვა მრავალი) მრავალრიცხოვან პრობლემას უქმნის ამ უფლების სრულფასოვან განხორციელებას, ბევრი ქვეყნის კანონმდებლები კი (ეს ჩვენს კანონმდებლებსაც ეხებათ) ხშირად ჩამორჩებიან ტექნიკურ პროგრესს, მაგრამ ამაზე შემდგომ.

და ბოლოს, პრაივესის ლუი ბრანდეისისეულ განმარტებას – პრაივესი განმარტოების უფლებაა – საოცრად ეხმიანება და ერთგვარად ავსებს არტურ შოპენჰაუერის გამონათქვამი:

„მხოლოდ მარტოობისას განასახიერებს სრულად საკუთარ თავს ყოველი ადამიანი“.

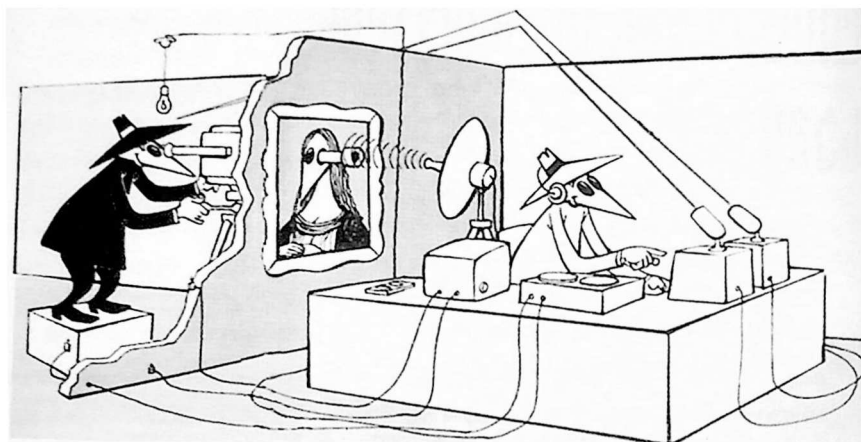
„თავისუფლება“

№1(13), იანვარი, 2003

ტოტალური თვალთვალის სამყარო

როგორც წინა წერილში აღვნიშნეთ, მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვამ ადამიანის პირადი ცხოვრების თავისუფლებას სერიოზული პრობლემები შეუქმნა. დღეს პრაივესი განსაკუთრებული საფრთხის წინაშე დგას, ვინაიდან კანონმდებლები ამკარად ჩამორჩებიან ტექნიკურ პროგრესს. ტერორიზმის საფრთხემ, განსაკუთრებით კი, 11 სექტემბრის ტრაგიკულმა მოვლენებმა, აიძულა უსაფრთხოების სამსახურები, პოლიცია, დაზვერვა, ბანკები, გასართობი და სავაჭრო ცენტრები თუ კერძო პირები, გამოეყენებინათ ვიდეოდაკვირვების, მონაცემთა ბაზების შექმნის, პიროვნების იდენტიფიკაციის მიზნით ბიომეტრიული მეთოდების ლამის ტოტალური ღონისძიებები, რომელთა მიზანი მორალური და მატერიალური ფასეულობების დაცვაა. ისიც კარგადაა ცნობილი, რომ 11 სექტემბერი მხოლოდ იმპულსი გახდა ამ მეთოდების გამოყენების დასაჩქარებლად, თორემ ახალი ტექნოლოგიებით მოქალაქეთა მასობრივი თვალთვალის პოლიტიკა გაცილებით ადრეც წარმატებით გამოიყენებოდა.

ამ წერილის მიზანი არ არის პრაივესისთვის ხიფათის შემცველი ყველა ახალი ტექნოლოგიის მკითხველისთვის გაცნობა. ამას ტომები სჭირდება და, ბუნებრივია, ჩემს ძალებსაც აღემატება. თანაც, თითქმის შეუძლებელია სამეცნიერო პროგრესისთვის თვალის მიდევნება, ვინაიდან სრულიად დასაშვებია, რომ სწორედ ამ წუთს რომელიღაც პატივცემულმა ფირმამ ლუდის ქილაზე მინიატიურული ვიდეოკამერის დამონტაჟების ახალი მეთოდი შეიმუშავა. ჩვენი მიზანია ინფორმაციის მოწოდება იმ ტექნოლოგიური სიახლეების შესახებ, რომლებიც საზოგადოების შემოფოთებას იწვევს. თანაც, ვინაიდან, მიზეზთა გამო, კანონმდებლების და კანონმდებლობის იმედად ვერ დავრჩებით, გვინდა პრაივესის დაცვის მეთოდებიც შემოგთავაზოთ.

ჯერ კიდევ 1947 წელს, მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე, აშშ-მა, დიდმა ბრიტანეთმა, კანადამ, ავსტრალიამ და ახალმა ზელანდიამ ხელი მოაწერეს პაქტს ეროვნული უშიშროების შესახებ, რომლის მიზანი იყო სპეცსამსახურების ურთიერთობების სტრატეგიის განსაზღვრა ერთიანი უსაფრთხოების სისტემის შესაქმნელად. ხელშეკრულების თანახმად, ხუთმა ხელმოწერმა სახელმწიფომ მსოფლიო გავლენის ამდენივე სფეროდ გაყო და კონკრეტული ამოცანები დაინიშნა. მოხდა ტერმინოლოგიის, კოდური სიტყვების, ინფორმაციის ხელში ჩაგდების პროცედურების, რესურსების ხელმისაწვდომობის სტანდარტიზაცია.

ევროპარლამენტის მიერ მომზადებულ 1997 წლის ანგარიშში დადასტურებულია პროექტ "Eshelon"-ის არსებობა, რომლის მეშვეობითაც აშშ-ის ეროვნული უშიშროების სააგენტოს, პრაქტიკულად, მთელი კომუნიკაციური ქსელის კონტროლი შეუძლია საკვანძო სიტყვების მეშვეობით. შორს აღარ არის ის დრო, როდესაც შესაძლებელი გახდება ხმოვანი კომუნიკაციების ავტომატური სკანირება. ხმის ამომცნობი სისტემა Oratory რამდენიმე წელია გამოიყენება დიპლომატიური სატელეფონო საუბრების ხელში ჩასაგდებად და გასაანალიზებლად.

სულ ახლახან კი, 2002 წლის მიწურულს, პენტაგონის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა ედვარდ ოლდრიჯმა (Edward Aldridge) განაცხადა, რომ აშშ-ის მთავრობას მიზნად აქვს დასახული დაკვირვების გიგანტური სისტემის შექმნა სახელწოდებით Total Information Awareness, რომლის საშუალებითაც შესაძ-

ლებელია ამერიკის თითოეული მოქალაქის თვალყურის დევნება მისი საბანკო ანგარიშების, საკრედიტო ბარათებით შეძენილი საქონლის, ელექტროენერგიისა და სატელეფონო საუბრების ანგარიშების გაკონტროლების გზით. ოლდრიჯმა განაცხადა, რომ ეს ტერორიზმთან ბრძოლის აუცილებელი პირობაა. სისტემის არსი ის არის, რომ მოხდება მონაცემთა სხვადასხვა ბაზის ურთიერთშეჯერება, რის საშუალებითაც თვალყურს მიადევნებენ მსხვილ ფულად ოპერაციებს, ავტომობილების დაქირავებას, ქიმიური პრეპარატების, იარაღის შესყიდვას და ა.შ. ამ პროექტის განხორციელება პრეზიდენტ რეიგანის ადმინისტრაციის ყოფილ მრჩეველს უსაფრთხოების დარგში ჯონ პოინდექსტერს დაევალა (John Poindexter), რომელიც თავის დროზე „ირანგეიტის“ სკანდალში იყო გარეული. ამ ცნობებმა სამოქალაქო უფლებების დამცავი ორგანიზაციების (American Civil Liberties Union) შეშფოთება გამოიწვია. 2002 წლის ნოემბერში მათ პრეზიდენტ ბუშს პროექტის გაყინვა მოსთხოვეს. სულ ახლახან, ამა წლის 24 იანვარს, სენატმა პროექტის დაფინანსებაზე მორატორიუმი გამოაცხადა; რა ხნით – არავინ იცის.

ანალოგიური სისტემა ყოფილი ვარშავის ხელშეკრულების წევრმა ქვეყნებმაც შექმნეს, რომელსაც მონიწილმდევის შესახებ მონაცემების აღრიცხვის გაერთიანებული სისტემა (Система объединенного учета данных о противнике – СОУД) ეწოდა. აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებს შორის СОУД-ის დაარსების თაობაზე ხელშეკრულება 1977 წელს გაფორმდა, მაგრამ სრული დატვირთვით 1979 წელს ამოქმედდა. საბაბი 1980 წლის მოსკოვის ოლიმპიური თამაშები გახდა. სისტემის პირველი ამოცანა უცხოური სპეცსამსახურების მიერ დაგეგმილი შესაძლო მტრული აქციების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება იყო. საბჭოთა პერიოდში СОУД-ის მონაწილენი იყვნენ: სსრკ, ბულგარეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, ჩეხოსლოვაკია, მონღოლეთი, კუბა, გდრ და ვიეტნამი. მონაცემთა ბაზაში თავს იყრიდა დოსიეები აგენტებზე, ჟურნალისტებზე, „მტრულ ორგანიზაციებზე“, დიპლომატებზე, ავიაკომპანიების წარმომადგენლებზე და ა.შ. მონაცემთა ბაზები მხოლოდ ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნების უმაღლესი ოფიცრობისთვის იყო ხელმისაწვდომი. აღსანიშნავია, რომ ნებისმიერ თემაზე ინფორმაციის მიღება 4 საათის განმავლობაში შეიძლებოდა, რაც იმ დროისთვის საკმაოდ კარგი მაჩვენებელი იყო. დღეს ამ სისტემას ძირითადად რუსეთის დაზვერვის მთავარი სამმართველო იყენებს.

უკანასკნელ ათწლეულში ინტერნეტი კომუნიკაციებისა და გამოკვლევების მნიშვნელოვანი საშუალება გახდა. მას სულ უფრო ხშირად იყენებენ

კომერციული ოპერაციების ჩასატარებლადაც. მისი შესაძლებლობები, სისწრაფე და საიმედოობა მუდმივად იზრდება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ეს მოქნილი სტრუქტურა მაინც არ არის დაცული ხელისუფლების მხრიდან კონტროლისგან. მსოფლიო ქვეყნების სამართალდამცავი სისტემები და უშიშროება ისეთი სისტემების შექმნაზე მუშაობენ, რომლებიც ელექტრონული ფოსტით გადაცემული ინფორმაციის, ასევე, ინტერნეტით გადაცემული ყველა სხვა ინფორმაციის ხელში მოპოვების საშუალებას მისცემთ. ეს საზოგადოების შემფოთებას იწვევს. უფლებადამცველი ორგანიზაციების აზრით, ელექტრონული ფოსტის კონტროლი აბსოლუტურად არ განსხვავდება სხვისი ტრადიციული საფოსტო წერილების კითხვისა თუ ტელეფონების მოსმენისგან. არადა, ზედმეტად ცნობისმოყვარეთაგან თავის დაცვა შესაძლებელია. კომუნიკაციების კონტროლის საწინააღმდეგო ქმედითი სისტემა კრიპტოგრაფია. შეტყობინების დაშიფრვა იმგვარად ხდება, რომ მხოლოდ მიმღებს შეუძლია მისი გაშიფრვა და ინფორმაციის წაკითხვა. Pretty Good Privacy (PGP)¹ ყველაზე ცნობილი კრიპტოგრაფიული პროგრამაა, რომლითაც 100 000-ზე მეტი მომხმარებელი სარგებლობს, მათ შორის – უფლებადამცველი ორგანიზაციები.

ინტერნეტით სარგებლობისას ასევე შესაძლებელია მომხმარებლის მისამართის, საიტის დათვალიერების თარიღისა და დროის დაფიქსირება. ზოგიერთი საიტი კი უფრო დეტალურ ინფორმაციას ითხოვს, რათა მუშაობის უფლება მოგცეთ. შესაძლებელია თვალყურის დევნება ინტერნეტში განხორციელებულ საქონლის შესყიდვაზეც. ასეთი ინფორმაციის შესყიდვით დაინტერესებულნი არიან მარკეტინგული ორგანიზაციები. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად გაჩნდა ახალი ტექნიკური საშუალებები. არსებობს პროგრამები, რომლებიც შესაძლებლობას იძლევა, ანონიმური გახადოს მომხმარებლის მოძრაობა მსოფლიო ქსელში. Cookies ტიპის ფილტრები დღეს ბროუზერების უმრავლესობაშია ჩამონტაჟებული. ანონიმური „ციფრული მოლარე“ კი საშუალებას იძლევა, რათა შეძენილ საქონელზე გადახდა პერსონალური მონაცემების გამჟღავნების გარეშე მოხდეს.

თუ თავის მოტყუება არ გვსურს, უნდა ვალიაროთ, რომ ყოველდღიურად (მიუხედავად იმისა, მოგვწონს ჩვენ ეს თუ არა), არაერთი ვიდეოკამერა, მიკრო-

1. Pretty Good Privacy-ს ვებსაიტის მისამართია: <http://www.pgp.com/>, აქ შესაძლებელია თქვენი კომპუტერისათვის შესაბამისი კრიპტოგრაფიული სისტემის შერჩევა და გადმოტვირთვა.

ფონი, „ჟურნალი“ და სენსორი გვითვალთვალებს. მათი უმრავლესობა უსაფრთხოების მიზნითაა დამონტაჟებული, მაგრამ საკითხავია, რამდენად კანონიერია მათი ასეთი საყოველთაო გავრცელება.

აი, ზოგიერთი მაგალითი:

ციფრული ხელსაწყოების გაიარებამ არა მხოლოდ მომხმარებლის კმაყოფილება, არამედ არასასურველი შედეგებიც მოიტანა. მოსახლეობამ, განსაკუთრებით, იაპონიასა და ტაივანში, ფარული ვიდეოკამერების შესყიდვა დაიწყო. წარმოდგენაც კი ძნელია, თუ რამდენი ეჭვიანი ქმარი, არაკეთილმოსურნე მეზობელი ან გაუკუღმართებული იუმორის მქონე მეგობარი შეისყიდის მომავალში ამ აპარატურას. ფაქტი ფაქტად რჩება – შპიონაჟის, მათ შორის, „სამოყვარულო შპიონაჟის“ გავრცელებას ნოყიერი ნიადაგი აქვს.

უკანასკნელ ხანებში უაიერისტები (სიტყვიდან voyeurism²) ვებკამერებს ნუდისტურ პლაჟებზე ამონტაჟებენ. ამგვარი აპარატურა გამოსახულების რეალურ დროში გადაღებისა და გავრცელების საშუალებას იძლევა და ჩვეულებრივ ვიდეოკონფერენციების ჩატარებისთვის გამოიყენება. პრობლემა მაშინ ჩნდება, როდესაც გადაღება ფარულად მიმდინარეობს და შემდგომში ინტერნეტით ვრცელდება, რაც ვებკამერების მფლობელთათვის სოლიდური შემოსავლის წყაროა.

ამას წინათ იტალიელი კარაბინიერები იძულებულნი იყვნენ ჩაეტარებინათ გამოძიება, რათა დაედგინათ, თუ ვინ განათავსა ინტერნეტში ნახევრად შიშველი ქალის ვიდეოგამოსახულება, რომელმაც ინტერნეტის ერთ-ერთ საიტზე შემთხვევით აღმოაჩინა საკუთარი თავი. დააპატიმრეს არა მარტო სასტუმროს მეპატრონე, სადაც ჩატარდა გადაღება, არამედ ერთ-ერთი რესტორნის მეპატრონე და ავტოსადგომის მფლობელი, რომლებიც ასევე მალულად იღებდნენ შეყვარებულ წყვილებს.

გულშემატკივრები, რომლებიც 2000 წლის თებერვალში ქალაქ ტამპაში ამერიკული ფეხბურთის ფინალის საყურებლად მივიდნენ, ვერც კი წარმოიდგენდნენ, რომ თითოეული მათგანი მატჩზე შესვლისას ვიდეოკამერაზე დააფიქსირეს. ამგვარად სურდა ფლორიდის პოლიციას ახალი სისტემის გამოცდა, რომელიც საშუალებას იძლევა, ათიათასობით ადამიანის გამოსახულება დამნაშავეთა ფოტოებს შეადარონ.

2. სექსუალური გაუკუღმართება, რომელიც ეროტიკული სცენების ცქერის დაუოკებელი სურვილით გამოიხატება. უაიერისტებს ავადმყოფურად ცნობისმოყვარე ადამიანებსაც უწოდებენ.

აშშ-ის ელჩი სსრკ-ში
კონრადი ჯეფერსონი
გაიხიზნებას იმ მოსაზრე-
წის, რომელიც იკოვებს
1952 წელს მოსკოვში,
აშშ-ის საელჩოს
შენიშვნაში

როგორ დავიცვათ თავი „ცნობისმოყვარეთაგან“? მაგალითად, ერთმა ამერიკელმა ინჟინერმა მაიკლ ნაიმარკმა³ (Michael Naimark) ლაზერული სხივის საშუალებით ვიდეოკამერისგან დაცვის საკუთარი მეთოდი შექმნა, რომლის მოქმედების შედეგად შეუძლებელია გადაღებული მასალის დანახვა. სხვათა შორის, ამ მეთოდის გამოყენებაზე უკვე ფიქრობენ სახელგანთქმული ადამიანები პაპარაცებისგან თავის დასაცავად. ამ მეთოდის გამოყენების პრობლემა მხოლოდ მის ლეგალურობაშია; ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, აკრძალულია სენსორების გამოყენება, რომლებიც საგზაო პოლიციის რადარებს ამოიცნობენ.

უკანასკნელ ხანებში სამეცნიერო პროგრესმა ბიომეტრიის არნახული წინსვლა გამოიწვია. პოპულარული ბიომეტრიული სისტემებია: თვალის ბადურა გარსის სკანირება, ხელის გეომეტრიის გამოკვლევა, დაქტილოსკოპია, ხმის ამოცნობა და ა.შ.

აი, ბიომეტრიის პროგრესის ბოლო მაგალითები:

ერთმა ამერიკულმა კომპანიამ შეიმუშავა აპარატი სახელწოდებით „Lumidigm“ და დაამტკიცა, რომ ჩვენი ორგანიზმის ერთადერთი და განუმეორებელი მახასიათებელი მისი განათებულობაა. ეს ხელსაწყო აანალიზებს, თუ როგორ აირეკლავს ჩვენი ორგანიზმი სხვადასხვა ფერის (სიხშირის) სინათლის სხივებს. როგორც ჩანს, კანქვეშა კაპილარები, მტვერი, ცხიმოვანი ფენის სისქე, ძველი ნაიარევი და ზოგიერთი სხვა ფაქტორი გავლენას ახდენს თითოეული ინდივიდის კანის არეკლების სპექტრზე, რომელიც ყველა შემთხვე-

3. მაიკლ ნაიმარკის ვებსაიტის მისამართია: www.naimark.net

ვაში სხვადასხვა იქნება. გამოკვლევაში 1 000-ზე მეტმა მოხალისემ მიიღო მონაწილეობა; მათ შორის ტყულებიც იყვნენ. კონკრეტული პირის მახასიათებლები არც ერთ შემთხვევაში არ დაემთხვა სხვისას. ეს სისტემა უკვე გამოიყენება ნიუ მექსიკოს უნივერსიტეტის საიდუმლო ლაბორატორიებში თანამშრომელთა ამოსაცნობად. მაგრამ "Lumidigm"-ის შემქმნელები ამ სისტემის სხვაგვარ გამოყენებაზეც ფიქრობენ. მაგალითად, განზრახულია ე.წ. „გონიერი პისტოლეტის“ შექმნა, რომელიც მხოლოდ მაშინ გაისვრის, თუ მის სასხლეტს მფლობელი გამოკრავს ხელს. ასევე შეიძლება შეიქმნას ტელეფონები, ავტომატები, რომლებიც მხოლოდ მაშინ ჩაირთვება და ამუშავდება, როდესაც მათთან მუშაობას „ნებართვის მქონე“ პირი გადაწყვეტს.

უკვე არსებობს ასეთ პრინციპზე მომუშავე კომპიუტერები. იაპონურმა კომპანიამ Fujitsu Laboratories ბიომეტრიული აუტენტიფიკაციის ახალი ტექნოლოგია წარმოადგინა, რომლის მთავარი მახასიათებელი ადამიანის მაჯის სისხლძარღვოვანი ქსელია. კომპანიის პირმშოა სპეციალური კომპიუტერული თავგუნა, რომელსაც კომპიუტერის მფლობელის ამოცნობა შეუძლია. მიღებული შედეგის მიხედვით კომპიუტერზე მუშაობა ან იქნება შესაძლებელი ან არა. რას გვიქადის ეს და ხომ არ ხდება დისკრიმინაციის ახალი და დახვეწილი ფორმების შემუშავება?

ბიომეტრიული მეთოდების დანერგვას დასავლეთში ბევრი მონიწილმდეგე ჰყავს. ისინი ამტკიცებენ, რომ ბიომეტრია ყოველი მოქალაქის ტოტალური იდენტიფიკაციისა და კონტროლის მექანიზმია, რაც სამოქალაქო თავისუფლებების დარღვევას იწვევს. ცხადია, რომ ნებისმიერი ბოკოდი ბევრად მეტ ინფორმაციას იტევს, ვიდრე ეს კონკრეტულ ხელსაწყოს სჭირდება კონტროლისთვის. ვინ და როგორ გამოიყენებს ამ ინფორმაციას? ხომ არ იქნება ის მიმართული მოქალაქეთა ელემენტარული უფლებების წინააღმდეგ? აი, კითხვები, რომლებიც საზოგადოების შემფოთებას იწვევს. პროტესტის მიზეზი ისიცაა, რომ ბიომეტრიული სკანერები ადამიანებს საკმაოდ შორ მანძილზეც ამოიცნობენ; ასეთი სისტემების ქსელი კი შეიძლება ფარული თვალთვალისთვისაც გამოიყენონ. ძნელი სათქმელია, რა იქნება ხვალ, თუმცა კი ძლიერ სასურველია, რომ ბიომეტრიის დანერგვა შერჩევით მოხდეს; ხოლო ადამიანს უფლება ჰქონდეს, საკუთარი ბიოკოდი პირველ შემხვედრს კი არ გაუმხილოს, არამედ მხოლოდ მას, ვისაც თავად ჩათვლის საჭიროდ.

უახლოეს მომავალში გაიყიდება სპეციალური ტესტერები, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელია იმის გაგება, იყენებდა თუ არა პიროვნება ნარკოტიკებს. ტესტერის ასამოქმედებლად საკმარისია ადამიანის ტანსაცმელზე

გადავატაროთ სპეციალური მაადსორბირებელი საშუალება. აუცილებელი პირობა მხოლოდ ის არის, რომ ტანსაცმელი უნდა ეხებოდეს გამოსაკვლევის კანს. მაადსორბირებელი საშუალება ფერს იმის მიხედვით შეიცვლის, თუ რა სახის ნარკოტიკი გამოიყენა პიროვნებამ ან გამოიყენა თუ არა იგი საერთოდ.

ამ პროდუქტის გამოჩენამ გაცხოველებული პოლემიკა გამოიწვია. არის თუ არა ეს ტესტი პრაივესის დარღვევა? თუ ამას მშობლები აკეთებენ იმის დასადგენად, იყენებენ თუ არა მათი შვილების ნარკოტიკებს – კანონი ამის საშუალებას იძლევა. ბავშვების ჯანმრთელობა პრაივესიზე მაღლა დგას; მაგრამ თუ ტესტის ჩატარება გაყრილი მშობლებისგან ერთ-ერთს უნდა მშობლის უფლებების დასაბრუნებლად, მაშინ? აი, მორიგი სადისკუსიო თემა.

ბევრი მოსამსახურე გრძნობს, რომ ხელმძღვანელები თუ სამუშაოს მიმცემები აკონტროლებენ მათ ყველა მოქმედებას და ზოგჯერ იმ ზღვარსაც სცილდებიან, კანონმდებლობა რომ ანებს. და თუმცა არამართლზომიერი თვალთვალი მათი მხრიდან უკანონოა, მაინც გვინდა თვალთვალისგან თავის დაცვის რამდენიმე მეთოდი შემოგთავაზოთ:

არასდროს იფიქროთ, რომ ვინმე თქვენს პრაივესის საკუთარ ინტერესებზე მაღლა აყენებს;

როდესაც გინდათ დელიკატური, კონფიდენციალური ან უბრალოდ სახიფათო ინფორმაციის გადაცემა, იყავით ძველმოდურნი და გამოიყენეთ ტელეფონი ან პირისპირ საუბარი;

თუ სამუშაო სახლში მიგაქვთ, ნუ გამოიყენებთ იმ კომპიუტერს, რომელზეც ჩვეულებრივ მუშაობთ; მოითხოვეთ ნოუტბუქი ან თქვენი პერსონალური არქივი დისკეტებზე გადაწერეთ;

ისარგებლეთ დაშიფვრისა და ქსელის ანონიმური გამოყენების პროგრამებით; მთლიანად წაშალეთ კომპიუტერიდან თქვენ მიერ დაწერილი და მიღებული წერილები.

ისევ ვიმეორებთ, რომ პრაივესი არასდროს მდგარა ამგვარი საფრთხის წინაშე, ვინაიდან ნებისმიერ ჩვენს ქმედებას, ნებისმიერ კონტაქტს, მაღალი ტექნოლოგიური ხელსაწყოების საშუალებით შეიძლება ვინც უნდა, ის დააკვირდეს. როგორც ჩანს, გადაჭარბებული და პარანოიალურიც კი იქნება ფიქრი იმის შესახებ, რომ ყოველ ჩვენგანს დღისით თუ ღამით ვიღაც გვითვალთვალებს, მაგრამ ეჭვი არ არის, რომ ინდივიდის გარშემო არსებული ყველა ინფორმაცია შეიძლება ერთ დღეს დაკვირვების გიგანტურ სისტემაში გაერთიანდეს და ხელისუფლებას მოემსახუროს.

დიახ, ერთ მშვენიერ დღეს, რომელიც შესაძლებელია ძალიან მალე დადგეს, ჩვენ აღმოვჩნდებით აბსოლუტურად გამჭვირვალე სამყაროში, სადაც არაფერია დამალული მხოლოდ იმიტომ, რომ რაიმეს დამალვა შეუძლებელია. მოგვეჩვენება ნეტა ასეთი მსოფლიო? თუ ცუდს არაფერს ჩაიდენ, მაშინ ხომ დასამალიც არაფერია – იტყვის ნესიერი მოქალაქე და გარკვეულწილად მართალიც იქნება, ვინაიდან შეუძლებელია, წინ აღუდგე სამეცნიერო პროგრესს და ეს „მშვენიერი“ დღე თავიდან აიცილო. არადა რამდენ „სიკეთეს“ გვპირდება ამგვარი მომავალი: აღარ იქნება ქურდობა, ე.ი. არც კარის ჩაკეტვა გახდება საჭირო, წინასწარ დაგეგმილ დანაშაულთა რიცხვიც მნიშვნელოვნად შემცირდება, ცოლქმრულ ღალატსაც ყველა შეურიგდება, რადგან დაინახავს, რომ უმრავლესობა მას არ თაკილობს. სამწუხარო მხოლოდ ის არის, რომ ასეთ ორუელისეულ სამყაროში აღარ დარჩება ადგილი პირადი ცხოვრებისთვის, სიყვარულის ახსნის განუმეორებელი სცენები საერთოდ დაკარგავს აზრს, ვინაიდან ამის შესახებ არამარტო გულისხნობა, არამედ მისი მშობლები, და-ძმები და სხვა შეყვარებულიც დიდი ხნით ადრე იქნებიან ინფორმირებულნი და, რაც მთავარია, ამ სამყაროში შეუძლებელი იქნება დაინეროს „მე და ლამე“, ვინაიდან თავად საიდუმლოს ცნება აღარ იარსებებს. და რადგანაც ვერაგი ელექტრონიკა თითოეულ ჩვენს ნაბიჯსა თუ საქციელს გაშიფრავს, ისლა დაგვრჩება, ფილოსოფიური ღიმილით ყველას ყველაფერი მივუტევით, შევუწოდით საკუთარ თავსაც და აბსოლუტური მორალური თავისუფლების ფონზე ვაკეთოთ ყველაფერი, რაც მოგვესურება.

„თავისუფლება“

№2(14), თებერვალი, 2003

ქეთანაზია – მონაწილე თუ მკვლელია

„კარგი ხელისუფლების პირველი და ერთადერთი
კანონიერი მიზანი ადამიანის სიცოცხლისა და ბედნიერების
დაცვაა და არა მათი განადგურება“.

თომას ჯაფერსონი

„სიკვდილი ყველა პრობლემას აგვარებს...
არ არის ადამიანი, არ არის პრობლემა“.

იოსებ სტალინი

სიცოცხლის უფლების ასპექტები

სიცოცხლის უფლება ადამიანის ფუნდამენტური უფლებაა, რომლის გა-
რეშე ადამიანის ყველა სხვა უფლება ყოველგვარ აზრსა და დასაბუთებას
დაკარგავდა. ადამიანის სიცოცხლის ხელშეუხებლობა პირველად 1215 წელს,
ინგლისის მეფის მიერ ხელმოწერილ თავისუფლების დიად ქარტიაში დაფიქ-
სირდა. თუმცა დღეს, ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისში, ჩვენდა სამწუხაროდ,
უნდა ვალიაოთ, რომ ადამიანის უფლებათა არცერთ ევროპულ დოკუმენტში
არ არის დებულება, რომელიც სიცოცხლის უფლების გარანტი იქნებოდა.
ამგვარად, სიცოცხლე დღემდე არ არის მიჩნეული აბსოლუტურ უფლებად.

სანამ სიცოცხლის უფლების ცალკეულ ასპექტებზე ვისაუბრებდეთ, სა-
სარგებლო იქნება იმის განსაზღვრა, თუ რა იგულისხმება სიცოცხლის უფ-
ლებაში: უფლება თუ თავისუფლება? ან იქნებ ორივე ერთად?

უფლებები, რომელთაც სხვაგვარად პოზიტიურ უფლებებსაც უწოდებენ, გულისხმობს ხელისუფლების აქტიურ მოვალეობებს თითოეული ჩვენგანის მიმართ. მაგალითად, განათლების უფლება ხელისუფლებას იმ სკოლების შექმნას ავალდებულებს, რომელშიც ყველა ბავშვს შეეძლება სწავლა. ზუსტად ასევე, სამართლიანი სასამართლო პროცესის უფლება ხელისუფლებას აკისრებს სასამართლო დაწესებულებების ქსელის შექმნის მოვალეობას, რომელსაც შეუძლია მიმართოს თითოეულმა ადამიანმა მისთვის მნიშვნელოვან საკითხთა გადასაწყვეტად. სიცოცხლის უფლება, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, თითქოს უნდა ნიშნავდეს სახელმწიფოს მოვალეობას, მაჩუქოს უკვდავება, მაგრამ ესეც რომ მოახერხოს, თვითმკვლელობას ხომ ვერ ამიკრძალავს? სინამდვილეში სიცოცხლის უფლების ამგვარი გაგება იმას გულისხმობს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია დამეხმაროს სიცოცხლის შენარჩუნებაში. ზოგს მიაჩნია, რომ ეს ნიშნავს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს ყოველი ადამიანი გარკვეული მინიმუმით, თორემ თუ ადამიანმა არსებობა ვერ შეძლო და შიმშილით დაღლია სული, რაღა სიცოცხლის უფლებაზეა საუბარი. სიცოცხლის უფლება იმასაც ნიშნავს, რომ სახელმწიფომ უნდა შემიქმნას ცხოვრების უსაფრთხო პირობები, რათა არც სახლში შემომივარდეს ბანდიტი და არც ქუჩაში გამოსვლის მეშინოდეს. ამგვარად, გამოდის, რომ **სიცოცხლე სწორედაც რომ ადამიანის უფლება ყოფილა.**

თავისუფლებები, რომელსაც ნეგატიურ უფლებებსაც უწოდებენ, სახელმწიფოს პასიურობას გულისხმობს. როდესაც ვამბობთ, მე მაქვს რომელიმე თავისუფლება, ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს არ აქვს უფლება, ცხვირი ჩაყოს ჩემს საქმეებში. სიტყვის ან სინდისის თავისუფლება უკრძალავს ხელისუფლებას ამ საკითხებში ჩარევას. სიცოცხლის უფლების ამგვარი გაგება ნიშნავს, რომ ჩემი სიცოცხლე ჩემს ხელშია და მისი წართმევის უფლება არავის აქვს, სხვა დანარჩენი კი ჩემი საზრუნავია. **ამგვარად, სიცოცხლე თავისუფლებაც ყოფილა.** სამწუხაროა, რომ პოზიტიური და ნეგატიური უფლებების დაყოფა ენობრივად ყოველთვის ზუსტად ვერ გადმოიცემა.

როდესაც სიცოცხლის უფლებაზე ვსაუბრობთ, რა თქმა უნდა, ჩვენს გონებაში, პირველ რიგში, სიკვდილით დასჯა ამოტივტივდება და ეს გასაგებიცაა. მაგრამ სიცოცხლის უფლება ბევრ სხვა მნიშვნელოვან ასპექტსაც მოიცავს. მათ შორისაა აუცილებელი თავდაცვის პრობლემა. მაქვს თუ არა უფლება, თავდაცვის მიზნით მოვკლა თავდამსხმელი, რომელიც თავად მიპირებს მოკვლას, ან კიდევ, შემიძლია მოვკლა ქურდი, რომელმაც ჩემი ქონება ხელყო და რამდენიმე წამში უახლოეს მოსახვევს მიეფარება?

პეტანაზიის მომზადება გამოფენა
ჩიკაგო, 1999 წ.

სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი საკითხია ომი, რომელიც, როგორც წესი, მაშინ იწყება, როდესაც პოლიტიკოსები ერთმანეთში ვერ რიგდებიან. აქვს სახელმწიფოს უფლება გამგზავნოს მის მიერ დანაშაულებულ ომში და სხვა ადამიანის მოკვლის უფლება მომცეს? ან უნდა მოვაკვლევირო თუ არა მე თავი მხოლოდ იმიტომ, რომ პოლიტიკოსებმა ნაიჩხუბეს?

თითოეული ეს საკითხი არაერთი მწვავე დისკუსიის საგანი გამხდარა და კვლავაც ასე იქნება. მაგრამ სიცოცხლის უფლებასთან დაკავშირებული ძალზედ სერიოზული პრობლემები მაშინ იჩენს თავს, როდესაც სიცოცხლის დასაწყისთან და მის დასასრულთან გვაქვს საქმე. პირველი აბორტების პრობლემას ეხება, მეორე კი - ევთანაზიას. ამჯერად, მკითხველის ყურადღების მიპყრობა სწორედ ამ უკანასკნელზე გვსურს.

რა არის და რა არ არის ევთანაზია?

მიუხედავად იმისა, რომ მედიცინამ არნახულ წარმატებებს მიაღწია, ზოგიერთი პაციენტი განწირულია. როგორ უნდა მოიქცეს ექიმი ასეთი ავადმყოფის მიმართ? ვალდებულია თუ არა ის, ბოლომდე იბრძოლოს ადამიანის სიცოცხლისთვის და ამასთან, გაახანგრძლივოს მისი ტანჯვა; თუ, მას აქვს უფლება, გაათავისუფლოს ადამიანი ტანჯვისგან და „ტკბილი სიკვდილი“ აჩუქოს?

ევთანაზიის მომხრე ლოზუნგებით:
„გადაარჩინა სამყარო, მოიკალი თავი“
ნიუ-იორკი, 1998 წ.

ტერმინი ევთანაზია (ბერძნულიდან: „eu“ – კარგად და „tha’natos“ – სიკვდილი) პირველად მე-20 საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში, პოლანდიაში გაჩნდა. ევთანაზია ნიშნავს ავადმყოფის სიკვდილის დაჩქარებას, ანუ მის მოკვდინებას მისივე თხოვნით, გარკვეული ქმედებებით ან უმოქმედობით, მათ შორის, სიცოცხლის შენარჩუნების ხელოვნური ზომების შეწყვეტით.

ევთანაზიის სამ სახეს არჩევენ:

1. **აქტიური ევთანაზია** – სწრაფი სიკვდილის გამოწვევის მიზნით პაციენტისთვის სხვადასხვა პრეპარატის შეყვანა ან სხვა ქმედება;
2. **პასიური ევთანაზია** – სწრაფი სიკვდილის გამოწვევის მიზნით ექიმების მიერ დამხმარე თერაპიის ზომების შეწყვეტა;
3. **თვითმკვლელობა ექიმის დახმარებით (assisted suicide)** – ავადმყოფისთვის მისივე თხოვნით სიცოცხლის მომსწრაფველი პრეპარატების ან მათ შესახებ ინფორმაციის გადაცემა.

არ შეიძლება საუბარი ევთანაზიაზე, როდესაც სიკვდილი შეგნებული ქმედების ან უმოქმედობის შედეგი არ არის. ამგვარად, ზოგიერთი სამედიცინო

ქმედება, რომელიც ხშირად ჰგავს პასიურ ვეთანაზიას, არ განეკუთვნება ამ უკანასკნელს, ვინაიდან მისი მიზანი არ არის ავადმყოფის სიცოცხლის მოსწრაფება. ასე მაგალითად, რეანიმაციული ღონისძიების არჩატარება, როდესაც ცხადია მის არაეფექტურობა ან აზრის დაკარგვის შემთხვევაში მისი შეწყვეტა, ან კიდევ ავადმყოფისთვის ნარკოტიკების მაღალი დოზების დანიშვნა, როდესაც ეს, რისკის მიუხედავად, სრულიად აუცილებელია, არ შეიძლება ჩაითვალოს ვეთანაზიის ფორმებად. ეს გავრცელებული საექიმო პრაქტიკაა.

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ წერილის თემა არ არის იმ შემთხვევების განხილვა, როდესაც ავადმყოფი უარს ამბობს მკურნალობაზე. ჩვენი ღრმა რწმენით, თითოეულ ადამიანს თავად აქვს საკუთარი სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხის გადაწყვეტის უფლება. ეს ღვთის მიერ ბოძებული არჩევანის უფლებაა. სწორედ ამიტომ, ადამიანს უფლება აქვს, უარი თქვას არა მხოლოდ რომელიმე პროცედურაზე (მაგალითად, სისხლის გადასხმაზე), არამედ საერთოდ მკურნალობაზე. ეს მისი გადასაწყვეტია, ნებისმიერი იძულება დაარღვევს მისი ფიზიკური ხელშეუხებლობის უფლებას და განიხილება როგორც ძალადობა. ჩვენ შევხებით იმ შემთხვევებს, როდესაც ადამიანის სიკვდილის მოსწრაფება ექიმის უშუალო მონაწილეობით ან მისი დახმარებით ხდება.

ვეთანაზიის უფლება დღეს მსოფლიო დისკუსიის საგანია, ვინაიდან ის ერთ-ერთი საკამათო სამედიცინო, რელიგიური, იურიდიული თუ ეთიკური საკითხია. ვეთანაზია დაკავშირებულია პრინციპული ხასიათის კონფლიქტებთან. ამ დროს წარმოიშევა კონფლიქტი ძირითად ფასეულობებს შორის – ერთი მხრივ, სიცოცხლეს, როგორც ფასეულობასა და მეორეს მხრივ, თითოეული ადამიანის უფლებას შორის, ავტონომიურად მიიღოს გადაწყვეტილება საკუთარი სიცოცხლის შესახებ. გარდა ამისა, ეს არის კონფლიქტი საკუთრივ სიცოცხლესა და სიცოცხლის ხარისხს შორის.

მსოფლიო ქვეყნების გამოცდილება და პრაქტიკა

ვეთანაზიის პრაქტიკა ზოგ ქვეყანაში ფართოდაა დანერგილი და ნახალისებული სახელმწიფოს მიერ, ზოგან ვეთანაზიის შესაძლებლობის თითოეულ შემთხვევას სასამართლო განიხილავს და გასცემს ან არ გასცემს შესაბამის ნებართვას. ბევრ ქვეყანაში იგი კანონმდებლობითაა აკრძალული, ზოგან კი საერთოდ არ არსებობს ამ საკითხის დამარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზა. სიკვდილში დახმარების განევა ახალი მოვლენაა. რამდენად დასაშვებია ადამიანის ჩარევა სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხების გადაწყვეტაში?

ჰოლანდიაში, მაგალითად, ამ კითხვას დადებითად პასუხობენ. დიახ, ექიმს უფლება აქვს, ტანჯვისგან გაათავისუფლოს ავადმყოფი. ყოველი 25-ე უკურ-

ნებელი სენით დაავადებული პოლანდიელი, რომელიც სახლში ხვდება სიკვდილს, სამედიცინო დახმარების ამ უკიდურეს ფორმას მიმართავს; საავადმყოფოებში კი ასე იქცევა ყოველი 75-ე. პოლანდია პირველი ქვეყანაა ევროპაში, რომელმაც გამოიყენა, 1994 წელს კი დააკანონა ევთანაზიის პრაქტიკა. ამ უკიდურესი ზომის გამოსაყენებლად რამდენიმე პირობა არსებობს. ჯერ ერთი, თავად პაციენტმა უნდა გამოთქვას ამ ქვეყნიდან ნებაყოფლობით წასვლის სურვილი; ამასთან, ის ავსებს შესაბამის ანკეტას. მეორე – პაციენტის თხოვნა ყოველმხრივ უნდა განიხილოს არა მარტო მკურნალმა ექიმმა, არამედ დამოუკიდებელმა სპეციალისტებმაც. მესამე – და ეს ძალიან მნიშვნელოვანია – თავად პაციენტმა რამდენჯერმე უნდა დაადასტუროს ევთანაზიის სურვილი. ამას გარდა, ევთანაზიის გამოყენება არ შეიძლება, თუ ავადმყოფი არ იტანჯება. მწვავე დებატები მიმდინარეობდა იმასთან დაკავშირებით, თუ რას ნიშნავს ტანჯვა – მხოლოდ ფიზიკურ ტკივილს თუ სულიერ და გონებრივ მოშლილობებსაც. შეთანხმდნენ, რომ ამის გადაწყვეტა ექიმებისთვის მიენდოთ. და ბოლოს, ამ პროცედურას ასრულებს ექიმთა ერთობლივი განცხადება, რომლებმაც ამ უკიდურესი ზომის განხორციელება გადაწყვიტეს. კანონის მოწინააღმდეგეებმა ერთადერთს მიაღწიეს – 12-16 წლის მოზარდები მხოლოდ მშობლების თანხმობით შეძლებენ, გარკვეულ პირობებში მოითხოვონ სასიკვდილო ინექციის შეყვანა.

მარტო 1999 წელს სასიკვდილო ინექციები 2216 ადამიანს გაუკეთდა. სიკვდილის საერთო შემთხვევებიდან 3,5% ევთანაზიაზე მოდის. პოლანდიის ევთანაზიის საზოგადოება 25 წლის წინ შეიქმნა, დღეს კი მასში 100 000 წევრია გაერთიანებული. ყოველწლიური საწევრო შესატანი 35 გულდენია (დაახლოებით, 15 დოლარი). განევრიანების მსურველი ავსებს სამ სხვადასხვა ფერის ანკეტას, რომელშიც გასცემს განკარგულებას მისი იმქვეყნად გადასვლის წესების შესახებ. მაგალითად, უარს ამბობს მკურნალობაზე მძიმე ავტოკატასტროფის შემთხვევაში ან მოითხოვს მომაკვდინებელი პრეპარატის შეყვანას ქრონიკული, განუკურნებელი დაავადების დროს.

მომაკვდავებს შვეიცარიაშიც „ეხმარებიან“. აქ „ტკბილი სიკვდილი“ აფთიაქშიც კი იყიდება – მართალია, რეცეპტით და მხოლოდ ქვეყნის მოქალაქეებზე. აი, გერმანიაში კი დანაშაულად ითვლება, თუკი მომაკვდავის თხოვნით ექიმი აქტიური ჩარევით ათავისუფლებს მას ტანჯვისგან. ამის ერთ-ერთი მიზეზი ნაციონალ-სოციალიზმის წლების გამოცდილებაა. მაშინ ათიათასობით გერმანელი, რომლებსაც თანდაყოლილი გონებრივი და ფიზიკური ნაკლი აღენიშნებოდათ, სახელმწიფო პროგრამის – „ერის გენოფონ-

დის გაჯანმრთელება“ – მსხვერპლი გახდა. მას შემდეგ მონაწილეთა გაღების მიზნით მკვლელობა მჭიდროდ დაუკავშირდა თეთრხალათიანი ნაცისტების თვითნებობას, რომლებსაც მიაჩნდათ, რომ თავად ჰქონდათ იმის გადანაცვების უფლება, ვის უნდა ეცოცხლა და ვის არა.

კათოლიკურ იტალიაში სიტყვა „ვეთანაზი“ პოპულარული არ არის. თუმცა დისკუსიები ამ თემაზე მიმდინარეობს როგორც სამედიცინო, ისე საზოგადოებრივ წრეებში.

ამ რამდენიმე წლის წინ ტურინში ჩატარებული ვეთანაზიის პრობლემებისადმი მიძღვნილი სიმპოზიუმის მონაწილე იურისტებმა შეიმუშავეს საკმაოდ საინტერესო დოკუმენტის – „ბიოლოგიური ანდერძის“ – პროექტი, რომლის მიხედვითაც, მისი ხელმოწერა შეეძლოთ განუკურნებელი სენით დაავადებულ პაციენტებს. ის ათავისუფლებდა იურიდიული პასუხისმგებლობისგან იმ მედპერსონალს, რომლებიც ავადმყოფებს „ტკბილ სიკვდილში“ დაეხმარებოდნენ. სიმპოზიუმის მონაწილენი ხაზს უსვამდნენ, რომ ვეთანაზია უნდა განიხილონ, როგორც ადამიანის ფუნდამენტური უფლება. შეიქმნა კომიტეტი, რომელსაც შესაბამისი კანონპროექტი უნდა შეემუშაებინა და განსახილველად წარედგინა იტალიის პარლამენტისთვის. მაგრამ ამ იდეამ იტალიაში მხარდაჭერა ვერ პოვა. ამის მიზეზია ის შეურიგებელი პოზიცია, რომელიც ვეთანაზიის საკითხებში კათოლიკურ ეკლესიას უჭირავს. უმაღლესი პონტიფიკი ადამიანის გარდაცვალების ბუნებრივ პროცესში სხვა ადამიანის ჩარევის კატეგორიული წინააღმდეგია. უკანასკნელ ხანებში იოანე პავლე მეორემ ნამდვილი ჯვაროსნული ომი გამოუცხადა ვეთანაზიას. პრეზიდენტის და სხვა უმაღლესი ჩინოვნიკებისადმი მიმართვაში პაპმა მისთვის უჩვეულოდ მწვავე ფორმით მოსთხოვა ხელისუფლებას, მიეღო ზომები ოჯახის დასაცავად, აბორტების და ვეთანაზიის ასაკრძალად. ამასთან, მან გააფრთხილა ხელისუფლება, რომ ვეთანაზიის ლეგალიზაციის ნებისმიერი ფორმა დაუშვებელია. პაპმა განაცხადა, რომ სიცოცხლის დაცვა ჩასახვიდან ცხოვრების ბოლომდე სახარებასა და თანამედროვე კულტურას შორის გააფრთხილებული კამათის საგანია. მან მოუწოდა ეკლესიის მსახურებს, ყველა სამუშაოებით იბრძოლონ ვეთანაზიისა და თვითმკვლელობაში დახმარების წინააღმდეგ.

მათი მანკიერი მენტალობის წინაშე, ვინც პატივს არ სცემს სიცოცხლეს, განსაკუთრებით კი, მის სისუსტეებს, უნდა შეგახსენოთ, რომ ის ღვთის ბოძებულია და მისი დაცვა ყველას მოვალეობაა“.

პარიკაჭურა ჯეჰ კჰორკიანუზი

– თქვა პაპმა და აღნიშნა, რომ ეს ვალდებულება განსაკუთრებით სამედიცინო სფეროს მუშაკებს ეხება.

მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში აშშ-ში ნამდვილი სენსაცია გამოიწვია ექიმ-პათოლოგ-ანატომის, „ექიმი-სიკვდილის“ მეტსახელით ცნობილი ჯეკ კევორქიანის საქმიანობამ, რომელიც თავს ევთანაზიის მხურვალე მომხრედ აცხადებდა. 1989 წელს მან შექმნა ე.წ. „თვითმკვლელობის მანქანა“ (Mercitron) – სისტემა, რომელიც სისხლში ტოქსიკური პრეპარატების შეყვანის საშუალებას აძლევდა იმ პაციენტებს, რომელთაც არ შეეძლოთ ან არ სურდათ თვითმკვლელობა რაიმე სხვა სახით. მისი „დახ-

მარებით“ 130 ადამიანი გამოესალმა სიცოცხლეს. ის ოთხჯერ წარდგა სასამართლოს წინაშე ასისტირებული სუიციდის ბრალდებით, მაგრამ ოთხივეჯერ გაამართლეს. 1999 წლის მარტში კი მას ბრალად დასდეს პაციენტის მკვლელობა, როდესაც სასიკვდილო სენით დაავადებულ ადამიანს ტოქსიკური ნივთიერების ლეტალური დოზა შეუყვანა და ამასთან სიკვდილის აქტი ვიდუფირზე ჩაინერა. მას 25 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს.

PRO ET CONTRA

ა) Pro

ევთანაზიის სამედიცინო ასპექტთან დაკავშირებით ყველაფერი ნათელია; ექიმებმა დასვეს დიაგნოზი და შესაბამისი დასკვნა გამოიტანეს. რაც შეეხება ეთიკურ მხარეს, აქ საკამათო ბევრია. მით უმეტეს, რომ საზოგადოებას სწორედ ამ საკითხების განხილვა აინტერესებს. კონკრეტულად კი – **ხომ არ არის ევთანაზიის ნებისმიერი გამოვლინება მკვლელობის კანონით ლეგალიზებული ფორმა?**

ზოგ ადამიანს, რომლის თვალწინ ახლობელი ილუპება და მის ტანჯვას ბოლო არ უჩანს, მიაჩნია, რომ როცა მომაკვდავი თვითონ ითხოვს ტანჯვისთვის ბოლოს მოღებას, აქ მორალზე ლაპარაკი ზედმეტია. თუკი ამ ადამიანის სიცოცხლე მშვენიერი იყო, ასეთივე უნდა იყოს მისი სიკვდილიც, – ამბობენ ევთანაზიის მომხრეები.

ჰოლანდიაში საზოგადოებრივი აზრის ყოველწლიური გამოკითხვა აჩვენებს, რომ ვეთანაზია არ განიხილება როგორც ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფა. სწორედ ასე ფიქრობს გამოკითხულთა 80-90%. 1994 წელსაც კი, როდესაც მოხდა ვეთანაზიის ლეგალიზაცია და რომის პაპმა იოანე პავლე მეორემ საჯაროდ დაგმო ამგვარი პრაქტიკა, ვეთანაზიის მომხრე ჰოლანდიელთა რიცხვი 5%-ით გაიზარდა. ამასთან ერთად, ვეთანაზიასთან დაკავშირებული სასამართლო პროცესები ჰოლანდიაში იშვიათობა არ არის. 1999 წელს ჰოლანდიური ქალაქის ლეოვარტენის სასამართლომ 6 თვით პირობითი სასჯელი მიუსაჯა ექიმს, რომელმაც ინექციის ფატალური დოზა შეუყვანა მძიმე ავადმყოფს ისე, რომ სხვა ექიმებს არ მოთათბირებია და არ უცნობებია ადვოკატისთვის. ამასთან, სასამართლომ მის ქმედებაში ბოროტი განზრახვა ვერ აღმოაჩინა, რის გამოც მხოლოდ პირობითი სასჯელით დაკმაყოფილდა.

ვეთანაზიის შემთხვევათა რიცხვი ჰოლანდიაში დღითიდღე მატულობს და ალბათ ასეც გაგრძელდება მომავალში, ვინაიდან: ჯერ ერთი, მოსახლეობა მიეჩნევს აზრს, რომ დამოუკიდებლად შეუძლია საკუთარი ბედის განსაზღვრა (უნდა ითქვას, რომ სიტყვა „დამოუკიდებლად“ მთლად ზუსტი არ არის, ვინაიდან საკუთარი ბედის გადაწყვეტა სხვისი, ამ შემთხვევაში ექიმის დახმარებით ხდება), მეორეც, მიმდინარეობს საზოგადოების დაბერების პროცესი, ასე რომ, ასეთ შემთხვევათა რაოდენობა გაიზრდება.

დღეს სამედიცინო ტექნიკა და ინტენსიური თერაპიის მეთოდები იმდენად განვითარდა, რომ აპარატებს, რომლებიც ორგანიზმის ყველა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებს, პრაქტიკულად შეუზღუდავად შეუძლია გადანაწიოს სიკვდილის დადგომის მომენტი. გაჩნდა პრობლემა, რომელიც პასიურ ვეთანაზიას უკავშირდება და რომელიც გერმანიამ საკანონმდებლო გზით გადაწყვიტა. საფუძვლად აილეს რამდენიმე შემთხვევა, როდესაც ექიმებმა შეწყვიტეს იმ პაციენტთა ინტენსიური თერაპია, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში იმყოფებოდნენ კომის მდგომარეობაში გამოჯანმრთელების რეალური შანსების გარეშე. ამ შემთხვევებში ექიმები ეყრდნობოდნენ მოსაზრებას, რომ თავად პაციენტიც არ იქნებოდა ექიმის ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგი, საკუთარი აზრის გამოთქმა რომ შესძლებოდა. გერმანიის ექიმთა ფედერალურმა პალატამ 1998 წელს გამოსცა დირექტივა, რომელშიც დათქმულია ე.წ. პასიური ვეთანაზიის შესაძლებლობა იმ შემთხვევებში, როდესაც ექიმები იღებენ გადაწყვეტილებას ავადმყოფის სავარაუდო ნებიდან გამომდინარე.

ევთანაზიის მომხრენი ამტკიცებენ, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც პაციენტს არ შეუძლია თავისი ნების გამოხატვა, თანამედროვე სამედიცინო ტექნიკა კი მას მხოლოდ ხელოვნურად უგრძელებს სიცოცხლეს და არ მოაქვს არც შვება და არც გამოჯანმრთელება, ავადმყოფს აქვს სიკვდილის უფლება. იმაზე ხომ არ ღირს დაფიქრება, – კითხულობენ ისინი, – შეიძლება თუ არა ამგვარ მდგომარეობას სიცოცხლე დაერქვას? უნდა კი სიცოცხლე ავადმყოფს, რომელიც წლობით იმყოფება რენიმიაციაში, გახვეულია ათასგვარ სადენში და მიერთებულია სხვადასხვა აპარატურასთან და თანაც იმის უმცირესი შანსიც კი არ აქვს, რომ ერთხელ მაინც მოვიდეს გონზე? ექიმისთვის, თავისი პროფესიიდან გამომდინარე, ძნელია დანებება, მაგრამ არცერთ ექიმს არ აქვს უფლება, უსასრულოდ გაახანგრძლივოს ავადმყოფის ტანჯვა მხოლოდ იმის საფუძველზე, რომ ეს ტექნიკურად შესაძლებელია. ყოველ ადამიანს აქვს არა მარტო ღირსეული სიცოცხლის, არამედ სიკვდილის დროს ღირსების შენარჩუნების უფლებაც – აცხადებენ ისინი.

ბ) Contra

გერმანიის ექიმთა პალატის ზემოთ ნახსენებმა გადაწყვეტილებამ ცხოველი დისკუსია გამოიწვია. სადავოა ვარაუდით ხელმძღვანელობა, – ამბობენ ევთანაზიის მოწინააღმდეგენი, – რადგან მისი მართებულობის დამტკიცება შეუძლებელია. ეს ნიშნავს, რომ ავადმყოფის სავარაუდო ნების შესახებ ჩვენი „ვარაუდის“ საფუძველზე შესაძლებელია გადაწყვეტილების მიღება სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხებზე. ამგვარად, ავადმყოფის ნების ცოდნის გარეშე ექიმს შეუძლია შეწყვიტოს ავადმყოფის სიცოცხლის შენარჩუნების ზომები. ექიმთა პალატის ახალი დირექტივების კრიტიკოსებს მოჰყავთ საფუძვლიანი არგუმენტი: მოკვდინება პაციენტის თხოვნით, გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის 216 მუხლის მიხედვით, დანაშაულია, ხოლო პაციენტის მოკვდინება მისი სავარაუდო სურვილის მიხედვით, ლეგალური გახდა.

ბუნებრივი სიკვდილი – არა სხვისი ხელით სიკვდილია. ეს უკანასკნელი შეიძლება მხოლოდ ქმედების კი არა, უმოქმედობის გამოც დადგეს. არადა, ადამიანის, განსაკუთრებით კი, ექიმის მოვალეობაა, ყველაფერი გააკეთოს სიცოცხლის გადასარჩენად. ევთანაზია ბუნებრივი სიკვდილის უარყოფაა. ნებისმიერი არგუმენტი უმტკივნეულო და ტანჯვისგან გამათავისუფლებელი „ტკბილი სიკვდილის“ სასარგებლოდ ვერ გადანონის იმ სასწორს, რომლის მეორე ფიალაზე ზნეობა და ადამიანურობა ძევს. ერთი ადამიანის მიერ მეო-

რეს სიკვდილის მოსწრაფება უმძიმესი ცოდვია სამყაროს წინაშე ცივილიზაციის ნებისმიერ საფეხურზე. ჩვენ არ უნდა დავეშვათ, რომ თანამედროვე ეპოქამ, სამეცნიერო-ტექნიკურმა პროგრესმა შეცვალონ ადამიანური ღირებულებების ბუნება, – აცხადებენ ევთანაზიის მონინალმდგენი და დასძენენ – ისიც მართალია, რომ სიკვდილიც ღირსეული უნდა იყოს. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მომაკდევთან ადამიანური დამოკიდებულებით, მისთვის ტკივილისა და ტანჯვის შემსუბუქებით. თანამედროვე მედიცინაში ავადმყოფისთვის ტკივილის მოხსნა ან, უკიდურეს შემთხვევაში, მისი მნიშვნელოვანი შემსუბუქება სრულიად შესაძლებელია და თუ ეს არ ხდება, ავადმყოფს, პირველ ყოვლისა, ექიმი უნდა შეეცვალოს, მაგრამ არა იმ ექიმით, რომელიც მოკლავს და ტკივილისგან გაათავისუფლებს მას, არამედ იმით, რომელმაც იცის ტკივილის მართვა და ემოციურად გატანჯული და დეპრესიაში მყოფი ავადმყოფისთვის თანაგრძნობის განწევა.

ევთანაზიის მომხრენი აცხადებენ, რომ ევთანაზიის კანონით აკრძალვა ფაქტობრივად ადამიანის ტანჯვის ნებართვაა და სხვა არაფერი. ამ ლოგიკას რომ მიყვებით, გამოდის, რომ თუ ხელისუფლება კრძალავს დაბინძურებული პროდუქტით ვაჭრობას, ეს ადამიანების შიმშილით დახოცვის სურვილითაა ნაკარნახევი.

ხელისუფლებას არ უნდა შეეძლოს, ადამიანთა ერთი ჯგუფის (პაციენტების) მოსაკლავად ძალაუფლება მისცეს მეორე ჯგუფს (ამ შემთხვევაში, ექიმებს), ამიტომ – ევთანაზიისადმი მიმართებაში სიცოცხლე სწორედაც რომ თავისუფლებაა, რადგან თავად სახელმწიფო არ უნდა იყოს მკვლელი, ესე იგი, არ უნდა დანიშნოს კანონით ლეგალიზებული ჯალათი ექიმის სახით, რომელიც პაციენტის სისხლში რომელიმე პრეპარატის სასიკვდილო დოზას შეიყვანს, თუნდაც მისი თანხმობით, რადგან ადამიანის თანხმობა არ არის საკმარისი არგუმენტი მისი სიკვდილით დასასჯელად. ამგვარად, ევთანაზიის ნებისმიერი ფორმის ლეგალიზება დანაშაულია.

მოწყალების ყალბ საბურველში გახვეული ევთანაზია არის არა ადამიანის უფლება, თავად გააკეთოს არჩევანი სიკვდილ-სიცოცხლეს შორის, ანუ მისი სიკვდილის უფლება, არამედ – მკვლელობის უფლება. ადამიანის სიცოცხლის მოსწრაფება „კეთილშობილური“ მიზნებით (არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს, თუ რა კეთილშობილური სიტყვას მოვიხმობთ ამ ქმედების აღწერისას: „ტკილ სიკვდილს“ თუ „ტანჯვისგან გაათავისუფლებას“) ფარისევლობაა და ცინიზმი – ასეთია ევთანაზიის მონინალმდგეტა ვერდიქტი.

ჯალათი შარლ-ანრი სანსონი

გოლოსიტყვის ნაცვლად

ცნობილია, რომ საფრანგეთში, იაკობინური ტერორის პერიოდში, პარიზის მთავარი ჯალათი შარლ-ანრი სანსონი გილიოტინის კიბეზე ასულ ქალბატონებს გალანტურად უწვდიდა ხელს, რითაც თავის კეთილშობილებასა და კარგი აღზრდის მანერებს უსვამდა ხაზს, შემდგომში კი საკმაოდ მოხერხებულად ვაჭრობდა მარია ანტუანეტას თმის კულულებით თუ ლუდოვიკო XVI-ის კამზოლის ნაჭრებით.

ასეთივე მონყალეაა ევთანაზიაც.

თანაგრძნობა და ღრმა სიმპათია მათ, ვინც იტანჯება – აი, ქეშმარიტი მონყალეა – თვლიან ევთანაზიის მონინალმდებენი.

მეც ასე ვფიქრობ...

„თავისუფლება“
№7(19), ივლისი, 2003

არჩევანი – ჩვენ

(ნაყოფიერი და უაყოფიერი სამართლიანობის წინააღმდეგ)

შენ, ძმაო, არც ნათესავი იცი და არც ახლობელი!?

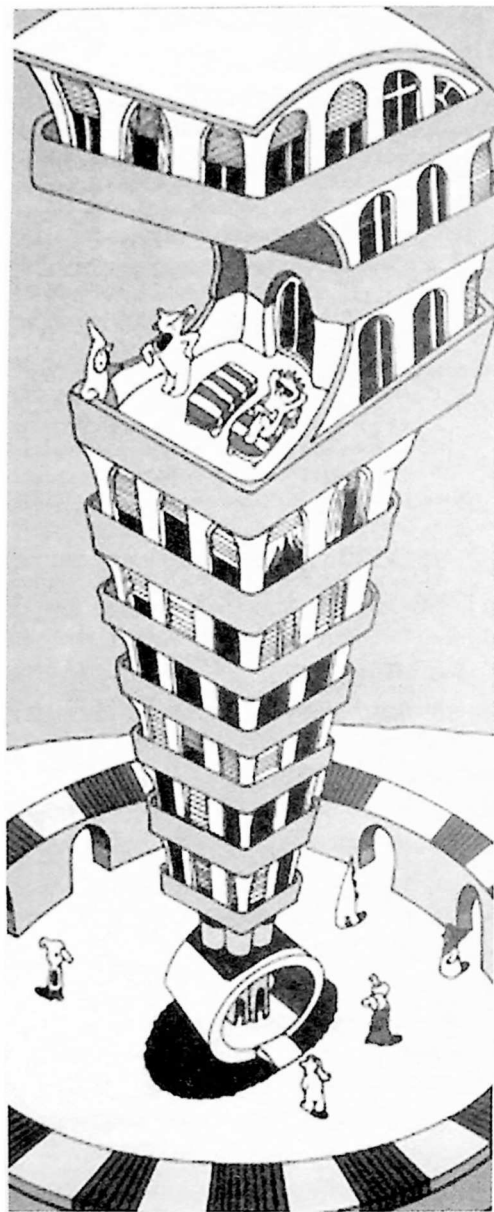
თანამედროვე ქართული გამოჩენილობა

ზოგი რამ კორუფციის შესახებ

კორუფცია საჯარო ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებაა პირადი ან ჯგუფური გამორჩენის მიზნით. მისი ტიპური გამოვლინებებია მექრთამეობა, საჯარო საკუთრების არადანიშნულებისამებრ გამოყენება კერძო ინტერესებში, ინტერესთა კონფლიქტი და ა.შ. როგორც წესი, კორუფციაზე საუბრისას იგულისხმება, რომ ურთიერთობის ერთ-ერთი მხარე მაინც სახელმწიფოს წარმომადგენელია ან ასრულებს სახელმწიფოს მიერ მასზე დელეგირებულ ფუნქციებს.

უნდა აღინიშნოს, რომ კორუფცია შეიძლება ყვაოდეს როგორც ღარიბ, ისე მდიდარ, როგორც დემოკრატიული, ისე არადემოკრატიული ინსტიტუტების მქონე ქვეყანაში. მაგალითად, ცნობილია, რომ კორუფციამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა იმ ცვლილებებში, რომელიც იაპონიის მთავრობაში განხორციელდა.

კორუფციის შესაფასებლად ყველაზე სერიოზული დაბრკოლება საზოგადოებისგან მისი დაფარულობაა, ყოველ შემთხვევაში მანამ, სანამ რაღაც სკანდალი არ წარმოიშვება. კორუფციის მოძლიერების ერთ-ერთი ინდიკატორი მთავრობის ხელისუფლებაში ყოფნის ხანგრძლივობაა. ასე მაგალითად, ყველაზე მეტად კორუმპირებული ქვეყნები იმით ხასიათდებიან, რომ ერთი და იგივე პარტია ან პარტიები იმყოფებიან ხელისუფლების სათავეში

ათნლეულების განმავლობაში. „სამთავრობო ვადა“ ის კრიტერიუმი, რომელსაც აუცილებლად უნდა მიეცეს ყურადღება.

ექსპერტების აზრით, დემოკრატიული ხელისუფლების შემთხვევაში სახელმწიფოს ფუნქციონირებაში კორუფციული გადაცდომები (პრაქტიკულად, – გამოწკლისების გარეშე) იწყება მაშინ, როდესაც ერთი მთავრობა ხელისუფლების სათავეშია ორი ვადის განმავლობაში, ანუ 8-10 წელი, ხოლო ჩინოვნიკების უმრავლესობას კი არ ირჩევენ, არამედ ნიშნავენ. ნაკლები რისკია ამ მხრივ „პასუხისმგებლური დემოკრატიის“ პირობებში, სადაც მთავრობა ხელისუფლებაში 5 წელზე ნაკლები ხნის განმავლობაშია. რისკის ყველაზე დიდი საფრთხეა იმ ქვეყნებში, სადაც ერთპარტიული სისტემა და ავტარქია სუფევს. ყველაზე კორუმპირებული ქვეყნების რიცხვს, Transparency International-ის¹ ვერსიის მიხედვით, მიეკუთვნებიან აფრიკისა და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები, არაკორუმპირებულებს კი, ჩრდილოეთ ევროპის სახელმწიფოები – ფინეთი, დანია, შვედეთი და ნორვეგია.

უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე კორუფციამ რუსეთშიც არნახულ დონეს მიაღწია და ტოტალური ხასიათი შეიძინა. ჩამოყალიბდა ბიზნესის, კრიმინალისა და ხელისუფლების შერწყმის მყარი ტენდენცია, რაც იმაშიც გამოიხატება, რომ დანაშაულებრივი დაჯგუფებების ლიდერები აქტიურად შეიჭრნენ ხელისუფლებაში. ანალიტიკოსების აზრით, კორუფციას რუსულ ეკონომიკაში სისტემური და, როგორც ხშირად ამბობენ, „მაროდირული“ ხასიათი აქვს.

კორუფციის დონე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სახელმწიფოს სოციალურ-პოლიტიკურ და საფინანსო-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. კორუფციის დონის პირდაპირპროპორციულია საზოგადოების კრიმინალიზაციის ხარისხი და კლანურობა, რის შედეგადაც ბიზნესი სახელმწიფოში წარიმართება არა კანონის, არამედ „გაგების“ ფარგლებში, რაც მას სრულიად არაპროგნოზირებადს ხდის და ინვესტორისთვის მაღალი რისკის საფრთხეს შეიცავს.

უმძიმესი ვითარებაა ამ მხრივ საქართველოშიც. კორუფციის არსებულმა დონემ ეჭვქვეშ დააყენა სახელმწიფო ინსტიტუტების რეალური ქმედუნარიანობა. ამ ვითარების ყველაზე თვალსაჩინო გამოხატულებაა ის, რომ სახელმწიფო ვერ აგროვებს გადასახადების მინიმალურ რაოდენობასაც კი; მნიშვნელოვნად ფერხდება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარება; ქვეითდება

1. Transparency International — კორუფციის წინააღმდეგ მებრძოლი, გავლენიანი არასამთავრობო ორგანიზაცია. ვებსაიტის მისამართია: <http://www.transparency.org>

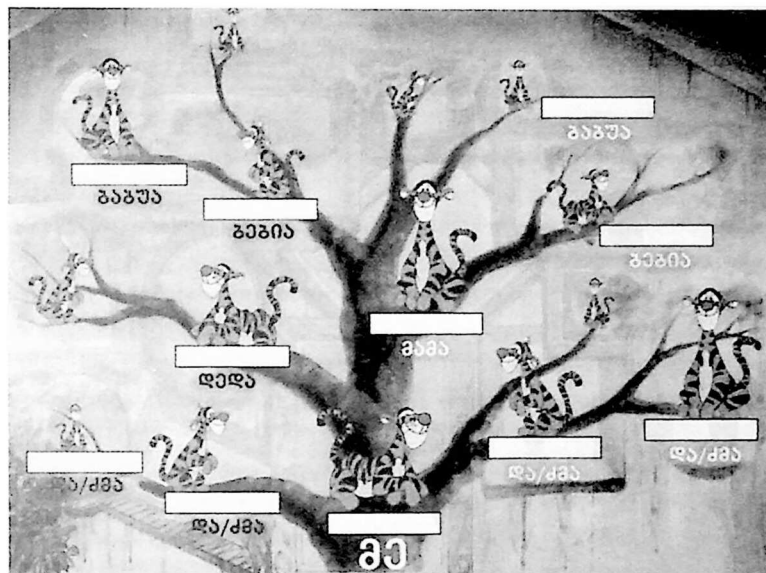
საზოგადოების ნდობა სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი; მოსახლეობას ეჭვი შეაქვს საქართველოში არაკორუმპირებული, პატიოსანი ხელისუფლების არსებობის თვით შესაძლებლობაშიც კი. მკვეთრადაა გამოხატული ნდობის დეფიციტი დემოკრატიული, საბაზრო და სამართლებრივი რეფორმებისადმი; ილახება საქართველოს საერთაშორისო პრესტიჟი.

კორუფციასთან ბრძოლისას არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მის წინააღმდეგ საგანგებო ზომების მოთხოვნა და ამ პრობლემით პოლიტიკური მანიპულირება ხშირად ყოფილა დემოკრატიის უარყოფისა და ავტორიტარული რეჟიმების დამყარების იდეოლოგიური ფონი. ამიტომ ანტიკორუფციული ღონისძიებები არ უნდა იყოს გამოყენებული პოლიტიკური ანგარიშსწორებისთვის, რათა თავიდან ავიცილოთ „კუდიანებზე ნადირობის“ სოციალური ატმოსფეროს შექმნა და გარანტირებული იყოს ადამიანის უფლებების დაცვა. ის აზრი, თითქოს ავტორიტარული რეჟიმები უფრო ეფექტურად ებრძვიან კორუფციას, ვიდრე დემოკრატიები, საფუძველსაა მოკლებული: თავიანთი ჩაკეტილობის გამო ავტორიტარული რეჟიმები უკეთ ნილბავენ კორუფციის ფაქტებს, ხოლო მათი საქმიანობის გაუმჭვირვალობა და უკონტროლობა თავისთავადაა კორუფციის გავრცელების მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

კორუფციის ზემოთ ნახსენებ ფორმებთან ერთად გავრცელებულია მისი რბილი, ანუ არაკრიმინალური გამოვლინებები, რომლებიც კომუნისტურ ეპოქაში „პროტექციონიზმის“ სახელით იყო ცნობილი. საზოგადოება შეგუებულია მასთან, არ აღიქვამს მას დანაშაულად და ვერ ხედავს მის კავშირს კორუფციის კრიმინალურ გამოვლინებებთან.

ნაპოტიზმი და შავპრიტიზმი

- უცნობი უახლოვდება ავსტრალიელი აბორიგენების დასახლებას. მასთან მიდის უხუცესი და კითხვებს უსვამს. თუ მოგზაური დასახლების რომელიმე წევრის ნათესავი აღმოჩნდება, მას შესვლის ნებართვას აძლევენ, თუ არადა, კლავენ.
- როდესაც ნიგერიული ტომი ტივი საკუთარი ტერიტორიის გაფართოებას გადაწყვეტს, შეტევის ობიექტად აუცილებლად იმ მეზობელ ტომს ამოირჩევს, რომელიც მისი ყველაზე შორეული ნათესავია.
- სადღაც მოსკოვში ან ნიუ-იორკში წარმატებული ბიზნესმენი საკუთარ ფორმაში ეძებს კარგად ანაზღაურებად სამუშაოს... ძმისშვილისთვის.

რა აართიწაწაწა ამ შოოოოოოოო?

პასუხი მარტივია - ნეოოოოოი.

მსგავსი მოვლენა ფავოოოოოი და მისი სახესხვაოა - შიდაჯგუფო-რივი ფავოოოოი.

2. ნეოოოოოი - ლათინურად ნეოს, მოთბოოოი ბრუნვა ნეოოოის - შვილიშვილი, ძმისშვილი. რომის პაპების მიერ შემოსავლიანი თანამდებოების, უმაღლესი სასული-ერო ნოდეებისა და მიწების ნათესავებისთვის დარიგება საკუთარი ძალაუფლების განმტკიცების მიზნით. განსაკუთრებით ფართოდ იყო გავრცელებული მე-15-16 სა-უკუნეებში; ამ გზით ამაღლდნენ პაპის სანათესაოდან შემდგომში ძლევაოოი გვა-რები (ბორგეზე, ლუდიოიზი, ბორჯია და სხვები). თანამედროვე ტერმინოლოგიით, ნეოოოოი გულისხმობს თანამდებოების დაკავებას უპირატესად ნათესავების მიერ საერთო და სამართლიანი წესრიგის სანინაოდეგოდ.
3. ფავოოოოი - სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ფავოოოების მფარ-ველობა და მათი დანიშნა მაღალ თანამდებოებზე, მიუხედავად იმისა, რომ მათ არ აქვთ ამ სამსახურის შესაბამისი უნარი და ცოდნა.
4. შიდაჯგუფოოი ფავოოოი - ადამიანის მისწრაფება, მფარველობა გაუწიოს და ხელი შეუწყოს პირველ რიგში იმ ჯგუფის წევრებს, რომელსაც თავად განეკუთვნება.

ყოფილი საბჭოთა ქვეყნების მოქალაქეები ნეპოტიზმისა და ფავორიტიზმის უმაღლეს დონეზე გამოვლინების მონშენი იყვნენ; იგივე სურათი გვაქვს დღეს დსთ-ს სივრცეში, ოღონდ ყველაფერი კიდევ უფრო მკვეთრად, ხანდახან – უტიფრადაა გამოხატული; ამის მაგალითებად შეიძლება მოვიყვანოთ ბორის ელცინის სახელგანთქმული ოჯახი (არსებითად – საფინანსო-პოლიტიკური კლანი) ან აზერბაიჯანის უკანასკნელი მოვლენები, როდესაც ან განსვენებულმა პრეზიდენტმა პეიდარ ალიევმა ხელისუფლება საკუთარ შვილს – ილჰამს – გადააბარა („დინასტიური“ ხელისუფლების დასამკვიდრებლად მზადდება ნიადაგი ცენტრალური აზიის ზოგ ქვეყანაში).

როგორც გავლენიანი გაზეთი „Financial Times“ ამტკიცებს, უზბეკეთის პრეზიდენტის ქალიშვილმა გულნარა ქარიმოვამ, უზბეკეთის ეკონომიკის სავალალო მდგომარეობის მიუხედავად, ორი წლის განმავლობაში მსხვილი ბიზნეს-იმპერიის შექმნა შეძლო. მან ეს არაბეთის გაერთიანებული ემირატების ჰოლდინგური კომპანიების მეშვეობით მოახერხა. ერთი მათგანის დახმარებით ქალბატონმა ქარიმოვამ ხელში ჩაიგდო მობილური კავშირის უმსხვილესი კომპანია, მეორეთი – უმსხვილესი კუვასაის ცემენტის ქარხნის აქციები. უნდა აღინიშნოს, რომ მავანი ამგვარი ბიზნეს-იმპერიის შექმნაში პოზიტიურ მომენტსაც ხედავს: ხომ შესაძლებელია, რომ უზბეკეთის ეკონომიკაში ლიბერალური რეფორმების გატარება ახლა უკვე პრეზიდენტის ქალიშვილის ინტერესებში აღმოჩნდეს?

ყაზახეთში, რომელიც მდიდარია ნავთობისა და გაზის რესურსებით, ოპოზიცია რეგულარულად ამხელს პრეზიდენტ ნურსულთან ნაზარბაევს იმაში, რომ მან უფლება მისცა უახლოეს გარემოცვას – ქალიშვილებისა და სიძეების ჩათვლით – დაეკავებინათ საკვანძო ადგილები ქვეყნის პოლიტიკურ, საფინანსო და საქმიან წრეებში.

ყირგიზი დისიდენტები კი აცხადებენ: ყველაზე მომგებიანი სანარმოები პრეზიდენტ ასკარ აკაევის ნათესავებს ეკუთვნითო.

თურქმენეთში, რომელსაც აღმოსავლური ტირანიის გამოვლინებების თვალსაზრისით პოსტსაბჭოთა სივრცეშიც კი გამორჩეული ადგილი უჭირავს, საფარმურატ ნიაზოვის ნათესავების სახელი მიენიჭათ წლის თვეებს.

ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, არ ამალღებს ამ ქვეყნების იმიჯს დასავლეთში; მაგრამ, ამასთან ერთად, ეს ქვეყნები ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში აშშ-ისა და რუსეთის პარტნიორები არიან. ამიტომაც, როგორც ზოგიერთი მიმომხილველი აღნიშნავს, საერთაშორისო საზოგადოებრიობა თვალს ხუჭავს

ისეთ „უმნიშვნელო“ ცოდებზე, როგორცაა ნეპოტიზმი და ფავორიტიზმი პრეზიდენტების ნათესაებთან მიმართებაში.

არსებობს სხვა მოსაზრებაც: თუ დასავლეთი ზურგს შეაქცევს ცენტრალური აზიის ქვეყნებს, როგორც ამბობენ, „დაბალი ეთიკური სტანდარტების“ გამო, მაშინ რუსეთი, რომელიც, საკუთარი ბუნებიდან გამომდინარე, ასეთ მოვლენებს უფრო შემწყნარებლურად შესცქერის, სიამოვნებით დაიკავებს გამოთავისუფლებულ ადგილს. ამასთან ერთად, როგორც არ უნდა მალავდნენ დასავლური ქვეყნების მთავრობები თავიანთ ნამდვილ გრძნობებს, ისინი მაინც უხერხულ მდგომარეობაში ვარდებიან, როდესაც ბრალს დებენ დინასტიების მხარდაჭერაში იმ ქვეყნებში, რომლებიც მათი პოტენციური (თუ მოქმედი) მოკავშირენი არიან. თუკი ასეთი ბრალდებები გაგრძელდება, ადრე თუ გვიან ეს აუცილებლად მოახდენს გავლენას ნამყვანი ინვესტიორების ქმედებებზე.

იაპონიის ლიბერალურ-დემოკრატიულმა პარტიამ ბოლო ხანებში სერიოზული დანაკლისი განიცადა: ერთმანეთის მოყოლებით გარდაიცვალნენ ყოფილი პრემიერ-მინისტრები – კეიძო ობუტი და ნობორო ტაკესიტო. მიუხედავად ამისა, ახალარჩეული პარლამენტის ქვედა პალატის წევრთა სიებში ეს გვარები ისევ ფიგურირებს: ობუტის 26 წლის ქალიშვილი და ტაკესიტოს უმცროსი ძმა. ეს იაპონიაში გამონაკლისი სულაც არ გახლავთ; პარლამენტარების 30 პროცენტი (დაახლოებით 140 წევრი) დეპუტატობის მანდატს „მემკვიდრეობით“ იღებს. პრობლემა აქ გვარების განმეორებაში კი არ არის, არამედ დებუტანტების პოლიტიკური გამოცდილების არარსებობაში.

რა არის ეს? ნეპოტიზმი? თავად მემკვიდრეობით პარლამენტარები ასე არ ფიქრობენ – არავის უკვირს, როდესაც პროფესია მემკვიდრეობით გადაეცემა, მაგალითად, კაბუკის თეატრში. ამაში მართლაც არაფერია საკვირველი, რადგანაც მსახიობების შვილები კულისებში იზრდებიან, „თეატრის ჰაერით“ სუნთქავენ, ბავშვობიდან ერევიან თეატრალურ ტრადიციებს და ა.შ. მაშ, ვინ უნდა გამოვიდეს მომავალში სცენაზე, თუ არა ისინი? ჩვენც ხომ ბავშვობიდან ვაგროვებთ მნიშვნელოვან ინფორმაციებს მამების ოფისებში – მიაჩნია ყოფილი პრემიერ-მინისტრის ქალიშვილს კაკუეია ტანაკის.

თუმცა, ცინიკოსები მტკიცებით, აქ საქმე ისაა, რომ იაპონიაში პარლამენტარის სავარძლის დასაკავებლად სამი „ბან“-ია საჭირო – „ძიბანი“ (ადგილებზე სახელისუფლებო ბერკეტების კონტროლი), „კანბანი“ (ცნობადი გვარი) და „კაბანი“ (ფინანსები); ამ სამი „ბან“-ის ფლობა თითქმის ავტომატურად უზრუნველყოფს პირის არჩევას საკანონმდებლო ორგანოში. „მემკვიდრეობით პარლამენტარებს“ აქ საქმე უადვილდებათ; მათ უკვე აქვთ ცნობადი გვარები

და მონესრიგებული კავშირები საფინანსო-ეკონომიკურ წრეებში. დანარჩენი – ტექნიკის საქმეა.

ნეპოტიზმი, ფავორიტიზმი და საპადრო პოლიტიკა

კადრების სწორად შერჩევა ნებისმიერი დემოკრატიულობაზე პრეტენზიის მქონე ხელისუფლების უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა, რომლის სწორად გადაჭრა მომავალი წარმატების საფუძვლიანი წინაპირობაა; ამ სფეროში დაშვებული შეცდომების გამოსწორებას კი ხშირად არათუ ათწლეულები, არამედ ეპოქები სჭირდება. კადრების შერჩევისას მნიშვნელოვანია მოსამსახურის საქმიანი თვისებების, ტალანტის, პატიოსნების შეფასება მისი თანამდებობრივი შესაბამისობის, დაწინაურებისა თუ ხელფასის მომატებისას.

საწინააღმდეგო მოვლენებია ნეპოტიზმი და ფავორიტიზმი, რომლის პირობებშიც ხდება საქმიანი თვისებების ნიველირება და დაწინაურებას მხოლოდ გარკვეული ოჯახების ან ჯგუფის წევრები ახერხებენ. ნეპოტიზმისა და ფავორიტიზმის გამოვლინებებით ილუპება ყველაფერი: ოჯახი⁵ (ფავორიტიზმი

5. ოჯახურ ფავორიტიზმს რელიგიაც უარყოფითად და სახიფათოდ აფასებს. წმინდა ნერილში მოთხრობილია, თუ როგორ გამოარჩია ისრაელმა შვილებს შორის იოსები და მას ფერადი ტანსაცმელი შეუკერა „და ნახეს ძმებმა, რომ მამას იოსები ყველაზე მეტად უყვარდა და შეიძულეს ის...“ (შესაქმე – 37:3-4).

ოჯახში სიძულვილს ბადებს), სკოლა (უცოდინარი მასწავლებელი - გაუნათლებელი მოსწავლე), ეკლესია (უზნეო მოძღვარი - ასეთივე მრევლი), არმია (ლაჩარი მეთაური - დამარცხებული არმია), ხომალდი (უფიცი კაპიტანი - ჩაძირული ხომალდი), და ბოლოს - თავად სახელმწიფო. რაც უფრო ძლიერადაა ქვეყანაში გამეფებული კასტური სულისკვეთება, მით უფრო წარუმატებელი იქნება ყველა საკადრო ცვლილება. კორუფცია დანიშნულების სისტემის სრულ კომპრომეტირებას ახდენს. როგორია ამ მოვლენების მსოფლმხედველური საფუძველი?

ეგალიტარისტები და ინდივიდუალისტები

უხეშად რომ ვთქვათ, ასეთი საფუძველი სულ ორია - ეგალიტარისტული⁶ და ინდივიდუალისტური. მოკლედ განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ეგალიტარისტები ვერ იტანენ გამორჩეულობას, ტალანტს, სხვის უპირატესობას. ისინი გვერდს უვლიან მას, ცდილობენ, არ შეიმჩნიონ, მუდამ მზად არიან, ეჭვი შეიტანონ მასში, დაცინონ ან უკანა პლანზე გადაიყვანონ ინტრიგითა და ცილისწამებით. ისინი განსაკუთრებულად არიან მიდრეკილნი ნეპოტიზმისა და ფავორიტიზმისკენ და ცდილობენ, ავანსცენაზე უნიჭო, უზნეო, მაგრამ მორჩილი და ერთგული ხალხის გამოყვანით, რომლებიც, როგორც წესი, მათი წრიდან არიან, მოახდინონ ნიჭისა და გამორჩეულობის გადაფარვა. ისინი სიცოცხლეს უნამლავენ ნებისმიერ ტალანტს და თუკი მიზანს ამგვარად ვერ აღწევენ, მზად არიან „მოულოდნელი“ სიკვდილის შემთხვევაში, მდულარე ცრემლით დაიტვირთონ ისინი და საფლავზე ძეგლიც დაუდგან. ეგალიტარისტები ესწრაფვიან ადამიანებს შორის ტრაფარეტული მსგავსების მიღწევას და კლავენ ყოველგვარ ინდივიდუალიზმს. აქედან გამომდინარე, ეგალიტარიზმი და მისი მთავარი გამოვლინებები - ნეპოტიზმი და ფავორიტიზმი - დილეთანტიზმის დამკვიდრების მთავარი ფაქტორია! ეს კი, თავისთავად, ერის გონებრივი განვითარების დამაბრკოლებელია.

ეგალიტარიზმი უპასუხისმგებლო, შურიტა და შურისძიებით აღსავსე, მატერიალისტური, რევოლუციური და სოციალისტური მსოფლმხედველობაა. ის არად დაგიდევთ, რომ ჩვენ ყველანი განსხვავებულნი ვართ, რომ არასდროს, მთელი ისტორიის მანძილზე, არ ყოფილა და არც იქნება ვინმე ასეთივე აზრებით, მისწრაფებებით, ოცნებებით; მაგრამ სწორედ ამიტომ ვართ თანასწორნი და ამიტომ უყვარს ღმერთს თითოეული ჩვენგანი.

6. ეგალიტარისტები - ფრანგულიდან - Egalite - თანასწორობა.

მათი ანტიპოდები არიან ინდივიდუალისტები, რომლებსაც არ სჯერათ არა მარტო ხელოვნური და ძალადობრივი გათანაბრების (საბჭოური *уравниловка*), არამედ ბუნებრივი თანასწორობისაც⁷. პირიქით, ისინი ყველგან ბუნებრივ უთანასწორობას ხედავენ, აფასებენ ადამიანთა სულიერ მრავალფეროვნებას და ფიქრობენ, რომ თანასწორობა შურიანი და შეზღუდული ადამიანების გამონაგონია. უთანასწორობაში არა მარტო არაფერია საშიში, არამედ ის ბუნებრივიცაა. ამასთან, რადგან ადამიანები განსხვავებული და თავისთავადები არიან, სამართლიანობა მოითხოვს, რომ მათ მიმართ შესაბამისი დამოკიდებულება გვექონდეს. ამ მსოფლმხედველობას ახასიათებს პასუხისმგებლობისა და სამართლიანობის გრძნობა, ის ბუნებრივი და ორგანულია. პოლიტიკურად ის ესწრაფვის საუკეთესო ადამიანების შერჩევას – იქნება ეს არჩევნებისა თუ დანიშნვის გზით.

ფაქტი ერთია – ავადმყოფი არ გამოდგება ჯარისკაცად, სუსტი არ უნდა მუშაობდეს მაღაროებში – ეს მას სწრაფად დაღუპავს, ისევე, როგორც არ შეიძლება გარყვნილ „გუვერნანტკას“ ბავშვების აღზრდა მივანდოთ, უსინათლო მიკროსკოპთან დავსვათ, ლეთის მგომბი კი მღვდლად ვაკურთხოთ. ასევე არ შეიძლება და დანაშაულიცაა ყაჩაღი ჩინოვნიკად დავნიშნოთ, ჯაშუშებმა საგარეო საქმეთა სამინისტროში იმუშაონ, ყალბი ფულის მჭრელმა კი – ხაზინაში; არ შეიძლება ლაჩარი მარშალი იყოს, პარტიული ინტრიგანი კი – კანცლერი.

ამრიგად, როდესაც ადამიანის ტალანტი, საქმიანი თვისებები და პატიოსნება არ ემთხვევა მის სოციალურ სტატუსს, ვიღებთ ვითარებას, როდესაც გენიოსი შეიძლება შიმშილობდეს („ტან-ფეხ შიმველი დავდივარ,/ცოლს არ მიცვია კაბაო“), უეიცი მინისტრად გაძვრეს, თალღითი კი საბანკო კონსორციუმს ხელმძღვანელობდეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ რეჟიმი არამდგრადია და საუკეთესოთა შერჩევა ვერ მოხდება, რომ პატიოსნებასა და ტალანტს არ აქვთ გზა ხსნილი და რომ სოციალური რყევებია მოსალოდნელი. სახელმწიფო, რომელიც კადრების შერჩევის ასეთ მანკიერ გზას ადგას, სუსტია და ხშირად – განწირულიც. სინამდვილეში უნდა ვესწრაფოდეთ, რომ დასანიშნი ადამიანი ხალხს თავისიანად და პატივსაცემად მიაჩნდეს, რომ ის აზროვნებდეს არა პარ-

7. აქ არ იგულისხმება თანასწორობის ლიბერალური გაგება, რომლის მიხედვითაც, ჯერ ერთი – კანონები ერთნაირი უნდა იყოს ყველასთვის; მეორეც – ყველას თანაბარი შანსი უნდა ჰქონდეს კანონის წინაშე. თუმცა, სამწუხაროდ, თანასწორობის ამგვარი გაგებაც მოთხოვნილებაა და არა რეალობა. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ჩვენ არ უნდა ვისწრაფოდეთ ამგვარი თანასწორობისკენ.

ტიული, კლასობრივი, პროვინციული, არამედ – სახალხო-სახელმწიფო ინტერესებიდან გამომდინარე. და როდესაც ადამიანის პიროვნული მონაცემები და მისი სოციალური სტატუსი ერთმანეთს ემთხვევა, მაშინ ხდება პროგრესული გარდაქმნები, მნიშვნელოვნად მცირდება კორუფცია, ვითარდება ეკონომიკა, მეცნიერება და კულტურა. აუცილებელია საერთო რწმენა იმისა, რომ დამნიშნელი ან ამრჩევი ნამდვილად საუკეთესო ადამიანებს ეძებს და ცდილობს, დანიშნულებზე გაცემული უფლებამოსილებები შეესაბამებოდეს მის პიროვნულ მონაცემებს.

ასე რომ, როგორც იტყვიან, არჩევანი – ჩვენ.

„თავისუფლება“
№1(25), იანვარი, 2004

კიდეე ერთხეი ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებზე

კარგა ხანია, ადამიანის უფლებები ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ტერმინია, რომლითაც ოპონირებენ უფლებადამცველები და სამართალდამცველები, მოსწავლეები და ჯარისკაცები, მშობლები და შვილები, ძლიერნი ამა ქვეყნისა და რიგითი მოქალაქეები. დიდი ხნის განმავლობაში და გარკვეულწილად, დღესაც – ყველაფერი ცუდი, რაც კი შეიძლება ადამიანს დაატყდეს თავს, ადამიანის უფლებების დარღვევად აღიქმებოდა და აღიქმება (ეს განსაკუთრებით სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების მოქალაქეებზე ითქმის). თუ ვილაცამ ქუჩაში საფულე მოგვპარა ან შეურაცხყოფა მოგვაყენა, თუ სხვაზე უარესად ვცხოვრობთ და არ გვაქვს უკანასკნელი მარკის უცხოური ავტომანქანა, ან კიდევ ზემო სართულზე მცხოვრებმა მეზობელმა წყალი ჩამოუშვა და კედლები დაგვიზიანა, უმაღლ ადამიანის უფლებები გვახსენდება. ამაში, თავისთავად ცუდი არაფერია. საქმე ის არის მხოლოდ, რომ ადამიანის უფლებები ცოდნის შემოსაზღვრული სფეროა (მიუხედავად იმისა, რომ ის მუდამ ვითარდება) და ამ სფეროს გაზრდა-გაფართოების არამართებული მცდელობები საბოლოო ჯამში თვით ადამიანის უფლებების დაცვისთვის არის საზიანო.

ამ პუბლიკაციის მიზანი არ არის ადამიანის ცალკეული უფლებების ანალიზი. ჩვენი მიზანია, მოგითხროთ იმ ფუნდამენტურ ცნებებსა და ღირებულებებზე, რომელზედაც დაფუძნებულია ადამიანის უფლებები. ფაქტია, რომ ეს არის ცოდნის სფერო, რომლის ფესვები შორეულ წარსულშია საძიებელი. ადამიანის უფლებები მჭიდროდაა დაკავშირებული ფილოსოფიასთან, ასევე იურისპრუდენციასა და ეთიკასთან.

ადამიანის უფლებების საყოველთაოდ აღიარებული ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უნიფიცირებული განმარტება არ არსებობს. შევეცდებით ადამიანის უფლებათა საკუთარი დეფინიცია შემოგთავაზოთ.

ჩვენი აზრით, ადამიანის უფლებები ცოდნის ის სფეროა, რომელიც შეისწავლის, თუ რამდენად ეფექტურია სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ქმედებები ან უმოქმედობა ადამიანის ინდივიდუალური შესაძლებლობების სრულად გამოვლენის მიზნით და რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ამ ქმედებათა მაქსიმალური ეფექტურობის მიღწევა.

ვეიქრობ, რომ რთული და ერთგვარად მოსაწყენი დეფინიცია გამოვიდა. ამას ალბათ არავინ ისწავლის – არც სკოლაში და არც მის გარეთ.

თუმცა სხვა დეფინიციის შემოთავაზებაც შეიძლება. მაგრამ ამის შესახებ – ოდნავ მოგვიანებით.

ადამიანის უფლებები სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად არსებობს, მისი წყარო არ არის სახელმწიფო, კანონმდებლობა ან საზოგადოება. ეს უფლებები თანდაყოლილია. ისინი ჩვენ სწორედ იმიტომ გვეკუთვნის, რომ ადამიანებად დავიბადეთ. აქედან გამომდინარე, არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს, დაფიქსირებულია თუ არა ეს უფლებები კონსტიტუციაში თუ სხვა საკანონმდებლო აქტებში, ვინაიდან ჩვენი კუთვნილი უფლებები და თავისუფლებები ყველა კონსტიტუციასა და კანონმდებლობაზე მაღლა დგას.

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებებია. ამ უფლებათა და თავისუფლებათა შეზღუდვა არ შეიძლება შემოიფარგლოს დროის რომელიმე მონაკვეთით და არ შეიძლება შეილახოს სხვა ღირებულებებით.

ადამიანის უფლებები არ არის კავშირში პოლიტიკურ პროცესებთან (სხვა საქმეა, თუ როგორ იყენებენ ამას პოლიტიკოსები), ისინი პოლიტიკური პროცესის გარეთ არსებულ ღირებულებებს ეხება. მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებები არ არის ყველა სხვა ღირებულების ტოლფასი, ამ უკანასკნელთან შეჯახებისას ადამიანის უფლებები ნამყვან როლს ასრულებს. სწორედ ამაში ვლინდება ადამიანის უფლებათა ფუნდამენტალიზმი.

ფუნდამენტურობის მიუხედავად, ადამიანის უფლებები აბსოლუტური არ არის. შეიძლება ხდებოდეს და ხდება კიდეც მათი იგნორირება სხვა ღირებულებათა სანაცვლოდ. პატიმრობა პირად თავისუფლებას ეწინააღმდეგება, რასიზმის პროპაგანდის აკრძალვა კი – აზრის გამოთქმის თავისუფლებას; პოლიციელთა და გამომძიებელთა ზოგი ქმედება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლე-

ბას არღვევს და ა.შ. მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ადამიანის უფლებათა სფეროში შეჭრა თვითნებურად არ ხდება და წინასწარ განსაზღვრული ვითარებითა და შესაბამისი სამართლებრივი პროცედურითაა შეზღუდული.

კონსტიტუციურ სახელმწიფოში თავად კონსტიტუციაშივეა დეკლარირებული ის პირობები, როცა შესაძლებელია ადამიანის უფლებების შეზღუდვა; იქვეა განმარტებული, თუ რომელი უფლება და რა ხარისხით შეიძლება შეიზღუდოს საკანონმდებლო გზით საზოგადოებისთვის პრიორიტეტული ინტერესების სანაცვლოდ. და, ბოლოს, კონსტიტუციაში დათქმულია ის განსაკუთრებული ვითარებები და პროცედურები, როდესაც საგანგებო სიტუაციების დროს შესაძლებელია ზოგიერთი უფლების შეჩერება. ადამიანის უფლებათა ფუნდამენტალიზმი ნიშნავს, რომ ამ უფლებათაგან თითოეულ გადახრას კონსტიტუციური გამართლება უნდა ჰქონდეს.

ისიც უნდა ითქვას, რომ, ადამიანის უფლებები და დემოკრატია ერთი და იგივე არ არის. ადამიანის უფლებები არც თანასწორუფლებიანობას ნიშნავს და ნამდვილად არ არის სამართლიანობა. მით უმეტეს, ადამიანის უფლებები არ არის იგივე, რაც თავისუფლება, თუმცა თავისუფლების ცნება ყველაზე ახლოს არის ადამიანის უფლებების ცნებასთან.

ადამიანის უფლებების ვერტიკალური მოქმედება

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის სფეროს მიეკუთვნება. ამას ადამიანის უფლებათა ვერტიკალურ მოქმედებას უწოდებენ. არაერთი მცდელობა იყო, ადამიანის უფლებათა მეთოდოლოგია და ტერმინოლოგია ადამიანთა შორის ურთიერთობებშიც გამოეყენებინათ, თუმცა ამგვარმა მცდელობებმა არ გამართლა. ამიტომ, დღეს, ადამიანის უფლებებზე საუბრისას მხედველობაში გვაქვს ურთიერთობა მხოლოდ ადამიანსა და სახელმწიფოს შორის. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ადამიანის უფლებებს ჰორიზონტალური მოქმედება არ გააჩნიათ. და, თუმცა, სიყვარული, ოჯახი, მეგობრები ან ურთიერთობა მეზობლებს ან კიდევ რძალ-დედამთილს შორის მთელ რიგ უფლებათა და მოვალეობათა წყაროა, ადამიანის უფლებათა ცნება მათ მიმართ არ გამოიყენება.

ადამიანის უფლებების ვერტიკალური მოქმედების ცნება დღეს სახელმწიფოში და საზოგადოებაში ბოლომდე სწორად გააზრებული არ არის. ხშირად გაისმის ხელისუფლების საყვედურები იმის გამო, რომ უფლებადამცველი ორგანიზაციები მუდამ ბრალდებულის უფლებებს იცავენ და არა დაზარალებულის, ხან კი პოლიციელის უფლებებზე მიაწიწნებენ.

განემარტავთ, რომ დემოკრატიული სახელმწიფო ადამიანების უფლებათა, მათ შორის, დაზარალებულის უფლებათა დასაცავად იქმნება; აქედან გამომდინარე, დაზარალებულის დაცვა სახელმწიფოს, პირველ რიგში კი, სამართალდამცავი ორგანოების ერთ-ერთი ძირითადი მოვალეობაა, პასუხისმგებლობაც მათ ეკისრებათ. აი, თუკი სახელმწიფო არ დაიცავს დაზარალებულის უფლებებს, უფლებდამცველი ორგანიზაციების მოვალეობაა, პასუხი მოსთხოვოს მას ამგვარი ქმედებისა თუ უმოქმედობისთვის.

გასაგებია, რომ პოლიციელი ადამიანია, მაგრამ თავისი მოვალეობების განხორციელების დროს მასზე ადამიანის უფლებები არ ვრცელდება. ეს მექანიზმი მისთვის მხოლოდ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების შემდეგ, ანუ სამუშაოს დამთავრებისას ამოქმედდება, ან იმ შემთხვევაში, თუ მისი უფლებები მასზე ჩინით უფროსმა ან სხვა ხელმძღვანელმა შელახა.

და კიდევ ერთი. ადამიანის უფლებები ადამიანს ეკუთვნის – ცოცხალ, რეალურად არსებულ ადამიანს; ამიტომ ისეთი ტერმინები, როგორიცაა „მომავალი თაობების უფლება“ ან კიდევ – „მიცვალებულთა უფლებები“ ასევე არ მოიაზრება ადამიანის უფლებების სფეროში.

ადამიანის უფლებები ინდივიდუალურია

ადამიანის უფლებები ინდივიდუალურია და არა კოლექტიური. ეს ადამიანის უფლებათა სფეროში ერთ-ერთი პრინციპული და ფუნდამენტური საკითხია და სწორი გააზრება სჭირდება. ადამიანის კოლექტიური უფლებები არ არსებობს, ვინაიდან კოლექტიური უფლება კოლექტიური გადანყვეტილებებისადმი დამორჩილებასაც გულისხმობს (სხვაგვარად ვერავინ მაიძულებს რომელიმე შეკრებაზე დასწრებას, ვინაიდან გადანყვეტილება სწორედ მე უნდა მივიღო), რაც სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის თავისუფლების შეზღუდვა და ამდენად ადამიანის უფლებებთან არაფერი აქვს საერთო. ადამიანის უფლებათა სუბიექტი ადამიანია, ამიტომაც არ შეიძლება ადამიანის უფლებათა ჩარჩოებში საუბარი უმცირესობათა (როგორც ჯგუფის) უფლებების შესახებ – ეს პოლიტიკის ენაა და მისი საგანი (კოლექტიური უფლებების ასეთი ტიპური მაგალითია ავტონომიის შექმნის უფლება). ადამიანის უფლებათა ჩარჩოებში გულისხმობენ იმ პირთა უფლებებს ცალ-ცალკე, რომლებიც ეროვნულ უმცირესობებს განეკუთვნებიან, ინვალიდთა უფლებებს არა როგორც ჯგუფისა, არამედ თითოეული ინვალიდისა ცალ-ცალკე და ა.შ. ამ წესიდან ერთადერთი გამონაკლისია სამოციან წლებში გაერო-ს ადამიანის უფლებათა ორივე საერთაშორისო პაქტში შეტანილი 1-ლი მუხლი, რომლის

მიხედვითაც „ყველა ერს აქვს თვითგამორკვევის უფლება“. ერთა უფლებები არ გამოდინარეობს ინდივიდუალური უფლებებიდან – „ეს ტიპური კოლექტიური უფლებებია. საერთაშორისო პაქტში ეს მუხლი პოლიტიკური მოსაზრებების გამო მოხვდა; ჩვენ კი, ადამიანის უფლებებზე საუბრისას, მხედველობაში გვაქვს არა ერთა, საზოგადოებრივ კლასთა და ფენათა, არამედ ცალკეულ პირთა უფლებები.

უფლებები და თავისუფლებები

უფლებები, რომელთაც ზოგჯერ პოზიტიურ უფლებებსაც უწოდებენ, გულისხმობს ხელისუფლების აქტიურ მოვალეობებს თითოეული ჩვენგანის მიმართ. მაგალითად, განათლების მიღების უფლება ხელისუფლებას იმ სკოლების შექმნის ვალდებულებას აკისრებს, რომლებშიც ყველა ბავშვს შეეძლება სწავლა. ზუსტად ასევე, გასამართლების უფლება ხელისუფლებას აკისრებს სასამართლო დაწესებულებების ქსელის შექმნის მოვალეობას, რომელსაც შეუძლია მიმართოს თითოეულმა ადამიანმა მისთვის მნიშვნელოვანი საკითხის გადასაწყვეტად.

თავისუფლებები, რომელთაც ზოგჯერ ნეგატიურ უფლებებსაც უწოდებენ, უკრძალავს ხელისუფლებას ჩვენი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში ჩარევას. სიტყვის ან სინდისის თავისუფლება უკრძალავს ხელისუფლებას, ჩაერიოს ადამიანისთვის ასეთ სასიცოცხლო საკითხებში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თუკი მე მაქვს რაიმეს უფლება, ხელისუფლება ვალდებულია რაღაც გამიკეთოს, ხოლო თუ მე მეკუთვნის რომელიმე თავისუფლება, სახელმწიფომ თავი უნდა შეიკავოს ნებისმიერი სახის ქმედებისგან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ – თავი უნდა გამანებოს.

სახელმწიფოს მიერ ქმედებებისგან თავის შეკავება იმასაც გულისხმობს, რომ ხელისუფლებას ამ საკითხების ირგვლივ შეკითხვის დასმაც კი აკრძალული აქვს. მაგალითად, მას არ აქვს უფლება გვკითხოს, თუ რომელი პოლიტიკური პარტიის წევრი ვართ ან რომელ აღმსარებლობას მივაკუთვნებთ თავს.

პოზიტიური და ნეგატიური უფლებების დაყოფა ენობრივად ყოველთვის ზუსტად ვერ გადმოიცემა. მაგალითად, სიცოცხლის უფლებაზე საუბრისას თავდაპირველად უნდა განვსაზღვროთ, რას ვგულისხმობთ: უფლებას, თავისუფლებას თუ ვალდებულებას. სიცოცხლის უფლება ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, თითქოს უნდა ნიშნავდეს სახელმწიფოს მოვალეობას, უკვდავება მარუქოს, მაგრამ თვითმკვლელობას ხომ ვერ ამიკრძალავს? თა-

ვისუფლება ისეთი რამ არის, რისი გარედან წართმევის უფლება არავის აქვს. უფლება კი პოტენციურად არსებობს და სახელმწიფო ვალდებულია დაეხმაროს ადამიანს საკუთარი უფლებების ხორცშესხმაში. სიცოცხლის უფლების ამგვარი გაგება იმას გულისხმობს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია დამეხმაროს სიცოცხლის შენარჩუნებაში.

ამ გარემოების გამო ზოგს მიაჩნია, რომ იგი ავალდებულებს სახელმწიფოს მოქალაქეებისთვის გარკვეული მინიმუმის უზრუნველყოფას, რათა ისინი შიმშილით არ დაიხოცონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საეჭვო გახდება სიცოცხლის უფლება. სიცოცხლის თავისუფლება კი გულისხმობს, რომ ჩემი სიცოცხლე ჩემსავე ხელშია და სახელმწიფო მას ვერ წამართმევს. სხვა დანარჩენი კი ჩემი საზრუნავია.

აღმსარებლობის ან რელიგიისა თუ რწმენის შეცვლის უფლება უკრძალავს ხელისუფლებას აღმსარებლობისა და რწმენის საკითხებში ჩარევას, რაც რელიგიისა და აღმსარებლობის თავისუფლებას ნიშნავს. არ გვგონია, ღირდეს დამკვიდრებულ ენობრივ ნორმებთან ბრძოლა ან მათში ცვლილებების შეტანა. აი, პოზიტიური და ნეგატიური უფლებების ერთმანეთისგან განსხვავება კი მიზანშეწონილია.

უფლებაჲი და მოვალეობაჲი

კომუნისტურ კონსტიტუციებში მოქალაქეთა უფლებები და თავისუფლებები იმავე ნაწილში ან განყოფილებაშია მოთავსებული, სადაც – მათი მოვალეობები სახელმწიფოს წინაშე. ეს მიგვანიშნებს, რომ კომუნისტთა თვალსაზრისით, თუ ადამიანი თავის მოვალეობებს შეასრულებს, მაშინ სახელმწიფო დაიცავს მის უფლებებსა და თავისუფლებებს.

ეს არ არის ასე. უფლებები და თავისუფლებები იმიტომ გვაქვს, რომ ჩვენ ადამიანებად დავიბადეთ. ისინი ჩვენი ადამიანური ბუნებიდან გამომდინარეობს. მოვალეობები კი უნდა შევასრულოთ, რადგან მოქალაქეები ვართ. თუკი ჩვენს მოვალეობებს არ ვასრულებთ, ეს იმას სრულიად არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს უფლება აქვს, ჩამოგვართვას ჩვენი უფლებები და თავისუფლებები (მას შეუძლია, მაგალითად, დაგვაპატიმროს კანონიერ საფუძველზე და ამით შეზღუდოს ჩვენი თავისუფლება, მაგრამ წამების, აბუჩად აგდების, პატივისა და ღირსების შელახვის უფლება სახელმწიფოს არასოდეს ექნება, თუნდაც უმძიმესი დანაშაული გვეკონდეს ჩადენილი). როდესაც უფლებები და მოვალეობები ერთ განყოფილებაშია მოცემული, იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს უფლებები დამოკიდებულია მოვალეობებზე.

მანც რა მოვალეობები აქვს მოქალაქეს სახელმწიფოს წინაშე?

1. ის მოვალეა იხადოს გადასახადები, რათა სახელმწიფოს შეექმნას ნორმალური ფუნქციონირების საშუალება. თუ მოქალაქე გადასახადებს არ გადაიხდის, სახელმწიფო ვერ შეძლებს თავისი ამ ძირითადი ფუნქციის შესრულებას. თანაც, ვერც მოქალაქენი განახორციელებენ საკუთარ უფლებებსა და თავისუფლებებს; არც სკოლა აშენდება, არც საავადმყოფო და არც სასამართლო, ვერც მასწავლებლები და ექიმები მიიღებენ ხელფასებს.
2. სამხედრო ვალდებულება – მოვალეა თუ არა მოქალაქე, დაიცვას საკუთარი ქვეყანა? რა თქმა უნდა, მაგრამ ქვეყნის დაცვა აუცილებელი არ არის, მაინცადამაინც ჯარში სამსახურს ნიშნავდეს. არსებობს გამონაკლისები, როდესაც მოქალაქეს არ შეუძლია ჯარში სამსახური რაიმე სერიოზული მოტივის გამო. ამ შემთხვევაში, კეთილი უნდა ინებოს და ალტერნატიულ სამსახურში წავიდეს ან გაზრდილი გადასახადი იხადოს მთელი სიცოცხლის განმავლობაში, როგორც ეს ზოგიერთ ქვეყანაშია.
3. კანონმორჩილება!? – უნდა დაიცვას თუ არა მოქალაქემ ქვეყნის კანონმდებლობა? უმრავლეს შემთხვევებში ასეა. თუმცა, აქაც არის გარკვეული ნიუანსები. განა ყველა კანონი კარგია? ასე რომ იყოს, საკანონმდებლო ორგანოების საქმიანობას საერთოდ დაეკარგებოდა აზრი. ხოლო ზოგიერთი კანონი შეიძლება სრულიად უვარგისი აღმოჩნდეს. აქვს თუ არა მოქალაქეს უფლება, დაარღვიოს ასეთი კანონი? ამგვარი ქცევის არაერთი ისტორიული მაგალითი არსებობს. მაჰათმა განდი და მარტინ ლუთერ კინგი არათუ არ გამოირჩეოდნენ კანონმორჩილებით, არამედ სხვებსაც მოუწოდებდნენ კანონსაწინააღმდეგო ქმედებისკენ და სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის ფართომასშტაბიან აქციებს აწყობდნენ. მიუხედავად ამისა, ისინი არ ემალებოდნენ მართლმსაჯულებას, ცხადდებოდნენ სასამართლოში და ისმენდნენ და ემორჩილებოდნენ მის მიერ გამოტანილ განაჩენს.

ამრიგად, მოქალაქე არ არის ვალდებული, დაიცვას მისი აზრით უმართბულო კანონი, შეუძლია ხაზგასმითაც დაარღვიოს ის, მაგრამ მოვალეა, პატივი სცეს და დაემორჩილოს სასამართლოს გადაწყვეტილებას (თუკი ეს ქვეყანა და მისი ხელისუფლება საკუთარ ქვეყნად და ხელისუფლებად მიაჩნია. ამას იმიტომ ვამატებ, რომ ასეთი მოვალეობა არ ჰქონიათ კომუნისტურ ეპოქაში მოღვაწე დისიდენტებს, არც არადემოკრატიულ ქვეყნებში არიან მოქალაქენი ვალდებული, სასამართლოს გადაწყვეტილებას დაემორჩილონ).

4. დაბოლოს, თითოეული ადამიანის უფლება, მეტიც – მოვალეობაა, დაამხოს ხელისუფლება, რომელმაც წარიტაცა მისი უფლებები და თავისუფლებები და ქვეყანაში დიქტატორული რეჟიმი დაამყარა. ხაზს ვუსვამთ, დიქტატორული რეჟიმის დამხობა ადამიანის მხოლოდ უფლება კი არა, ეს, პირველ ყოვლისა, მისი მოვალეობაა (უფრო დანერვილებით ამ საკითხების შესახებ იხილეთ სტატია „ადამიანის მოვალეობები სახელმწიფოს წინაშე“ – „თავისუფლება“ N12, 2002).

დემოკრატია და ადამიანის უფლებები

ადამიანის უფლებებსა და დემოკრატიას ხშირად აიგივებენ ერთმანეთთან. ასეთი კითხვაც კი ჩნდება – დემოკრატიის პირობებში რაღა დროს ადამიანის უფლებებია? ამ მოსაზრების მიხედვით, დემოკრატია უმრავლესობის მმართველობაა, რისი დამადასტურებელიცაა თავისუფალი, სამართლიანი არჩევნები. თუმცა, როგორც ისტორია გვიჩვენებს, უმრავლესობის მმართველობა შესაძლებელია ძალიან სასტიკი აღმოჩნდეს ცალკეული ადამიანებისა და სხვადასხვა სახის უმცირესობათა მიმართ. სწორედ უმრავლესობამ გამოუტანა სასიკვდილო განაჩენი სოკრატეს, რაც, ნამდვილად არ ახასიათებს დადებითად ათენის პოლიტიკურ წყობას. უმრავლესობას, როგორც წესი, ავიწყდება უმცირესობათა პრობლემები, ხოლო ზოგიერთი პრობლემა მტრულ დამოკიდებულებას იწვევს მათი მხრიდან. ეს იმას ნიშნავს, რომ უმრავლესობის განუსაზღვრელი ძალაუფლება საფრთხეს წარმოადგენს ცალკეული პირების ან ჯგუფებისთვის. სწორედ ამიტომ, დემოკრატია უმრავლესობის შეზღუდული ძალაუფლებაა, შეზღუდული ყველა იმ უფლებითა და თავისუფლებით, რომლებიც ცალკეულ ადამიანებს ეკუთვნით. უმრავლესობას არ აქვს ამ უფლებათა და თავისუფლებათა შელახვის უფლება.

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, როგორც წარუვალა და უზენაესი ადამიანური ღირებულებები, ზღუდავს სახელმწიფოს ხელისუფლების განხორციელებისას, ე.ი. ხელისუფლება შეზღუდულია ადამიანის უფლებებითა და თავისუფლებებით. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ხელისუფლებას იმდენი უფლება აქვს, რამდენსაც მას კანონი ანიჭებს (შეზღუდული ძალაუფლების პრინციპი), ხოლო ადამიანს აქვს ყველაფრის უფლება, რასაც კანონი არ უკრძალავს. შეზღუდული ძალაუფლების პრინციპი ხშირად წარმოგვიდგება კონსტიტუციურობის პრინციპის სახით. ის ასახულია კონსტიტუციის თავებში და პირველ რიგში კანონმდებლების ძალაუფლებას ზღუდავს, ვინაიდან არ აძლევს მათ საშუალებას, კენჭი უყარონ ყველა ქურდის ჩამოხრჩობას ან

ყველა იელოველის ქვეყნიდან გასახლებას. ამრიგად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები უმრავლესობის ძალაუფლების ზღვარს ანესებენ.

სამართლებრივი სახელმწიფო

სამართლებრივი სახელმწიფოს ცნება ადამიანის უფლებათა სფეროში ერთ-ერთი საკვანძოა. სამართლებრივია ისეთი სახელმწიფო, რომელშიც ადამიანსა და ხელისუფლებას შორის მკაფიო, სტაბილური და ყველასთვის ცნობილი თამაშის წესები არსებობს. ეს ის სახელმწიფოა, რომელშიც ადამიანს შეუძლია, საკმაოდ ზუსტად გამოიცნოს ხელისუფლების რეაქცია მის ქმედებაზე. ადამიანმა ზუსტად იცის, თუ რა სასჯელი მოჰყვება ამა თუ იმ დანაშაულს, ისიც იცის, რომ მას არ ჩასვამენ ციხეში სხვის ნაცვლად, ვინაიდან ამ სახელმწიფოს მართავენ არა თვითნება ჩინოვნიკები და თანამდებობის პირები, არამედ მკაფიო კანონი.

ბუნებრივია, რომ სამართლებრივი სახელმწიფო სულაც არ არის ყოველთვის დემოკრატიული (ასეთ სახელმწიფოში შეიძლება კანონით იყოს დაწესებული ადამიანის პატივისა და ღირსების შემლახველი რომელიმე ნორმა, მაგალითად, ფიზიკური სასჯელი), ხოლო დემოკრატიული – სამართლებრივი (ეს განსაკუთრებით ახლადშექმნილ დემოკრატიებზე ითქმის, სადაც ხშირად იცვლება კანონები და მოქალაქე ვერ ასწრებს მათ გააზრებას. ამიტომ თამაშის წესების ჩამოყალიბებაც ძნელდება).

ღირსება

ღირსების ცნება ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულაში გამოტანილი უმაღლესი ფასეულობაა. ზაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ღირსება განიხილება როგორც ადამიანის ყველა უფლებისა და თავისუფლების საფუძველი. ღირსება უნივერსალური ცნებაა. ეს არის ზეიდოლოგიური, ზესახელმწიფოებრივი, ზენაციონალური ცნება. ღირსება კაცობრიობის ფასეულობათა ლერძია. ის ერთნაირად აქვს ნებისმიერ ადამიანს, იქნება ეს ახალშობილი, რომელსაც ჯერ ქვეყნად არაფერი შეუქმნია, თუ რეციდივისტი. როგორ ესმის მორწმუნეს ღირსება? მან იცის, რომ ღირსება ღმერთის ნაბოძებია და მხოლოდ ამის გამოც იგი ვალდებულია, პატივი სცეს ადამიანის ღირსებას – როგორც საკუთარს, ისე სხვისას. ღირსება რაღაც შინაგანი და არამატერიალურია ყოველ ადამიანში, რომელიც მიისწრაფვის მეორე ადამიანისკენ, ფიზიკური ან სულიერი სიყვარულისკენ, მშვიდობისა და კეთილი საქმეებისკენ.

ადამიანის ღირსება, როგორც ყველა უფლებათა და თავისუფლებათა წყარო, ყოველთვის სწორად არ ესმით. ეს იმასთანაა დაკავშირებული, რომ არსებობს ღირსების ორი სახე: პირადი და ადამიანური. პირადი ღირსება კეთილშობილური საქციელით, კეთილი საქმეებით მიიღწევა და იკარგება, თუ სულმდაბლად მოვიქცევით. ადამიანური ღირსების ცნება კი თვით კაცობრიობის არსთანაა დაკავშირებული. ყველა ადამიანი თანასწორია თავისი ღირსებით. იგი თან ახლავს ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრს, ხოლო სახელსა და მდგომარეობას საზოგადოებაში თითოეული ადამიანი თავად მოიპოვებს.

თავისუფლება

ადამიანს უფლება აქვს, იყოს თავისუფალი, მაგრამ თავისუფლება არა მარტო უფლება, არამედ მოვალეობაცაა. ადამიანი მოვალეა, იყოს თავისუფალი. თუმცა, იგი ხშირად ზღუდავს საკუთარ თავისუფლებას სხვათა თავისუფლების დაცვის მიზნით. რაოდენ პარადოქსულადაც უნდა ჟღერდეს, ასეთ შემთხვევაში ადამიანი არ ხდება ნაკლებად თავისუფალი. პირიქით, როდესაც გაქვს უნარი, გნებავთ, ნიჭი – შეზღუდო საკუთარი თავისუფლება სხვების გამო – ეს თავისუფლების კიდევ უფრო მაღალი ხარისხია. მხოლოდ რობინზონ კრუზოს ჰქონდა საკუთარი უფლებებისა და თავისუფლების გამოყენების შესაძლებლობა ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე და ისიც მხოლოდ მანამ, სანამ არ გამოჩნდა პარასკევა. ადამიანი ცხოვრობს ადამიანთა საზოგადოებაში; ყოველი ადამიანის უფლებების განხორციელების საზღვარი სხვა ადამიანთა უფლებები და თავისუფლებებია.

მთელი ისტორიის მანძილზე თავისუფლება არა მარტო ცალკეულ ადამიანებს, არამედ მთელ ხალხსა და რასებს ერთმეოდათ. მონობა მხოლოდ XX საუკუნეში გაუქმდა, მაგრამ ხალხი ყოველთვის ოცნებობდა თავისუფლებაზე. რელიგიები და ფილოსოფიური თეორიები განიხილავდნენ ნების თავისუფლების მნიშვნელობასა და პასუხისმგებლობას კაცობრიობის მიერ გაკეთებულ არჩევანზე პრინციპით: ნუ გაუკეთებ სხვას იმას, რასაც საკუთარ თავს არ უსურვებ. მაგრამ თავისუფლება თავის თავში უფრო მეტს მოიცავს, ვიდრე საკუთარ უფლებებზე უარის თქმას სხვებისთვის, მეგობრობისა თუ სიყვარულისთვის. შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის უფლებების უმეტესობა არ არის აბსოლუტური უფლება. ყოველთვის გათვალისწინებულია, რომ სახელმწიფოს შეუძლია თავისუფლების შეზღუდვა იმ ღირებულებათა დასაცავად, რომელთაც განსაკუთრებით ვუფრთხილდებით, მაგრამ ეს ყოველთვის კანონის საფუძველზე და შესაბამისი კონტროლის ქვეშ უნდა

ხდებოდა. ყოველი კონკრეტული შემთხვევა არსებული ვითარების ადეკვატური უნდა იყოს. ისიც მეტად მნიშვნელოვანია, რომ შეზღუდვები შეესაბამებოდეს იმას, რაც ეკადრება დემოკრატიულ სახელმწიფოს. თავისუფლებაა, როდესაც მე არ მაიძულებენ რაიმეს კეთებას, როცა მრავლობითი აკრძალვები არ არის, მაგრამ იშვიათად ხდება, როდესაც ადამიანს სრული თავისუფლება აქვს და შეუძლია ყველაფრის კეთება, რაც კი თავში მოუვა. არის აკრძალვები, მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსში და სხვა საკანონმდებლო ნორმებში.

სიტყვის თავისუფლება უპირველესია ყველა თავისუფლებათაგან, არა მარტო როგორც თავისთავადი ღირებულება, არამედ როგორც სხვა თავისუფლებებისა და უფლებების გარანტი. თუკი მსოფლიოს რომელიმე წერტილიდან ინფორმაციის მოწოდება აღარ ხდება, თუკი ჟურნალისტები დუმან ან პირიქით, ყველანაირი ინფორმაცია ოპტიმისტური და სასიხარულოა, შეიძლება სრული დარწმუნებით ითქვას, რომ აქ სერიოზულად ირღვევა ცალკეული პიროვნებების უფლებები და თავისუფლებები.

რწმენის საჯაროდ გამოხატვის უფლება ერთ-ერთი ძირითადი უფლებაა და სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ის. ჩვენ შეიძლება გვანუხებდეს ვინმეს შეხედულებები, ზოგი მათგანი კი ჩვენს აღშფოთებასაც კი იწვევდეს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ხელისუფლება ვალდებულია, არა მარტო ხელი არ შეუშალოს საკუთარი რწმენის თავისუფლად გამოხატვას, არამედ ამ ადამიანს თუ ადამიანთა ჯგუფს ყველა პირობა შეუქმნას თავისი შეხედულებების გამოსახატად და უზრუნველყოს მათი უსაფრთხოება.

საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლება შესაძლებლობას გვაძლევს, გავაკრიტიკოთ პოლიტიკოსები და სახელმწიფოს სხვადასხვა ინსტიტუტი. მთავრობა, პარლამენტის წევრები და პოლიტიკოსები არ უნდა განაწყენდნენ, როდესაც მათ აბრალებენ არაკომპეტენტურობას ან იმას, რომ ისინი თავს სასაცილოდ წარმოაჩენენ.

განსაკუთრებული დაცვის ქვეშ სახელმწიფოს მხოლოდ ერთი ინსტიტუტი იმყოფება. ეს არის სასამართლო. სახელმწიფო, სადაც მასხრად იგდებენ სასამართლოს, ვერ მოახერხებს საკუთარი მოქალაქეების უფლებათა და თავისუფლებათა ეფექტურ დაცვას.

თავისუფლებაზე საუბრობს ყველა ჯურის პოლიტიკოსი, მაგრამ თავისუფლება რთული რამაა, ხშირად მტივინეულიც. თავისუფლება, ეს არის ჩვენი ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროში სახელმწიფოს ჩარევის აკრძალვა. თუ სახელმწიფო ვერ ჩაერევა ჩვენს ცხოვრებაში, მაშინ მას ჩვენთვის არც ვნების

მოყენება შეუძლია, არც დახმარება და ჩვენ მთელ რისკს საკუთარ თავზე ვიღებთ. მოგება თუ წაგება მხოლოდ ჩვენზე იქნება დამოკიდებული. თავისუფლება რთული რამაა, რთული – მათთვის, ვინც არ არის მიჩვეული თავისუფლებას.

თანასწორობა

არავინ კამათობს, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია. თუმცა, განა ჩანს თანასწორობა კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე? ხომ არ არის ის მხოლოდ აუხდენელი სურვილი?

პოლიტიკოსები ხშირად საუბრობენ თანასწორობაზე, თუმცა ეს ტერმინი სხვადასხვანაირად ესმით. კომუნიზმისთვის თანასწორობა ნიშნავდა იმას, რომ ყველას გვექნოდა ერთნაირი საარსებო პირობები. სოციალისტისთვის თანასწორობა არის თანაბარი შანსი ყველასთვის. ცხოვრებას ყველა ერთნაირი სასტარტო პირობებით უნდა იწყებდეს. თუმცა ეს მეტად სახიფათო მოსაზრებაა, რადგან საუკუნის დასაწყისში ამ იდეამ მიგვიყვანა მემკვიდრეობის უფლების უარყოფამდე. სოციალისტის აზრით, თუ მამაჩემი იყო მდიდარი და ვინმე სხვა კი ღარიბის ოჯახში დაიბადა, ეს ხაზს გადაუსვამს თანასწორობას. აი, ლიბერალს კი მიაჩნია, რომ ჯერ ერთი – კანონები ერთნაირი უნდა იყოს ყველასათვის; მეორეც – ყველას თანაბარი შანსი უნდა ჰქონდეს კანონის წინაშე.

თანასწორობა – ეს მოთხოვნილებაა და არა რეალობა. თუმცა ჩვენ მისწრაფით მისიკენ. უნდა გვახსოვდეს, რომ სრული თანასწორობა არასოდეს არსებულა და შეიძლება არც არასდროს იარსებოს. არც ბუნებაში არსებობს თანასწორობა. ჩვენ მიჩვეულნი ვართ თანასწორობის ძლიერ ფორმალურ გაგებას; თუ კანონებში არ არის მკაფიო დისკრიმინაცია, გვგონია, რომ გვაქვს თანასწორობა, მაგრამ ეს ასე არ არის.

ადამიანის უფლებათა შესახებ არსებულ დოკუმენტებში თანასწორობის სხვაგვარი გაგებაა. მათში იგულისხმება ნამდვილი თანასწორობა, თანასწორობა ცხოვრებაში, პრაქტიკაში და არა იმგვარი, რომ კანონებში არ იყოს ქალების დისკრიმინაცია, მაგრამ პრაქტიკულად ადგილი ჰქონდეს ასეთს.

დემოკრატიულ სამყაროში თანასწორობა ნიშნავს თანასწორობას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. თუ საკანონმდებლო აქტში ჩანერილია ეროვნება (მაგალითად: ქართველი, სომეხი, ფრანგი და ა.შ.), ასაკი, სქესი – სრული პასუხისმგებლობით შეიძლება ითქვას, რომ ეს საკანონმდებლო აქტი ახდენს რომელიღაც ეროვნების, ასაკის ან სქესის წარმომადგენლის დისკრიმინაციას.

ისეც ხდება, რომ საკანონმდებლო აქტი ადამიანის რაიმე თავისებურებაზე ან მის პოლიტიკურ ან რელიგიურ მრწამსზე ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად: უსინათლოთათვის მართვის უფლების გაცემაზე უარის თქმა არ არის დისკრიმინაცია. მაგრამ თუ მართვის უფლებას არ მიეცემა რომელიმე რელიგიური კონფესიისადმი კუთვნილების ან იმის გამო, რომ ამ ადამიანის თმის ვარცხნილობა არ მოგვწონს – ეს უკვე არსებითად დაუსაბუთებელი მოტივია. ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ უფლებათა თანასწორობა ადამიანების დაუსაბუთებელი დიფერენციაციის აკრძალვას ნიშნავს.

გაცილებით რთულია კანონის წინაშე თანასწორობის მიღწევა.

როდესაც სასამართლოში მდიდარი ადამიანი მოხვდება, ის საუკეთესო ადვოკატებს მიმართავს და მას უფრო მეტი ადვოკატი ეყოლება ვიდრე ღარიბს. ბევრი ქვეყნის მცდელობა – გაათანაბროს ადამიანთა მდგომარეობა სასამართლოებში – უფრო პროტესტია, რომელიც ამ განსხვავების გარკვეულ ნიველირებას ახდენს, მაგრამ მათი მთლიანი აღმოფხვრა ვერსად მოახერხეს. თუმცა ეს არცთუ მთლად უტოპიაა.

კანონის წინაშე თანასწორობა ნიშნავს, რომ მე მაქვს თანაბარი უფლებრივი დაცვა. ე.ი. არავის არავითარი პრივილეგია არ აქვს. კანონი ისევე მეხება მე, როგორც სხვა მოქალაქეებს, პრეზიდენტს, პრემიერს, სახელმწიფო ინსტიტუტებსა და დანესებულებებს.

ადამიანის უფლებების კონცეფცია

ადამიანის უფლებათა კონცეფცია ბუნებითი კონცეფციის დოქტრინიდან გამომდინარეობს, რომლისთვისაც ძირითადია განუყოფელი, დაბადებითი ადამიანური ღირსების ცნება, რომელიც თავად კაცობრიობის ბუნებიდან გამომდინარეობს და ერთნაირად აქვს ყველა ადამიანს, იქნება ეს ახალშობილი, ამქვეყნად ჯერ რომ არაფერი შეუქმნია, თუ ჩამოყალიბებული დამნაშავე. ამ კონცეფციის მიხედვით, საზოგადოების თითოეულ წევრს კანონით მინიჭებული უფლებების გარდა, გააჩნია ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები სწორედ იმიტომ, რომ ის ადამიანად დაიბადა. ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა თანამედროვე კონცეფცია XVIII საუკუნის ბოლოს წარმოიშვა ამერიკასა და ევროპაში. დასავლეთისკენ მიმავალი ამერიკელი ახალმოსახლენი იკავებდნენ ახალ მიწებსა და ტერიტორიებს და იწყობდნენ საკუთარ ცხოვრებას; სახელმწიფოსგან კი ამ ტერიტორიების მხოლოდ შინაური თუ გარეშე მტრისგან დაცვას ითხოვდნენ. მათ ცხოვრებაში ნებისმიერი სხვა სახის ჩარევა დაარღვევდა ახალმოსახლეთა თავისუფლებას. ასე აღმოცენდა

სახელმწიფოსგან თავისუფლების კონცეფცია და ასე გაჩნდა უმნიშვნელოვანესი ჩანაწერი ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში:

ყველა ადამიანს აქვს ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლება“.

ევროპა სხვა კონცეფციას მისდევდა. იქ არ იყო იმდენი მინა, რომ ყველას შეძლებოდა, დამოუკიდებლად მოეწყო საკუთარი ცხოვრება. ადამიანები ადგილობრივ მინათმფლობელებზე იყვნენ დამოკიდებული და მათი თვითნებობის წინააღმდეგ სამართლის საძებნელად მიმართავდნენ სახელმწიფოს, როგორც პოტენციურ დამცველს. ასე აღმოცენდა კონცეფცია – თავისუფლება სახელმწიფოს მეშვეობით, რომელიც ფორმულირებულია ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა და თავისუფლებათა ფრანგულ დეკლარაციაში.

ასე გაჩნდა ამ დეკლარაციაში ჩანაწერი:

ყოველ ადამიანს აქვს ბედნიერების უფლება, ხოლო სახელმწიფოს მოვალეობაა ამ უფლების განხორციელება“.

აი, აქ კი ჩვენ შეგვიძლია დავუბრუნდეთ შესავალში მოცემულ პირობას და ადამიანის უფლებების შემდეგი დეფინიცია შემოგთავაზოთ:

ადამიანის უფლებები ცოდნის ის სფეროა, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია ოპტიმალური პირობების შექმნა, რათა ადამიანს ჰქონდეს ბედნიერებისკენ დაუბრკოლებელი სწრაფვის შესაძლებლობა.

ჩვენი ღრმა რწმენით, სწორედ ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლება უნდა იყოს ჩვენი კონცეფცია. დროა, უარვყოთ შეხედულება, რომ თითქოს სახელმწიფო ვალდებულია შექმნას ჩვენი ბედნიერი ცხოვრების პირობები, დროა, გადავიდეთ იმ კონცეფციაზე, რომლის მიხედვითაც ყოველმა ადამიანმა საკუთარი კეთილდღეობა საკუთარი ხელებით, საკუთარი შრომით, საკუთარი ნიჭითა და უნარით უნდა მოიპოვოს, სახელმწიფო კი მხოლოდ უნდა იცავდეს კეთილდღეობის მოსაპოვებლად მიმავალთ და ზრუნავდეს თამაშის წესების დაცვაზე. სწორედ ამაშია ძირითადი განსხვავება თავისუფლების ორ

კონცეფციას შორის და ამ განსხვავების გამო აქცენტის გადატანა ხდება ადამიანის უფლებების სხვადასხვა სახეზე. ამერიკული კონცეფცია ეყრდნობა პოლიტიკურ უფლებებსა და თავისუფლებებს, მაშინ როდესაც ევროპული კონცეფცია – ე.წ. ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს.

ადამიანის უფლებების კლასიფიკაცია

ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა კლასიფიკაციის კლასიკური ვარიანტის მიხედვით, გამოყოფენ შემდეგ უფლებებსა და თავისუფლებებს:

I. ადამიანის მატერიალური უფლებები და თავისუფლებები

1. პირადი ანუ სამოქალაქო უფლებები და თავისუფლებები (სიცოცხლის, პატივისა და ღირსების, თავისუფლების ხელშეუვალი უფლებები, ნამებისგან თავისუფლება, სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის თავისუფლება, განათლების, ჯანმრთელობის, შრომის, მოქალაქეობის უფლება და სხვ.).
2. პოლიტიკური უფლებები (ხელისუფლების მიერ გადანაცვეტილების მიღებაში მონაწილეობის უფლება, საარჩევნო უფლება; პოლიტიკური პარტიის, პროფესიული კავშირის შექმნისა და მათ საქმიანობაში მონაწილეობის მიღების უფლება; მიტინგების, მანიფესტაციების ჩატარების უფლება და სხვ.).

II. საპროცესო უფლებები.

ზოგადი განმარტებით, ეს არის ხელისუფლების მიერ შექმნილი პირობები და გარანტიები პირველ ჯგუფში ჩამოთვლილი მატერიალური უფლებების დასაცავად.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საპროცესო უფლებები – ადამიანისთვის მიკუთვნებული მოქმედების მეთოდები და მასთან დაკავშირებული ინსტიტუტებია, რომელთა დახმარებითაც ადამიანი აიძულებს ხელისუფლებას, დაიცვას მისი უფლებები. ადამიანის უფლებათა დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლების არსებობა, რომელიც დაიცავს მის კანონიერ უფლებებს და რომლის მოწყობაც სახელმწიფოს ვალდებულებაა. ადამიანის უფლებათა დაცვის საპროცესო გარანტიებს მიეკუთვნება, აგრეთვე, საკონსტიტუციო სასამართლო, ომბუდსმენის ინსტიტუტი, რეფერენდუმის მოწყობის უფლება და ა.შ. გარდა ამისა, ადამიანის უფლებების დაცვის მნიშვნელოვანი საერთაშორისო გარანტიაა სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციები, როგორიცაა: ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო, გაერო-ს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი და ა.შ.

სხვა კლასიფიკაციები, ადამიანის მატერიალურ უფლებებისა და თავისუფლებების გარდა, გამოყოფენ აგრეთვე სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ უფლებებს, რომლებიც წარმოდგენილი კლასიფიკაციის მიხედვით, ადამიანის უფლებების ზემოჩამოთვლილ ჯგუფთან ერთ-ერთს მიეკუთვნება. მაგალითად, საკუთრებისა და მემკვიდრეობის უფლება ჩვენ მიერ წარმოდგენილი კლასიფიკაციის მიხედვით, პირადი უფლებაა; სხვა კლასიფიკაციების მიხედვით, ის სოციალური და ეკონომიკური უფლებაც არის; მშობლიური ენით სარგებლობის უფლება პირადი უფლებაა, მაგრამ ზოგი კლასიფიკაციით, ამასთანავე – კულტურულიც.

უნდა ითქვას, რომ ადამიანის უფლებათა ცნობილი დამცველები საერთოდ უარყოფენ კონსტიტუციაში სოციალური უფლებების დაფიქსირების აუცილებლობას, ვინაიდან, მათი აზრით, საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოველთვის შეეძლება არაკონსტიტუციურად გამოაცხადოს კანონი ბიუჯეტის შესახებ იმ მოტივით, რომ ის არ არის სოციალური და გააუქმოს იგი, რაც გარკვეულ პოლიტიკურ ვითარებაში გამოიწვევს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაქცევას პოლიტიკურ ორგანოდ და, რაც მთავარია, ხელისუფლების კრიზისს.

ადამიანის უფლებები და მათი დაცვის გარანტიები საქართველოს კონსტიტუციაში

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციის მეორე თავი თითქმის სრულად აცხადებს ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს.

საქართველოს კონსტიტუცია ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს აბსოლუტურ ღირებულებად მიიჩნევს.

სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს... ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით" (მუხლი 7).

საქართველოს მოქალაქენი ამ მუხლით ადგენენ შემდეგ პრინციპებს:

ა) ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა წყარო არ არის სახელმწიფო.

სახელმწიფო კი არ ანიჭებს ადამიანს ამ უფლებებსა და თავისუფლებებს, არამედ აღიარებს მათ არსებობას სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად;

ბ) სახელმწიფოს მოვალეობაა ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვა. მაშასადამე, სახელმწიფო არსებობს ხალხისგან და ხალხისთვის;

გ) ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებებია. მაშასადამე, ამ უფლებათა და თავისუფლებათა არსებობა არ შეიძლება შემოიფარგლოს დროის რომელიმე მონაკვეთით და არ შეიძლება შეილახოს სხვა ღირებულებებით;

დ) ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, როგორც წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებები, ზღუდავს სახელმწიფოსა და ხალხს ხელისუფლების განხორციელებისას. მაშასადამე, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის ამგვარი გარანტიის შექმნით, პიროვნება დაცულია ხალხისა და სახელმწიფოს თვითნებობისაგან.

ბუნებრივია, რომ კონსტიტუციაში არ არის ასახული ყველა უფლება და თავისუფლება, მაგრამ იმავდროულად:

”საქართველოს კონსტიტუცია არ უარყოფს ადამიანისა და მოქალაქის სხვა საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს, თავისუფლებებსა და გარანტიებს, რომლებიც აქ არ არის მოხსენიებული, მაგრამ თავისთავად გამომდინარეობენ კონსტიტუციის პრინციპებიდან“ (მუხლი 39).

ყოველივე ზემოთქმული ნიშნავს, რომ ხელისუფლების ნებისმიერი აქტი, რომელიც ზღუდავს ადამიანის როგორც კონსტიტუციაში დაფიქსირებულ, ისე სხვა საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, არაკონსტიტუციურია და არ შეიძლება ჩაითვალოს კანონიერ აქტად.

მთელი კონსტიტუცია გამსჭვალულია ადამიანთა თავისუფლებისა და თანასწორობის სულისკვეთებით:

”ყველა ადამიანი დაბადებით თავისუფალია და კანონის წინაშე თანასწორია...“ (მუხლი 14).

ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს, რომელთა არსებობა სხვა უფლებათა განხორციელების აუცილებელი პირობაა.

კონსტიტუციის მიხედვით, სიცოცხლე ადამიანის ხელშეუვალი უფლებაა და ადამიანის სიკედილით დასჯა აკრძალულია.

ხელშეუვალად არის გამოცხადებული, აგრეთვე, ადამიანის პატივი და ღირსება, მისი თავისუფლება. აკრძალულია წამება, არაჰუმანური, სასტიკი ან პატივისა და ღირსების შემლახველი მოპყრობა და ასეთი სასჯელის დაწესება და გამოყენება. აკრძალულია თავისუფლების აღკვეთა ან პირადი თავისუფლების სხვაგვარი შეზღუდვა სასამართლოს გადაწყვეტილების გარეშე. დაუშვებელია თავისუფლებაზეზღუდული პირის ფიზიკური ან ფსიქიკური იძულება; მას უფლება აქვს დაკავების ან დაპატიმრებისთანავე მოითხოვოს დამცველის დახმარება და ეს მოთხოვნა აუცილებლად უნდა დაკმაყოფილდეს.

ხელისუფლების მიეკრძოებული დევნისგან (რისი მიზეზიც, შესაძლოა, პოლიტიკური მოსაზრებები ან შურისძიებაც კი იყოს) ადამიანის თავისუფლების დაცვის მნიშვნელოვანი გარანტიაა ისიც, რომ ადამიანს არ შეიძლება დაეკისროს პასუხისმგებლობა ისეთი ქმედებისათვის,

რომელიც მისი ჩადენის დროს სამართალდარღვევად არ ითვლებოდა“;

მას

არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისთვის“;

არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯავრი ერთი და იმავე დანაშაულისთვის, თუ ის არ ამსუბუქებს ან არ აუქმებს პასუხისმგებლობას, უკუძალა არ აქვს“;

და ბოლოს,

კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას იურიდიული ძალა არ აქვს“.

ე.ი. საქმის განხილვისას სასამართლოს უფლება არ აქვს, დაეყრდნოს ასეთ მტკიცებულებას (მუხლი 42).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ადამიანი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენით. კონსტიტუცია პირდაპირ აცხადებს, რომ არავინ

არის ვალდებული, ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა (დანაშაულის მტკიცება ბრალმდებლის მოვალეობაა), რომ საბრალდებო დასკვნა და გამამტყუნებელი განაჩენი მხოლოდ უტყუარ მტკიცებულებებს უნდა ემყარებოდეს და ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც ვერ დადასტურდება კანონით დადგენილი წესით, ბრალდებულის სასარგებლოდ უნდა გადაწყდეს (მუხლი 40).

კონსტიტუცია ხელშეუხებლად აცხადებს ადამიანის პირად ცხოვრებას, მის ჩანაწერებს, მიმონერას, სატელეფონო საუბარს და სხვ.; კრძალავს მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინასა და სხვა მფლობელობაში შესვლას და ჩხრეკის ჩატარებას. ამ უფლებათა შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ

სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მის გარეშეც, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას“.

მაშასადამე, მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინაში შესვლა, ჩხრეკა, მისი წერილების გახსნა, სატელეფონო საუბრის მიყურადება, კომპიუტერში შენახული ინფორმაციის წაკითხვა და სხვ. შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე, ხოლო მის გარეშე – მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, რომლებიც კანონით განსაზღვრულია როგორც

გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევები“ (მუხლი 20).

ადამიანის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი უფლება ქვეყანაში თავისუფალი მიმოსვლისა და საცხოვრებელი ადგილის თავისუფალი არჩევის, ქვეყნიდან თავისუფლად გასვლისა და ქვეყანაში თავისუფლად შემოსვლის უფლებაა. იმავდროულად, კონსტიტუცია უშვებს ამ უფლებათა კანონით შეზღუდვის შესაძლებლობას

დემოკრატიული საზოგადოების არსებობისთვის აუცილებელი სახელმწიფო უშიშროების ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის დაცვის, დანაშაულის თავიდან აცილების ან მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნით“ (მუხლი 22).

კონსტიტუცია აცხადებს სიტყვის, აზრის, სინდისის, აღმსარებლობისა და რწმენის, აზრის გამოთქმისა და გავრცელების, ინტელექტუალური შემოქმედე-

ბის, ინფორმაციის მიღებისა და გავრცელების თავისუფლებას, რის გარეშეც შეუძლებელია დემოკრატიული საზოგადოების არსებობა; კრძალავს ადამიანის დევნას სიტყვის, აზრის, აღმსარებლობის ან რწმენის გამო, აგრეთვე მის იძულებას, გამოთქვას თავისი შეხედულება მათ შესახებ; კრძალავს შემოქმედებით პროცესში ჩაირევასა და ცენზურას, მასობრივი ინფორმაციისა და მისი გავრცელების საშუალებათა მონოპოლიზაციას. ამასთან, დასაშვებად მიიჩნევა ინფორმაციის მიღებისა და გავრცელების შეზღუდვას კანონით დადგენილი

22 ისეთი პირობებით, რომლებიც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, სხვათა უფლებებისა და ღირსების დასაცავად, კონფიდენციალურად აღიარებული ინფორმაციის გამჟღავნების თავიდან ასაცილებლად ან სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მოუკერძოებლობის უზრუნველსაყოფად“ (მუხლები 19, 23, 24).

სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათაგან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოებრივი და პოლიტიკური საქმიანობისა და რეფერენდუმში, სახელმწიფო და თვითმმართველობის ორგანოთა არჩევნებში მონაწილეობის უფლებებს, ვინაიდან ამ უფლებებზეა დამოკიდებული ძალაუფლების განხორციელებაში ხალხის მონაწილეობის ხარისხი. ამ თვალსაზრისით კონსტიტუციით განსაზღვრული უფლებები ძალიან ფართოა (მუხლები 25, 26, 28):

კონსტიტუციის თანახმად, ყველას აქვს უფლება, წინასწარი ნებართვის გარეშე უიარაღოდ ჩაატაროს შეკრება (მიტინგი) და მანიფესტაცია (ეს უფლება არ აქვთ სამხედროებს, პოლიციელებსა და უშიშროების სამსახურის თანამშრომლებს). კანონით შეიძლება დაწესდეს მხოლოდ წინასწარი გაფრთხილების აუცილებლობა, თუ შეკრება ან მანიფესტაცია ხალხისა და ტრანსპორტის სამოძრაო ადგილას იმართება, რაც იმას ნიშნავს, რომ დაუშვებელია ისეთი ნორმის დადგენა, რომელიც ხელისუფლებას შესაძლებლობას მისცემს, აკრძალოს შეკრების ან მანიფესტაციის ჩატარება (ამ წესიდან გამონაკლისს კონსტიტუცია მხოლოდ საგანგებო მდგომარეობის დროს უშვებს). ხელისუფლებას მხოლოდ იმის უფლება აქვს, რომ შეწყვიტოს უკვე დაწყებული შეკრება ან მანიფესტაცია და ისიც მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან კანონსა-წინააღმდეგო ხასიათი მიიღო.

ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის უმნიშვნელოვანესი გარანტიაა დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლების არსებობა. სასამართლო ხელისუფლების ფორმალური (იურიდიული) დამოუკიდებლობა უზრუნველყოფილია კონსტიტუციის სხვადასხვა მუხლით:

„სასამართლოს აქტები სავალდებულოა ყველა სახელმწიფო ორგანოსა და პირისთვის ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე. სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ მხოლოდ სასამართლოები“ (მუხლი 82).

„საკონსტიტუციო სასამართლოს გადანყვევტილება საბოლოოა. არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმატიული აქტი ან მისი ნაწილი კარგავს იურიდიულ ძალას საკონსტიტუციო სასამართლოს შესაბამისი გადანყვევტილების გამოქვეყნების მომენტიდან“ (მუხლი 89.2).

სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის აუცილებელი პირობაა მოსამართლეების ხელშეუვალობის (იმუნიტეტის) ინსტიტუტის არსებობა, რაც ასევე უზრუნველყოფილია კონსტიტუციის 84-ე, 86-ე, 87-ე და 88-ე მუხლებით.

დამოუკიდებელი სასამართლო არის სწორედ ის ინსტიტუტი, რომელიც უშუალოდ უზრუნველყოფს ადამიანის შელახული უფლებებისა და თავისუფლებების აღდგენას. კონსტიტუციის 42-ე მუხლის 1-ლი პუნქტი აღიარებს:

„ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავისი უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად მიმართოს სასამართლოს“.

ხოლო 89.1-ე მუხლით დადგენილია: საკონსტიტუციო სასამართლო

„მოქალაქის სარჩელის საფუძველზე იხილავს ნორმატიული აქტების კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მეორე თავის საკითხებთან მიმართებით“.

სახალხო დამცველის ინსტიტუტის არსებობა ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის დამატებითი გარანტიაა. მუხლი 43:

საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანის უფლებათა და თავის-
უფლებათა დაცვას ზედამხედველობას უწევს საქართველოს სა-
ხალხო დამცველი... სახალხო დამცველი უფლებამოსილია, გა-
მოავლინოს ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დარღვევის ფაქტები,
შეატყობინოს ამის შესახებ შესაბამის ორგანოებს და პირებს. სახალხო დამ-
ცველის საქმიანობისათვის დაბრკოლებათა შექმნა ისჯება კანონით...”

დასკვნა

მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებები თავდაპირველად არადემო-
კრატიული ხელისუფლების ტირანიისგან დაცვის ინსტრუმენტს წარმოადგენ-
და, ის ერთნაირად აუცილებელია როგორც დემოკრატიის პირობებში, ისე
ავტოკრატიის დროს. თუ დემოკრატია სოციალურად მნიშვნელოვანი გადანყ-
ვეტილებების მიღების მეთოდს განსაზღვრავს, ადამიანის უფლებები შეზღუდ-
ვას აწესებს იმ გადანყვეტილებათა შინაარსზე, რომელიც შეიძლება მიიღოს
ნებისმიერმა ხელისუფლებამ, მათ შორის, დემოკრატიულმაც.

ამრიგად, ადამიანის უფლებების არსებობა დღეს ისევე აუცილებელია ახ-
ლადწასახული დემოკრატიის ქვეყნებისთვის, როგორც 70-იან და 80-იან წლებ-
ში ტოტალიტარული რეჟიმების დროს. ამასთან, არსებობს ადამიანის უფლე-
ბებით იმედგაცრუების საფრთხე. ერთის მხრივ, ანტიკომუნისტური ოპოზიციის
ბევრმა წევრმა პოსტკომუნისტურ ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ნაკლები
ყურადღება მიაქცია ადამიანის უფლებათა დაცვას და მეტი – ძალაუფლების
მოპოვებას. მეორეს მხრივ, სხვები, აქტივისტი უფლებადამცველების ჩათვლით,
როგორც ჩანს, მეტისმეტად ბევრს ელოდნენ საკუთრივ ადამიანის უფლებათა
იდეისგან. სწორედ ამიტომ, ადამიანის უფლებები დემოკრატიის, პროგრესის,
ეკონომიკური კეთილდღეობის, თანასწორობის, სამართლიანობისა და ყოველივე
იმის სინონიმი გახდა, რაც უმაღლესი ხარისხის ღირებულებებად აღიქმებოდა.

იმის გაცნობიერება, რომ ასეთი შეხედულება მეტისმეტად გამარტივებულია
და ხელს არ უწყობს ადამიანის უფლებათა დაცვას, ძნელი და მტკივნეული პრო-
ცესი აღმოჩნდა. კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ ადამიანის უფლებები არ არის
სამართლიანობისა და ბედნიერებისკენ მიმავალი ყველა კარის ჯადოსნური გა-
საღები. ადამიანის უფლებები – მხოლოდ ერთ-ერთია იმ პრინციპებს შორის,
რომელიც დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოში უნდა არსებობდეს.

„თავისუფლება“

№3(27), მარტი, 2004

კორუფცია და ადამიანის უფლებები

ვფიქრობ, სადაო არ უნდა იყოს, რომ კორუფციის და ადამიანის უფლებების დაცვისთვის ბრძოლა, საქართველოს რეალიებზე რომ არაფერი ვთქვათ, კაცობრიობის უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა. უკანასკნელ წლებში საქართველოში საკმაოდ ბევრი ინერება ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვის შესახებ. ჩვენს პირობებში კორუფციის თემაც ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალურია და ამ მიმართულებით არაერთი სერიოზული პროექტი თუ გამოკვლევაა განხორციელებული. თუმცა ნაკლებად მაგონდება პუბლიკაცია, რომელშიც ამ ორი მოვლენის ურთიერთმიმართებაზე იყოს საუბარი. ცხადია, რომ კორუმპირებული ხელისუფლება, რომელიც უარყოფს გამჭვირვალობასა და ანგარიშვალდებულებას, არ გამოდგება ადამიანის უფლებების პატივისცემლად და დამცველად. ამიტომ, კორუფციის წინააღმდეგ მიმართული კამპანია და ადამიანის უფლებების დაცვისკენ მიმართული ქმედებები არ არის ორი სხვადასხვა შეუთავსებელი პროცესი. ეს რთული და ურთიერთდამოკიდებული პროცესებია. როგორც კორუფციის დაძლევა, ისე ადამიანის უფლებების დაცვის გაძლიერება ითხოვს ძლიერი ინტეგრირებული სისტემის შექმნას. ადამიანის უფლებების დაცვის საერთაშორისო გამოცდილება გვაჩვენებს, რომ როგორც ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვაში, ისე კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლაში მთავარი როლი სამოქალაქო საზოგადოებას ენიჭება. როდესაც სახელმწიფო არ ებრძვის კორუფციას და მის სხვა გამოვლინებებს, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ ის ვერც ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებსა და თავისუფლებებს დაიცავს.

მაინც რომელი უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევას უნყობს ხელს კორუფცია?

ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში ნათქვამია:

ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი და თავისი ღირსებითა და უფლებებით თანასწორი...”

ადამიანის ღირსება – მისი განუყოფელი და თანდაყოლილი თვისება, რელიგიური და ფილოსოფიური საფუძვლების მიუხედავად, თავისუფლებასა და თანასწორობასთან ერთად, ის ფუნდამენტია, რომელზედაც დაფუძნებულია ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები.

როდესაც ილახება ადამიანური ღირსება, არ არის თანასწორობა და სახელმწიფოს მხრიდან საშიშროება ექმნება ადამიანის თავისუფლებას, შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ ადამიანი ვერ განახორციელებს ვერცერთ თავის უფლებასა და თავისუფლებას.

მაგრამ რა კავშირი აქვს ყოველივე ამასთან კორუფციას? – იკითხავს მკითხველი. აქვს, და თანაც უშუალო. და მე შევეცდები მარტივი მაგალითების საშუალებით უფრო მკაფიო გაეხადო ამ პუბლიკაციის ძირითადი თეზისი – კორუფცია ხელს უწყობს და ხშირად თავადაა ადამიანის უფლებების დარღვევის მთავარი მიზეზი.

კორუფცია ხელს უწყობს ადამიანის ღირსების შელახვას, ხშირად კი თავად იწვევს მას.

ფაქტია, რომ ღირსების ცნება ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულაში გამოტანილი უმაღლესი ფასეულობაა. ჩვენ ვამბობთ, რომ ღირსება უფლებებისა და თავისუფლებების საფუძველია. როდესაც ადამიანის ღირსების შელახვაზე ვსაუბრობთ, წამსვე თვალწინ წარმოგვიდგება ნაცემი, შეურაცხყოფილი, ელექტროშოკთან მიერთებული და ნაწამები ადამიანი. ეს ყველაზე მკაფიო სურათია. მაგრამ განა ყველაზე ხშირად პატიმრის უფლებები ილახება? როდის ვგრძნობთ ჩვენი ღირსების განსაკუთრებით ძლიერ შელახვას? ყოფილხართ რომელიმე გამგეობაში – რაიმე, თუნდაც უმნიშვნელო საკითხზე? ან რომელიმე სამინისტროს ჩინოვნიკთან ხომ არ გქონიათ საქმე? უთუოდ გექნებოდათ. პოდა, გაიხსენეთ, როგორ ხასიათზე წამოხვედით იქიდან. ასეა, ჩვენი ღირსება განსაკუთრებით ილახება მაშინ, როდესაც ჩვენ

მიემართავთ სახელმწიფო დანებებულებებს, სადაც შეხება გვაქვს ჩინოვნიკების უხეშობასთან, სადაც ყველაზე დაბალ საფეხურზე მდგომი მოსამსახურეც ხაზს უსვამს, რომ ჩვენ მის განკარგულებაში ვართ, რომ ჩვენ არაფერს წარმოვადგენთ. ვისაც არ სურს საკუთარი ღირსების შელახვა ან პრობლემების სწრაფად მოგვარება და ცხოვრების გამარტივება სწადია – ძალიან მარტივ და ამასთან ერთად ეფექტურ გზას ირჩევს – კორუფციულ გარიგებაში შედის ზემოთ ხსენებულ ჩინოვნიკთან და ეს ნორმალური მოვლენა ჰგონია. ისიც უმაღლესი დამყალი, ყურადღებიანი და თავაზიანი ხდება. დანარჩენები კი, ისინი, ვისაც ამის გაკეთება არ შეუძლია ან არ კადრულობენ მსგავს ქმედებას – განწირული არიან საათობით იყურყუტონ პასპორტის რიგში, გამგეობასა და მერიადში, დგანან მხრებანურულნი და ღირსებაშელახულნი. ეს მომქანცველი საათები არა მარტო თრგუნავს ადამიანს, რომელსაც საკუთარი თავი სახელმწიფოსთან შედარებით მხოლოდ პატარა კაცუნად წარმოუდგენია, არამედ ანგრევს მის ინდივიდუალობასაც. თუმცა, აქ არის ადამიანური ღირსების ერთი ასპექტი – ადამიანს უნდა შეეძლოს საკუთარი უფლებების დაცვა ყოველივე მოთხოვნა, ანუ უფლების გაცხადება. ადამიანი, რომელსაც არ შეუძლია უფლების გაცხადება, გარკვეულწილად მოკლებულია ღირსებას. ადამიანი, რომელიც აცხადებს უფლებას, ადამიანი, რომელიც არ იხვეწება განვდილი ხელით – მომეცით, არამედ აცხადებს თავის უფლებას – ეს მე მეკუთვნის – ღირსეულად იქცევა. აი, მარტივი მაგალითი კორუფციისა და საკუთარი ღირსების შელახვის წინააღმდეგ ბრძოლისა.

კორუფცია საფრთხეს უქმნის ადამიანის თავისუფლებას.

ადამიანის უფლებების უმრავლესობა არ არის აბსოლუტური, ყოველთვის გათვალისწინებულია, რომ სახელმწიფოს შეუძლია თავისუფლების შეზღუდვა იმ ღირებულებათა დასაცავად, რომელთაც განსაკუთრებით ვუფრთხილდებით, მაგრამ ეს ყოველთვის კანონის საფუძველზე და კონტროლის ქვეშ უნდა ხდებოდეს. ყოველი კონკრეტული შემთხვევა უნდა ასახავდეს არსებულ ვითარებას. მეტად მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მიღებული შეზღუდვები უნდა შეესაბამებოდეს იმას, რაც ეკადრება დემოკრატიულ სახელმწიფოს.

თავისუფლებაა, როდესაც მე არ მაიძულებენ რაიმეს კეთებას, როცა არ არსებობს მრავლობითი აკრძალვები, მაგრამ სრული თავისუფლება და შესაძლებლობა – ყველაფერი აკეთო, რაც თავში მოგივა, ადამიანს იშვიათად აქვს. არის აკრძალვები მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსში და სხვა საკანონმდებლო ნორმებში.

ზემოთ ვახსენეთ, რომ ბავშვობიდან მუდმივად გვაქვს შეხება სახელმწიფო დაწესებულებებთან, სახელმწიფო მოხელეებთან, მასწავლებლებთან, ექიმებთან (სახელმწიფო საავადმყოფოებში), ჩინოვნიკებთან, რომელთა ნებაზეა დამოკიდებული, მოგვცემენ თუ არა ბინის ორდერს, ჩაგვირთავენ თუ არა ტელეფონს და როგორ მოგვემსახურობიან, როდესაც გადასახადების გადასახდელად მივალთ. ვითარება კიდევ უფრო მძაფრდება ექსტრემალურ სიტუაციებში, როდესაც ხელისუფალნი დაეჭვდებიან, რომ ჩვენ კანონსაწინააღმდეგო ქმედებას ჩავდივართ, როდესაც საქმეში ჩაერთვება პოლიცია, პროკურატურა, სასამართლო... აი, სწორედ აქ არის ჩვენი თავისუფლების შეზღუდვის საფრთხე – თვითნებური დაპატიმრება, დაკავება, გაძევება ან თვითნებური ჩხრეკა ინვეს ადამიანის თავისუფლების (ამ შემთხვევაში, ხელშეუხებლობის უფლების) დარღვევას. ამასთან ერთად, კორუფცია, სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულ რეპრესიებზე არანაკლებ არღვევს ადამიანის უფლებებს.

საგამოძიებო ორგანოების დაქსაქსულობა, დანაშაულის აღრიცხვის არსებული სისტემა, რომელიც საშუალებას აძლევს არაკეთილსინდისიერ მოხელეს, არ აღწესდეს დანაშაულის ფაქტი, ეჭვმიტანილისგან ფულის გამოძალვისა და საქმის მიჩქმალვის საშუალებას იძლევა; ექსპერტიზის სისტემაში არსებული უაღრესად საშიში კორუფციული გარიემო; კორუფციული გარიგების გზით მიღებული დიპლომი და, ამის შედეგად, იურისტ მოხელეთა დაბალი პროფესიონალიზმი, მართლმსაჯულების სისტემის დაბალი ავტორიტეტი, რაც, თავის მხრივ, სულ უფრო მეტ მოსამართლეს უბიძგებს კორუფციისკენ – აი, ძალიან მოკლე ჩამონათვალი იმ მიზეზებისა, რის გამოც კორუფციამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ჩვენი თავისუფლების შეზღუდვას.

უფრო მეტიც, ზოგიერთი, ერთი შეხედვით „უწყინარი“ კორუფციული გარიგების შედეგად კორუფცია ჩვენი ძირითადი უფლების – სიცოცხლის თავისუფლების შემლახველიც კი შეიძლება აღმოჩნდეს. ასე მაგალითად, თუ განათლების სამინისტროს კორუმპირებული თანამდებობის პირის მიერ სამშენებლო კომპანიასთან დადებული გარიგების საფუძველზე სკოლის მშენებლობისთვის შეიძინეს დაბალი ხარისხის სამშენებლო მასალა (მაგალითად, ცემენტი), სკოლის შენობა შეიძლება ჩამოინგრეს და უდანაშაულო მოსწავლეების სიცოცხლე შეინიროს. ამრიგად, ამ შემთხვევაში დაირღვა არა მხოლოდ განათლების უფლება (სკოლა კი, როგორც მოგვხსენებათ, განათლების უფლების მნიშვნელოვანი შემადგენელი ელემენტია), არამედ მოსწავლეთა და მასწავლებელთა სიცოცხლის უფლება.

ქორუფცია ხელს უწყობს უთანასწორობის დამკვიდრებას, ეს კი დისკრიმინაციის მიზეზი ხდება.

ვაგრძელებთ ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის ციტირებას:

ამ დეკლარაციით გამოცხადებული ყველა უფლება და ყველა თავისუფლება მინიჭებული უნდა ჰქონდეს ყველა ადამიანს განურჩევლად რაიმე განსხვავებისა, სახელდობრ, რასის, კანის ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის, პოლიტიკური თუ სხვა მრწამსის, ეროვნული თუ სოციალური წარმომავლობის, ქონებრივი, წოდებრივი თუ სხვა მდგომარეობისა...”

თანასწორობა, როგორც პოლიტიკური მოთხოვნა, მე-18 საუკუნის ბოლოს გაჩნდა. ამერიკის ვირჯინიის შტატის უფლებათა ქარტია აცხადებდა, რომ ყველა ხალხი თავისი ბუნებით ფლობს თანასწორ თავისუფლებებს, დამოუკიდებლობის უფლებას და რიგ თანდაყოლილ უფლებებს. საფრანგეთში მიღებულმა 1793 წლის კონსტიტუციამ გამოაცხადა, რომ ხელისუფლება ყალიბდება იმისთვის, რომ ადამიანს შეეძლოს ისარგებლოს საკუთარი ბუნებრივი და განუყოფელი უფლებებით – თანასწორობით, თავისუფლებით, უსაფრთხოებით და საკუთრების უფლებით. 120 წლის შემდეგ ბოლშევიკურმა რევოლუციამ აღიარა მუშებისა და გლეხების უპირატესობა და, საყოველთაო თანასწორობის ნაცვლად, შემოიღო პროლეტარიატის დიქტატურა, მაგრამ, პრაქტიკულად, პროლეტარიატის დიქტატურა პარტიული ნომენკლატურის დიქტატურად გადაიქცა (რევოლუციების შემდეგ მსგავს მოვლენებს ხშირად აქვს ადგილი).

თანასწორობის ცნება თავისი მნიშვნელობით ძალიან ახლოს დგას დისკრიმინაციის აკრძალვასთან. დისკრიმინაცია კი, ნებისმიერი, რაციონალურ დასაბუთებას მოკლებული, ფიზიკურ და ბიოლოგიურ ნიშნებზე აგებულ უფლებათა და უფლებამოსილებათა დიფერენციაციაა. ამიტომ, შეიძლება ითქვას – უფლებათა თანასწორობა ნიშნავს ადამიანების დაუსაბუთებელი დიფერენციაციის აკრძალვას. როგორც პრაქტიკა გვაჩვენებს, შესაძლებელია სამართლებრივი სისტემის შექმნა დისკრიმინაციული დებულებების გარეშე, მაგრამ ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა ისეთი სამართლებრივი მექანიზმების შექმნა, რომელშიც უზრუნველყოფილი იქნებოდა თანასწორობა კანონის წინაშე. ასეთი თანასწორობის მიღწევა გაცილებით რთულია.

კორუფციის არარსებობის შემთხვევაშიც კი, ყველგან და ყოველთვის, თანამდებობის პირები სხვადასხვაგვარად ექცევიან მდიდარ და ცნობილ ადამიანებს და განკიცხულებსა თუ საზოგადოებისთვის საძულველ ჯგუფებს. როდესაც სასამართლოში მდიდარი ადამიანი მოხვდება, ის საუკეთესო ადვოკატებს მიმართავს და მას უფრო მეტი ადვოკატი ეყოლება, ვიდრე ღარიბს. მაგრამ უთანასწორობა გაცილებით თვალშისაცემი ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ქვეყანაში კორუფცია გამეფებული, როდესაც შესაძლებელია, უფრო მეტიც, სახელმწიფოს მიერაა წახალისებული ქრთამის აღება, როდესაც შეიძლება მოისყიდო ნებისმიერი ჩინოვნიკი, კლერკი, მოსამართლე და პროკურორი.

ამრიგად, თანასწორობის დარღვევა იწვევს ადამიანის სამოქალაქო უფლებების, კერძოდ, სამართლიანი სასამართლოს უფლების, აგრეთვე, მისი საპროცესო უფლებების დარღვევას. საპროცესო თანასწორობა სამართლიანი სასამართლოს მნიშვნელოვანი ელემენტია. ეს ელემენტი გაქრება, თუ ერთ-ერთმა მხარემ მოისყიდა მოსამართლე ან სასამართლოს რომელიმე თანამდებობის პირი, ან შესაძლებლობა ჰქონდა, გასცნობოდა იმ დოკუმენტებს, რომელზედაც მეორე მხარეს ხელი არ მოუწებებოდა, ან ამავე გზით გააქრო რომელიღაც მნიშვნელოვანი დოკუმენტი. მოსყიდული მოსამართლე ვერც მიუხედავად იქნება და ვერც დამოუკიდებელი.

როდესაც ადამიანი ქრთამს სთავაზობს საჯარო პირს (არ აქვს მნიშვნელობა, რა ფორმით ხდება ეს – ფულის, ძვირფასი საჩუქრის თუ უკიდურესად ხელგაშლილი „სტუმართმოყვარეობის“ სახით), ის სხვა ადამიანებთან შედარებით მყისვე იძენს პრივილეგიურულ სტატუსს, მათთან შედარებით, ვისაც ამავე მიზნით ქრთამი არავისთვის შეუთავაზებია. პრივილეგია იმაში გამოიხატება, რომ ეს ადამიანი სხვაზე სწრაფად და გამოცდის გარეშე აიღებს მართვის უფლებას ან ურიგოდ მიიღებს კონტინენტს ბაზრობაზე, აიღებს პასპორტს ან ვიზას, სხვაზე სწრაფად და უპრობლემოდ განაბაჟებს ან სულაც არ განაბაჟებს შემოტანილ საქონელს, თავს აარიდებს გადასახადების გადახდას, სხვისი უბედურების ხარჯზე მოიგებს საქმეს სასამართლოში. ეს კი ავტომატურად იწვევს სხვა ადამიანების დისკრიმინაციას, რომლებსაც მსგავსი პრობლემები აქვთ. აქედან გამომდინარე, დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ კორუფცია ხელს უწყობს და, ხშირ შემთხვევაში, თავად იწვევს უთანასწორობის, და აქედან გამომდინარე დისკრიმინაციის დამკვიდრებას.

ვეფიქრობ, ზემოთ მოყვანილი მაგალითები მკაფიოდ გვაჩვენებს, რომ კორუფცია ადამიანური ღირსების, თანასწორობის და თავისუფლების წინააღმდეგაა მიმართული. ადამიანის ყველა უფლება და თავისუფლება კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სწორედ ამ ცნებებზეა დაფუძნებული. ამრიგად, კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლა ადამიანის უფლებების დაცვისკენ მიმართული ბრძოლაა.

„თავისუფლება“

№4(28), აპრილი, 2004

ფულის გათეთრებასთან ბრძოლის საერთაშორისო გამოცდილება და გაქვეითი საქარტველოსთვის

ფულის გათეთრების პრაქტიკა განსაკუთრებული სიმწვავისაა მთელ მსოფლიოში, მათ შორის, საქართველოშიც. ამ საკითხის მოგვარების გარეშე შეუძლებელია ეკონომიკური რეფორმების განხორციელება. სერიოზულ შემოთხზვას იწვევს ფულის გათეთრების მასშტაბი და ის ზარალი, რომელსაც ეკონომიკა და საზოგადოება განიცდის. ფულის გათეთრება მჭიდრო კავშირშია ისეთ მოვლენებთან, როგორიცაა: კორუფცია, კაპიტალის გადინება, კომპანიებისა თუ ბანკების მიერ მოგების დამალვისა და გადასახადებისგან თავის არიდების მიზნით ოფშორების გამოყენება.

ფულის გათეთრება ცუდი საინვესტიციო კლიმატის ერთ-ერთი ძირითადი გამოვლინებაა. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფულის გათეთრების საწინააღმდეგო ბრძოლის გააქტიურება საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დახმარების პროგრამის აღდგენის ერთ-ერთი პირობაც იყო.

უკანონოდ მიღებული ფულის „გათეთრების“ ცნება

ტერმინი – „ფულის გათეთრება“, „ფულის ლეგალიზება“ ან „ფულის გარეცხვა“ (Money Laundering) ნარკობიზნესიდან მიღებულ უკანონო შემოსავლებთან დაკავშირებით პირველად აშშ-ში გამოიყენეს 80-იან წლებში და არალეგალურად მიღებული ფულის ლეგალურად გარდაქმნის პროცესს აღნიშნავს. ორგანიზებული დანაშაულის საწინააღმდეგო აშშ-ის საპრეზიდენტო კომისია

1984 წელს შემდეგ ფორმულირებას იყენებდა: ფულის გათეთრება – პროცესი, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი ხდება უკანონო შემოსავლების არსებობის, უკანონო წარმომავლობის ან უკანონო გამოყენების დამალვა. მოგვიანებით კი ხდება ამ შემოსავლების იმგვარი შენიღბვა, რომ ისინი კანონიერი წარმომავლობის ელფერს იძენენ.

„დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად მიღებული შემოსავლების გათეთრების, მისი გამჟღავნების, ამოღების და კონფისკაციის შესახებ“ ევროსაბჭოს 1990 წლის კონვენცია (ხშირად მას სტრასბურგის კონვენციას უწოდებენ) ფულისა და სხვა ქონების „გათეთრებას“ განმარტავს, როგორც პროცესს, რომლის დროსაც უკანონო საქმიანობის, ანუ სხვადასხვა სამართალდარღვევის შედეგად მიღებული საშუალებები თავსდება, ირიცხება საფინანსო საკრედიტო სისტემაში ან სხვადასხვაგვარი გზით გაივლის ბანკებსა თუ სხვა საფინანსო ინსტიტუტებს, ან მათ ნაცვლად ხდება სხვა ქონების შეძენა, ან გამოიყენება ეკონომიკურ საქმიანობაში და საბოლოოდ უბრუნდება „მფლობელს“ „განახლებული“ სახით, მიღებული შემოსავლის კანონიერების სურათის შესაქმნელად“.

ფუძემდებლური საერთაშორისო დოკუმენტები

ფუძემდებლურ საერთაშორისო დოკუმენტებს, რომლებიც „ფულის გათეთრების“ წინააღმდეგ არის მიმართული, მიეკუთვნება:

- გაეროს 1988 წლის კონვენცია „ნარკოტიკული და ფსიქოტროპული საშუალებების უკანონო ბრუნვის წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ“ (ვენის კონვენცია);
- ევროსაბჭოს 1990 წლის კონვენცია „დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად მიღებული შემოსავლების გათეთრების, მისი გამჟღავნების, ამოღებისა და კონფისკაციის შესახებ“ (სტრასბურგის კონვენცია);
- ევროსაბჭოს 1991 წლის დირექტივა №91/308/EEC „ფულის გათეთრების მიზნით ფინანსური სისტემის გამოყენების თავიდან აცილების შესახებ“;
- ევროსაბჭოს 1995 წლის კონვენცია „სისხლის სამართლის საქმეებზე სამართლებრივი ურთიერთდახმარების შესახებ“;
- ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო კომიტეტის ანუ FATF-ის (Financial Action Task Force on Money Laundering)¹ 40 რეკომენდაცია, რომელიც 2003 წელს გადამუშავდა.

1. ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო კომიტეტის ანუ FATF-ის (Financial Action Task Force on Money Laundering) ვებსაიტის მისამართი: <http://www1.oecd.org/fatf/index.htm>

გაეროს 1988 წლის ვენის კონვენციამ ნარკოტიკების უკანონო ბრუნვის შედეგად მიღებული ფულის გათეთრება დანაშაულად მიიჩნია. ამასთან ერთად, ორგანიზებული დამნაშავეობის ფართოდ გავრცელების შედეგად ფულის გათეთრებამ დამნაშავეობის სხვა სფეროებშიც იჩინა თავი. ასეთი გზით მიღებული შემოსავლების ნაწილის ინვესტირება კი ლეგალურ ეკონომიკაში ხდებოდა. 1990 წლის 8 ნოემბრის ევროსაბჭოს კონვენციამ №141 „დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად მიღებული შემოსავლების გათეთრების, მისი გამჟღავნების, ამოღების და კონფისკაციის შესახებ“ დანაშაულად გამოაცხადა არა მხოლოდ ნარკოტიკების, არამედ სხვა სახის დანაშაულთან დაკავშირებულ ფულის გათეთრებაც. კონვენციის მე-6 მუხლი განსაზღვრავს სამართალდარღვევების ჩამონათვალს, რომელიც დაკავშირებულია „ფულის გათეთრებასთან“.

„ფულის გათეთრების“ სხვადასხვა მეთოდი განსაკუთრებით ფართოდ გამოიყენება ისეთი დანაშაულების დროს, როგორიცაა: ორგანიზებული დანაშაული, იძულებითი იატაქვეშა შრომის გამოყენება, ნარკოტიკებითა და იარაღით ვაჭრობა, თაღლითობა, ტერორისტული საქმიანობა, მძევლად აყვანა, გამოძალა, პროსტიტუცია, კონტრაბანდული და მოპარული საქონლით, აგრეთვე ადამიანის ორგანოებით ვაჭრობა და სხვა. თუმცა, თავისი არსით, „ფულის გათეთრება“ შეიძლება გამოიყენებოდეს ნებისმიერი იმ დანაშაულის დროს, რომლის მიზანი შემოსავლის მიღებაა.

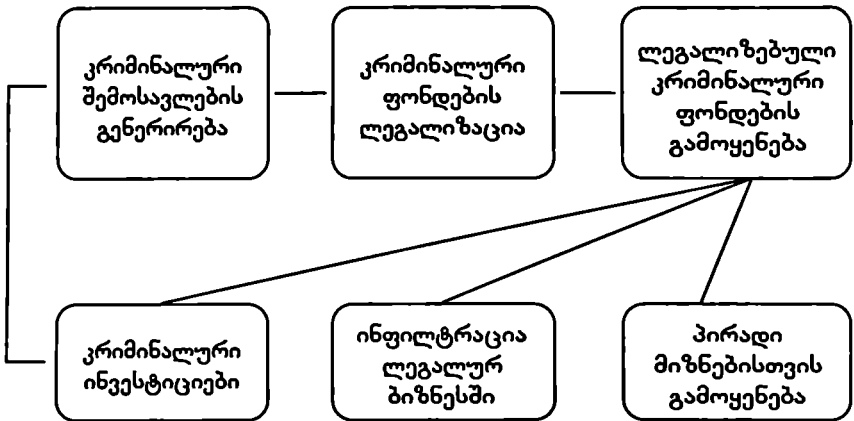
უკანონოდ მიღებული შემოსავლების ლეგალიზაციის ძირითადი მიზნებია:

- არალეგალური წყაროებიდან მიღებული შემოსავლების წარმომავლობის კვალის დაფარვა;
- მიღებული შემოსავლების კანონიერების სურათის შექმნა;
- იმ პირების დაფარვა, რომელთა მეშვეობითაც ხდება უკანონო შემოსავლების მიღება და რომლებიც ახდენენ „გათეთრების“ პროცესის ინიცირებას; გადასახადების გადახდისაგან თავის არიდება;

დღეს FATF-ი „ფულის გათეთრების“ წინააღმდეგ ბრძოლის აღიარებული ლიდერია მთელ მსოფლიოში. მისი რეკომენდაციები საერთაშორისო სტანდარტადაა მიჩნეული საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მიერ. მისი ნებრია 33 ქვეყანა და 19 საერთაშორისო ორგანიზაცია (მათ შორის, ინტერპოლი, ევროპის ცენტრალური ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი და სხვები).

- არალეგალური წყაროებიდან მიღებულ ფულთან მოსახერხებელი და ოპერატიული მინდომის უზრუნველყოფა;
- უკანონოდ მიღებული შემოსავლისთვის უსაფრთხო და კომფორტული მოხმარების პირობების შექმნა;
- ლეგალურ ბიზნესში უზიფათო ინვესტირების პირობების შექმნა.

კრიმინალური ეკონომიკური ციკლის სტრუქტურა შეიძლება წარმოვიდგინოთ შემდეგი სქემის სახით:

კრიმინალური შემოსავლის გენერირება

კრიმინალური ეკონომიკური ციკლის ის ფაზაა, რომლის მიზანია შემოსავლის მიღება დანაშაულებრივი (საზოგადოებისთვის საშიში) ეკონომიკური საქმიანობის შედეგად, ანუ დანაშაულის ჩადენა ეკონომიკის სფეროში.

კრიმინალური ფონდების ლეგალიზაცია

ფაზა, რომლის მიზანია ფინანსური ოპერაციების ჩატარების შედეგად, დანაშაულებრივი გზით მიღებული შემოსავლებისთვის ვითომდა კანონიერი სახის მიცემა.

ლეგალიზებული კრიმინალური ფონდების გამოყენება შესაძლებელია შემდეგი სახით:

კრიმინალური ინვესტიციები

დანაშაულებრივი გზით მიღებული, შემდგომ კი ლეგალიზებული შემოსავ-

ლების გამოყენება კრიმინალური მოქმედებების გასაახლებლად და გასაფართოებლად.

ინფილტრაცია ლეგალურ ბიზნესში

კრიმინალური ეკონომიკური ციკლის ფაზა, რომლის მიზანია ლეგალური ბიზნესის ინვესტირება.

პირადი მიზნებისთვის გამოყენება

ფულის გათეთრებასთან ბრძოლის სამართლებრივი ასპექტები სხვადასხვა ქვეყანაში

„ფულის გათეთრების“ მექანიზმები მრავალფეროვანია და მოიცავს სხვადასხვა ხასიათის ოპერაციებს, რაც მნიშვნელოვნად ართულებს ამ პრობლემის რეგულირების შესაძლებლობას ერთი სამართლებრივი აქტის ფარგლებში. ამიტომ, ბევრ ქვეყანაში მოქმედებს კანონებისა და კანონქვემდებარე აქტების სისტემა, რომელიც „ფულის გათეთრების“ წინააღმდეგ არის მიმართული. ასეთ სამართლებრივ აქტებს მიეკუთვნება კანონები, რომლებიც განსაზღვრავს პირადი ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტს, ფინანსურ, საბანკო, საბაჟო რეგულირებას, კომპანიების ლიცენზირებისა და რეგისტრაციის პრაქტიკას და სხვ.

უმეტეს ქვეყნებში „ფულის გათეთრება“ მძიმე დანაშაულადაა მიჩნეული. ამას სასჯელის ვადები და უზარმაზარი ჯარიმების პრაქტიკა მოწმობს. კერძოდ, მალტაში პატიმრობის ვადა 14 წლით და/ან 1 მლნ. მალტური ლირის ოდენობის ჯარიმით განისაზღვრება; აშშ-ში ამ დანაშაულისათვის იყენებენ 20 წლით პატიმრობას და 500 000 აშშ დოლარამდე ჯარიმას ქონების სავალდებულო კონფისკაციით; საბერძნეთში პატიმრობის ვადა 5-დან 10 წლამდეა.

ამასთან ერთად, ზოგიერთი ქვეყნის (აშშ, საბერძნეთი, კვიპროსი) კანონები შეიცავს კრიმინალური ქმედებების ჩამონათვალს, რომელიც „ფულის გათეთრების“ საფუძველს წარმოადგენს. ამ სიებში პირდაპირ არის მინიშნებები სხვა კანონების შესაბამის მუხლებზე (საბერძნეთის კანონმდებლობა), აგრეთვე საერთაშორისო კონვენციებზე (მალტის კანონმდებლობა). დანაშაულთა ჩამონათვალი, რომელიც „ფულის გათეთრების“ საფუძველს შეადგენს, არ არის საბოლოო. ბევრ ქვეყანაში „ფულის გათეთრებასთან“ ბრძოლა ისტორიულად ნარკოტიკებთან ბრძოლით დაიწყო და მხოლოდ მოგვიანებით გავრცელდა სხვა მძიმე დანაშაულებზე. ბერძნული კანონი თავდაპირველად

16 პუნქტს შეიცავდა, შემდგომში კი სხვა კანონების საფუძველზე გაფართოვდა. კრიმინალური ქმედებების ამერიკული ჩამონათვალი კი რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში 164 პუნქტამდე ავიდა.

„ფულის გათეთრების“ საინანაღმდგომ კანონმდებლობის ძირითადი პრინციპებია:

1. „იცნობდე საკუთარ კლიენტს“

ეს პრინციპი კლიენტების მკაცრ იდენტიფიკაციას გულისხმობს. ევროკავშირის სპეციალური დირექტივა ნევრი სახელმწიფოებისგან ითხოვს საკრედიტო და საფინანსო ინსტიტუტების მიერ კლიენტების სავალდებულო იდენტიფიკაციას, მათ შორის, კონტრაქტების დადებისას, ნებისმიერი სადეპოზიტო ანგარიშის გახსნისას ან სეიფების დაქირავებისას. ბევრ ქვეყანაში აკრძალულია ანონიმური ან წარმომდგენ პირზე ანგარიშის გახსნა. უკანასკნელ წლებში ავსტრიამ – ევროკავშირის ერთადერთმა ქვეყანამ, რომელშიც შესაძლებელი იყო ანონიმური შემნახველი სალაროების წიგნაკების გაცემა, ამ ღონისძიების ეტაპობრივი გაუქმების პროგრამა შეიმუშავა. ანონიმური საბანკო ანგარიშების გაუქმების ბოლო მაგალითია ლიხტენშტეინი, სადაც ბანკების ადგილობრივმა ასოციაციამ დააგალა საკუთარ წევრებს, გაეუქმებინათ ანონიმური საბანკო ანგარიშების გახსნის პრაქტიკა.

2. მოთხოვნა ფინანსური და არაფინანსური ორგანიზაციებისადმი ინფორმაციის სავალდებულო მოგროვებისა და კომპეტენტურ ორგანოებში გადაცემის შესახებ

ინფორმაციის სავალდებულო მოგროვებისა და სათანადო ორგანოებში გადაცემის სისტემა უკანასკნელ ათწლეულებში ჩამოყალიბდა. დღეს კი ის სავალდებულოა იმ საკითხებში, რომელიც ფინანსურ დაწესებულებებსა და მათ ზემდგომ ორგანოებს უკავშირდება. ამერიკაში ამ სისტემას „სავალდებულო ანგარიშგების“ სისტემას უწოდებენ. ამასთან ერთად, „ფულის გათეთრებასთან“ ბრძოლის გააქტიურების შედეგად ამ მოთხოვნებს უფრო ფართო წრეებსაც უყენებენ. ამის მკაფიო მაგალითია ვალუტის გადამცვლელი პუნქტები, იურიდიული და სააუდიტო მომსახურების კომპანიები. ევროკავშირის დირექტივა სავალდებულო ანგარიშგებას ნოტარიუსების, ბუღალტრების, კაზინოების, აუქციონების, იუველიერების, ანტიკვარიატით მოვაჭრეების, მონეტებისა და მარკების მოვაჭრეებისა და სხვა კომპანიებისა და ფიზიკური პირებისგანაც მოითხოვს. ყველა იმ ქვეყნის კანონმდებლობაში, რომელშიც

ინფორმაციის სავალდებულო მოგროვებისა და სათანადო ორგანოებში გადაცემის სისტემა მოქმედებს, ამ მოთხოვნების შეუსრულებლობის შემთხვევაში მნიშვნელოვანი საჯარიმო სანქციებია დაწესებული.

3. იმ გარიგებების მკაფიო განსაზღვრა, რომლებიც „ფულის გათეთრების“ შესაძლებლობასთან დაკავშირებით, შესაბამისი ორგანოების კონტროლს უნდა ექვემდებარებოდეს

აქ, ძირითადად ორი კრიტერიუმი მოქმედებს:

ა) გარიგების მოცულობა

თითოეული ქვეყანა რაოდენობრივი ზღვრის საკუთარ მაჩვენებელს იყენებს. ასე მაგალითად, აშშ-ში ასეთ ზღვრად მიჩნეულია 10 000 აშშ დოლარი, როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირებისთვის. არგენტინაში ცენტრალური ბანკი მოითხოვს ინფორმაციას საკრედიტო ორგანიზაციებისგან იმ ანგარიშების შესახებ, რომელზეც შემოსულია 50 000 პესო ყოველთვიურად ან 200 000 პესო წლის განმავლობაში. მექსიკა აკონტროლებს გადარიცხვებს სხვა ქვეყნებში, თუ თანხა 20 000 ამერიკულ დოლარს აღემატება.

ბ) გარიგების ხასიათი

საეჭვო გარიგებებად მიიჩნევა ახალი ან არასტანდარტული ოპერაციები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას „ფულის გათეთრების“ მიზნით. სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით, შესაბამისი ზომების გატარება უმოკლეს ვადებში უნდა ხდებოდეს და ფულის გათეთრების შედეგად ორგანიზაციებისა და ფიზიკური პირების მიერ მიღებული შემოსავლების კონფისკაციას გულისხმობს. მეტიც, თუ საქმე „ფულის გათეთრების“ სტატიითაა აღძრული, ეს არქარებს ქონების დაყადაღებას, გარიგებების შეჩერებას, ქონებისა და შემოსავლების კონფისკაციას. კანონმდებლობაში ასეთი მუხლების ჩართვა იმითაა გამოწვეული, რომ ასეთ ვითარებაში აუცილებელია „ფულის გათეთრებასთან“ დაკავშირებული დანაშაულებრივი საქმიანობის სასწრაფო შეწყვეტა, რაც ასევე ზრდის დაზარალებულთა შანსებს, დაიბრუნონ საკუთარი ქონება და ფული.

საქართველოში „ფულის გათეთრების“ საწინააღმდეგო ეფექტური სისტემის შესაქმნელად, საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით, აუცილებელია შემდეგი ზომების გატარება:

- საგადასახადო რეჟიმის სრულყოფა, კაპიტალის გადინების თავიდან აცილება, კორუფციის მასშტაბების შემცირება;

- სამართლებრივი მექანიზმების სრულყოფა, ფინანსური ინსტიტუტები-სადმი და კომპანიებისადმი კონტროლის გაძლიერება;
- სახელმწიფოსა და კერძო ბიზნესს შორის ურთიერთქმედება „ფულის გათეთრების“ სქემების პრაქტიკიდან გამოდევნის მიზნით;
- საერთაშორისო თანამშრომლობაში აქტიური მონაწილეობა. ორმხრივი ხელშეკრულებების გაფორმება ცალკეულ ქვეყნებთან „ფულის გათეთრების“ წინააღმდეგ ბრძოლაში ურთიერთთანამშრომლობის შესახებ;
- საერთაშორისო კონვენციებთან და შეთანხმებებთან მიერთება, რომლებიც „ფულის გათეთრებას“ ეხება;
- საჭირო ზომების მიღება „ფულის გათეთრების“ წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო კომიტეტის (FATF) რეკომენდაციების შესასრულებლად და მასში გასაწევრიანებლად.

„თავისუფლება“
№7(31), ივლისი, 2004

მე-3 მუხლი

ნებისმიერი ქვეყნის, მათ შორის, განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნების ხელისუფალნი კატეგორიულად უარყოფენ თავისუფლებააღკვეთილი პირების წამების ფაქტებს; ნებისმიერი ახალი დემოკრატიების ხელისუფალნი სიამაყით იტყვიან, რომ მათთან პატიმრების წამებას აღარ ხდება და რომ ადამიანის უფლებათა დაცვა ახლადფუხადგმული დემოკრატიის მთავარი მონაპოვარია. მიუხედავად ამისა, არცთუ იშვიათად, მსოფლიოში იფეთქებს ხოლმე სკანდალი ტრადიციული თუ ახალი დემოკრატიის ქვეყნებში პატიმართა წამების ფაქტების შესახებ. მსოფლიო მედია აჭრელდება წამების შემზარავი ფოტოებით, პოლიტიკოსები იწყებენ გულში მჯილის ცემას და საუბარს ორმაგი სტანდარტების შესახებ. ვიღაც შეიძლება დაისაჯოს კიდევ, როგორც ნესი, მეისრე...

არადა, წამებისგან თავისუფლება ადამიანის აბსოლუტური უფლებაა, წამება დაუშვებელია ნებისმიერ ვითარებაში, ეს უფლება არ შეიძლება შეიზღუდოს დროის რომელიმე მონაკვეთით ან სხვა ღირებულებებით.

გაეროს წამების სანინალმდეგო კონვენციის პირველი მუხლის მიხედვით, წამებად ჩაითვლება

” ნებისმიერი ქმედება, რომლითაც რომელიმე პირს განზრახ მიეყენება ძლიერი ტკივილი ან ტანჯვა, ფიზიკური ან მორალური, იმ მიზნით, რომ მიღებულ იქნას მისგან ან მესამე პირისგან ცნობები ან აღიარება, რათა დაისაჯოს იმ ქმედებისათვის, რომელიც მან ან მესამე პირმა ჩაიდინა, ან რომლის ჩადენაშიცაა იგი ეჭვმიტანილი, ან დააშინონ, ან აიძულონ ის ან მესამე პირი, ან სხვა მიზნით, რაც ემყარება ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციას, როდესაც ასეთ ტკივილს ან ტანჯვას ადგილი აქვს სახელმწიფო თანამდებობის პირის ან სხვა პირის მხრიდან, რომელიც ოფიციალურ რანგში გამოდის, ან როდესაც ადგილი აქვს ნაქეზებას მათი მხრიდან, ან მდუმარე თანხმობას“.

საინტერესოა, რომ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლი წამებასთან ერთად მოიხსენიებს არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობასა და სასჯელს, რითაც აახლოებს ამ ცნებების მნიშვნელობას და მკვეთრად უსვამს ხაზს მათ დაუშვებლობას:

” არავინ შეიძლება გახდეს წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის მსხვერპლი“.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-2 პუნქტი შინაარსობრივად თითქმის იდენტურია ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლისა:

” დაუშვებელია ადამიანის წამება, მის მიმართ არაპატივცემული, სასტიკი ან პატივისა და ღირსების შემლახველი მოპყრობის თუ დასჯის მეთოდების გამოყენება“.

მიუხედავად ხელისუფალთა მტკიცებისა საქართველოში წამების ფაქტების არარსებობის შესახებ, რეალური ვითარება სანინალმდეგოზე მეტყველებს – პრესა კვლავ ხშირად წერს თავისუფლებადაცვეთილ პირთა მიმართ წამებისა და ღირსების შემლახველი და სასტიკი მოპყრობის შემთხვევების შესახებ, უფლებადამცველები ზედიზედ ანყობენ პრესკონფერენციებს და

კონკრეტულ ფაქტებზე ლაპარაკობენ, ხელისუფლება აჭიანურებს ევროპის საბჭოს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ანგარიშის გამოქვეყნების ნებართვის გაცემას¹. ამიტომაც, წამების თემა საქართველოსთვის კვლავაც აქტუალური რჩება.

ესეც არის, რომ ჩვენში ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლი ჯერ კიდევ არ ესმით სწორად და მისი ხსენებისას მხოლოდ ელექტროსადენთან მიერთებულ პატიმარს წარმოიდგენენ ხოლმე. არადა, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო ამ მუხლში გაცილებით ღრმა შინაარსს და ბევრ ისეთ ნიუანსს მოიაზრებს, რომელთა ცოდნა და, რაც მთავარია, გათვალისწინება სასარგებლო უნდა აღმოჩნდეს ხელისუფლებისთვის, განსაკუთრებით კი, სამართლადამცავი სტრუქტურებისა და სასამართლო სისტემის წარმომადგენელთათვის. თორემ, აგერ უკვე ორი გადანყვეტილებაა გამოტანილი საქართველოს წინააღმდეგ ამ მუხლის გამოყენებით².

ჩვენ გადავწყვიტეთ, კონკრეტული მაგალითების მოხმობით უფრო ნათელი გაგვხადოდა მე-3 მუხლში ჩადებული შინაარსი და მისი ინტერპრეტირება ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო მიერ. კერძოდ, განვიხილავთ შემდეგი ხასიათის შემთხვევებს:

- I. შემთხვევები, როდესაც დაკავებულს აღენიშნება დაზიანებები, რომელთა წარმომავლობის დამტკიცება ვერ ხერხდება;
- II. შემთხვევები, როდესაც დაკავებულები უჩივიან პატიმრობის ადგილებში არსებულ მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობებს;
- III. შემთხვევები, როდესაც მოპასუხესა და მოსარჩელეს განსხვავებული შეხედულებები აქვთ წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის ცნების მიმართ;
- IV. ექსტრადიციის შემთხვევები იმ ქვეყნებში, სადაც პირი შესაძლოა აღმოჩნდეს წამების მსხვერპლი.

1. ანგარიში კონფიდენციალურ დოკუმენტად ითვლება მანამ, სანამ შესაბამისი სახელმწიფო არ მისცემს კომიტეტს ანგარიშის საჯაროდ გახდომის უფლებას.

2. ასანიძე საქართველოს წინააღმდეგ და შამაგვი და სხვები საქართველოსა და რუსეთის წინააღმდეგ

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს პრაქტიკა და პრეცედენტული გადაწყვეტილებები

I. შემთხვევები, როდესაც დაკავებულს აღენიშნება დაზიანებები, რომელთა წარმომავლობის დამტკიცება ვერ ხერხდება

რიგიჩი ავსტრიის წინააღმდეგ³

სტრასბურგი, 1995 წლის 4 დეკემბერი

ავსტრიის მოქალაქე რიგიჩი და მისი მეუღლე 1988 წლის 31 მაისს ნარკოტიკების უკანონო ბრუნვასთან დაკავშირებით დააპატიმრეს. მომდევნო სამი დღის განმავლობაში ისინი პოლიციაში იმყოფებოდნენ. გათავისუფლების შემდეგ რიგიჩი ამტკიცებდა, რომ ქ. ვენის ფედერალური პოლიციის უშიშროების განყოფილებაში მას ცუდად ეპყრობოდნენ. ის ამბობდა, რომ რამდენიმე მონმემ, ჟურნალისტის, ფსიქოლოგისა და ექიმების ჩათვლით, ნახა სხეულის დაზიანებები, რომელიც მას ჰქონდა პოლიციის უბნიდან გათავისუფლების შემდეგ, კერძოდ კი, რიგიჩი მიუთითებდა სისხლჩაქცევებზე მარჯვენა წინამხრის გარეთა და შიდა ზედაპირებზე. ეს დაზიანებები შეიძლება გამოენივია მხოლოდ პოლიციელების ქმედებებს, რომლებიც უხეშად შეურაცხყოფდნენ რიგიჩს და აიძულებდნენ მას, მიეცა აღიარებითი ჩვენება.

პოლიციელთა ვერსიით, განმცხადებელი დაკავებისას პოლიციის მანქანის კარებს დაეჯახა, რის შედეგადაც ხელი დაუზიანდა.

მთავრობა აღნიშნავდა, რომ შიდა გამოძიებას არ გამოუვლენია უკანონო ქმედებები პოლიციელთა მხრიდან. მთავრობამ განაცხადა, რომ კონვენციის დარღვევის დასამტკიცებლად აუცილებელია, რომ ცუდი მოპყრობის ფაქტი დადასტურებული იყოს ყოველგვარი ეჭვის გარეშე.

ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოს აზრით, სახელმწიფო პასუხისმგებელია ყოველ ადამიანზე, რომელიც იმყოფება პატიმრობაში, რადგანაც ეს უკანასკნელი მთლიანად პოლიციის ძალაუფლების ქვეშაა. ამ უე-

3. ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს საქმეთა სრული ტექსტების გაცნობა შესაძლებელია ვებგვერდზე: <http://hudoc.echr.coe.int> HUDOC-ის ძებნის სისტემის მეშვეობით. საკმარისია შესაბამის გრაფაში შევიტანოთ საქმის დასახელება, აპლიკაციის ნომერი, განაჩენის გამოტანის თარიღი, ან ნებისმიერი სხვა მითითებული ინფორმაცია.

რიოდში სხეულის დაზიანებების მიყენების შემთხვევაში სწორედ მთავრობამ უნდა წარმოადგინოს მტკიცებულებები, რომელიც ეჭვქვეშ დააყენებს განმცხადებლის მიერ აღწერილ მოვლენებს, განსაკუთრებით, იმ შემთხვევებში, როდესაც განმცხადებლის ჩვენებები სამედიცინო დოკუმენტებითაა განმტკიცებული. სასამართლოს აზრით, მოცემულ საქმეში მთავრობამ არ წარმოადგინა დამაჯერებელი მტკიცებულებები, რითაც დადასტურდებოდა, რომ სხეულის დაზიანებები განმცხადებელმა რაიმე სხვა სახით მიიღო, და არა – მთლიანად ან ნაწილობრივ – პატიმრობის დროს არასათანადო მოპყრობის შედეგად.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ თავისუფლებააყრილი პირის მიმართ ნებისმიერი ქმედება, ფიზიკური ძალის ნებისმიერი გამოყენება, რის აუცილებლობასაც ამ პირის საქციელი სრულებითაც არ განაპირობებდა, ლახავს მის ადამიანურ ღირსებას და პრინციპში წარმოადგენს კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას. სასამართლო კვლავ შეგვახსენებს, რომ გამოძიების ჩატარების სიმძიმე და დამნაშავეობასთან ბრძოლის უდავო სირთულე არ უნდა გახდეს პიროვნების ფიზიკური ხელშეუხებლობის შეზღუდვის საფუძველი.

მოცემულ საქმეში რიბიჩის მიერ მიღებული სხეულის დაზიანებები მოწმობს, რომ მის მიმართ განხორციელებული მოპყრობა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც უმართებულო, არაადამიანური და ღირსების შემლახველი.

შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას და დაავალა მოპასუხე სახელმწიფოს, განმცხადებლისთვის გადაეხადა 100 000 (ასი ათასი) ავსტრიული შილინგი მორალური ზიანისთვის და 200 000 (ორასი ათასი) ავსტრიული შილინგი სასამართლო ხარჯების დაფარვის მიზნით.

აფანასიევი უკრაინის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 5 აპრილი, 2005 წელი

მოსარჩელე 1964 წელს დაიბადა და უკრაინის ქალაქ ხარკოვში ცხოვრობს. 2000 წლის 1 მარტს იგი დააპატიმრეს, როგორც თაღლითობაში ეჭვმიტანილი და კიევის რაიონის პოლიციის განყოფილებაში მიიყვანეს.

აფანასიევის განცხადებით, მას პოლიციაში ხელბორკილები დაადეს და დანაშაულის აღიარება მოსთხოვეს, რაზეც მან უარი განაცხადა. შედეგად, აფანასიევი რამდენჯერმე სასტიკად სცემეს. ყოველი ცემის შემდეგ მას ემუქრებოდნენ, რომ დანაშაულის არაღიარების შემთხვევაში, კიდევ სცემდნენ. ბოლოს, ერთ-ერთმა პოლიციელმა დაკავებულს მარცხენა ყურში ისე დაარტყა, რომ

HUMAN RIGHTS WATCH-ის

რეკომენდაციები საქართველოს ხელისუფლებას¹

შეამონმეთ და დარწმუნდით, რომ წინასწარი დაკავების ადგილებში სამედიცინო პერსონალი სათანადო ყურადღებით ეპყრობა ყველა იმ პიროვნებას, ვისაც სხეულის დაზიანების ან ცუდად მოპყრობის რაიმე ნიშანი აქვს. სხეულის ყველა დაზიანება ან რაიმე ნიშანი დეტალურად უნდა აღინუსხოს და დაუყოვნებლივ ეცნობოს სათანადო ორგანოებს. სახელმწიფო დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ ამ მოთხოვნის შესასრულებლად სათანადო კვალიფიკაციის მქონე სამედიცინო პერსონალი, და, ამასთან ერთად, შესაბამისი რესურსებიც არსებობს.

სისტემატურად და მიუკერძოებლად გამოიძიეთ ცუდად მოპყრობის თითოეული ფაქტი და ამგვარი გამოძიების შედეგები საჯაროდ გამოაცხადეთ.

ამ უკანასკნელს ყური გაუსივდა და ნაწილობრივ სმენა დაკარგა. შემდეგ პოლიციელებმა იგი გააფრთხილეს, რომ ღამის განმავლობაში „ყველაფერი კარგად აენონ-დაენონა“, თორემ მომდევნო დღეს იგივე ელოდა.

მოსარჩელე ამტკიცებს, რომ მას მრავალი ნაკანრი და სხეულის სხვადასხვა ნაწილის დაბეჯილობა აღენიშნებოდა. 2000 წლის 3 მარტს აფანასიევი საავადმყოფოში გადაიყვანეს, სადაც იგი გასინჯეს. 2000 წლის 7 მარტიდან 7 აპრილამდე სასამართლო სამედიცინო კვლევის განყოფილებაში მოსარჩელემ სამედიცინო შემონმება გაიარა. სასამართლო მედიცინის ექსპერტმა მის სხეულზე სხვადასხვა სახის დაზიანება დააფიქსირა. მოსარჩელეს აღენიშნებოდა მარცხენა ყურის დაზიანება, ნაკანრები ტანზე, სახეზე, მარცხენა მკლავსა და ფეხზე.

2000 წლის 13 აპრილს მოსარჩელემ ხარკოვის რეგიონულ პროკურორს მისი წამებისთვის პოლიციელთა მიმართ სისხლის სამართლის საქმე აღძვრა

1. Human Rights Watch-ის შემაჯამებელი მოხსენების სრული ტექსტის ხილვა შესაძლებელია შემდეგ მისამართზე - <http://hrw.org/backgrounder/eca/georgia0405/>

მოსთხოვა. 2000 წლის 24 აპრილს, ხარკოვის კიევის რაიონის პროკურორის თანაშემწის ბრძანებულების მიხედვით, საქმეს სისხლისსამართლებრივი დევნის სახე არ უნდა მისცემოდა, რის საფუძვლადაც შემდეგი გარემოებები მიუთითებს:

„მიუხედავად სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტის 2000 წლის 5 აპრილის No.747/ც განცხადებისა, რომ მოსარჩელეს აღენიშნებოდა სხეულის მცირე დაზიანება, რამაც მისი შრომისუნარიანობა მცირე ხნით დააქვეითა, არ არსებობს რაიმე მტკიცებულება იმისა, რომ ეს ხარკოვის კიევის რაიონის პოლიციის განყოფილების პოლიციელებმა ჩაიდინეს. მოსარჩელეს მიერ წამოყენებული არგუმენტები მის მიერვე შეთხზულად შეიძლება ჩაითვალოს. მან კარგად უნყის, რომ ძიებაში მისი ბრალეულობის დამამტკიცებელი საკმარისი ფაქტები მოიპოვა და ამჟამად დამსახურებული სასჯელის თავიდან აცილებას ცდილობს“.

მოსარჩელეს მტკიცებები მისი წამების შესახებ ქვეყნის სხვა ზემდგომმა ინსტანციებმაც არ გაიზიარეს და აფანასიევმა სარჩელით ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო მიმართა.

მთავრობა ამტკიცებდა, რომ არ არსებობდა რაიმე მტკიცებულება, რომელიც დაადასტურებდა, რომ პოლიციის განყოფილებაში ყოფნისას, მოსარჩელემ პოლიციის თანამშრომელთა მხრიდან რაიმე დაზიანება მიიღო.

მოსარჩელე ამტკიცებდა, რომ გარდა განცხადებებისა მისი სხეულის დაზიანების ბუნებისა და მიღების დროის შესახებ, არსებობდა საკმარისი მტკიცებულება სამედიცინო დასკვნის ჩათვლით, რითაც მტკიცდებოდა, რომ მან სხეულის ეს დაზიანება პოლიციის განყოფილებაში მიიღო.

სასამართლომ განაცხადა, რომ მუხლი მე-3 განამტკიცებს დემოკრატიული საზოგადოების ყველაზე ფუნდამენტურ ღირებულებას. იგი აბსოლუტურად კრძალავს წამებასა და შეურაცხყოფელ მოპყრობას ან სასჯელს. კონვენციის პირველი მუხლის თანახმად, მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების მოვალეობაა, დაიცვას მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ყველა პირთა უფლებები და თავისუფლება, როგორც ეს კონვენციაშია განსაზღვრული. მე-3 მუხლი კი სახელმწიფოსგან წამებისა ან არაპუმანური თუ შეურაცხყოფელი მოპყრობისგან მის იურისდიქციაში მყოფ პირთა დაცვას მოითხოვს.

სასამართლო აგრეთვე აღნიშნავს, რომ ცუდი მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს იმისთვის, რომ მსგავსი ქმედებები მე-3 მუხლის ფარგლებში მოხვდეს. ამ მინიმუმის შეფასება კი ფარდობითია: ის საქმის ყველა იმ ვითარებაზე დამოკიდებული, როგორიცაა, მაგალითად,

მოპყრობის ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური თუ მენტალური შედეგები და ზოგჯერ, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა. თავისუფლებაალკვეთილ პიროვნებაზე ფიზიკური ძალის გამოყენება, თუ ეს მისი საქციელით არ არის განპირობებული, მე-3 მუხლით გარანტირებული უფლების განსაკუთრებული დარღვევაა.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ როგორც ამ საქმის მასალები ამტკიცებს, მისი პატიმრობის პერიოდში მოსარჩელე ძალადობის მსხვერპლი გახდა. მიუხედავად ამისა, მოსარჩელე ვერ უზრუნველყოფს საკმარის მტკიცებულებას, რომ მან ეს დაზიანება პოლიციის თანამშრომელთა ხელით მიიღო. არ არსებობენ მონმეებიც. სავარაუდო ცემის დროს დამოუკიდებელი მონმის არარსებობის გამო, სასამართლო თვლის, რომ შეუძლებელია დადგინდეს, ვინ მიაყენა მოსარჩელეს სხეულის დაზიანებები.

სასამართლოს მიაჩნია, რომ საბოლოო ჯამში, სამედიცინო დასკვნა, მოსარჩელის ჩვენება, პოლიციაში მისი სამი დღით დაკავების ფაქტი და მისი სხეულის დაზიანების სხვა რაიმე დამაჯერებელი მიზეზის არარსებობა, იძლევა იმის ფიქრის საფუძველს, რომ იგი პოლიციის განყოფილებაში სცემეს.

სასამართლო აცხადებს, რომ სახელმწიფო პასუხისმგებელია თავისუფლებაალკვეთილი პირების კეთილდღეობაზე (უსაფრთხოებაზე) იზრუნოს, ოფიციალურმა პირებმა კი უნდა დაიცვან ისინი. იმის გათვალისწინებით, რომ ოფიციალური პირების მოვალეობაა, პასუხი აგონ მათი ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი თავისუფლებაალკვეთილი ადამიანებისთვის მიყენებულ ზიანზე, სასამართლო თვლის: მიუხედავად იმისა, რომ ვერ მოხდა იმ ოფიციალური პირების დადგენა, ვინც დაკავებულის მიმართ ძალადობა გამოიყენა, სახელმწიფო კონვენციით განსაზღვრული პასუხისმგებლობისგან მაინც არ თავისუფლდება.

ზემოთ ნათქვამის გათვალისწინებით და მთავრობის მხრიდან მოსარჩელეს სხეულის დაზიანებებთან დაკავშირებული რაიმე დამაჯერებელი ახსნა-განმარტების არარსებობის გამო, უნდა ჩაითვალოს, რომ მოსარჩელე არაჰუმანურ და შეურაცხმყოფელ მოპყრობას დაექვემდებარა, რაზედაც კონვენციის მიხედვით, მთავრობამ უნდა აგოს პასუხი.

სასამართლომ დაადგინა, რომ ამ შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ სარჩელის მიხედვით, სახელმწიფოს წარმომადგენლებმა გამოიძიება ზერელედ ანარმოეს და მხოლოდ დანაშაულში ეჭვმიტანილი პირები დაკითხეს. მიუხედავად მოსარჩელეს განცხადებებისა

და სხეულის აშკარა დაზიანებებისა, ისინი სიტყვაზე ენდნენ პოლიციელებს, რომლებიც ბრალდებას უარყოფდნენ და მათ წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი დევნა არ აღუძრავთ. მომხდარ ფაქტებთან დაკავშირებული სისხლისსამართლებრივი დევნა და გამოძიება ერთი წლის შემდეგ დაიწყო. სასამართლო დაეთანხმა მოსარჩელეს, რომ მისი სარჩელის განხილვის საწყის სტადიაზე დაშვებულმა დარღვევებმა დიდი გავლენა იქონია შემდგომ გამოძიებაზეც. მოწმეთა უმრავლესობა მნიშვნელოვანი დროის შემდეგ დაიკითხა (2001 წლის მაისი-ნოემბერი) და მათ 2000 წლის მარტში მომხდარ მოვლენებზე ჩვენებების მიცემა ვერ შესძლეს. სასამართლომ აგრეთვე აღნიშნა, რომ ადგილობრივმა სასამართლომ გამოძიების მსვლელობაში ოფიციალურ პირთა მხრიდან ორი სერიოზული დარღვევა აღმოაჩინა: მოწმეთა უმრავლესობა ხანგრძლივი პერიოდის გავლის შემდეგ დაიკითხა, ხოლო ზოგიერთი მათგანი საერთოდ არ დაუკითხავთ. სასამართლოს აზრით, ცალკე აღებული ასეთი დარღვევები საკმარის საფუძველს ქმნის დასკვნისთვის, რომ სახელმწიფოს წარმომადგენელმა ოფიციალურმა პირებმა ვერ შეასრულეს მოვალეობა, რასაც მათ კონვენციის მე-13 მუხლი⁴ აკისრებს.

სასამართლოდ დაადგინა, რომ მოხდა კონვენციის მე-3 და მე-13 მუხლის დარღვევა; რომ მოპასუხე სახელმწიფომ უნდა გადაუხადოს მოსარჩელეს: 6.500 ევრო (ექვსი ათას ხუთასი ევრო) არამატერიალური ზარალისთვის და 610 ევრო (ექვსას ათი ევრო) სასამართლო ხარჯებისთვის;

ზემოხსენებული საქმეებიდან შემდეგი დასკვნების გამოტანა ღირს:

- კონვენცია კატეგორიულად კრძალავს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან სასჯელს;
- გამოძიების ჩატარების სიმძიმე და დამნაშავეობასთან ბრძოლის უდავო სირთულე არ შეიძლება გახდეს ადამიანის წამების, მის მიმართ არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის საფუძველი;
- სახელმწიფო პასუხისმგებელია ყოველ ადამიანზე, რომელიც იმყოფება პატიმრობაში. ის ვალდებულია იზრუნოს თავისუფლებააღკვეთილი პირების კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაზე;

4. მე-13 მუხლი – კანონით ეფექტური დაცვის უფლება:

„ყველას, ვისაც დაერღვა ამ კონვენციით გათვალისწინებული უფლებები და თავისუფლებები, აქვს კანონით ეფექტური დაცვის უფლება ეროვნული ხელისუფლების წინაშე, თუნდაც ეს დარღვევა ჩადენილი იქნას იმ პირების მიერ, რომლებიც მოქმედებენ ოფიციალური უფლებამოსილებით“.

- სხეულის დაზიანებების მიყენების შემთხვევაში სწორედ მთავრობამ უნდა წარმოადგინოს მტკიცებულებები, და არა დაზარალებულმა;
- თავისუფლებააყრილი პირის მიმართ ნებისმიერი ქმედება, ფიზიკური ძალის ნებისმიერი გამოყენება, რის აუცილებლობასაც ამ პირის საქციელი სრულებითაც არ განაპირობებდა, ლახავს მის ადამიანურ ღირსებას და კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევაა;
- ოფიციალური პირების მოვალეობაა, პასუხი აგონ მათი ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი თავისუფლებააღკვეთილი ადამიანებისთვის მიყენებულ ზიანზე;
- სახელმწიფო არ თავისუფლდება კონვენციით განსაზღვრული პასუხისმგებლობისგან, როდესაც ვერ ხერხდება იმ ოფიციალური პირების დადგენა, ვინც დაკავებულის მიმართ ძალადობა გამოიყენა;
- არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს.

II. შემთხვევები, როდესაც დაკავებული უჩივია ნატიმრობის აღბილაში არსებულ მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობებს

კალაშნიკოვი რუსეთის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 2002 წლის 15 ივლისი

განმცხადებელი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის სააქციო ბანკის პრეზიდენტი, 1995 წელს დააპატიმრეს და 1999 წლის 3 აგვისტოს მაგადანის ქალაქის სასამართლოს განაჩენით ბრალი ფულის მითვისებაში დასდეს. დაკავების დღიდან 1999 წლის 20 ოქტომბრამდე განმცხადებელი იმყოფებოდა ქალაქ მაგადანის №1 წინასწარი გამოძიების იზოლატორში.

განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ის იმყოფებოდა საკანში, რომლის ფართობი 17 კვ.მ. იყო და რომელშიც განთავსებული იყო რვა საძინებელი ადგილი ორ იარუსად. ამასთან, საკანში თითქმის ყოველთვის იმყოფებოდა 24 პატიმარი, მათი რაოდენობა მხოლოდ ზოგჯერ იკლებდა 18-მდე. რამდენადაც თითო საძინებელი ადგილი განკუთვნილი იყო სამი პატიმრისთვის, მათ ძილი რიგის მიხედვით უწევდათ. დანარჩენები საკუთარი რიგის მოლოდინში იწვნენ ან ისხდნენ იატაკზე ან მუყაოს ყუთებზე. ძილისთვის ნორმალური პირობები არ არსებობდა, რადგან საკანში დღედაღამ მუშაობდა ტელევიზორი, დღის

HUMAN RIGHTS WATCH-ის

რეკომენდაციები საქართველოს ხელისუფლებას

გაათავისუფლეთ თანამდებობიდან ნებისმიერი ექვემდებარებული პირი მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულის გამოძიების პროცესში, იმ შემთხვევაში, თუ მათ თავად ჩაიდინეს დანაშაული, სხვას უბრძანეს, სანქცია მისცეს ან რეაგირება არ მოუხდენიათ წამების, ცუდად მოპყრობის ფაქტებზე. დანაშაულის თაობაზე სარწმუნო სამხილის არსებობის შემთხვევაში წარადგინეთ სარჩელი.

დაკავებულს ან მის ადვოკატს მიეცით ექიმის ან ნებისმიერი სხვა მონმის გამოძახების უფლება, რათა მან დაადასტუროს გამოძიების ნებისმიერ ეტაპზე დაკავებულის წამების ან ცუდად მოპყრობის ფაქტი.

გააძლიერეთ სასამართლოს დამოუკიდებლობა და დარწმუნდით, რომ მოსამართლეები სათანადოდ რეაგირებენ წამების თითოეულ ფაქტზე, აგრეთვე ნიშნავენ გამოძიებას, მიმართავენ დამცავ ზომებს და წამებისა და ცუდად მოპყრობის ფაქტების მიჩქმალვის საშუალებას არ უშეებენ.

სათანადო დამსჯელი ზომები უნდა გატარდეს იმ მოსამართლეთა მიმართ, ვინც არ დანიშნა გამოძიება, არ გაატარა დამცავი ზომები ან უარი განაცხადა წამებისა და სხვა სახის ცუდი მოპყრობის ფაქტების აღიარებაზე.

გააძლიერეთ სასამართლოს დამოუკიდებლობა და დარწმუნდით, რომ მოსამართლეები სათანადოდ რეაგირებენ წამების თითოეულ ფაქტზე, აგრეთვე გამოძიებას ნიშნავენ, დამცავ ზომებს ატარებენ და წამებისა და ცუდად მოპყრობის ფაქტების მიჩქმალვის საშუალებას არ უშეებენ.

სათანადო დამსჯელი ზომები უნდა გატარდეს იმ მოსამართლეთა მიმართ, ვინც არ დანიშნა გამოძიება, არ გაატარა დამცავი ზომები ან უარი განაცხადა წამებისა და სხვა სახის ცუდი მოპყრობის ფაქტების აღიარებაზე.

საათებში კი ხმაური და ფუსფუსი იყო. საკანში სინათლე არასდროს ქრებოდა. უნიტაზი საკნის კუთხეში მდებარეობდა ყველასთვის დასანახად გილას. ტიხარი უნიტაზს გამოაცალკეებდა პირსაბნისგან, მაგრამ არა საკნის საცხოვრებელი ნაწილისა და სასადილო მაგიდისგან. უნიტაზი შემალლებულ ადგილზე, იატაკიდან დაახლოებით ნახევარი მეტრის სიმაღლეზე მდებარეობდა, ტიხრის სიმაღლე კი 1.1 მეტრი იყო. ამგვარად, უნიტაზზე მჯდომარე ადამიანის დანახვა კარგად შეეძლოთ როგორც საკანში მყოფთ, ისე ზედამხედველსაც, რომელიც პატიმრებს კარის სათვალთვალს მეშვეობით აკვირდებოდა.

საკანში არ იყო ვენტილაცია, ზაფხულში მასში ჰაერი დახუთული იყო და ცხელოდა, ზამთარში კი ძალიან ციოდა. დახუთული ჰაერის გამო ფანჯარა საკანში მუდამ გაღებული იყო. რადგანაც გარშემომყოფნი ბევრს ენოდნენ, განმცხადებელი უნებურად პასიური მწვეელი გახდა. განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ მისთვის არასდროს მიუციათ ნორმალური საწოლის თეთრეული, თევშები და სხვა სამაგიდო ნივთები. ადმინისტრაცია გასცემდა მხოლოდ ბამბის მატრასს და თხელ ფლანელის საბანს, ხოლო კვებისთვის საჭირო ნივთებს ის ითხოვდა თანასაკნელებისგან, რომლებსაც ამ ნივთებს ნათესავები უგზავნიდნენ.

საკანში ირეოდნენ ტარაკნები და ჭიანჭველები, მაგრამ მათი განადგურებისთვის ზომებს არავინ იღებდა. ერთადერთი პროფილაქტიკური სანიტარული ღონისძიება იმაში მდგომარეობდა, რომ ზედამხედველებს კვირაში ერთხელ მოჰქონდათ ერთი ვედრო ქლორი ტუალეტისთვის.

განმცხადებელს გაუჩნდა კანის სხვადასხვა დაავადება და სოკოვანი ინფექციები, მას ჩამოეცალა ფრჩხილები ფეხის თითებზე და ხელის ზოგიერთ თითზე. საკანში, რომელშიც განმცხადებელი იმყოფებოდა, ექვსჯერ მოათავსეს ტუბერკულოზითა და სიფილისით დაავადებული პატიმრები და მოსარჩელეს ანტიბიოტიკების პროფილაქტიკურ ინექციებს უკეთებდნენ.

განმცხადებლის მტკიცებით, ის ყოველდღიურად გაჰყავდათ საკნიდან სასეირნოდ მხოლოდ ერთი საათით, ხოლო ცხელი შხაპის მიღება მას მხოლოდ თვეში ორჯერ შეეძლო.

რუსეთის ფედერაციის ხელისუფალნი ამტკიცებდნენ, რომ პატიმრობის პირობები არ შეიძლება გაუთანაბრდეს წამებას ან არაადამიანურ ან ღირსების შემლახავ სასჯელს. განმცხადებლის პატიმრობის პირობები არ განსხვავდებოდა, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, არ იყო უარესი რუსეთში პატიმრობაში მყოფი სხვა პირების უმრავლესობის პირობებისგან. ხელისუფალთ

არ ჰქონიათ განმცხადებლისთვის ფიზიკური ტანჯვის ან მისი ჯანმრთელობისთვის ზიანის მიყენების განზრახვა. საგამოძიებო იზოლატორის ადმინისტრაციამ ყველა შესაძლო ღონე იხმარა, რათა უზრუნველყო ავადმყოფები სამედიცინო დახმარებით და არ დაეშვა სხვა პატიმართა ინფექციური დასნეობვნება.

რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლებამ აღიარა ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური მდგომარეობის გამო პატიმრობის პირობები რუსეთში არაადაკმაყოფილებელია და არ პასუხობს ევროსაბჭოს სხვა წევრი სახელმწიფოების პენიტენციური დაწესებულებებისთვის დადგენილ პირობებს. ამასთან ერთად, რუსეთის სახელმწიფო ყველაფერს აკეთებს, რათა გააუმჯობესოს პატიმრობის პირობები რუსეთში. ამასთან, სახელმწიფო ახორციელებს ახალი საგამოძიებო იზოლატორების და არსებულების რეკონსტრუქციის მიზნობრივ პროგრამებს.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ საკნის ფართობი, განმცხადებლის მტკიცებით, 17 კვ.მ. იყო, რუსეთის ფედერაციის ხელისუფალთა მონაცემების მიხედვით კი – 20.8 კვ.მ. საკანი აღჭურვილი იყო ორიარუსიანი საწოლებით და გათვლილი იყო 8 პატიმარზე. შეიძლება ეჭვი შევიტანოთ, თუ რამდენად შეესაბამება ასეთი პირობები მისაღებ სტანდარტებს. ამასთან დაკავშირებით სასამართლო შეგვახსენებს, რომ წამების, არაადამიანური და არაჰუმანური მოპყრობის საწინააღმდეგო ევროპის კომიტეტმა ერთ პატიმარზე 7 კვ.მ ფართობი განსაზღვრა, როგორც მისაღები, სასურველი სტანდარტი პატიმართა საკნების მოწყობისთვის, ანუ 56 კვ.მ. 8 პატიმრის შემთხვევაში.

სასამართლომ მისაღებად მიიჩნია მტკიცება ამ საქმეში განმცხადებლის ღირსების დამცირების წინასწარი განზრახვის ნიშნების არარსებობის შესახებ. მართალია, საკითხი იმის შესახებ, გამიზნული იყო თუ არა პირის ღირსების დამცირება და პიროვნების ხელყოფა, მხედველობაში მისაღები ფაქტორია, მაგრამ ასეთი განზრახვის არარსებობა არ შეიძლება გამორიცხავდეს დასკვნას მე-3 მუხლის დარღვევის შესახებ. სასამართლომ ჩათვალა, რომ პატიმრობის პირობები, რომელშიც განმცხადებელი 4 წლისა და 10 თვის განმავლობაში იმყოფებოდა, მას ფიზიკურ ტანჯვას აყენებდა, ამცირებდა მის ადამიანურ ღირსებას, და ბადებდა მასში გრძნობას, რომელსაც პიროვნების დამცირებისა და ხელყოფისკენ მივყავართ.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმრის ყოფითი პირობები, კერძოდ, საკნის მეტისმეტი გადატვირთვა, ანტისა-

ნიტარიული გარემო და ამის შედეგად, განმცხადებლის ჯანმრთელობისა და კეთილდღეობისთვის საზიანო შედეგები, განმცხადებლის პატიმრობის ხანგრძლივობასთან ერთად, ასეთ პირობებში ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას უთანაბრდება. შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას და დააკისრა მოპასუხე მხარეს განმცხადებლისათვის 5 000 (ხუთი ათასი) ევროს გადახდა მორალური ზიანის ასანაზღაურებლად და 3 000 (სამი ათასი) ევროსი – განეული ხარჯების ასანაზღაურებლად.

ამ საქმიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნები გამოვიტანოთ:

წამების, არაადამიანური და არაპუმანური მოპყრობის ევროპის კომიტეტის მოთხოვნის შეუსრულებლობა ერთ პატიმარზე აუცილებელი ფართობის – 7 კვ. მ-ის გამოყოფის შესახებ ხანგრძლივი დროით დაკავების შემთხვევაში, ანტისანიტარიულ მდგომარეობასთან ერთად, უთანაბრდება ღირსების შემლახველ მოპყრობას და შეიძლება ევროპის სასამართლოს მიერ ქვეყანაში კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევის აღიარების ფორმალური საფუძველი გახდეს.

თუ ჩვენს პენიტენციარულ სისტემაში არსებულ მდგომარეობას გავითვალისწინებთ, უნდა ვაღიაროთ, რომ ევროპული თემიდის აზრით, საქართველოში წინასწარი გამოძიების საკნებში მყოფთა აბსოლუტური უმრავლესობა საქართველოს პენიტენციარული სისტემის მსხვერპლნი არიან.

მე-3 მუხლში წამებასთან ერთად ნახსენებია, აგრეთვე, არაადამიანური, ღირსების დამამცირებელი მოპყრობა და სასჯელი. საინტერესოა, როგორ განმარტავს ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო არაადამიანურ და ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას:

არაადამიანურია მოპყრობა, რომელიც იწვევს ძლიერ ფიზიკურ და მორალურ ტანჯვას და რომელსაც შეუძლია მწვავე ფსიქიური აშლილობების გამოწვევა. ღირსების დამამცირებელ მოპყრობაში იგულისხმება მოპყრობა, რომელიც იწვევს შიშის, დათრგუნულობისა და არასრულფასოვნების შეგრძნებას, აგრეთვე მოპყრობა, რომელსაც შეუძლია შეურაცხყოფის და დამამცირის ადამიანი, გატეხოს მისი ფიზიკური და მორალური წინააღმდეგობის უნარი⁵.

5. Микеле де Сальвиа, Прецеденты Европейского Суда по Правам Человека, стр. 146, Санкт-Петербург, 2004 г.

III. შემთხვევები, როდესაც მოპასუხესა და მოსარჩელეს განსხვავებული შეხედულებები აქვთ ნაშრომის, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის ცნების მიმართ

A გაართიანებული სამეფოს წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 1998 წლის 28 სექტემბერი

მოსარჩელე, 1984 წელს დაბადებული, დიდი ბრიტანეთის მოქალაქე. 1990 წლის მაისში ის და მისი ძმა ჯოხით სცემა ბავშვების დედის მეგობარმა კაც-მა, რის გამოც პოლიციისგან გაფრთხილება მიიღო. მოგვიანებით, დედის მეგობარი კაცი ბიჭების დედაზე დაქორწინდა და მათი მამინაცვალი გახდა.

1993 წლის თებერვალში, A-ს სკოლის მთავარმა მასწავლებელმა სოციალური სამსახურის ადგილობრივ დეპარტამენტს განუცხადა, რომ ბიჭის ძმის აღიარებით, მამინაცვალი A-ს ჯოხით სცემს. მამინაცვალი 1993 წლის 5 თებერვალს დააკავეს, მაგრამ თავდებით მეორე დღესვე გაათავისუფლეს.

1993 წლის 5 თებერვალს, მოსარჩელე კონსულტანტ-პედიატრმა დაათვალიერა, რომელმაც ბიჭის სხეულზე სხვადასხვა სახის დაზიანება, კერძოდ კი, დაჟეჟილობები აღმოაჩინა. პედიატრმა დაასკვნა, რომ ეს დაჟეჟილობები ჯოხით რამდენჯერმე ძლიერი ცემის შედეგია.

ბავშვზე ფიზიკური ძალადობის გამო მამინაცვალი პასუხისგებაში გადასცეს და 1994 წლის თებერვალში გაასამართლეს. დაცვის მხარე არ უარყოფდა მამინაცვლის მიერ გერის ჯოხით რამდენჯერმე ცემის ფაქტს, თუმცა აღნიშნავდა, რომ ეს მისი მხრიდან აუცილებელი და კეთილგონიერი საქციელი იყო, რადგან A ძნელად აღსაზრდელი ბავშვი იყო და მშობლებისა თუ სკოლის დისციპლინის მოთხოვნებს არ ემორჩილებოდა.

ნაფიც მსაჯულთა უმრავლესობის განაჩენით მოსარჩელეს მამინაცვალი უდანაშაულოდ აღიარეს.

სასამართლომ აღნიშნა: იმისთვის, რომ ცუდი მოპყრობა მე-3 მუხლის ფარგლებში მოთავსდეს, იგი სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს. ამ მინიმუმის შეფასება ფარდობითია: ის საქმის ყველა ვითარებაზე დამოკიდებული, როგორიცაა, მაგალითად, მოპყრობის ბუნება და კონტექსტი, მისი ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური თუ მენტალური შედეგები და ზოგჯერ კი, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ კონსულტანტ-პედიატრის დასკვნით, რომელმაც 9 წლის მოსარჩელე დაათვალიერა, ბავშვი არაერთხელ იყო ჯოხით ძლიერად ნაცემი. სასამართლოს აზრით, ასეთი სახის მოპყრობა სისასტიკის იმ დონეს აღწევს, რომელიც მე-3 მუხლითაა აკრძალული.

დასადგენია, მე-3 მუხლის მიხედვით, უნდა აგოს თუ არა სახელმწიფომ პასუხი მამინაცვლის მიერ მოსარჩელეს ცემის გამო.

სასამართლოს მიაჩნია, რომ კონვენციის I-ლი მუხლის საფუძველზე, მაღალი ხელშემკვრელი მხარეების ვალდებულება – დაიცვან მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ყველა პირის კონვენციით დადგენილი უფლებები და თავისუფლებები, მე-3 მუხლთან ერთად, სახელმწიფოებისგან ითხოვს ისეთი ზომების მიღებას, რომლებიც მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ პირებს წამების ან არაპუმანური თუ შეურაცხმყოფელი მოპყრობისა თუ სასჯელისგან დაიცავენ.

ამ მიზეზთა გამო, სასამართლო ერთხმად ადგენს, რომ დაირღვა კონვენციის მე-3 მუხლი;

მოპასუხე ქვეყანა ვალდებულია, მორალური ზარალის გამო, გადაუხადოს მოსარჩელეს 10 000 (ათი ათასი) ფუნტი სტერლინგი, სასამართლო ხარჯების ასანაზღაურებლად კი 20 000 (ოცი ათასი) ფუნტი სტერლინგი.

ამ საქმიდან შემდეგი დასკვნების გამოტანა შეიძლება:

იმისთვის, რომ მე-3 მუხლის ფარგლებში მოთავსდეს, ცუდი მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს, ამ მინიმუმის შეფასება დამოკიდებულია საქმის ყველა ვითარებაზე, როგორიცაა, მაგალითად: მოპყრობის ბუნება და კონტექსტი, მისი ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური თუ მენტალური შედეგები და ზოგჯერ, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბავშვები განსაკუთრებული დაცვის ქვეშ იმყოფებიან.

ამასთან, სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ პირთათვის კონვენციით გარანტირებული უფლებები და თავისუფლებები. სახელმწიფომ გადამჭრელი ზომები უნდა მიიღოს, რათა ამ პირების მიმართ არ ხორციელდებოდეს წამება ან არაადამიანური და ღირსების დამამცირებელი მოპყრობა და სასჯელი, თუნდაც ამას კერძო პირები ახორციელებდნენ და არა სახელმწიფოს წარმომადგენლები.

ენაზი საზრანგეთის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 2003 წ. 27 ნოემბერი

1925 წელს დაბადებული განმცხადებელი არაერთხელ ცნეს დამნაშავედ სისხლის სამართლის სხვადასხვა დანაშაულისთვის. კერძოდ, შეიარაღებული ძარცვისა და ციხიდან გაქცევისთვის.

განმცხადებელს ციხეში სამედიცინო შემონმება ჩაუტარდა, რის შედეგადაც მას ყელის არეში შესიებული გლანდები აღმოაჩნდა. გადანყდა, რომ განმცხადებელს 2000 წლის 8 ნოემბერს ოპერაცია გაუკეთდებოდა.

2000 წლის 6 ნოემბერს ციხის უფროსმა პრეფექტს შეატყობინა, რომ საჭირო იყო პატიმრის გადაყვანა საავადმყოფოში და მისი ზედამხედველობისა და დაცვისთვის პოლიციის ესკორტი მოითხოვა. რაც შეეხება უსაფრთხოების რისკს, ციხის პერსონალს მიეცა მითითებები, განმცხადებელი ყოფილიყო ჩვეულებრივი და არა გამკაცრებული ზედამხედველობის ქვეშ, რისი განხორციელებაც ესკორტის უფროს ოფიცერს მიენდო და რაც ხელბორკილებისა და სხვა შემზღუდავი საშუალებების მუდმივად ხმარებას არ მოითხოვდა.

2000 წლის 7 ნოემბერს, ოპერაციის წინა დღეს, ხელბორკილდაებული განმცხადებელი ციხის მანქანით ბორდოს ერთ-ერთ საავადმყოფოში გადაიყვანეს. საავადმყოფოსთან მათ ელოდა ორი პოლიციელი, რომელთაც პატიმრის საავადმყოფოში ყოფნისას მისი ზედამხედველობა და დაცვა ევალებოდათ.

განმცხადებლის მიმართ თავისუფლების შემზღუდავ საშუალებად ღამით გამოიყენეს ჯაჭვი, რომლითაც იგი ცალი ფეხით სანოლის ფეხზე მიიბეს. მთავრობა აცხადებს, რომ ჯაჭვი საკმარის თავისუფლებას უტოვებდა მას სანოლში სამოძრაოდ, ხოლო განმცხადებელი ამტკიცებს, რომ დაჭიმული ჯაჭვი ნებისმიერ მის მოძრაობას აძნელებდა ან მტკივნეულს ხდიდა და ძილის საშუალებას არ აძლევდა.

8 ნოემბერს, დილით, პატიმარმა განაცხადა, რომ თუ საავადმყოფოში მისთვის ადამიანური პირობების შექმნა შეუძლებელი იყო, ის ოპერაციის გაკეთებას ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ ამჯობინებდა. საავადმყოფოს თანამშრომლებთან გასაუბრების შემდეგ, ის იმავე დღეს ციხეში დაბრუნდა.

2000 წლის 9 ნოემბერს განმცხადებელმა შეიტანა ოფიციალური საჩივარი, რომელშიც უთითებდა, რომ მის მიმართ ადგილი ჰქონდა „სერიოზულ ცუდ მოპყრობას“, „სიტყვიერ შეურაცხყოფასა და ფიზიკური ძალადობის მუქარას“ და „წამებას“. ის აცხადებდა, რომ საავადმყოფოში მისი ყოფნისას

თავისუფლების შემზღუდავი საშუალებების გამოყენების გამო ადგილი ჰქონდა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.

მთავრობამ აღნიშნა, რომ განმცხადებელს ხელბორკილები მხოლოდ ბადრაგის თანხლებით საავადმყოფოში გადაყვანის დროს დაადეს. ბადრაგის ამოცანას ყელ-ყურ-ცხვირის განყოფილებაში პატიმრის ყოფნისას მისთვის ზედამხედველობისა და დაცვის განევა წარმოადგენდა. განმცხადებლის ჯაჭვით დაბმის გადაწყვეტილების მიღება მოხდა ბადრაგის უფროსი ოფიცრის პასუხისმგებლობით, რომელმაც ღამით გადაწყვიტა პატიმრის მიმართ შემზღუდავი საშუალების გამოყენება. ამ გადაწყვეტილებას კი უსაფრთხოების დაცვის აუცილებლობით ასაბუთებდნენ, რადგანაც ოთახი სათანადოდ დაცული არ იყო და საჭირო იყო პატიმრის მიერ მართლმსაჯულებისგან გაქცევის ან თვითმკვლელობის ჩადენის რისკის არარსებობის გარანტიის უზრუნველყოფა. ამასთანავე, განმცხადებლისთვის გარკვეული განმარტოების უზრუნველსაყოფად და ღამე პოლიციის ოფიცრების ოთახში გამუდმებული ყოფნის აუცილებლობის მოსახსნელად ბადრაგმა ოთახი დატოვა, მაგრამ, სამაგიეროდ, პატიმარი ჯაჭვით სანოლზე მიაბა.

მთავრობის აზრით, პატიმრის მიმართ განხორციელებულ ქმედებებში არ იყო კონვენციით გათვალისწინებული სიმკაცრის მინიმალური ხარისხიც კი, რის გამოც მე-3 მუხლის გამოყენება მართებული არ იყო. იმის გათვალისწინებით, რომ განმცხადებელი 1998 წელს ციხიდან გაიქცა, მის მიმართ ხელბორკილების გამოყენება ყველა შემთხვევაში გამართლებული იყო.

განმცხადებელმა აღნიშნა, რომ ის არ ასაჩივრებდა ხელბორკილების გამოყენებას მისი გადაყვანის დროს, რადგანაც ამ დროს ის განიცდიდა უხერხულობას და მხოლოდ მენტალურ და არა რეალურ წამებას. რაც შეეხება სანოლზე მის ჯაჭვით მიბმას, განმცხადებელი მიუთითებდა, რომ თექვსმეტნახევარი წლის განმავლობაში ზედიზედ მოხდილი სასჯელების შემდეგ, მას ციხეში მხოლოდ რამდენიმე კვირა ჰქონდა დარჩენილი. შესაბამისად, არ იყო გაქცევის არანაირი საშიშროება, განსაკუთრებით, მისი ასაკისა და შეზღუდული მოძრაობის უნარის გათვალისწინებით.

განმცხადებელი განმარტავდა, რომ მას შემდეგ, რაც იგი ხელბორკილდადებული პელებრინის საავადმყოფოში გადაიყვანეს, მათ შორის, საავადმყოფოს ტერიტორიაზე ყოფნისას, საზოგადოების დასანახად, ის მთელი დღე შემზღუდავი საშუალებების გარეშე იწვა. საღამოს პოლიციამ ის მჭიდრო ჯაჭვით ფეხით სანოლზე მიაბა, რითაც ყოველგვარი მოძრაობისა და ძილის საშუალება

შეუზღუდა. მისი აზრით, შედეგად პოლიციის თანამშრომლებს დაძინების საშუალება მიეცათ. საწოლზე ფეხით მისაბმელად უკიდურესად მჭიდრო ჯაჭვის გამოყენება, რომელიც ყოველი განძრევისას ტკივილს იწვევდა, უთუოდ ანომალური ზომა იყო, რასაც გაუსაძლისი ხარისხის წამება ახლდა თან. განმცხადებლის მტკიცებით, მან შემზღუდავი საშუალების გამოყენებისთანავე გამოთქვა წინააღმდეგობა და განაცხადა, რომ ჯაჭვი ტკივილს აყენებდა.

სასამართლომ კიდევ ერთხელ აღნიშნა, რომ საჭიროა ცუდი მოპყრობის სისასტიკის მინიმალურ დონემდე დაყვანა, რათა იგი კონვენციის მე-3 მუხლით დადგენილ ფარგლებში მოექცეს. ის დამოკიდებულია საქმის ყველა ვითარებაზე, როგორიცაა წამების ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური და მენტალური შედეგები და, ზოგ შემთხვევაში, სქესი, ასაკი და მსხვერპლის ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

იმისდა მიუხედავად, ითვალისწინებდა თუ არა ასეთი მოპყრობა მსხვერპლის დამცირებასა და სახელის გატეხას, ამგვარი მიზნის არარსებობა გარდაუვალად არ მოასწავებს მე-3 მუხლის დარღვევის არარსებობას.

ჩვეულებრივ, ხელბორკილების დადება არ წამოჭრის კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევის საკითხს, როდესაც ის კანონიერი დაპატიმრების შემთხვევაში გამოიყენება და არ მოითხოვს ძალის გამოყენების საჯარო დემონსტრირებას ისე, რომ ეს ზომიერი აუცილებლობის ფარგლებს სცილდებოდეს. ამ მიმართებით, მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება, მაგალითად, თუ როგორია პირის მიერ სამართლისგან გაქცევის ან დაზიანებისა და ზარალის მიყენების საშიშროება და სამედიცინო მკურნალობის მიზნით საავადმყოფოში გადაყვანის კონკრეტული პირობები.

მოცემულ შემთხვევაში, სასამართლო აღნიშნავს, რომ პირველ რიგში, განმცხადებლის საჩივარი კონვენციის მე-3 მუხლთან მიმართებაში ეხება მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ საავადმყოფოში ის ჯაჭვით მიაბეს საწოლს და არა იმას, თუ როგორ მოხდა მისი გადაყვანა ციხიდან საავადმყოფოში.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ განმცხადებელი დღისით საწოლში იწვა შემზღუდავი საშუალებების გარეშე, რასაც არ წამოუჭრია უსაფრთხოების საკითხი.

ნებისმიერ შემთხვევაში, საშიშროება, რომელიც თითქოსდა განმცხადებლის მიზეზით წარმოიშვა, ვერ გაამართლებს იმ ფაქტს, რომ მოხდა მისი საწოლზე დაბმა ოპერაციის წინა ღამეს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ორი პოლიციელი კვლავაც ოთახის გარეთ დარაჯობდა.

დასადგენი რჩება, ექცევა თუ არა ამგვარი ქმედებები მე-3 მუხლის ფარგლებში და, თუ ეს ასეა, სიმკაცრის რა დონეს აღწევს ის.

საბოლოოდ, სასამართლო მივიდა იმ აზრამდე, რომ ქვეყნის ხელისუფლების მიერ განმცხადებლისადმი მოპყრობა არ იყო თავსებადი კონვენციის მე-3 მუხლით გათვალისწინებულ მოთხოვნებთან. სასამართლომ დაასკვნა, რომ ზემოაღნიშნულ გარემოებებში შემზღუდავი საშუალებების გამოყენება არაპუმანურ მოპყრობას უტოლდებოდა.

შესაბამისად სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.

ამ საქმიდან შემდეგი დასკვნების გამოტანა ღირს:

რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, ისახავდა თუ არა მიზნად ცუდი მოპყრობა მსხვერპლის დამცირებასა და სახელის გატეხას. თუმცა ამგვარი მიზნის არარსებობა გარდაუვალად არ მოასწავებს მე-3 მუხლის დარღვევის არარსებობას.

თავისუფლებაშეზღუდული პირის მიმართ გადაადგილების და მოძრაობის უნარის კიდევ უფრო მეტად შეზღუდავი საშუალებების გამოყენება (ამ შემთხვევაში მისი საწოლზე ჯაჭვით მიბმა), როცა ეს არ არის განპირობებული პირის საქციელიდან გამომდინარე აბსოლუტური აუცილებლობით, ხელყოფს ადამიანის ღირსებას და არღვევს მე-3 მუხლით გარანტირებულ უფლებებს.

IV. ექსტრადიციის შემთხვევები იმ ქვეყნებში, სადაც პირი შესაძლოა წამების მსხვერპლი აღმოჩნდეს

კალანტარი გერმანიის წინააღმდეგ

სტრასბურგი 11 ოქტომბერი, 2001 წელი

ეროვნებით ირანელი მოსარჩელე 1971 წელს დაიბადა. იგი გერმანიის ტერიტორიაზე 1997 წლის ოქტომბერში, მას შემდეგ შევიდა, რაც ირანიდან გაიქცა და პოლიტიკური ლტოლვილის სტატუსი მოითხოვა.

მოსარჩელე ამტკიცებდა, რომ მისი ერთ-ერთი და 1982 თუ 1983 წელს ირანში სიკვდილით დასაჯეს, ხოლო მეორე 1983 წელს დააპატიმრეს, 1987 წლიდან კი ის გაუჩინარდა. მოსარჩელე ირანში სხვადასხვა რადიოპროგრამის მეშვეობით თანხების მოპოვებითა და შემდგომში ამ თანხების ბრუნვით იყო დასაქმებული. მან ირანის დატოვება მას შემდეგ გადაწყვიტა, რაც შეიტყო, რომ 1997 წლის 6 სექტემბერს მისი მშობლიური სახლი გაჩხრიკეს.

1998 წლის 31 აგვისტოს გადაწყვეტილებით, გერმანიის ლტოლვილთა ფედერალურმა ოფისმა კალანტარის სარჩელი არასაკმარისი მტკიცებულებ-

ბების წარდგენის გამო უარყო. კალანტარი ამტკიცებდა, რომ ირანში მისი ექსტრადირების შემთხვევაში, მას საფრთხე ემუქრებოდა.

1999 წლის 2 მარტს მოსარჩელემ პოლიტიკური თავშესაფრის მისაღებად ახალი სარჩელი მოამზადა, რის საფუძვლადაც შემდეგი ფაქტი მიუთითა: 1999 წლის 9 იანვარს, ბონში, ირანის საელჩოს წინ გამართულ დემონსტრაციაზე, მან ინტერვიუ მისცა დორტმუნდის ერთ-ერთ ტელეარხს და ხელი მოაწერა ირანის რეჟიმის სანინალმდებო რეზოლუციას, რომელიც ირანის ოპოზიციური გაზეთის 1999 წლის 2 თებერვლის ნომერში გამოქვეყნდა.

1999 წლის 28 აპრილს ლტოლვილთა ფედერალურმა ოფისმა სარჩელი უარყო, რადგან მიიჩნია, რომ ახალი გარემოებები არ აღმოჩნდა საკმარისი იმის დასამტკიცებლად, რომ ირანში დაბრუნების შემთხვევაში მოსარჩელეს პოლიტიკური დევნის საფრთხე ემუქრებოდა.

1990 წლის 23 ივნისს მოსარჩელემ გადაწყვეტილება გააპროტესტა და მისი ექსტრადირების შეჩერება მოითხოვა, რის საფუძვლადაც ამ უკანასკნელმა შემდეგი ფაქტი მიუთითა: 1999 წლის 20 ივნისს, ქალაქ კიოლნში, მან ირანის წინააღმდეგ გამართულ დემონსტრაციაში მიიღო მონაწილეობა, ლონდონში მოქმედმა მოჯაჰედთა სახალხო ტელევიზიამ კი იგი ფირზე აღბეჭდა.

პოლიტიკური ლტოლვილის სტატუსით შეიციარიაში მცხოვრებმა მოსარჩელეს დამ, აჯარ იაჰუბინია-კალანტარიმ, რომელიც მოსარჩელეს სასამართლოზე წარმოადგენდა, 1999 წლის 25 ივნისს ჟენევაში გერმანიის საკონსულოს წერილი გაუგზავნა. წერილში აღნიშნული იყო, რომ ის და მისი მეუღლე ირანში პოლიტიკური პატიმრები იყვნენ, რომ მისი და ირანის რეჟიმმა სიკვდილით დასაჯა და რომ ირანის პარლამენტის მიერ გამოცემული კანონის მიხედვით, დამნაშავეა ყველა, ვინც ირანის რეჟიმის წინააღმდეგ საზღვარგარეთ რაიმე პოლიტიკურ აქტივობას ეწევა.

რეგენსბურგის ადმინისტრაციულმა სასამართლომ 1999 წლის 27 ივლისს ექსტრადირების შეჩერების შესახებ მოსარჩელეს სარჩელი უარყო და განაცხადა, რომ მოსარჩელემ ვერ უზრუნველყო საკმარისი მტკიცებულება, რომ სამშობლოში დაბრუნების შემთხვევაში მას პოლიტიკური დევნა ემუქრება. კერძოდ, მოსარჩელეს მიერ ირანის რეჟიმის წინააღმდეგ ხელმოწერილი რეზოლუცია და შემდგომში, ირანში, 1999 წლის 2 თებერვლის ოპოზიციურ გაზეთში მისი გამოქვეყნება (სადაც მოსარჩელე აცხადებდა, რომ იგი ირანის სახალხო მოძრაობის მოჯაჰედის ნევრი იყო), არ არის საკმარისი მიზეზი მისი პოლიტიკური დევნისა, რადგანაც ამ რეზოლუციას უცხოეთში ლტოლვილმა 1 500-მა ირანელმა მოაწერა ხელი. სასამართლომ საკმარისი მტკიცებულებად

არც 1999 წლის 12 იანვარს კერძო ტელევიზიის არხზე მისი გამოჩენა და ბონში ირანის რეჟიმის წინააღმდეგ გამართულ დემონსტრაციაში მისი მონაწილეობის ფორზე დაფიქსირების და 1999 წლის 20 ივნისს კიოლნში ირანის საელჩოს წინ გამართულ დემონსტრაციაში მისი მონაწილეობის ფაქტები მიიჩნია. ამ უკანასკნელში გერმანიაში პოლიტიკური თავშესაფარის მაძიებელ ირანელთა უმრავლესობა მონაწილეობდა.

1999 წლის 6 აგვისტოს, მას შემდეგ, რაც მოსარჩელემ ოჯახისგან მიიღო ინფორმაცია, რომ მისი ექსტრადირება გარდაუვალი იყო, გაეროს ადამიანის უფლებების უმაღლესი კომისრის სპეციალურმა მომხსენებელმა წამების საკითხებში სასწრაფოდ მოითხოვა მისი ირანში დეპორტაციის შეჩერება.

იმავე დღეს, მოსარჩელემ კიდევ ერთხელ შეიტანა სარჩელი რეგენსბურგის ადმინისტრაციულ სასამართლოში. სარჩელს მან დაურთო: შვეიცარელ ოფიციალურ პირთა 1989 წლის 16 იანვარის გადაწყვეტილება, რომელიც მოწმობდა ქალბატონ იაპუბინია-კალანტარისთვის (მოსარჩელეს დისთვის) პოლიტიკური თავშესაფარის მიცემას; მოჯაპედთა 1999 წლის 29 ივნისის გაზეთის ნომერი, რომელშიც გამოქვეყნებულია ინფორმაცია მისი მეორე დის, ქალბატონ მასომე კალანტარის სიკვდილით დასჯის შესახებ.

ვინაიდან მოსარჩელე დარწმუნებული იყო, რომ სასამართლო მის საწინააღმდეგო განაჩენს გამოიტანდა, მან, თავდაპირველად, საფრანგეთში გაქცევა სცადა, იქიდან კი, შვეიცარიაში. იგი საზღვარზე დააკავეს და დააბრუნეს საფრანგეთში.

1999 წლის 24 სექტემბერს მოსარჩელემ თხოვნით მიმართა ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს, სასწრაფოდ მიეღოთ ზომები, რათა თავიდან აეცილებინათ მისი გასახლება ირანში, სადაც მას პატიმრობა და წამება ელოდა.

1999 წლის 13 დეკემბერს მოსარჩელემ კიდევ ერთხელ შეიტანა სარჩელი სასამართლოში. სარჩელში ნათქვამი იყო, რომ მოსარჩელე

იძულებული გახდა, დაეტოვებინა სამშობლო, რადგანაც მისი სიცოცხლე საფრთხეში იყო. მოსარჩელეს დამ და მისმა მეუღლემ, მას შემდეგ, რაც ისინი დააპატიმრეს და აწამეს, ირანის ისლამური რესპუბლიკა რამდენიმე წლის წინ დატოვეს; მისი მეორე და კი არსებული რეჟიმმა სიკვდილით დასაჯა“.

2000 წლის 6 იანვარს სასამართლომ მთავრობისგან მოითხოვა, რომ 2000 წლის 6 აპრილამდე, ანუ ირანში მოსარჩელეს ოჯახის წევრების დევნის შემდგომი დეტალებისა და მისი მიზეზების დადგენამდე იგი ირანში არ გაე-სახლებინათ. 2000 წლის 29 იანვარსა და 28 თებერვალს მოსარჩელეს და სასამართლოს შემდეგ ინფორმაციას აწვდის:

ჩემი და, მინა კალანტარი მისი პოლიტიკური აქტივობის გამო დააპატიმრეს და თვეების მანძილზე წამების შემდეგ სიკვდილით დასაჯეს. მე და ჩემი ქმარიც პოლიტიკური პატიმრები ვიყავით და ირანული რეჟიმის სხვა პატიმარ ოპონენტებთან ერთად გვანამებდნენ...”

მან, ასევე, აღწერა მისი ოჯახის სხვა წევრების, დის, ზარას, ძმის, მუჰა-მედისა და დედის, ეფატ კალანტარის დევნა ირანში.

2001 წლის 18 ივნისის წერილში მთავრობამ ამცნო სასამართლოს, რომ 2001 წლის 15 ივნისის გადაწყვეტილებით, ლტოლვილთა ფედერალურმა ოფის-მა გამოიყენა უცხოელთა შესახებ კანონმდებლობის 53-ე მუხლის 1-ლი და მე-4 პუნქტები და შეაჩერა 1998 წლის 31 აგვისტოს გადაწყვეტილება მო-სარჩელეს ექსტრადირების შესახებ (53-ე მუხლის პირველი პუნქტი უზრუნ-ველყოფს, რომ უცხოელი არ გაასახლონ იმ ქვეყანაში, სადაც მას წამების საფრთხე ემუქრება. 53-ე მუხლის მე-4 პუნქტი უზრუნველყოფს, რომ უც-ხოელი არ შეიძლება გაასახლონ ქვეყნიდან, თუ მისი ექსტრადირება ადამია-ნის უფლებათა ევროპის კონვენციით სანქცირებული არ არის).

მოსარჩელე ასაჩივრებდა, რომ კონვენციის მე-3 მუხლის საპირისპიროდ ირანში ექსტრადირების შემთხვევაში, მას შეუარაცხმოფელი და დამამცირე-ბელი მოპყრობა ემუქრება.

მთავრობამ განაცხადა, რომ რადგანაც ლტოლვილთა ფედერალურმა ოფისმა თავისი 1998 წლის 31 დეკემბრის გადაწყვეტილება შეაჩერა და დაად-გინა, რომ უცხოელების შესახებ კანონის 53 (4)-ე მუხლის მიხედვით, მო-სარჩელეს ექსტრადირების დამაბრკოლებელი გარემოება არსებობს, ეს უკა-ნასკნელი, კონვენციის მე-3 მუხლის თანახმად, ირანში გასახლებისგან უკვე სრულიად დაცულია.

ლტოლვილთა ფედერალური ოფისის 2001 წლის 15 ივნისის გადაწყვეტი-ლების თანახმად, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლომ დაადგინა, რომ აღარ არის საჭირო სარჩელის შემდგომი შესწავლა, რის გამოც უნდა მოხდეს საქმის სიიდან ამოღება.

სასამართლომ აგრეთვე დაადგინა, რომ მოპასუხე სახელმწიფოს სასამართლოსთვის განუული ხარჯებისთვის მოსარჩელესთვის 16 000 (თექვსმეტი ათასი) გერმანული მარკა უნდა გადაეცა.

ზემოთ მოყვანილი და სხვა ანალოგიური ტიპის საქმეებიდან შემდეგი საყურადღებო დასკვნების გამოტანა შეიძლება:

სახელმწიფო პასუხს აგებს არა მხოლოდ იმ პირებზე, რომლებიც მისი იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებიან, არამედ, ზოგ შემთხვევაში, უცხოელ მოქალაქეებზეც, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც პირის ექსტრადირებას ითხოვს გარკვეული სახელმწიფო, რომელშიც იქ არსებული რეჟიმის ბუნების ან განსაკუთრებული ვითარების გამო, ექსტრადირებული პირის მიმართ შეიძლება უხეშად იქნას დარღვეული კონვენციით გარანტირებული უფლებები.

სახელმწიფო საკუთარ თავზე იღებს პასუხისმგებლობას, როდესაც ახდენს უცხოელის ექსტრადირებას იმ ქვეყანაში, სადაც ის შეიძლება გახდეს წამების, არაადამიანური და ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისა და სასჯელის მსხვერპლი. რა თქმა უნდა, იგულისხმება, რომ რისკი რეალური უნდა იყოს, მტკიცების მოტივები კი – სერიოზული და დადასტურებული.

ამრიგად, ნეერი სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულმა ექსტრადირებამ შეიძლება გამოიწვიოს მე-3 მუხლის დარღვევა და ამ სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა იმ შემთხვევაში, როდესაც არის სერიოზული საფუძველი იმისა, რომ გასახლებული პირის მიმართ მე-3 მუხლის სანიშნაოდმდეგო ქმედებები განხორციელდება.

„თავისუფლება“

№5(41)-6(42), მაისი-ივნისი, 2005

ლიბერალიზმი – ისტორია და თანამედროვეობა

„მონობისთვისაა განწირული ის, ვისაც
თავისუფლება მხოლოდ თავისუფლებისთვის არ უყვარს“.

ალექსის დე ტოკვილი

ფუნდამენტური ღირებულებები

პოლიტიკური იდეოლოგიები ერთმანეთისგან განსხვავდება სახელმწიფოს-
თან, საზოგადოებასთან და პიროვნებასთან მათი დამოკიდებულების მიხედვით.

კომუნისტებისთვის მთავარია სახელმწიფო, რომელიც მკაცრად აკონტ-
როლებს წარმოებასა და მატერიალური სიკეთის განაწილებას.

სოციალ-დემოკრატებისთვის მნიშვნელოვანია საზოგადოების, კოლექტი-
ვის ინტერესები და წარმოებული მატერიალური სიკეთის საზოგადოების წევ-
რებს შორის მეტ-ნაკლებად თანაბარი განაწილებისკენ მისწრაფება.

ლიბერალისთვის მთავარია პიროვნება და მისი ინტერესების პრიორიტეტი
სახელმწიფოს ინტერესებთან შედარებით. ამასთან ერთად, ლიბერალიზმის-
თვის მნიშვნელოვანია პიროვნების პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე.

ლიბერალიზმი (ლათ. liber – თავისუფალი) – ფილოსოფიური, ეკონომიკური
და პოლიტიკური სწავლებაა, რომელიც გამომდინარეობს ადამიანის თავისუფ-
ლებიდან, განკარგოს საკუთარი თავი და საკუთრება. ლიბერალიზმის იდეა-
ლია საზოგადოება, სადაც ყველას აქვს მოქმედების თავისუფლება, სადაც
შეზღუდულია სახელმწიფო ხელისუფლება და მისი ფუნქცია მინიმუმამდეა
დაყვანილი.

ლიბერალიზმის ფუნდამენტური ღირებულებებია: საზოგადოების ყოველი წევრის პირადი თავისუფლება და პირადი პასუხისმგებლობა; არჩევნებისა და გაერთიანებების თავისუფლება; ხელისუფლების დაყოფა; კანონის უზენაესობა; საზოგადოების დემოკრატიული მშენებლობა და საზოგადოების დემოკრატიული კონტროლი სახელმწიფოზე; კერძო საკუთრება, ეკონომიკური თავისუფლება, საბაზრო ეკონომიკა; უფლებათა და წარმატების მიღწევის შესაძლებლობათა თანასწორობა ყოველი მოქალაქისთვის.

უმთავრესი იდეა, საფუძველი, გნებათ, პროგრამა ლიბერალიზმისა გახლავთ მოსაზრება, რომ პიროვნული თავისუფლება ფიქციაა კერძო საკუთრების გარეშე. ამ უკანასკნელზე საუბრისას, პირველ ყოვლისა, დოლარების შეკვრა და მდიდრული ვილები წარმოგვიდგება თვალწინ. არადა, ადამიანის კერძო საკუთრება უპირველესად არის მისი სიცოცხლე, რომლის ხელყოფის უფლება არავის აქვს, მისი სხეული, რომელსაც უნებართვოდ თითოც ვერაფერს უნდა დააკაროს, მისი ღირსება, რომლის შელახვა დაუშვებელია და დრო, რომელსაც თავად ადამიანი განკარგავს საკუთარი შეხედულების მიხედვით. ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარე ცხადია, რომ ადამიანი, რომელსაც არ აქვს კერძო საკუთრების უფლება, ვერც თავისუფალი იქნება. მარტივად რომ ვთქვათ, კერძო საკუთრების უფლებას მოკლებული ადამიანი მონაა.

თანამედროვე ლიბერალიზმი უპირატესობას ანიჭებს ღია საზოგადოებას, რომელიც დაფუძნებულია პლურალიზმსა და სახელმწიფოს დემოკრატიულ მართვაზე. ლიბერალთა შეხედულებების მიხედვით, სახელმწიფო ხელისუფლება ადამიანთა კეთილდღეობისთვის არსებობს და ქვეყნის პოლიტიკური მმართველობა მართულთა უმრავლესობის თანხმობით უნდა ხორციელდებოდეს.

ლიბერალური სახელმწიფოს ეს უმნიშვნელოვანესი პრინციპი („მართულთა თანხმობა“) პირველად ამშ-ის კონსტიტუციაში დაფიქსირდა, თუმცა კი, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს იდეები ევროპული წარმოშობის იყო. საფრანგეთის რევოლუციის დროს ფრანგული ბურჟუაზია ასევე შეეცადა ლიბერალურ პრინციპებზე აგებული ხელისუფლების შექმნას. ესპანეთის 1812 წლის კონსტიტუციის ავტორებმა, რომლებიც ოპოზიციაში უდგნენ ესპანურ აბსოლუტიზმს, როგორც ჩანს, პირველებმა გამოიყენეს სიტყვა „ლიბერალი“ პოლიტიკური მოძრაობის მომხრეთა აღსანიშნავად. XVIII საუკუნის ბოლოდან ლიბერალიზმი ერთ-ერთი ნამყვანი იდეოლოგია გახდა პრაქტიკულად ყველა განვითარებულ ქვეყანაში.

თანამედროვე ლიბერალიზმში გაერთიანებულია ე.წ. ანგლოსაქსური და კონტინენტური ტრადიციები.

ანგლოსაქსური ტრადიციისთვის განმსაზღვრელია ყოველი ადამიანის პიროვნული თავისუფლება. ლიბერალური აზროვნების კორიფეს – **ჯონ ლოკს** ეკუთვნის იდეა, რომლის მიხედვითაც სტაბილური საზოგადოების საფუძველს თავისუფალი პიროვნებები წარმოადგენენ, რომელთაც აქვთ სიცოცხლის, პირადი თავისუფლებისა და კერძო საკუთრების უფლებები, სახელმწიფოს კი ოდენ „ღამის დარაჯის“ ფუნქცია ენიჭება. ლოკის წარმოდგენები ე.წ. ბუნებითი უფლებების შესახებ თანამედროვე ადამიანის უფლებების წინამორბედი გახდა.

კონტინენტური ტრადიციისთვის მნიშვნელოვანია ყველა ადამიანის თანასწორუფლებიანობა კანონის წინაშე, რომელსაც მონარქებიც უნდა ემორჩილებოდნენ (**შარლ ლუი მონტესკიე**), დოგმებისა და ცრურწმენებისგან გონების გათავისუფლება და მუდმივი რეფორმები.

ლიბერალური აზრის კორიფეებად ასევე ითვლებიან განმანათლებლებლობის ეპოქის ფრანგი წარმომადგენლები – **ჟან-ჟაკ რუსო** და **ვოლტერი**. მათთან ერთად ლიბერალიზმის განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს **ჯონ სტიუარტ მილმა**, **დევიდ იუმმა**, **იმანუელ კანტმა**, **ადამ სმიტმა**, **ფრიდრიხ ნაუმანმა** და **სხვებმა** (სამწუხაროდ, „და სხვებში“ აღმოჩნდნენ ადამიანები, რომლებსაც განუზომელი წვლილი მიუძღვით თანამედროვე ლიბერალური აზროვნების განვითარებაში: **ჯონ მეინარდ**

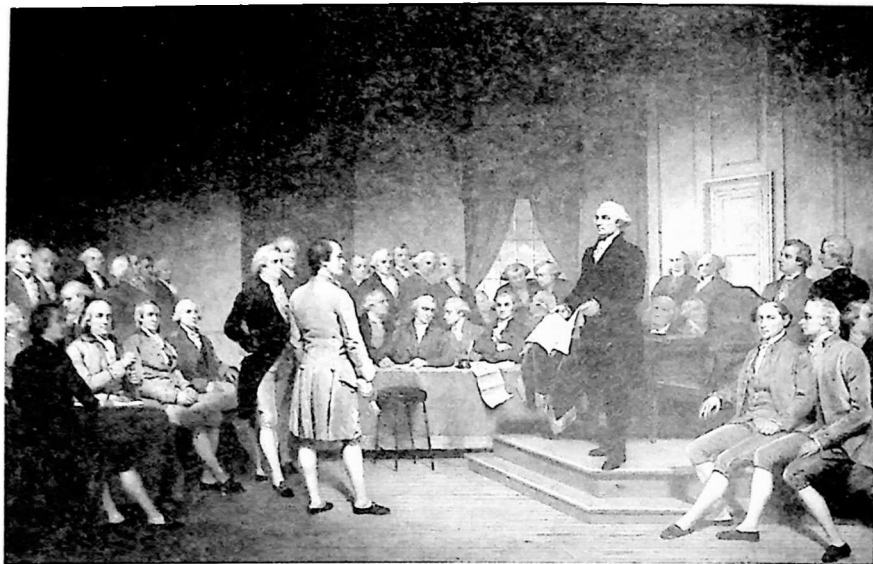
ჯონ ლოკი (1632-1704 წწ.) – ინგლისელი ფილოსოფოსი და აუღაპოზი

კეინსი, **ლუდვიგ ფონ მიზესი**, **მილტონ ფრიდმანი**. ემიზობ, რომ ვერც ამჯერად ამოვწურავ სიას და ვერც „და სხვებს“ გავეცქევ).

ლიბერალიზმი და რევოლუციები

ის აზრი, რომ ჩვეულებრივ ადამიანებს უნდა შეეძლოთ საქმიანობა მონარქების, არისტოკრატიის ან ეკლესიის ჩარევის გარეშე, ამერიკულ და ფრანგულ რევოლუციებამდე თეორიად რჩებოდა.

კოლონიურ ამერიკაში **თომას ჯეფერსონმა** და **ჯონ ადამსმა** დაარწმუნეს თანამემამულენი, აღმდგარიყვნენ სიცოცხლის, პირადი თავისუფლებისა და

ამერიკის დამფუძნებელი მამები

„ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლების“ სახელით (თითქოს ლოკის მონოდების გამეორებაა, მაგრამ ერთი მნიშვნელოვანი შესწორებით: ჯეფერსონმა ლოკის „საკუთრება“ „ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლებით“ შეცვალა). ამგვარად, რევოლუციის მიზანი გახდა პირად თავისუფლებაზე და მართულთა თანხმობით განხორციელებულ მმართველობაზე დამყარებული რესპუბლიკა. **ჯეიმს მედისონი** თვლიდა, რომ ეფექტური თვითმმართველობის უზრუნველყოფისა და ეკონომიკური უმცირესობების დასაცავად აუცილებელია ბალანსირებისა და შეკავების სისტემა. ეს აისახა კიდევაც აშშ-ის კონსტიტუციაში: ბალანსმა ფედერალურ და რეგიონალურ ხელისუფლებებს შორის, ხელისუფლების დაყოფამ აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლებებად, ორპალატიანმა პარლამენტმა, არმიის მიმართ დანესებულმა სამოქალაქო კონტროლმა – პრაქტიკულად შეუძლებელი გახადა ძალაუფლების კონცენტრაცია ერთი პიროვნების ხელში.

საფრანგეთის რევოლუციამ ჩამოართვა ძალაუფლება მონარქს, არისტოკრატისა და კათოლიკურ ეკლესიას. ლიბერალიზმის სფეროში ფრანგი რევოლუციონერები ამერიკელებზე შორს წავიდნენ, როდესაც დაანესეს საყოველთაო საარჩევნო უფლება მამაკაცებისთვის, ეროვნული მოქალაქეობა და

მიიღეს ამერიკული „თავისუფლებათა ბილის“ ანალოგიური „ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაცია“ (1789 წ). თუმცა, შემდგომში, იაკობინელებმა რობესპიერის მეთაურობით პრაქტიკულად მთელ ძალაუფლებას საკუთარ ხელში მოუყარეს თავი, შეაჩერეს სათანადო სამართლებრივი პროცედურების მოქმედება და მასშტაბური ტერორი წამოიწიეს, რამაც მრავალი ლიბერალი, მათ შორის, თავად რობესპიერიც იმსხვერპლა. ნაპოლეონ ბონაპარტმა ღრმა საკანონმდებლო რეფორმა განახორციელა, რომელშიც რევოლუციის ბევრი იდეა აისახა, მაგრამ შემდგომში გააუქმა რესპუბლიკა და თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ნაპოლეონის სამხედრო კამპანიების თანმდევი მოვლენა იყო ლიბერალიზმის გავრცელება მთელ ევროპაში, ესპანეთის ოკუპაციის შემდეგ კი – მთელ ლათინურ ამერიკაში (უსამართლობაა მხოლოდ „თანმდევი“ მოვლენა ეუნოდოთ ზემოთ აღწერილს. ამიტომ, სხვაგვარად ვიტყვი: ლიბერალური იდეოლოგიის გავრცელებას თანამედროვე ევროპა სხვებთან ერთად ბონაპარტს უნდა უმაღლოდეს).

ლიბერალიზმი და დემოკრატია

**„ერთგვაროვანი და დოქტრინული უმრავლესობის
მმართველობისას დემოკრატია შეიძლება
ყველაზე უარეს დიქტატურაზე ტირანული აღმოჩნდეს“.**

ფრიდრიხ აპპელ ჰონ პაიპი

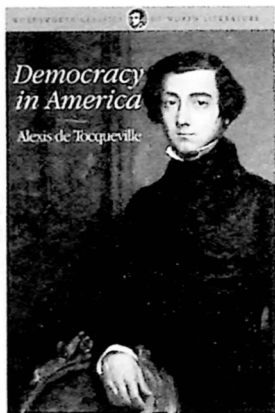
რევოლუციებმა განამტკიცეს ლიბერალთა პოზიციები, რომლებიც წინადადებებიდან უკომპრომისო მოთხოვნებზე გადავიდნენ. ლიბერალურ ღირებულებათა ჩამონათვალს დემოკრატია დაემატა.

პიროვნების უფლებების უბრალოდ აღიარების ნაცვლად მთელ სახელმწიფო ხელისუფლებას საფუძვლად დაედო ბუნებითი სამართალი, რომელიც ან ადამიანის ბუნებიდან გამომდინარეობდა ან საზოგადოებრივი ხელშეკრულებიდან („მართულთა თანხმობა“). ოჯახური საკუთრებისა და ფეოდალური ტრადიციის ადგილი (ტრადიციისა, რომლის მიხედვით მხარეთა ვალდებულებები პირადი ერთგულებით არის განპირობებული), დაიკავა წარმოდგენებმა ნებაყოფლობითი თანხმობის, კომერციული კონტრაქტის, ინდივიდუალური კერძო საკუთრების შესახებ.

თავდაპირველად ლიბერალიზმისა და დემოკრატიის იდეები არათუ მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა, არამედ კიდევაც ენიშნაღმდეგებოდა

ერთმანეთს. ლიბერალისტების საზოგადოების საფუძველია ადამიანი, რომელიც ფლობს საკუთრებას და მის დაცვას ესწრაფვის. იგულისხმებოდა, რომ მხოლოდ მესაკუთრეებს ხელეწიფებათ სამოქალაქო საზოგადოების შექმნა, საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში მონაწილეობის მიღება და ისინი აძლევენ ხელისუფლებას თანხმობას მმართველობაზე. დემოკრატია კი, პირიქით, ნიშნავს ხელისუფლების ფორმირებას ხალხის უმრავლესობის მიერ და მნიშვნელობა არ აქვს, საკუთრების მქონენი არიან ისინი თუ არა. ლიბერალების აზრით, ღარიბთა დიქტატურა საშიშია კერძო საკუთრებისა და პიროვნების თავისუფლებისთვის. დემოკრატიების აზრით, ღარიბებისთვის ხმის უფლებისა და საკანონმდებლო პროცესში საკუთარი ინტერესების წარმოდგენის საშუალების ჩამორთმევა დამონების ერთ-ერთი ფორმაა. ბევრი ამკარა ლიბერალი (თ. ჯეფერსონი, ჯ. ლოკი და სხვები) დემოკრატიის წინააღმდეგი იყო, რაც აისახა კიდევ აშშ-ის კონსტიტუციის თავდაპირველ რედაქციაში, სადაც საარჩევნო უფლება ქონებრივ ცენზთან იყო მიბმული. ისიც კარგადაა ცნობილი, რომ ფრანგი ლიბერალები მხარს უჭერდნენ ნაპოლეონ ბონაპარტს, რომელიც, თუმცა წინააღმდეგი იყო ანგარიშვალდებული ხელისუფლებისა და, მითუმეტეს, ხალხის მმართველობისა, მაგრამ ხელს უწყობდა ბევრი უმნიშვნელოვანესი ლიბერალური იდეის რეალიზაციასა და პოპულარიზაციას.

შემოხრუნების მომენტი გახდა ალექსის დე ტოკვილის ნაშრომი „დემოკრატია ამერიკაში“ (1835), რომელშიც ტოკვილმა ისეთი საზოგადოების შექმნის შესაძლებლობა დაგვანახა, სადაც პირადი თავისუფლება და კერძო საკუთრება დემოკრატიასთან თანაარსებობენ. მისი აზრით, „**ლიბერალური დემოკრატიის**“ სახელით ცნობილი ამ მოდელის წარმატების გასაღებს წარმოადგენს შესაძლებლობების თანასწორობა, ყველაზე სერიოზულ საფრთხეს კი – სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკაში და სამოქალაქო უფლებების გათვლა.

ტოკვილის ამ ნიშნავს ასოებით გამოცემას ბაშლო

ლიბერალიზმი და ტოტალიტარიზმი

XX საუკუნის მეორე მეოთხედში ორი ერთმანეთისადმი მტრული იდეოლოგია ჩამოყალიბდა, რომლებიც ამკარად უპირისპირდებოდნენ ლიბერალიზმს. საბჭოთა კავშირში ბოლშევიკებმა კა-

პიტალიზმის ნარჩენებისა და ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის სრულ ლიკვიდაციას მიჰყევს ხელი, ხოლო კონტინენტურ ევროპაში გაჩნდა ფაშიზმი, რომელიც, მუსოლინის თქმით, „მესამე გზას“ წარმოადგენდა. ფაშიზმი უარყოფდა როგორც ლიბერალიზმს, ისე კომუნიზმს. საბჭოთა კავშირში კერძო საკუთრება აკრძალული იყო სოციალური და ეკონომიკური სამართლიანობის მიღწევის მიზნით. იტალიისა და, განსაკუთრებით, გერმანიის ხელისუფლება უარყოფდა ხალხთა თანასწორობას და თავიანთი ერების რასობრივი უპირატესობის პროპაგანდას ეწეოდნენ. კომუნიზმიც და ფაშიზმიც ეკონომიკაზე სახელმწიფო კონტროლს ესწრაფვოდნენ და პირად ინტერესებთან შედარებით საზოგადოებრივი ინტერესების პრიორიტეტს აღიარებდნენ. ამის გამო, ლიბერალების აზრით, ფაშიზმიც, ნაციზმიც და ბოლშევიზმიც ტოტალიტარულ რეჟიმებს წარმოადგენდნენ. ტოტალიტარიზმი საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროს ცენტრალიზებულ რეგულირებას ესწრაფვის, რაც მომავლდინებელია დემოკრატიისთვის. ამიტომაც ლიბერალიზმი თავის თავს ტოტალიტარიზმის მონიწილედგედ განიხილავდა.

გავრცელებული მოსაზრებით, ტოტალიტარიზმის სიცოცხლისუნარიანობა იმით აიხსნება, რომ კრიზისების დროს ადამიანები ხსნას დიქტატურაში ხედავენ. თითქოსდა, სახელმწიფოს მოქალაქეთა ეკონომიკური კეთილდღეობის დაცვა და ეკონომიკის ბალანსირება ევალემა. როგორც პოლიტიკური ფილოსოფოსი და დიპლომატი სერ ისაია ბერლინი (1909-1997 წწ.) ამბობდა – „თავისუფლება მგლებისთვის ნიშნავს ცხვრების სიკვდილს“. **ნეოლიბერალები** განსხვავებულად ფიქრობენ. თავის ნაშრომში „გზა მონობისკენ“, ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომიკაში (1974) ფრიდრიხ ავგუსტ ფონ ჰაიეკი ამტკიცებდა, რომ ტოტალიტარიზმი ბაზრის მომეტებული რეგულირების შედეგია. სწორედ ამის გამო კარგავს მოსახლეობის უმეტესობა პოლიტიკურ და სამოქალაქო უფლებებს.

ტოტალიტარიზმის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი კრიტიკოსი – **კარლ პოპერი** – თავის ნაშრომში „ღია საზოგა-

ფრიდრიხ ავგუსტ ფონ ჰაიეკის საფლავი

დოება და მისი მტრები" (1945 წ.), იცავდა ლიბერალურ დემოკრატიას და „ღია საზოგადოებას“, სადაც პოლიტიკური ელიტა სისხლისღვრის გარეშე შეიძლება ჩამოვაცილოთ ხელისუფლებას. პოპერი ამტკიცებდა, რომ რადგანაც ადამიანების მიერ ცოდნის დაგროვების პროცესი შეუცნობელია, ამიტომ იდეალური სახელმწიფო მმართველობის თეორია პრინციპულად არ არსებობს. შესაბამისად, პოლიტიკური სისტემა საკმარისად მოქნილი უნდა იყოს, რათა მთავრობამ საჭიროების შემთხვევაში პოლიტიკის უმტკივნეულოდ შეცვლა შეძლოს. აქედან გამომდინარე, საზოგადოება ღია უნდა იყოს მრავალი სხვადასხვა მოსაზრებისა (პლურალიზმი) და სუბკულტურის (მულტიკულტურულობა) მიმართ.

კარლ პოპერი (1902-1994 წწ.) –
გრიტანალი ფილოსოფოსი და
სოციოლოგი

თანამედროვე ლიბერალიზმი

„ლიბერალისტვის თავისუფლება განუყოფელია.
ეკონომიკური თავისუფლება
ვერ იქნება საიმედო პოლიტიკურის გარეშე,
პოლიტიკური თავისუფლება კი
ეკონომიკური თავისუფლებითაა უზრუნველყოფილი“.

ოიგან რიხტერი (1894)

დღეისთვის ლიბერალიზმი მსოფლიოში ერთ-ერთი ნამყვანი იდეოლოგიაა. პირადი თავისუფლების კონცეფცია, საკუთარი ღირსების გრძნობა, სიტყვის თავისუფლება, პლურალიზმი, ადამიანის საყოველთაო უფლებები, რელიგიური შემწყნარებლობა, პირადი ცხოვრებისა და კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა, თავისუფალი ბაზარი, თანასწორობა, სამართლებრივი სახელმწიფო, ხელისუფლების გამჭვირვალობა, ხელისუფლების შეზღუდვა, ხალხის ხელისუფლების უზენაესობა, ხალხთა თვითგამორკვევა, მშვიდობა – ამ იდეებმა ფართო გავრცელება პოვა. ლიბერალურ-დემოკრატიული რეჟიმებია კულ-

ტურითა და ეკონომიკური კეთილდღეობის დონით ისეთ ურთიერთგანსხვავებულ ქვეყნებში, როგორიცაა: ფინეთი, იტალია, ლიტვა, კვიპროსი, კანადა, ჩილე, კოსტა-რიკა, ტაივანი, სამხრეთ კორეა და სხვები. ამ ქვეყნებში ლიბერალური ღირებულებები გადამწყვეტია საზოგადოების მიერ ახალი იდეების ფორმირებისთვის, მიუხედავად იმისა, რომ იდეალები და რეალობა ხშირად არ თანხვდება ერთმანეთს.

იმის გამო, რომ დასავლეთ ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში პოლიტიკური მიმდინარეობების უმრავლესობა ლიბერალურია, წარმოიშვა დიფერენციაციის აუცილებლობა. მემარჯვენე ლიბერალები, როგორც წესი, კონსერვატორებთან ასოცირდებიან. აშშ-ში საკუთრივ ტერმინ **ლიბერალებში** მემარცხენე ლიბერალურ ფრთას გულისხმობენ, მაშინ როდესაც დასავლეთ ევროპაში ეს ტერმინი **ლიბერტარიანებს** აღნიშნავს, მემარცხენეებს კი სოციალ-დემოკრატებს უწოდებენ.

ლიბერტარიანობა ჰაიეკისა და „ავსტრიული ეკონომიკური სკოლის“ სხვა წარმომადგენლების სწავლების საფუძველზე წარმოიშვა. ის ეკონომიკური ლიბერალიზმის ყველაზე მკაფიო ფორმაა, რომელიც ეკონომიკაში სახელმწიფოს ნებისმიერ ჩარევას თავისუფლების საფრთხედ აცხადებს. ჰაიეკი ამტკიცებდა, რომ ლიბერალური დემოკრატიის შენარჩუნების წინაპირობა ეკონომიკური თავისუფლებაა. ამ უკანასკნელის ძირითადი მახასიათებლებია – კერძო საკუთრება, თავისუფალი მენარმოება და ფასები, კონკურენცია, საერთაშორისო ვაჭრობის განვითარება.

ლიბერტარიანებს მიაჩნიათ, რომ სახელმწიფო არ უნდა ერეოდეს ადამიანის პირად ცხოვრებაში ან სამენარმოე საქმიანობაში, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც საჭიროა ერთი ადამიანის თავისუფლება და საკუთრება სხვების მიერ ხელყოფისგან დაცვა. ისინი სოციალური ლიბერალიზმის წინააღმდეგ გამოდიან, საგარეო პოლიტიკაში კი უარყოფენ სამხედრო აგრესიის ყოველგვარ გამოვლინებას.

ზემოთ უკვე ვახსენეთ **ნეოლიბერალიზმი**, რომელიც ეკონომიკური ლიბერალიზმის ფარგლებში ჩამოყალიბდა. მას ხშირად განიხილავენ, როგორც ეკონომიკურ თეორიას. ნეოლიბერალების მიზანია, არ დაუშვან სახელმწიფოს ჩარევა ქვეყნის ეკონომიკაში და თავისუფალი ბაზრის ფუნქციონირებაში. სახელმწიფოს პრეროგატივად რჩება ზომიერი მონეტარული რეგულირების ფუნქცია. ამას გარდა, სახელმწიფო წარმოადგენს საგარეო ბაზრებზე გაღწევის ინსტრუმენტს იმ შემთხვევებში, როდესაც სხვა ქვეყნები ხელს უშლიან თავისუფალ ვაჭრობას. ნეოლიბერალური ეკონომიკის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი

გამოვლინებაა პრივატიზაცია, რისი ნათელი მაგალითიცაა დიდ ბრიტანეთში მარგარეტ ტეტჩერის კაბინეტის მიერ გატარებული რეფორმები.

სოციალური ლიბერალები, როგორც ნესი, თავიანთ თავს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიებს აკუთვნებენ. ისინი საკმაოდ გავლენიანები არიან სკანდინავიაში, სადაც სხვადასხვა დროს განვითარებულმა ეკონომიკურმა კრიზისებმა სოციალური საკითხების გააქტიურება გამოიწვია. ამ საკითხების გადასაჭრელად სოციალ-დემოკრატები მუდმივად ზრდიდნენ გადასახადებს და სახელმწიფო სექტორის წილს ეკონომიკაში. ამასთან ერთად, ხელისუფლებისთვის მრავალწლიანმა ბრძოლამ, რომელიც მემარჯვენე და მემარცხენე ლიბერალურ ძალებს შორის მიმდინარეობდა, ეფექტური კანონების მიღებასა და ხელისუფლების გამჭვირვალობას შეუწყო ხელი, რის შედეგადაც საიმედოდაა დაცული ადამიანების სამოქალაქო უფლებები და მენარმეთა საკუთრება. სოციალიზმის მიმართულებით ქვეყნის ძალიან შორს წაყვანის მცდელობები იმას იწვევდა, რომ სოციალ-დემოკრატები ძალაუფლებას კარგავდნენ, რასაც საზოგადოების შემდგომი ლიბერალიზაცია მოსდევდა. ამიტომ დღეს სკანდინავიის ქვეყნებში ფასები არ რეგულირდება (სახელმწიფო სანარმოებშიც კი), ბანკები კერძოა, არ არსებობს ვაჭრობის ხელშემშლელი პირობები, მათ შორის, არც საერთაშორისო ვაჭრობისა. ლიბერალური და სოციალური პოლიტიკის ასეთმა შერწყმამ გამოიწვია ლიბერალურ-დემოკრატიული რეჟიმის რეალიზაცია სოციალური დაცვის მაღალი ხარისხით.

„სოლიდარობა“

№4, 2006, 2007

ლიბერალიზმი – ახალი გამოწვევები

უკვე რამდენიმე თვეა, სიტემატურად ვაქვეყნებთ სტატიებს ძირითადი პოლიტიკური იდეოლოგიების შესახებ. თითოეულ კონკრეტულ იდეოლოგიაზე საუბრისას ვცდილობდით მისი განვითარების ისტორია, დღევანდელი მდგომარეობა და სამომავლო პერსპექტივები გაგვეხილა. ამჯერად, გვინდა, სპეციალური წერილი მიუძღვნათ ლიბერალიზმის თანამედროვე მდგომარეობას – როგორც მის მიღწევებსა და წარმატებებს, ისე მის პრობლემებს, ამოცანებსა და პერსპექტივებს. მით უმეტეს, რომ ამას წინათ გერმანიაში ვიმყოფებოდი ნაუმანის ფონდის მიწვევით და პატარა ქალაქ გუმერსბახში ფონდთან არსებულ თეოდორ ჰოისის სახელობის აკადემიაში გამართულ სემინარსაც დავესწარი, რომელიც სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილ საკითხებს მიეძღვნა. მანამდე კი ფონდისა და აკადემიის შესახებ მცირე ექსკურსს შემოგათვაზებთ.

ფრიდრიხ ნაუმანი (1860-1919 წწ.)

ბარონის ფრანკაიული
რეუსაულის პირველი
პრეზიდენტი
თეოდორ ჰოისი

ლიბერალური პოლიტიკური მოღვაწე, ჟურნალისტი და პასტორი ფრიდრიხ ნაუმანი პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ შექმნილი გერმანიის დემოკრატიული პარტიის პირველი თავმჯდომარე იყო. მას სწამდა, რომ დემოკრატიის წარმატებული განვითარებისთვის კარგად გათვითცნობიერებული, განათლებული და აქტიური ადამიანები იყვნენ საჭირო.

1918 წელს ნაუმანმა ბერლინში სამოქალაქო განათლების კოლეჯი დააარსა, რომელიც დღემდე მოქმედებს და თავის ძირითად მიზნად მოქალაქეთა პოლიტიკურ განათლებას ისახავს.

ფრიდრიხ ნაუმანის ფონდს ბევრი რამ აქვს ნასესხები ამ ინსტიტუტის მოღვაწეობიდან. ის 1958 წელს დაარსდა გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ყოფილი პრეზიდენტის, გერმანიის თავისუფალი დემოკრატების ლიდერის, ნაუმანის მიმდევრისა და თანამოაზრის, **თეოდორ ჰოისისა** და მისი ლიბერალი მეგობრების ჯგუფის მიერ. ზემოთ ნახსენები თეოდორ ჰოისის აკადემია სწორედ ნაუმანის ფონდის ეგიდით მოქმედებს.

ფონდის ძირითადი საქმიანობა ლიბერალიზმის განვითარებასა და სამოქალაქო და პოლიტიკური განათლების საკითხებთან არის დაკავშირებული. აქ შეისწავლიან ლიბერალიზმის ისტორიას, თეორიასა და პოლიტიკას, პრაქტიკულ საკითხებს – რიტორიკას, საზოგადოებასთან ურთიერთობას, ადგილობრივი თვითმმართველობის პრობლემებს და სხვ.

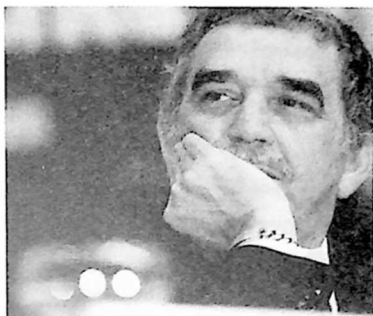
ფონდს მჭიდრო ურთიერთობა აქვს გერმანიის თავისუფალ დემოკრატიულ პარტიასთან.

ფონდის პროგრამა და მოღვაწეობა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მიერ ფინანსირდება. თუმცა, ეს ორგანოები არ ახდენენ გავლენას ფონდის მოღვაწეობის მიმართულებებზე. კონტროლი ხორციელდება მხოლოდ ხარჯვით ნაწილში, რომელიც ფედერალური სააუდიტორო ბიუროს რეგლამენტს უნდა შეესაბამებოდეს.

ფონდი ახორციელებს პოლიტიკურ დიალოგს ლიბერალებს შორის ნაციონალურ, რეგიონულ და საერთაშორისო დონეებზე. ადამიანის უფლებების სფეროში ფონდი მხარს უჭერს პოლიტიკური განათლებისკენ მიმართულ ქმედებებს, წარმოადგენს რეკომენდაციებსა და სტრატეგიებს, უძღვება დიალოგს ადამიანის უფლებების უმნიშვნელოვანესი საკითხების შესახებ.

ლიბერალიზმის წარმატებები

ზემოთ ნახსენებ სემინარში მონაწილეობდნენ ლათინური ამერიკის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის, აფრიკის, აღმოსავლეთ ევროპისა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნების წარმომადგენლები. ორგანიზატორთა მტკიცებით, სემინარის მონაწილენი ლიბერალური იდეოლოგიის ერთგულების ნიშნით იყვნენ შერჩეულნი. დღეს ლიბერალები ფიქრობენ, რომ სერიოზულ წარმატებებს მიაღწიეს, მაგრამ ამის შესახებ ყოველგვარი ტრიუმფალური მედიდურობის

თანამედროვე მსოფლიო ლიბერალურის ორი გიგანტი: კოლუმბიელი გავრიელ გარსია მარკესი და პერუელი მარიო ვარგას ლოსა. პირველი ცნობილი მემარცხენე და ფილმის კასტის მემორარია, მეორე კი – ცნობილი ლიბერალი და პერუს პრეზიდენტობის ყოფილი კანდიდატი. ისინი მემორარია იყვნენ და დღესაც მემორარიად რჩებიან¹ (ნუ გავიხსენებთ იმედიანს, როდესაც 30 წლის წინ ლოსას მარჯვენა უხეშ მარკესი ნოსტალგი ჩააგდო)

გარეშე საუბრობენ. მათ ესმით, რომ კაცობრიობის ისტორიაში არაფერია წინასწარგანსაზღვრული და მუდმივი, თავისუფლების იდეის გავრცელების საქმეში უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში მიღწეული პროგრესი კი შეიძლება რეგრესამ შეცვალოს.

სახელგანთქმული პერუელი მწერლისა და ლიბერალის, მარიო ვარგას ლოსას აზრით, მეოცე საუკუნეში ლიბერალიზმის ყველაზე დიდი გამარჯვება ტოტალიტარული რეჟიმების მიერ ლიბერალური ღირებულებებისა და ცხოვრების წესის წინააღმდეგ განხორციელებული შეტევის მოგერიება იყო². დღეს, საბედნიეროდ, ფაშიზმი და კომუნიზმი ისტორიის ყველაზე უფრო ბნელ ფურცლებს ჩაბარდა და უახლოეს მომავალში, როგორც ჩანს, ვერ აღორძინდება. მართალია, პერიოდულად ულტრანაციონალისტური პარტიების რეიტინგი საშიშ ზღვარს უახლოვდება (გავიხსენოთ ჟან-მარი ლეპენის ნაციონალური ფრონტი საფრანგეთში და იორგ პაიდერის ლიბერალური პარტია ავსტრიაში), დღემდე არსებობს მარქსისტული კუნძულები კუბისა და ჩრდილოეთ კორეის სახით, მაგრამ ეს არ არის სერიოზული ალტერნატივა და მითუმეტეს, სერიოზული საფრთხე დემოკრატიისთვის.

1. ლოსას სტატია – Liberalism in the new millennium – პირველად გამოქვეყნდა წიგნში “Global Fortune: The Stumble and Rise of World Capitalism”, Cato Institute, 2000.
2. გაბრიელ გარსია მარკესი გარდაიცვალა 2014 წელს (რედ.)

ისიც მართალია, რომ დღეს მსოფლიოში არაერთი დიქტატორული რეჟიმი მოქმედებს, მაგრამ, ტოტალიტარული იმპერიებისგან განსხვავებით, მათ არ აქვთ მესიანური და ყოვლისმომცველი მიზნები. ჩინეთი, მაგალითად, ცდილობს, ერთპარტიული სახელმწიფოს ერთიანი პოლიტიკა საბაზრო ეკონომიკასა და კერძო მენარმეობას შეუხამოს. არც ზოგიერთ აფრიკულ და აზიურ ქვეყანაში (მაგალითად, ლიბიაში, ირანში, სუდანში) არსებული ფუნდამენტალისტური დიქტატორული რეჟიმები წარმოადგენენ საფრთხეს თავისუფლებისთვის ზოგადი მასშტაბით, რადგან ეს რეჟიმები იდეოლოგიური ჩამორჩენილობის გამო მარცხისთვის არიან განწირული.

ლიბერალებს შეუძლიათ იტრაბახონ, რომ თავისუფლების კულტურამ საოცარ წარმატებას მიაღწია ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში, ლათინურ ამერიკასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. ლათინური ამერიკის უმრავლეს ქვეყნებში, ისტორიაში პირველად, ხელისუფლების სათავეში მეტ-ნაკლებად თავისუფალი არჩევნების შედეგად სამოქალაქო ხელისუფლებები მოვიდნენ. აღსანიშნავია, რომ ამ ქვეყნებში, მართალია, დიდი ენთუზიაზმის გარეშე და ზოზინით, მაგრამ მაინც მიმდინარეობს საბაზრო-ეკონომიკური რეფორმები. მთავარი ცვლილება, რაც ლათინურ ამერიკაში მოხდა, ისაა, რომ საზოგადოება დარწმუნდა – მართვის დემოკრატიული სისტემა დიქტატურისა და კოლექტივისტური უტოპიების საუკეთესო ალტერნატივაა. და თუმცა ეს კონსენსუსი ყოველთვის არ ვრცელდება ეკონომიკურ სფეროზე, ლათინოამერიკული მთავრობები მაინც მიაგებენ კუთვნილს ლიბერალურ ეკონომიკურ დოქტრინას. ამ ქვეყნების ბევრმა ლიდერმა გაიარა გზა ეკონომიკური თავისუფლების სრული მიუღებლობიდან ვაცლავ ჰაველის ბრძნულ გამონათქვამთან სრულ თანხმობამდე: „თუმცა ჩემი გული ცენტრიდან მარცხნივ ძევს, ყოველთვის მესმოდა, რომ ერთადერთი ქმედითი ეკონომიკური სისტემა – საბაზრო ეკონომიკაა. ეს ერთადერთი რაციონალური, ბუნებრივი ეკონომიკური მოდელია, რომელსაც აყვავებისკენ მივყავართ“.

ლიბერალიზმის ძირითადი პრინციპები და

მისი დამოკიდებულება ადამიანის უფლებებთან

ასრულებს თუ არა ლიბერალი მთავარ როლს ადამიანის უფლებების დაცვაში?

არსებობს თუ არა ადამიანის უფლებები, რომელსაც ლიბერალი ყურადღებას არ აქცევს, ხოლო თუ არსებობს, რატომ არ აქცევს?

უნდა ეცადონ თუ არა ლიბერალები უფრო მეტის გაკეთებას ადამიანის უფლებების განმტკიცებისა და დაცვის მიზნით?

შეიძლება თუ არა, იყო უფლებების დამცველი და არ იყო ლიბერალი?

რამდენად ემთხვევა ერთმანეთს ლიბერალებისა და უფლებადამცველთა ინტერესები?

ეს მხოლოდ რამდენიმე კითხვაა, რომელიც ადამიანის უფლებებისა და ლიბერალიზმის თანამედროვე ურთიერთმიმართებებს ეხება.

ლიბერალიზმის, ისევე როგორც ადამიანის უფლებების კონცეფციის, ეთიკური და მორალური საფუძველია რწმენა, რომ თითოეული ადამიანი უნიკალური და მნიშვნელოვანია. ინდივიდის უფლებებისა და მისი ინდივიდუალურობის გამყარებისთვის ბრძოლაზე უარის თქმა თავად ადამიანის უფლებების იდეაზე უარის თქმის ტოლფასია.

ლიბერალიზმი, რომელიც იცავს ყველასთვის თანაბარი შესაძლებლობების უფლებას, იცავს ყველაფერს, რაც უზრუნველყოფს სიცოცხლეს, საკუთრებასა და პიროვნების თავისუფლებას, ადამიანის უფლებებს კანონის უზენაესობასთან, დემოკრატიასა და განათლებასთან მჭიდრო კავშირში განიხილავს. ლიბერალიზმი ამტკიცებს, რომ ესენი ადამიანს საკუთარი ინდივიდუალობის სრულად წარმოჩენის საშუალებას აძლევენ.

ლიბერალიზმისთვის თავისუფლება და ინდივიდი ყურადღების ცენტრშია. ეს განუყოფელი და უმნიშვნელოვანესი ბინომია, რომელიც მართავს ცხოვრებასა და საზოგადოებას, ანუ, ინდივიდებს შორის ურთიერთობის დინამიკას.

ამგვარად, როდესაც ლიბერალი თავისუფლებაზე საუბრობს, ის გულისხმობს ინდივიდის თავისუფლებას, მის უნარს, გააკეთოს არჩევანი და მიიღოს გადანყევტილებები. ამასთან ერთად, ლიბერალისთვის თავისუფლების კონცეფცია მჭიდრო კავშირშია პასუხისმგებლობის კონცეფციასთან. ადამიანი ვერ იქნება პასუხისმგებელი საკუთარ ქმედებაზე, თუ მას ამ ქმედების ალტერნატივა არ აქვს. მაგრამ ეს კონცეფცია უფრო შორს მიდის და გულისხმობს, რომ ინდივიდი საკუთარ თავზე იღებს პასუხისმგებლობას იმ ქმედების შედეგთა გამო, რომელიც მან თავისუფლად ჩაიფიქრა და შეარჩია. ეს ასევე გულისხმობს, რომ ინდივიდის პასუხისმგებლობა სხვა ინდივიდის მიმართ ემყარება ამ უკანასკნელის არჩევანისა და გადანყევტილებებისადმი პატივისცემასა და შემწყნარებლობას, რაც პირდაპირ უწყობს ხელს ადამიანის უფლებების პატივისცემას. მის გარეშე ადამიანის უფლებები თავის აზრსა და მნიშვნელობას კარგავს. აქედან გამომდინარეობს, რომ ადამიანის

უფლებების დაცვა – ეს არის თავისუფლების დაცვა, რადგან ეს იგივეა, რაც უფლებათა თანასწორობა.

ადამიანს აქვს პოლიტიკური თავისუფლება, თუკი მას შეუძლია შევიდეს რომელიმე ორგანიზაციაში, გამოხატოს თავისი აზრი, და თუ აქვს ამის უფლება, აირჩიოს ან იყოს არჩეული. ეს ის უფლებებია, რომელთაც დემოკრატიის კონცეფცია გულისხმობს, რომლის მიხედვითაც, ყველა უფლება და თავისუფლება ურთიერთდაკავშირებულია. მაგრამ ლიბერალიზმი ადამიანის უფლებების ურთიერთკავშირის აღიარებისას არ ქმნის ამ უფლებების იერარქიას, რადგან ყველა უფლება დამოკიდებულია მოქმედების, არჩევანისა და გადანყვეტილების თავისუფლებაზე. ამგვარად, მაგალითად, პიროვნება ვერ იქნება თავისუფალი, თუ მას საკვები არ აქვს (რაც იგივეა, რომ მას წართმეული აქვს საკუთარი თავის გამოკვების უფლება), მაშინ მას არც მუშაობის ძალ-ღონე ექნება, ვერც საკუთარ აზრს დაიცავს სხვების წინაშე, ვერც საარჩევნო პროცესში მიიღებს მონაწილეობას და ვერც განათლებას შეიძენს, რადგან დაქვეითებული ექნება განათლების შეძენის უნარი. უფლებათა ურთიერთკავშირი იმას კი არ ნიშნავს, რომ ინდივიდი არაა თავისუფალი, თუ მას უფლებების ერთობლიობა არ აქვს, არამედ იმას, რომ ის არ არის თავისუფალი, თუ ეს უფლებები მხოლოდ ქალაქში აქვს და არ შეუძლია მათი გამოყენება. და, აი, მივაღწიეთ კიდევ ერთ მეტად მნიშვნელოვან ლიბერალურ ცნებას, რომელსაც საკუთრება ჰქვია (დანვრილებით ამ თემასთან დაკავშირებით იხილეთ სტატია: „სახელმწიფო და კერძო საკუთრება“, „სოლიდრობა“ №2(11), 2007).

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ ადამიანი არ არის თავისუფალი, თუ საკუთარ თავს არ ეკუთვნის, არ აქვს თავისუფალი არჩევანი, ვერ იღებს გადანყვეტილებებს და ვერ მოქმედებს თავისი შეხედულებების მიხედვით. მაგრამ ასეთი ადამიანი ხომ მონაა. რაღაცას უნდა ფლობდე, რათა შეძლო საკუთარი თავისუფლებების შენარჩუნება და განმტკიცება. როდესაც ინდივიდს არ აქვს რაიმე სახის ქონება, ის მთლიანად სხვებზე ხდება დამოკიდებული და მაშინ მის უფლებებს სხვათა გადანყვეტილება და არჩევანი ზღუდავს.

კანონის უზენაესობა უზრუნველყოფს თითოეულის თანასწორობას კანონის წინაშე. ანუ ეს უფლებები და თავისუფლებები თანაბრად ეკუთვნის ყველას. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ არ შეიძლება კანონის გამოყენება ვინმეს დისკრიმინაციის მიზნით. ეს არის ხელისუფლების თვითნებობისგან ინდივიდებისა და უმცირესობების დაცვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფორმა. იმისთვის, რომ თავიდან ავიცილოთ ხელისუფლების თვითნებობა, კანონის უზენაესობის კონ-

ცეფცია ანებსებს სახელისუფლო ბალანსს, წონასწორობას, რომელიც ეფუძნება ხელისუფლების დაყოფას საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებებად, რომლებიც აკონტროლებენ და აწონასწორებენ ერთმანეთს. ესეც დემოკრატიის პირობა.

კონკურენციის კონცეფცია შემოტანილია ლიბერალურ იდეოლოგიაში კანონის უზენაესობის, დემოკრატიისა და თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის კონცეფციების გასამტკიცებლად, რადგან კონკურენციის თანაბარი შესაძლებლობა ასევე ამცირებს ხელისუფლების თვითნებობის შესაძლებლობებს.

რაც შეეხება კონკურენციის შესაძლებლობას ინდივიდის ხელთ არსებული სახსრების (და მათი მუდმივი ტრანსფორმაციის) საფუძველზე, ის ბაღებს ძირითად სტიმულს ალტერნატივების მუდმივი შექმნა-აღდგენისთვის, პირადი სარგებლის მიღების შესაძლებლობას, რაც არ აძლევს საშუალებას ერთ ადამიანს, მიიღოს გადაწყვეტილება და გააკეთოს არჩევანი სხვების მაგიერად. როდესაც კონკურენცია ამგვარადაა გარანტირებული, ხელისუფლების პრაქტიკული წონასწორობა რეალური და სტაბილური ხდება. და ეს საერთო კეთილდღეობისთვის კეთდება, რაც თავიდანვე საბოლოო მიზანს წარმოადგენდა.

როგორც ზემოთ ითქვა, **თანასწორობა** თავისუფლებას ექვემდებარება. ერთის მხრივ, იმიტომ, რომ თანასწორობა ნიშნავს თანასწორობას კანონის წინაშე, იმ ჩარჩოების წინაშე, რომლებიც ჩემი თავისუფლების გარანტიაა. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული ინდივიდი თანასწორია მისი უფლებების დაცვის თვალსაზრისით. ყველას თანაბარი შესაძლებლობა აქვს, აირჩოს თავისი ცხოვრების წესი, თუ ეს არ შელახავს სხვების უფლებებსა და თავისუფლებებს. მეორეს მხრივ, თანასწორობა ასევე ნიშნავს შესაძლებლობების (და საუკეთესო შესაძლებლობების) თანასწორობას ყველასთვის. როდესაც განსაკუთრებულ ყურადღებას ინდივიდზე ამახვილებს, ლიბერალიზმი არ კმაყოფილდება თეზისით, რომლის მიხედვითაც, ინდივიდმა სხვებზე უკეთ იცის საკუთარი ინტერესები. თანასწორობის ცნება ინდივიდის შესაძლებლობების მაქსიმიზაციისა და მისი საჭიროებების დამაკმაყოფილებლის აუცილებლობასაც მოიცავს.

მაგრამ შესაძლებლობების მაქსიმიზაცია (რაც, საბოლოოდ, პროგრესის საწინდარია) წარმოუდგენელია **განათლების** გარეშე. მხოლოდ მას შეუძლია უზრუნველყოს შესაძლებლობების ქმედითი თანასწორობა. ამიტომაც ნათქვამი, რომ „ლიბერალიზმი გვთავაზობს არა თევზს, არამედ ანკესს თევზის დასაჭერად“. სწორედ ანკესი უზრუნველყოფს ამ შემთხვევაში თანაბარ შესაძლებლობებს. გარდა ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ მეთევზის მიერ უფრო

მეტი თევზის დაჭერის შესაძლებლობა იზრდება, თუ მას ამის გაკეთებას ვასწავლით. მაშინ თავად ადამიანი გადაწყვეტს, როგორ გამოიყენოს ეს ანაკესი.

ლიბერალებს სწამთ, რომ დღეს მათი უმნიშვნელოვანესი მოვალეობაა, განამტკიცონ ადამიანების ცოდნა და შეასწავლონ მათ ამ ცოდნის ეფექტიანი მოხმარება საკუთარი სიცოცხლის, თავისუფლებისა და საკუთრების განკარგვის მიზნით.

ახალი გამოწვევები

„ლიბერალს ესმის ყველასი, გარდა იმ ხალხისა, რომელთაც მისი არ ესმით“.

უცნობი ავტორი

ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის მიღების დღიდან არ წყდება დებატები იმის თაობაზე, ხომ არ არის ადამიანის უფლებები ნიშანდობლივი და ჩვეული მხოლოდ ლიბერალური დემოკრატიებისთვის და დასავლური კულტურა ძალით ხომ არ ახვევს მას თავს დანარჩენ მსოფლიოს? როგორც უკვე ითქვა, ისტორიის ფორმირებაში ლიბერალიზმთან ერთად სხვა პოლიტიკურმა მიმდინარეობებმაც მიიღეს მონაწილეობა. ლიბერალებს მიაჩნიათ, რომ მხოლოდ გარკვეულმა ლიბერალურმა ღირებულებებმა მოახდინა გავლენა ადამიანის უფლებებზე. თუმცა ისინი იმასაც აღიარებენ, რომ საკუთარი ისტორიული მონაპოვრებით ტკობისას ადამიანის უფლებების ევოლუციის მხრივ წინ ნაბიჯი ველარ გადადგეს, რათა პასუხი გაეცათ XXI საუკუნის გამოწვევებისთვის.

ბერლინის კედლის დაცემა, სსრკ-ს დაშლა, ყოფილ იუგოსლავიაში კონფლიქტის გადაწყვეტის მეთოდები, სილატაკე, განსაკუთრებით, აფრიკასა და ლათინურ ამერიკაში, ახლანდელი მოვლენები ავღანეთსა და ერაყში – ეს სია, რომელიც ზოგიერთ ისტორიულ მოვლენას ასახავს, კარგად წარმოაჩენს გამოწვევებს, რომლებსაც, უნდა ითქვას, ლიბერალების მხრიდან ჯეროვანი და ეფექტური პასუხი და კონკრეტული ქმედებები არ მოჰყოლია.

თანამედროვე პირობებში ლიბერალებმა ისეთი მიდგომები უნდა შეიმუშაონ, რომლებიც ადგილობრივ თავისებურებებს გაითვალისწინებენ და რომლებშიც ფილოსოფია რეალობასთან იქნება შეხამებული. სუდანის პრობლემები განსხვავდება კოსტა-რიკის პრობლემებისგან, ამიტომ ლიბერალები მზად უნდა იყვნენ საიმისოდ, რომ კონკრეტული პასუხები გასცენ განსხვავებულ საზოგადოებებში წამოჭრილ კითხვებს.

ამასთან ერთად, გლობალიზაციის პირობებში ნაციონალური პრობლემები ზეგავლენას ახდენს სხვა, განსაკუთრებით კი მეზობელ, სახელმწიფოებზე. ამიტომ, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებების პრობლემები სახელმწიფოში არსებული კონკრეტული ვითარების მიხედვით უნდა იხილებოდეს, საჭიროა რეგიონულად ორიენტირებული თანამედროვე სტრატეგიული ხედვების შემუშავება ადამიანის უფლებათა სფეროში.

სილატაკე ასევე უნდა გახდეს ლიბერალების პროგრამის საკვანძო საკითხი, კერძოდ, იმიტომ, რომ სილატაკე არჩევანის შესაძლებლობის არქონას ან თავისუფლების არქონას ნიშნავს. ლიბერალებმა უნდა შექმნან ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული შესაძლებლობები თითოეული ადამიანის განვითარების და მათი კეთილდღეობის მიზნით. თუმცა, ჩვეულებრივ მიიჩნევენ, რომ ლიბერალებს ამ მიმართულებით არცერთი ნაბიჯი არ გადაუდგამთ; მეტიც, ბევრი სწორედ ლიბერალებს აკისრებს პასუხისმგებლობას მსოფლიოში სილატაკის ასეთი დონის გამო. ამიტომ, ლიბერალებს კარგად უნდა ახსოვდეთ, რომ ეკონომიკური ლიბერალიზმის გარდა არსებობს პოლიტიკური ლიბერალიზმიც.

უმცირესობების უფლებები – ამ მიმართულებით ლიბერალები აპირებენ, გავიდნენ იმ დისკუსიის საზღვრებს მიღმა, რომელიც პირად და კოლექტიურ უფლებებს ეხება. რა დასამალია, და ბევრ ლიბერალს უჭირს ამ ბარიერის დაძლევა, რადგან არ ცნობს ადამიანთა კოლექტიურ უფლებებს. თუმცა ისინი აპირებენ სახელმწიფოებისგან უმცირესობების განვითარების უზრუნველყოფის მოთხოვნას და მათ დაცვას დისკრიმინაციის ნებისმიერი აქტისგან.

ბავშვთა უფლებები – რადგან ბავშვები ნებისმიერი საზოგადოების მომავალია, ლიბერალები აპირებენ, აქტიურად იმუშაონ ბავშვთა განათლებისა და ზოგადად ოჯახის პრობლემებზე. ადრე ლიბერალებს არ ჰქონდათ კონკრეტული პასუხები ამ მიმართულებით დასმულ კითხვებზე.

ლიბერალებსა და ადამიანის უფლებების დამცველებს შორის ურთიერთობა არ არის ისე მჭიდრო და მტკიცე, როგორც ეს სასურველი იქნებოდა. შეხების წერტილების ძებნა და არსებული მდგომარეობის შეცვლა ჯერჯერობით ლიბერალების პროგრამის ხელუხლებელი თემაა. ცნობილია, რომ, ერთის მხრივ, ყველა ლიბერალი არ არის აქტიური ადამიანის უფლებებისთვის ბრძოლაში, მეორეს მხრივ კი, არც ადამიანის უფლებათა ყველა დამცველი იზიარებს ლიბერალიზმის პრინციპებს. დადგა ბარიერების გადალახვის ჟამი. საჭიროა როგორც ლიბერალების გააქტიურება ადამიანის უფლებების უფრო

ფართო გააზრებისა და მათი დაცვის მიზნით, ისე ადამიანის უფლებების დამცველთა მუშაობაში ლიბერალური წინადადებების დანერგვა, როგორც ეს სხვა ისტორიულ ეპოქებში ხდებოდა.

დასკვნა

ამრიგად, პროგრესი აშკარაა. ისტორიაში თავისუფლების როლისთვის ინტელექტუალურმა ბრძოლამ გამარჯვება ლიბერალებს მოუტანა. კარლ მარქსს, ვლადიმერ ლენინსა და მაო ძედუნს ეჭვი არ ეპარებოდათ, რომ ისტორიული განვითარების კანონები აღმოაჩინეს და მათ მიერ შემოთავაზებული პროლეტარიატის დიქტატურა და ეკონომიკის ცენტრალური დაგეგმვა საყოველთაო კეთილდღეობის სანინდარი გახდებოდა. თუმცა, საბჭოთა იმპერიის დაშლამ დაადასტურა ადამ სმიტის, ალექსის ტოკვილის, კარლ პოპერის, ისაია ბერლინისა და სხვათა არგუმენტების მართებულობა ღია საზოგადოებისა და თავისუფალი ეკონომიკის უპირატესობის შესახებ.

მიუხედავად ამისა, ლიბერალები მიიჩნევენ, რომ მიღწეულით თვითკმაყოფილება დაუშვებელია, ვინაიდან ისტორია წინასწარ დაწერილი არ არის და განვითარების ალტერნატიულ გზებს არ გამოორიცხავს. ისტორია ადამიანის ხელით იქმნება, ამიტომ ადამიანებს ხელეწიფებათ მისი წარმართვა სწორი მიმართულებით – პროგრესისა და ცივილიზაციისკენ. ადამიანებს ასევე შეუძლიათ რწმენის, აპათიისა თუ სიმხდალის გამო ანარქიისკენ, სილატაკისა და დეგრადაციისკენ წარმართონ ისტორია. აქედან გამომდინარე, დემოკრატიულ კულტურას ახალ-ახალი ტერიტორიების ათვისება და საკუთარი მიღწევების განმტკიცებაც ძალუძს, მაგრამ არც გავლენის დაკარგვისა და მიღწეული წარმატებების ბალზაკისეული შაგრენის ტყავის მსგავსად ნელი განლევისგან არის დაზღვეული. მომავალი ჩვენზეა დამოკიდებული, ჩვენს იდეებზე, ჩვენს ქმედებებსა და ჩვენს არჩევანზე – ფიქრობენ ლიბერალები.

„სოლიდარობა“

№3(12), 2007

კონსერვატიზმი ანუ მოქმედაზა საუკუნოვანი სიბრძნის მიხედვით

„თუ თექვსმეტი წლისა ლიბერალი არ იყავი,
უგულო ყოფილხარ, ხოლო თუ სამოცი წლისა
კონსერვატორი არ გახდი – უტეინო“.

ბენჯამინ დიზრაელი

თუ დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიას და-
ვუჯერებთ და კონსერვატიზმის მისეულ
განმარტებას გავიზიარებთ, ალბათ აღშ-
ფოთებას ვერ დავმაღავთ კონსერვატო-
რების „ადამიანური“ თვისებების გამო. აი
როგორ არის განმარტებული ეს ტერმინი:

„კონსერვატიზმი (ფრანგ. conservatisme,
ლათინურიდან conservo – ვიცავ, ვინახავ)
– მიდრეკილება ყველაფერი მოძველებუ-
ლისადმი, დრომოჭმულისადმი, ჩამორჩე-
ნილობისადმი; ყველაფერი ახლის, მოწი-
ნავის მტრობა და წინააღმდეგობის განევა
საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მეცნიერე-
ბაში, ტექნიკასა და ხელოვნებაში“.

აი, თურმე სად ყოფილა ყველა უბედუ-
რების სათავე. წინსვლისა და პროგრესის

ბენჯამინ დიზრაელი –
ბრაზი გიჟონაილი (1804-1881 წწ)
იგლისალი მწერალი და სახელმწიფო
მოღვაწე, იგლისის პრემიერ-მინისტრი

მონინალმდეგე და შუა საუკუნეებში ჩარჩენილ „ბნელ“ კონსერვატორებს ალბათ კომპიუტერულ ტექნიკას საანგარიშო „ჩოთქი“ ურჩევნიათ, ბურთულიან კალმისტარს – ბატის ფრთა, ცეცხლს კი, ეტყობა, ხახუნით აჩენენ დღესაც. გამორიცხული არ არის, შაბათ-კვირას ეკლესიაშიც დადიოდნენ.

ერთი კია, ეჭვის ჭია მაინც შეგვიჩნდება ალბათ და მოსვენებას არ მოგვცემს. ხომ ცნობილია, რომ ჩერჩილი ინგლისური კონსერვატიზმის კლასიკური წარმომადგენელი იყო, ტეტჩერმა და რეიგანმა კი კონსერვატიზმის ჯერ არნახულად წარმატებული ეპოქა, ე.წ. „კონსერვატორული რენესანსი“ შექმნეს. თუმცა, როგორც კი კონსერვატიზმის ზოგიერთ ძირითად ღირებულებას – ტრადიციების, რელიგიური რწმენისა და კერძო საკუთრების პატივისცემას დავასახელებთ, გასაგები ხდება კომუნისტების მისდამი სიძულვილის მიზეზი; ცხადია, არც ჩერჩილი, რეიგანი და ტეტჩერი ეხატებოდნენ გულზე. ვფიქრობ, რომ კონსერვატიზმის საფუძვლებში უკეთ გასარკვევად უფრო საიმედო ავტორებს უნდა მივმართოთ. საინტერესოა, რას ამბობს კონსერვატორებზე ჩვენი დიდი ილია. თავად ხომ ლიბერალი იყო და ალბათ კონსერვატორები არც მოსდიოდა თვალში. თუმცა, ვინ იცის...

აი, მივაგენი:

ყოველგან, საცა ისტორიის ღირსი ერი თავისითა სცხოვრებს, ორნაირი წყობაა აზრისა და ეგ ორნაირი წყობა აზრისა შეადგენს ცხოვრების მდინარეობასა... პირველის წყობის მომხრეებს ევროპაში კონსერვატორებს ეძახიან, მეორისას ლიბერალებს. პირველები არიან უკვე დადგენილის მცველნი, მეორენი – ახლის მესვეურნი და მდომელნი. თუმცა ერთნი ძველის მცველები არიან და მეორენი ახლის მდომელნი, მაგრამ პირველებს ყველაფერი ძველი არ მოსწონთ და მეორეებს ყველა ახალი არ ენატრებათ. ბევრი იმისთანა ახალია, რომლის მოსაპოვებლად ჭეშმარიტი კონსერვატორი სიცოცხლესაც არ დაზოგავს, და ბევრი იმისთანა ძველია, რომლის დღეგრძელობისთვის ჭეშმარიტი ლიბერალი თავის საკუთარს დღეს შეიმოკლებს. ირლანდიისთვის ინგლისის ხელიდამ განთავისუფლება ახალი საქმე იქნება, მაგრამ ჭეშმარიტი კონსერვატორი ირლანდიისა თავს დასდებს, ოღონდ ეგ მოიპოვოს. ინგლისის ეგრეთ-წოდებული „დიდი ხარტია“ ძველი რამ არის, მაგრამ ინგლისის ლიბერალი უსიკვდილოდ არ დასთმობს არცერთ ასოს იმ ხარტიისას.

ჭეშმარიტი კონსერვატორობა ესარჩლება და იცავს მარტო იმისთანა ძველს, რომელიც, მისის გულწრფელის აზრით, ჯერ კიდევ გამოსადეგია და საჭი-

როცა ცხოვრებისათვის, და თუ ხანდის-ხან სცოდავს რაშიმე ქვეყანას, მარტო იმაში, რომ ზოგჯერ იმისთანა ძველსაც გადღეფარება, რომელიც თუმცა გამოსადეგი აღარ არის, მაგრამ უვნებელია, და ძველის ადგილს არ უთმობს ახალსა – მინამ კარგად გულს არ დააჯერებს, რომ ახალი კეთილს მოიტანს. ჭეშმარიტი ლიბერალობაც უარჰყოფს მარტო იმისთანა ძველს, რომელსაც თავისი დრო და ჟამი მოუჭამია, რომელიც დღეს ხარიხად გასდებია ცხოვრებას და წინსვლას უშლის. იგი ნდომობს იმ ძველის მაგიერ იმისთანა ახალს, რომელიც ძველზედ უკეთ ხელს მოუმართავს ცხოვრების განკარგებასა და წარმატებას. საცა ბრალმდებელია, იქ დამცველიც უნდა იყოს. მარტო ამ ორკეცად გასინჯულ საქმეს მოსდევს მართალი და ჭეშმარიტი. კაცობრიობას დღესაქამომდე სხვა გზა არ აღმოუჩენია ჭეშმარიტის და მართლის მოსაპოვებლად¹.

ილია ჭავჭავაძე (1837-1907 წწ.)

მკითხველს ბოდიშს ვუხდის ვრცელი ციტატის მოტანისთვის, მაგრამ ალბათ დამერწმუნებით, რომ ღირდა.

კონსერვატიზმზე საუბრის დაწყებამდე, აუცილებელია ვთქვათ, რომ ეს ტერმინი მხოლოდ პოლიტიკურ იდეოლოგიას არ გულისხმობს. მეტიც, იდეოლოგიად მოხსენიება კონსერვატორებს ხშირად აღიზიანებდათ კიდევ. მათი აზრით, კონსერვატიზმი ცხოვრების ტრადიციული წესი, საღი განსჯის უნარია, რომელიც გულისხმობს წინდახედულობას, ცვლილებებისადმი თავის არიდებას თუ არა, მათდამი ეჭვის გაჩენას მაინც, თავშეკავებულობას და ა.შ. თუმცა, მიუხედავად ზემოთქმულისა, მას შემდეგ, რაც ინგლისში 1835 წელს „ტორების“ პარტიას საბოლოოდ დაერქვა „კონსერვატორული“ – კონსერვატიზმის იდეოლოგია თანამედროვე პოლიტიკური ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი გახდა.

1. ილია ჭავჭავაძე, „შინაური მიმოხილვა“, 1881 წელი, მაისი.

კონსერვატიზმი შინაგანად მრავალმხრივი, პეტეროგენული პოლიტიკური იდეოლოგიაა, რომელიც ბევრ სხვადასხვა მიმართულებას შეიცავს, თუმცა მათ ერთი საერთო ფუნქცია აერთიანებთ – მყარად შემდგარი საზოგადოებრივი სტრუქტურების გამართლება და სტაბილიზაცია. ამ იდეოლოგიის მატარებლები საზოგადოების სხვადასხვა სოციალური ფენა და ჯგუფია, რომელთა ინტერესის სფეროში ტრადიციული საზოგადოებრივი წესრიგის შენარჩუნება ან აღდგენა შედის. კონსერვატიზმის სხვადასხვა მიმართულება და ფორმა ხშირად საერთო დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს ამჟღავნებს: საყოველთაო მორალურ-რელიგიური წესრიგის არსებობისა და ადამიანური ბუნების არასრულყოფილების რწმენა; ადამიანების თანდაყოლილი უთანასწორობისა და ადამიანის გონების შეზღუდული შესაძლებლობების აღიარება; მკაცრი სოციალური და კლასობრივი იერარქიის აუცილებლობის შეგნება და უკვე შემდგარი საზოგადოებრივი ინსტიტუტებისა და სტრუქტურებისადმი უპირატესობის მინიჭება, საკუთრების უფლების აღიარება.

ამ წერილში ვერ შევძლებთ კონსერვატორული აზროვნების ყველა მიმართულების ამომწურავად განხილვას. ეს არც მიზნად დავვისახავს და ჩვენს ძალებსაც აღემატება. აქ მხოლოდ კონსერვატიზმის ძირითად მიმართულებებზე ვისაუბრებთ, მის წარსულსა და თანამედროვეობაზე.

კონსერვატიზმის ტრადიციონალისტური მიმართულება დაკავშირებულია ისეთ სახელებთან, როგორებიცაა **ედმუნდ ბერკი**, **ჟოზეფ დე მესტრი**, **ლუი დე ბონალდი**². კონსერვატიზმის, როგორც პოლიტიკური იდეოლოგიის სამშობლოდ აღიარებულია ინგლისი. შეიძლება ითქვას, რომ კონსერვატიზმი, გარკვეულწილად, საფრანგეთის დიდ რევოლუციასა და განმანათლებლობის ეპოქის იდეებზე რეაქციას წარმოადგენდა. სწორედ ინგლისში გამოვიდა 1790 წელს ედმუნდ ბერკის წიგნი „ფიქრები საფრანგეთის რევოლუციაზე“. მასში განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოვლინდა კონსერვატიზმის ფილოსოფია.

კონსერვატიზმი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ტრადიციონალიზმის ცნებას. განმანათლებლობის იდეებისგან განსხვავებით, ტრადიციები უპირისპირდება გონებას და მასზე მალლა დგას, რადგან ტრადიციები საუკუნეების განმავლობაში დაგროვილი სიბრძნის ასახვაა, ხოლო ტრადიციების მიხედვით

2. ედმუნდ ბერკი (1729-1797 წწ.) – ბრიტანელი პოლიტიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე; ჟოზეფ დე მესტრი (1753-1821 წწ.) – ფრანგი მოაზროვნე და პუბლიცისტი; ლუი დე ბონალდი (1754-1840 წწ.) – ფრანგი ფილოსოფოსი.

მოქმედება საუკუნოვანი სიბრძნის მიხედვით მოქმედებას ნიშნავს. ბერკის აზრით, საზოგადოება არის „ცოცხალთა, გარდაცვლილთა და ჯერ არმობილი თაობების ურთიერთთანამშრომლობა“.

მე-20 საუკუნეში ამ მიმართულების იდეოლოგი გახდა **რასელ კირკი**³, რომელმაც 1953 წელს გამოაქვეყნა წიგნი „კონსერვატორული აზროვნება“. რ. კირკი ტრადიციონალისტური პრინციპების განვითარებისას წერდა, რომ რევოლუციურ ეპოქებში ადამიანები სიახლეებით არიან გატაცებული, მაგრამ ეს მალევე ბეზრდებათ და ძველ პრინციპებს უბრუნდებიან. ისტორია, კირკის აზრით, ციკლური პროცესია და ამიტომ გარკვეულ ეტაპზე კონსერვატორული წესრიგი კვლავ ბრუნდება. კირკმა ტრადიციონალისტური კონსერვატიზმის შემდეგი პრინციპები გამოყო: ეკონომიკა გადადის პოლიტიკაში, პოლიტიკა ეთიკაში, ეთიკა კი – რელიგიურ ცნებებში. ადამიანის ბუნება იმდენად გამოუსწორებლად არის შერყენილი, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების წესის შეცვლა პოლიტიკის მეშვეობით შეუძლებელია. ამიტომაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ფართო ნაციონალური კონსენსუსის მიღწევას ტრადიციული წარმოდგენების, ავტორიტეტებისა და რელიგიის მეშვეობით.

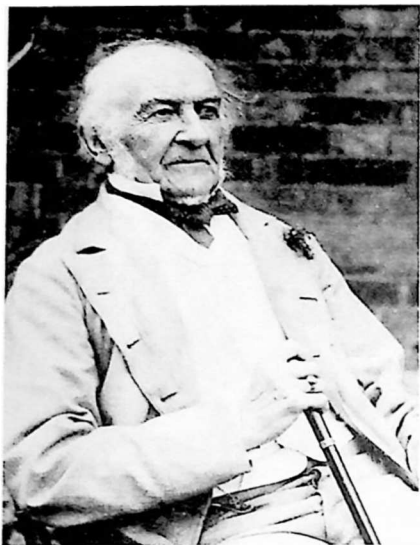
ჯეიმზ მაკინტი (1729-1797 წწ.)

კონსერვატიზმის ლიბერტარიანული მიმართულება მე-18-19 საუკუნეების კლასიკური ლიბერალიზმის ტრადიციების მემკვიდრედ თვლის თავს. ამ პოზიციის მიხედვით, ლიბერალიზმი, ერთის მხრივ, მოწოდებულია განაგრძოს წინა ეპოქებში ჩამოყალიბებული სწრაფვა თავისუფლებისკენ, მეორეს მხრივ, გამორიცხოს სოციალისტური იდეები, რომლებიც ასე გავრცელდა დასავლეთში მე-19 საუკუნის შუა ხანებიდან.

ლიბერალურ-კონსერვატორულმა მიმართულებამ რეალურად შეისხა ხორცი 1830-1840 წლებში კონსერვატორული პარტიის ლიდერის **რობერტ პილის**⁴

3. რასელ კირკი – ამერიკელი პოლიტოლოგი და ისტორიკოსი.

4. რობერტ პილი (1788-1850 წწ.) – ბრიტანელი სახელმწიფო მოღვაწე, კონსერვატორული პარტიის დამაარსებელი.

უილიამ გლადსტონი (1809-1898 წწ.) – ინგლისის ოთხგზის პრემიერ-მინისტრი

იდევბსა და პოლიტიკაში. ინგლისის ლიბერალური და კონსერვატორული პარტიის, მანამდე კი, ვიგებისა და ტორების, მაგალითზე შეიძლება ლიბერალური და კონსერვატორული იდეოლოგიების ურთიერთობებსა და ურთიერთგავლენებს გავადევნოთ თვალი. ეს ურთიერთგავლენა კარგად ჩანს დიდი ბრიტანეთის სხვადასხვა პოლიტიკური მოღვაწის კარიერითაც. ინგლისური ლიბერალიზმის განსახიერება, ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, ინგლისის ოთხგზის პრემიერ-მინისტრი **უილიამ გლადსტონი** დიდი ხნის განმავლობაში კონსერვატიული პარტიის ლიდერის რ. პილის თანამშრომელი იყო, ხოლო **უინსტონ ჩერჩილი**, რომელიც ნამდვილად არის სახე

ინგლისური კონსერვატიზმისა, თავდაპირველად კონსერვატორი იყო, შემდეგ ლიბერალებში გადაბარგდა, ბოლოს კი ისევ კონსერვატორებთან დაბრუნდა და მათი ლიდერი გახდა. ამრიგად, ამ პარტიებს შორის მუდმივად ხდებოდა არა მარტო იდეური, არამედ საკადრო გაცვლა-გამოცვლა.

დევიდ იუმის, ადამ სმიტისა⁵ და სხვათა მოსაზრებებზე დაყრდნობით ლიბერტარიზმი, კონსერვატიზმის მსგავსად, ადამიანს განიხილავს, როგორც „არასრულყოფილ არსებას“. ბევრი თანამედროვე ბოროტების მიზეზი, ლიბერტარიანების აზრით, ღმერთის მიერ ბოძებული ბუნებითი პრინციპების დარღვევაშია საძიებელი. ამასთან, ისინი ხაზს უსვამენ, რომ ბუნებითი უფლებები „ნეგატიური უფლებებია“. მათი აზრით, მე-20 საუკუნეში მარქსისტებმა და სოციალ-დემოკრატებმა დაამახინჯეს ადამიანის უფლებათა ჭეშმარიტი კონცეფცია, დაამკვიდრეს ე.წ. „პოზიტიური უფლებების“ – შრომის, სამართლიანი ანაზღაურების, საკვების და ა.შ. უფლებათა – ცნება. ლიბერტარიანების მიხედვით, მარქსისტულად გაგებულმა სოციალურმა თანას-

5. დევიდ იუმი (1711-1776 წწ.) – ინგლისელი ფსიქოლოგი და ფილოსოფოსი; ადამ სმიტი (1723-1790 წწ.) – დიდი ინგლისელი მეცნიერი, ეკონომისტი.

ნორობამ დაკარგა ჰუმანისტური დატვირთვა, რადგან პირობების და არა შესაძლებლობების თანასწორობა გამოაცხადა (ეს კი პირადი საკუთრების უფლების ხელყოფაა).

კონსერვატიზმის ნეოკონსერვატორული მიმდინარეობის წარმოშობის ობიექტურ მიზეზად 70-იან წლებში მსოფლიო ეკონომიკასა და საზოგადოებაში განვითარებულ კრიზისის ასახელებენ, რაც საზოგადოების მორალური სანყისების შესუსტებამ გამოიწვია.

ნეოკონსერვატიზმი ეკონომიკაში საბაზრო ურთიერთობების თავისუფლებას ეყრდნობა, მაგრამ კატეგორიულად ეწინააღმდეგება მსგავსი პრინციპების გადატანას პოლიტიკურ სფეროში. ამიტომ ის ლიბერალიზმის მემკვიდრეცაა და კრიტიკოსიც. მის პოლიტიკურ დოქტრინაში რამდენიმე ცენტრალური დებულება გამოიყოფა: ინდივიდი სახელმწიფო წესრიგს უნდა ემორჩილებოდეს; უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ერის პოლიტიკური და სულიერი ერთობა; მოწინააღმდეგესთან ურთიერთობისას ნეოკონსერვატორი უკიდურეს შემთხვევებში მზად უნდა იყოს რადიკალური მეთოდების გამოყენებისთვისაც.

ნეოკონსერვატორები ბრალს დებენ ლიბერალებს – თქვენი პოლიტიკური ლოზუნგები დეკლარაციული ხასიათისაა, ისინი განუხორციელებელიაო რეალურ ცხოვრებაში. კრიზისის მიზეზად მათ ლიბერალიზმით გარყვნილ მოქალაქეთა დაუმორჩილებლობა მიაჩნიათ, რადგან ამ დროს სახელმწიფო უმართავი ხდება.

უინსტონ ჩერჩილის ეს ჟესტი არა მარტო ინგლისელებისთვისაა ნაცნობი

იდეურ წინამორბედებად ნეოკონსერვატორებს ედმუნდ ბერკი, აგრეთვე, აშშ-ის მამა-დამფუძნებლები ჰამილტონი და ადამსი მიაჩნიათ. ამერიკის ფუძემდებლურ კონსერვატორულ დოკუმენტად 1787 წლის კონსტიტუცია ითვლება. კონსტიტუციაში აღიარებულია ადამიანის პირადი თავისუფლება, დაცულია მისი საცხოვრებელი ადგილი. ხაზგასმულია, რომ კონგრესმა არ უნდა გამოსცეს კანონი, რომელიც ერთ რომელიმე რელიგიას დაანესებს ან აკრძალავს თავისუფალ აღმსარებლობას, შეზღუდავს სიტყვის ან პრესის თავისუფლებას, ანაც ხალხის უფლებას – მოაწყონ მშვიდობიანი თავყრილობები... ეს ღირებულებები თავისი არსით დემოკრატიული და ლიბერალურია, რაც ამერიკული კონსერვატიზმის აშკარა პარადოქსს წარმოაჩენს: ამერიკაში, რომელმაც არ იცოდა, რა იყო ფეოდალიზმი, კონსერვატიზმი წმინდა წყლის ლიბერალური ღირებულებების დაცვისკენ არის მიმართული...

ნეოკონსერვატიზმი არ უნდა იყოს ორიენტირებული მხოლოდ „ფესვებზე“, წარსულზე. წარსულისკენ დაბრუნება რეაქციონერებისათვისაა დამახასიათებელი და არა კონსერვატორებისთვის. მაგრამ, ცვლილებები მხოლოდ ცვლილებებისთვის ასევე მიუღებელია უკანასკნელთათვის. ცვლილებები მაშინ უნდა ხორციელდებოდეს, როდესაც მათ ალტერნატივა არ აქვთ.

კონსერვატიზმის იდეებით, ადამსთან და ჰამილტონთან ერთად, ტომას ჯეფერსონი და ბენჯამინ ფრანკლინიც ხელმძღვანელობდნენ. სამოქალაქო ომის დროს ლინკოლნის ერთადერთი მოტივიც ხომ ფედერალური კონსტიტუციური საფუძვლების გადარჩენა და განმტკიცება იყო.

როგორც წესი, კონსერვატიზმის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტად იდეოლოგიის, თეორიების და მისთანათა მიუღებლობა ითვლება. კონსერვატორულ აზროვნებას „ანტითეორეტიკული“ ხასიათი აქვს, მაშინ როდესაც ლიბერალური აზროვნება რაციონალისტურია და მიზანდასახულად ახდენს სხვადასხვა სახის აბსტრაქტული სქემების კონსტრუირებას, რომლის მიხედვითაც ქვეყნის გარდაქმნა სწადია. მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი მხარეა კონსერვატიზმისა. საქმე ის არის, რომ თავად კონსერვატიზმი სხვა არაფერია, თუ არა კომპლექსი იდეებისა, კონცეფციებისა, პრინციპებისა და ა.შ. სინამდვილეში, როდესაც კონსერვატიზმის ანტიიდეოლოგიურობასა და „ანტი-თეორეტიკულობაზე“ ლაპარაკობენ, ის კი არ იგულისხმება, რომ მას საერთოდ არ აქვს იდეები და თეორიები, არამედ ის, რომ კონსერვატიზმი აბსტრაქტულ იდეებზე მეტად პრაგმატიზმსა და კომპრომისს სცემს პატივს. კონსერვატორები ნებისმიერი იდეისა და თეორიის აბსოლუტიზაციას ეწინააღმდეგებიან, განსაკუთრებით კი, პრაქტიკაში იდეებისა და თეორიების

80-20 საუკუნის 80-იანი წლების დიდი ქონსერვატორები
მალა ტრუსოს მუზეუმში ერთად არიან

წმინდა სახით რეალიზაციის მცდელობა მათთვის მიუღებელი. და ეს, როგორც ჩანს, სწორი პოზიციაა. ისტორიამ ხომ არაერთი მაგალითი იცის იმისა, როდესაც თითქოსდა ყველაზე სრულყოფილი იდეების თანმიმდევრული რეალიზაციის მცდელობა ინკვიზიციით, გულაგებითა და ბუხენვალდებით დამთავრებულა. დიახ, კონსერვატორებს აქვთ იდეები და თეორიები, მაგრამ ისინი „კონცეპტუალური სკეპტიკოსები“ არიან იმ გაგებით, რომ არ ინტერესდებიან პოლიტიკის ფუნდამენტური პრინციპების შექმნით.

მნიშვნელოვანი ადგილი კონსერვატორების მოძღვრებაში თანასწორობის, ძალაუფლების, დემოკრატიის, სახელმწიფოს პრობლემებს უჭირავს. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პრობლემებზე საუბრისას ნეოკონსერვატორთა უმრავლესობა თავს ადამიანის უფლებათა და დემოკრატიის ფუძემდებლური პრინციპების თავგამოდებულ დამცველად მიიჩნევს. კონსერვატორისთვის სახელმწიფო არის წყარო და დამცველი კანონისა და მორალისა. ძლიერი სახელმწიფოს გარეშე საზოგადოებაში შეიძლება ანარქია გამეფდეს. მეორეს მხრივ, ძლიერი

სახელმწიფო შეიძლება ინდივიდუალური თავისუფლების დათრგუნვის იარაღი აღმოჩნდეს. არჩევანის წინაშე დადგომის შემთხვევაში კონსერვატორთა უმრავლესობა საზოგადოებას ინდივიდზე წინ აყენებს. მათი აზრით, საზოგადოება გაცილებით მნიშვნელოვანი ცნებაა, ვიდრე ხელისუფლება და ის, ისტორიულად, ეთიკურად და ლოგიკურად, უფრო მაღლა დგას, ვიდრე ინდივიდი. ცალკეული ადამიანის უფლებები ერთდროულად ბუნებითი და სოციალური ხასიათის მატარებელია: ბუნებითისა იმიტომ, რომ ეს უფლებები ღვთის მიერ შექმნილ ადამიანს ეკუთვნის, ვითარცა ნაწილს ბუნების დიადი გეგმისა, ხოლო სოციალურისა იმიტომ, რომ ამ უფლებებით სარგებლობა ადამიანს მხოლოდ ორგანიზებულ საზოგადოებაში შეუძლია. თავისუფალი ბაზარი და თავისუფალი კონკურენცია გამოცხადებულია ეკონომიკური ზრდის მისაღწევ ერთადერთ საიმედო მეთოდად. ხოლო სახელმწიფო რეგულირების მოვალეობა კონკურენციისთვის ხელსაყრელი პირობების უზრუნველყოფაა, პირველ ყოვლისა, ბაზრების შექმნა და გაფართოება.

ყველაზე პარადოქსული 80-იანი წლების „კონსერვატორულ რენესანსში“ ის იყო, რომ კონსერვატორები თავად გამოვიდნენ გარდაქმნების ინიციატორებად. აქ მათ საკმაო მოქნილობა და პრაგმატიზმი, აგრეთვე, შექმნილ ვითარებასთან შეგუების უნარი გამოამჟღავნეს. ზუსტად იგრძნეს ხალხის განწყობა, რომელიც ეკონომიკური კრიზისის, უმუშევრობის, სწრაფად მზარდი ინფლაციის, სახელმწიფო სახსრების განიავების წინააღმდეგ სათანადო ზომების მიღებას მოითხოვდა. ტეტჩერის მთავრობამ დიდ ბრიტანეთში და რეიგანის მმართველობამ აშშ-ში კონსერვატიზმის ახალი, რადიკალური სახეობა დაამკვიდრეს, რომელსაც „ახალ მემარჯვენეობას“ უწოდებენ. მის იდეებზე დიდ ზეგავლენა მოახდინა კლასიკურმა ლიბერალურმა ეკონომიკამ, რადგან ეს მოძრაობა მნიშვნელოვანწილად თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას ემყარებოდა. კონსერვატორული ძალების წარმატების საიდუმლო აშშ-ში, ინგლისში, შემდგომ კი, სხვა ქვეყნებშიც ის არის, რომ ისინი გამოვიდნენ გარდაქმნების წინადადებით, როდესაც ამომრჩეველთა უმრავლესობასაც უნდოდა ეს. 1979 წლის არჩევნებზე მ. ტეტჩერი პირობას იძლეოდა, რომ მთლიანად აღაგმავდა სახელმწიფოს ჩარევის პოლიტიკას ადამიანების ცხოვრების ყველა სფეროში. 1980 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების პროგრამაში რონალდ რეიგანი ხაზს უსვამდა, რომ საფუძველს ჩაუყრიდა ახალ ამერიკას.

თანამედროვე ნეოკონსერვატიზმს სოციოკულტურული და რელიგიური ტრადიციონალიზმისკენ მიდრეკილება ახასიათებს. ტრადიციული ღირებულებების უარყოფა მათ მიერ განიხილება, როგორც თანამედროვე საზოგა-

დოების ყველა ნეგატიური მოვლენის მთავარი მიზეზი. ამასთან, ტრადიციაში იგულისხმება უნივერსალური, ტრანსცენდენტული ღირებულებები და პრინციპები. ნეოკონსერვატორების აზრით, თანამედროვე მომხმარებლური საზოგადოება, რომლის ღირებულებათა მთელი სისტემა ეკონომიკაშია თავმოყრილი, ადამიანებს სულიერ სიღატაკეში ტოვებს.

პოლიტიკურ სფეროში წმინდა წყლის კონსერვატორულ ღირებულებებს ისინი განეკუთვნება, რომლებიც სოციალურ მშვიდობასა და კონსენსუსს, საზოგადოებრივი ურთიერთობების მემკვიდრეობითობას და ხანგამძლეობას უზრუნველყოფენ. ეს ღირებულებებია: ხელისუფლების დაყოფა, შეკავებისა და ბალანსირების სისტემა, ორპალატიანი საკანონმდებლო ორგანო, წარმომადგენლობითი და არა პირდაპირი დემოკრატია, ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები, დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემა, ძლიერი საპრეზიდენტო ხელისუფლება, ინტერესთა ბალანსი ფედერალურ ხელისუფლებასა და შტატებს შორის. სწორედ ეს ღირებულებები დაამტკიცა ფედერალურმა კონსტიტუციამ.

ნეოკონსერვატიზმმა კონსერვატიზმის სხვა ფორმათა სხვადასხვა ელემენტის ინტეგრირება მოახდინა სხვადასხვა პროპორციით, რაც, საბოლოო ჯამში, ბუნებითი კანონის რწმენას ნიშნავს, რომელიც არ არის დამოკიდებული ადამიანთა ნებაზე; იმის რწმენას, რომ ადამიანების საზოგადოება ერთგვარ „სულიერ კორპორაციას“ წარმოადგენს, ისეთს, როგორიც ეკლესია. ნესრიგი, სამართლიანობა და თავისუფლება ადამიანური ისტორიის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის პროდუქტებია. ამიტომ ხელოვნური ცვლილებები საზოგადოებაში დაუშვებელია. ადამიანთა საზოგადოების სტაბილურობის შენარჩუნებისთვის გაცილებით უხიფათოა წინა თაობების სიბრძნით ხელმძღვანელობა, ვიდრე ამა თუ იმ „ეფემერული“, პირადი მოსაზრებებისა და საკუთარი გონების კარნახით შერჩეული საკითხის ლობირება. „ინდივიდი ბრწყინავს, გვარი კი ბრძენი“ – ედმუნდ ბერკის ეს სიტყვები ნეოკონსერვატორებისთვისაც აქტუალურია. ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია საზოგადოებაში სხვადასხვა მრავალფეროვანი ჯგუფის, ფენის არსებობაც, რომლებიც ერთმანეთისგან ეკონომიკური მდგომარეობითა და უთანასწორობის სხვა ფორმებით განსხვავდებიან. ჭეშმარიტი თანასწორობა მხოლოდ ღმერთის წინაშე არსებობს. კერძო საკუთრება – ადამიანური მრავალფეროვნების პროდუქტია, რომლის გარეშე შეუძლებელია თავისუფლება, საზოგადოება კი უმისოდ დასალუპადაა განწირული – აი, ჭეშმარიტი ნეოკონსერვატორული ღირებულებები.

ასეა თუ ისე, ყველა ჩვენგანი ადრე თუ გვიან მაინც კონსერვატორი გახდება, რადგანაც, როგორც ამბობენ, კონსერვატორი არის ლიბერალი, რომელსაც შვილიშვილები ჰყავს.

„სოლიდარობა“

№5, 2006

სოციალიზმი და მისი პერსპექტივები 21-ე საუკუნეში

„სოციალიზმის იდეა... ადამიანური სულის ერთი ყველაზე
პატივმოყვარე ნაყოფია... იგი იმდენად დიდებული და კადნიერია,
რომ სამართლიანად ინვესს უდიდეს ალტაცებას.
ჩვენ არ გვაქვს უფლება, დაუდევრად უგულვებელვყოთ სოციალიზმი,
ჩვენ იგი უნდა უარვყოთ, თუ გვინდა,
რომ მსოფლიო ბარბაროსობისგან ვიხსნათ“.
ლუდვიგ ფონ მიზესი

**“Сверху молот, снизу серп.
Это – наш Советский Герб...”**
ნანუკიტი ერთი უაღრესად პესიმისტური და
უცნაურო საბჭოური ხალხური ლექსიდან

ზემოთ ლიბერალიზმი და კონსერვატიზმი მიმოვიხილეთ (იხილეთ „სო-
ლიდარობა“ №№4,5-2006). სოციალიზმი მესამე ძირითადი პოლიტიკური
იდეოლოგიაა, რომლის მიზანი სოციალური სამართლიანობის პრინციპებზე
დაფუძნებული საზოგადოების აშენებაა.

სოციალისტური აზროვნების სხვადასხვა მიმართულებას აერთიანებს უმ-
ნიშვნელოვანესი პოსტულატი საზოგადოებრივი საკუთრების შესახებ, რო-
მელმაც კერძო საკუთრების ადგილი დაიკავა.

სოციალიზმი აცხადებს ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაციის ყველა
ფორმის ლიკვიდაციას. სოციალისტური საზოგადოება ისეთ საზოგადოებას
გულისხმობს, სადაც მიღწეულია ხალხის სრული გამგებლობა, სოციალური
სამართლიანობა, სადაც ეკონომიკური უთანასწორობის ნარჩენები არ უშ-

ლის ხელს ყოველი პიროვნების თავისუფალ და პარმონიულ განვითარებას. ამ ჰუმანური მიზნების მისაღწევად სოციალისტებმა (ბოლშევიკებმა, კომუნისტებმა) გაანადგურეს რელიგია, გააუქმეს კერძო საკუთრება და მემკვიდრეობის უფლება, ხოლო იდეოლოგიურ მონინალმდეგეებს და უბრალოდ სხვაგვარად მოაზროვნეებს საკონცენტრაციო ბანაკებში უკრეს თავი, მაგრამ ეს სხვა თემაა...

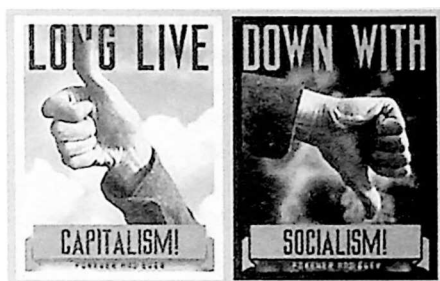
ზოგი რამ სოციალიზმის იდეების ისტორიული განვითარების შესახებ

(უტოპისტები, მარქსიზმი, ლენინიზმი, სტალინიზმი, ტროცკიზმი და ა.შ. გრძელი სიაა...)

სოციალიზმის თეორიის პირველი ჩანასახი ადრეულ სოციალისტ უტოპისტებში, კერძოდ, ტომაზო კამპანელასა (1478-1535 წწ.) და თომას მორის (1568-1639 წწ.) ნაშრომებში შეინიშნება. კუნძულ უტოპიაზე, რომლის შესახებაც მოგვითხრობს თომას მორი, არ არსებობს კერძო საკუთრება, ფულის მიმოქცევა, იქ სრული თანასწორობა სუფევს. საზოგადოების საფუძველს წარმოადგენს საოჯახო და შრომითი კოლექტივი. შრომა სავალდებულოა ყველასთვის. იმისთვის, რომ ხელი არ შეეწყოს კერძომესაკუთრული ინსტიტუტების განვითარებას, ოჯახები რეგულარულად ცვლიან ერთმანეთში საცხოვრებელ სახლებს.

სოციალისტური იდეების შემდეგი აფეთქება XIX საუკუნის დასაწყისში მოხდა დასავლეთ ევროპაში. ეს დაკავშირებულია სენ-სიმონის, ფურიესა და ოუენის სახელებთან. უნდა მოვიხსენიოთ „ხალხოსნების“ ტიპის რუსი სოციალისტების პროექტებიც, რომელთაც მხარს უჭერდნენ: ა.ი. გერცენი (1812-1870 წწ.), ვ.გ. ბელინსკი (1811-1848 წწ.), ნ.გ. ჩერნიშევსკი (1828-1889 წწ.) და სხვები. გერცენს მიაჩნდა, რომ გლეხური თემი მიწის ფლობის თავისი ტრადიციული ფორმებით სოციალისტური ურთიერთობის მატარებელი იყო, ანუ, სოციალისტური წყობის საფუძვლები რუსეთის სოფლებში იმთავითვე არსებობდა. გერცენის იდეები რევოლუციური დემოკრატიზმის პოზიციებიდან განავრცო ბელინსკიმ, რომელიც ძირითად სოციალურ ძალად გლეხობას მიიჩნევდა და გლეხური რევოლუციის მომხრე იყო. ეს თეორიები შემდგომში ვითარდებოდა ჯერ ხალხოსნების, შემდეგ კი, ესერების მიერ.

სოციალიზმის იდეების განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანა კარლ მარქსმა. ის სოციალიზმს უწოდებდა ისეთ საზოგადოებრივ წყობას, რომელიც კაპიტალიზმიდან კომუნიზმზე გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენს; ანუ,

გაშვებული პოსტერები მარქს - ბაჰს ქვეყნიერების
შეცვლის რაიმი სხვა იდეა?
მარქსი - კომუნტარის ბარუში

ეს ჯერ კიდევ არ არის სოციალური სამართლიანობის საზოგადოება, არამედ მხოლოდ მისკენ გადადგმული მოსამზადებელი ნაბიჯი.

რადგანაც სოციალისტური საზოგადოება კაპიტალისტურიდან გამომდინარეობს, ამიტომ, მარქსის აზრით, ის ჯერ კიდევ ინარჩუნებს ძველი საზოგადოების თვისებებს. სოციალიზმის ძირითადი პრინციპი ასეთია – თითოეულისგან შესაძლებლობების მიხედვით, თითოეულს შრომის მიხედვით. პიროვნების საკუთრებაში არ შეიძლება იყოს რაიმე, გარდა ინდივიდუალური მოხმარების საგნებისა. სოციალისტურ საზოგადოებაში, კაპიტალიზმისგან განსხვავებით, კერძო მენარმეობა აკრძალულია და სისხლის სამართლის დანაშაულად ითვლება. სახელმწიფო წარმოადგენს პროლეტარიატის დიქტატურას. თუმცა პროლეტარიატის დიქტატურა სულ მალე პარტიული ნომენკლატურის დიქტატურით შეიცვალა.

მარქსისტული სოციალიზმი ეფუძნება რწმენას, რომ კაპიტალიზმი კლასობრივი ექსპლუატაციისა და ჩაგვრის სისტემაა და მას გადარჩენა არ უნერია. მარქსი წინასწარმეტყველებდა, რომ კაპიტალიზმს ყოველ მიზეზგარეშე დაამხოდა პროლეტარული რევოლუცია. ეს უნდა ყოფილიყო სოციალური რევოლუცია, რომელიც წარმოების ახალ წესს დაადგენდა და სრული კომუნიზმით დაგვირგვინდებოდა. ასეთი რევოლუციები, მარქსის აზრით, ყველაზე განვითარებულ დასავლეთეუროპულ ქვეყნებში მოხდებოდა – ბელგიაში, გერმანიაში, საფრანგეთსა და დიდ ბრიტანეთში (აქ კარგად ჩანს მარქსის ამ და სხვა წინასწარმეტყველებების რეალური ფასი, რადგან სოციალიზმმა

სწორედ ეკონომიკურად ყველაზე ჩამორჩენილ ქვეყნებში, მაგალითად, რუსეთსა და ჩინეთში გაიმარჯვა).

შემდგომში სოციალიზმის იდეები ლენინმა განავითარა. მათში მისი ძირითადი საზრუნავი აისახა – ხელისუფლებაში მოსვლა და კომუნისტური წყობის დამყარება. ლენინს არ სწამდა საპარლამენტო პოლიტიკისა და არჩევნების. მას მუდმივად სისხლი სწყუროდა – შეიარაღებული აჯანყების გზით ძალაუფლების ხელში ჩაგდება, შემდგომში რევოლუციის დაცვა კლასობრივი მტრებისგან ანუ ამ მტრის (თავადაზნაურობის, სამღვდელოების, ინტელიგენციის) განადგურება – აი, მისი მიზნები, რომლებიც სათანადო მეთოდებით ხორციელდებოდა. ლენინი ერთი ორიგინალური იდეის ავტორიც იყო: მას ეკუთვნის ახალი ტიპის ავანგარდული პოლიტიკური პარტიის შექმნის იდეა. მხოლოდ ასეთი პარტია თუ შეძლებდა „მოტყუებული“ მუშათა კლასის გადაყვანას რევოლუციურ კლასობრივ შეგნებაზე. აქედან გამომდინარე, აღარც სხვა პოლიტიკური პარტიების არსებობა გახდებოდა საჭირო.

სოციალისტური იდეოლოგიის განვითარებაში სტალინის როლიც არ უნდა დავივიწყოთ. ეს როლი ლენინზე მეტი თუ არა, ნაკლები ნამდვილად არ არის. ყველაზე მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური ცვლილება ის იყო, რომ სტალინმა ინტერნაციონალურ იდეებს „ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის განვითარების“ იდეა ამჯობინა (ტროცკისა და ტროცკისტებისგან განსხვავებით, რომლებიც მგზნებარე ინტერნაციონალისტებად დარჩნენ). თუმცა სტალინი სუსტი თეორეტიკოსი იყო. სამაგიეროდ, სოციალისტური იდეები მან ისე განახორციელა პრაქტიკაში, რომ აგერ უკვე ნახევარი საუკუნეა, ვერ მოხერხდა მათი ამოძიკვა.

სოციალიზმის მოდელები

(დემოკრატიული სოციალიზმი, სოციალური საბაზრო ეკონომიკა, საბაზრო სოციალიზმი, საბაზრო დაგეგმვა, ბაზრის რეგულირება და ა.შ. ესეც საკმაოდ გრძელი სიაა ...)

„ყველა შუალედურ პოლიტიკას
სოციალიზმამდე მივყავართ“.

ლუდვიგ ფონ მიზესი

ძირითადი განსხვავება კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს შორის არის, ერთის მხრივ, საბაზრო ეკონომიკა (კაპიტალიზმის პირობებში), და, მეორეს მხრივ, ცენტრალური დაგეგმვა (სოციალიზმის დროს).

საბაზრო ეკონომიკისთვის დამახასიათებელია: კერძო საკუთრება, არჩევანის თავისუფლება, კონკურენცია და პასუხისმგებლობა არჩევანის გამო, მაღალი მოტივაცია, რესურსების ნაკლები მოცდენა, პროდუქციის უკეთესი ხარისხი. შედეგად ვლელულობთ ადამიანის სიცოცხლის გახანგრძლივებას, ჩვილ ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირებას, საზოგადოების ნევრთა კეთილდღეობის განუზრელ ამალლებას, ადამიანის ღირსების პატივისცემას, კანონის უზენაესობას, საზოგადოების მიერ კონტროლირებად მთავრობას.

ცენტრალურ დაგეგმვას ახასიათებს: დანგრეული ფასნარმოქმნა, ნულოვანი მოტივაცია, გაყინული ეკონომიკა, გაფლანგული რესურსები, სუბსიდირება, ტოტალიტარული კონტროლი, ღირსებააყრილი პიროვნებები, სიღარიბე, სახელმწიფო აპარატის თავგასულობა და კორუფცია.

რატომ ეშინიათ ბაზრის?

იმიტომ, რომ ბაზარზე არსებობს კონკურენცია, პასუხისმგებლობა; იმიტომ, რომ იქ კანონის წინაშე რეალური თანასწორობა და სამართლიანობაა.

რატომ მოსწონთ ცენტრალური დაგეგმვა?

მოსწონთ, რადგან ეს შესანიშნავი საშუალებაა საიმისოდ, რომ საკუთარი სიზარმაცე გაამართლო, სხვის ხარჯზე იცხოვრო და პასუხისმგებლობა სხვას დააკისრო.

ზემოთ თქმულის გაანალიზება და ლოგიკური დასკვნების გამოტანა არ უნდა იყოს რთული საქმე. აქ აშკარაა საბაზრო ეკონომიკის უპირატესობა ცენტრალურ დაგეგმვასთან შედარებით. აქედან გამომდინარე, გაჩნდა სოციალიზმის მოდიფიკაციის სხვადასხვა მოდელი, რომელიც ბაზრის როლს აღიარებს, მაგალითად, საბაზრო სოციალიზმი, რომელიც მიიჩნევს, რომ ბაზარი შეიძლება არსებობდეს არა მარტო კერძოკაპიტალისტური საკუთრების არსებობისას, არამედ საკუთრების სხვა ფორმების (კოლექტიურ-შრომითი, ერთპიროვნული) დროსაც. შედეგით სოციალ-დემოკრატიულმა შრომის პარტიამ დაგეგმვაზე მეოცე საუკუნის 30-იან წლებში თქვა უარი, ასევე მოიქცნენ დასავლეთ გერმანელი სოციალ-დემოკრატებიც.

საბაზრო სოციალიზმის ნეგატიური მხარე ისაა, რომ მას თან ახლავს კაპიტალიზმის თანმდევი „ავადმყოფობები“ – სოციალური უთანასწორობა, მაკროარასტაბილურობა, გარემოს დაზიანება, თუმცა ამ უარყოფითი მოვლენების გამოსწორებას აქტიური სახელმწიფო ჩარევით და დაგეგმვით ცდილობენ.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიები (აქ ევროპულ სოციალ-დემოკრატიას ვგულისხმობ) ამ ტიპის პარტიებს შორის ყველაზე პროგრესულები არიან.

ისინი ცდილობენ სოციალისტური იდეების დემოკრატიასთან შეხამებას. სოციალიზმის იდეების რევიზია, რეფორმები, კაპიტალიზმის გაპუმანურება, შეფარდებითი თანასწორობა, შერეული ეკონომიკა, ეკონომიკური მენეჯმენტი, საპარლამენტო და არა ავანგარდული პარტია, პოლიტიკური პლურალიზმი, ლიბერალ-დემოკრატიული სახელმწიფო – აი, ნუსხა მათი იდეოლოგიური საფუძვლებისა. დამეთანხმებით, რომ ამ იდეებს ცოტა რამ თუ აქვთ საერთო სოციალიზმთან.

სოციალისტური აზროვნების ზოგიერთი საბჭოთა თავისებურების შესახებ

საბჭოთა სოციალიზმის შესახებ არსებული მოსაზრებები პირობითად სამ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

პირველი – საბჭოთა სოციალიზმი სრულად შეესაბამებოდა დოგმატებს. მაგრამ თავად სისტემა ცუდი იყო. ეს იმიტომ, რომ მარქსიზმი ან ცუდია ან უტოპიური. საბჭოთა მაგალითმა დაგვანახა მისი უტოპიურობა, რამაც ამ სისტემის კანონზომიერი კრაზი გამოიწვია.

მეორე – საბჭოთა კავშირში იყო სოციალიზმი, მაგრამ სანყის, განუვითარებელ სტადიაში (დეფორმირებული ან, სხვანაირად, ფეოდალური სოციალიზმი). ამავე პუნქტს შეიძლება მივაკუთვნოთ კონცეფციები კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლის ეტაპის შესახებ,

მესამე – საბჭოთა სოციალიზმი მთლიანობაში კარგი იყო, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (მაგალითად, დაუსაბუთებელი რეპრესიები). ის მთლიანად თანხვედბოდა მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკურ სწავლებას, პასუხობდა ერისა და სახელმწიფოს საჭირობო პრობლემებს; ამასთან, ინარჩუნებდა და ავითარებდა რუსულ ისტორიულ ტრადიციებს. საბჭოთა სოციალიზმი საშუალებას აძლევდა ხალხს, ეცხოვრა ნორმალურად და ჰქონოდა ძლიერი სახელმწიფო.

საბჭოთა სოციალიზმის იდეოლოგიური საფუძვლები მეტად ეშმაკურად და ვერაგულად იყო გააზრებული და დაგეგმილი.

სოციალისტების ბუნება ეგალიტარისტულია. ისინი ვერ იტანენ განსაკუთრებულობას, ტალანტს, სხვის უპირატესობას; გვერდს უვლიან გამორჩეულ პიროვნებას, არ იმჩნევენ მას, ეჭვი შეაქვთ მის შესაძლებლობებში, დასცინიან, ცილს სწამებენ; მის საპირნონედ, ავანსცენაზე უნიჭო, უზნეო, მაგრამ მორჩილი და ერთგული ადამიანები გამოყავთ, რომლებიც, როგორც წესი,

მათივე წრიდან არიან; მათი მეშვეობით ცდილობენ ნიჭიერთა და გამორჩეულთა გადაფარვას. სოციალისტები ესწრაფვიან, ადამიანები ტრაფარეტულად დაამსგავსონ ერთმანეთს (საბჭოური *уравниловка*) და კლავენ ყოველგვარ ინდივიდუალიზმს.

საბჭოთა იდეოლოგია უპასუხისმგებლო, შურიტა (შური არს მწუხარება სხვისა სიკეთესა ზედა – საბა) და შურისძიებით აღსავსე მატერიალისტური და რევოლუციური მსოფლმხედველობა იყო. ის არად დაგიდევდათ, რომ ჩვენ ყველანი ერთმანეთისგან განვსხვავდებით, რომ არასდროს, მთელი ისტორიის მანძილზე, არავის ჰქონია და არც ექნება ზუსტად ისეთივე აზრები, მისწრაფებები, ოცნებები, როგორიც ჩვენ გვაქვს, მაგრამ სწორედ ამიტომ ვართ თანასწორნი და ამიტომ უყვარს ღმერთს თითოეული ჩვენგანი.

საბჭოთა სოციალიზმი თავისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლი იდეოლოგიაა. თავისუფლება და სოციალიზმი შეუთავსებელია, რადგან შეუძლებელია თავისუფლება კერძო საკუთრების გარეშე. ამასთან ერთად, სოციალიზმის იდეური მანქანა დაუნდობლად იბრძოდა იმისთვის, რომ თავისუფლების სურვილიც კი არავის გასჩენოდა. აქ იმას კი არ ვგულისხმობ, რომ აზრის თავისუფლად გამოხატვას რეპრესიები, საკონცენტრაციო ბანაკები და ფსიქიატრიული სავადმოყოფოები მოსდევდა. ეს საყოველთაოდ ცნობილია. აქ ყურადღებას მივაპყრობ იმ მეთოდებს, რომლითაც კომუნისტები ცდილობდნენ, არ დაეშვათ თავისუფლებაზე ფიქრიც კი:

ცნობილია საბჭოთა კავშირის წარმატებები კოსმოსის ათვისების, გნებათ, შეიარაღების დარგში. ამ დროს კი ქვეყანაში იყო ხელოვნურად შექმნილი დეფიციტი აუცილებელი მოხმარების ისეთ საგნებზე, როგორიცაა მაცივარი, ტელევიზორი თუ სარეცხი მანქანა. თითოეული ამ ნივთის შოვნა და შეძენა დიდი დროის და ენერგიის ხარჯვასთან იყო დაკავშირებული. ერთის შეძენის შემდეგ საჭირო ხდებოდა ზრუნვა მეორის შეძენაზე და ასე დაუსრულებრივ. ამ დროს თავისუფალი აზროვნებისთვის ძნელად თუ მოიცლიდი.

საშინლად მუშაობდა ტელეფონები. ესეც შეგნებულად კეთდებოდა. რთული იყო აბონენტთან დაკავშირება, და, თუ ამას მოახერხებდი, პრობლემა იყო თანამოსაუბრის სიტყვების გარჩევა, ხანაც სხვა აბონენტები ერთვებოდნენ საუბარში. ამ დროს ძნელია, გემრიელად მოკალათდე სავარძელში და მაღალ იდეალებზე საუბრის სურვილი გაგიჩნდეს.

ახლა საბჭოთა რესტორნები გავიხსენოთ. მაგალითად, რესტორანი „არაგვი“ წარმოვიდგინოთ, გნებათ, თბილისში და, გნებათ, მოსკოვში – სინათლით გაჩახჩახებული უზარმაზარი დარბაზი, ბრაზიანი ოფიციანტები და

მუსიკისა და ხალხის ერთმანეთში არეული საშინელი ხმაური. აქ ვერ განმარტოვდება და ამიტომ არც „ცუდი“ აზრები მოგივა თავში. ამიტომაც ვერსად შეხედვობდით მომცრო, ოთხ-ხუთ მაგიდიან პატარა რესტორნებს.

იმისთვის, რომ მავნე აზრები არ გაგჩენოდა, საჭირო იყო გქონოდა მუდმივი დანაშაულის გრძნობა საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე. მაგალითად, ქუჩაზე გადასასვლელი მაინცდამაინც იქ კეთდებოდა, სადაც ამისთვის ყველაზე მოუხერხებელი ადგილი იყო. თითქოს ლოგიკურია, რომ გადასასვლელი იქ გაკეთებულიყო, სადაც ხალხს უფრო ხშირად სჭირდებოდა ქუჩის მეორე მხარეს გადასვლა (ვთქვათ, სასურსათო მაღაზიაში). არა, გადასასვლელს სამასიოდ მეტრის მოცილებით აკეთებდნენ. ხალხი მაინც გადადიოდა აკრძალულ ადგილას, მაგრამ გადადიოდა იმის შეგნებით, რომ დანაშაულს სჩადის საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე.

ჩვენებური სახინკლეების შესასვლელშივე საკმაოდ მკაცრი წარწერა გვამცნობდა, სახინკლეში ალკოჰოლური სასმელების შეტანის აკრძალულია. არადა, ცნობილია, რომ ეს ორი კომპონენტი (არაყი და ხინკალი) კარგად ერწყმის ერთმანეთს. ამიტომ ალკოჰოლური სასმელები მაინც შეჰქონდათ. არ მახსოვს, ვინმე დაესაჯოთ ამისთვის. სამაგიეროდ, ჩვენ, საბჭოთა საქართველოს რიგით მოქალაქეებს, ხინკლის ჭამის დროსაც არ გვტოვებდა დანაშაულის შეგრძნება საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე.

სოციალიზმის გადარჩენის პანსეპის შესახებ

ნეოლიბერალიზმის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, ლუდვიგ ფონ მიზესის ნაშრომი – „სოციალიზმი“ – სოციალიზმის იდეის კრიტიკის კლასიკური ნიმუშია. მასში ავტორი პირველად შეეცადა, დაემტკიცებინა სოციალიზმის განუხორციელებლობა, კერძოდ, კორექტული ეკონომიკური დათვლის შეუძლებლობის გამო.

„სოციალიზმი“ 1922 წელს გამოიცა და ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა. ამ წიგნმა თანდათან შეცვალა იმ მრავალი ახალგაზრდა იდეალისტის შეხედულება, რომლებიც პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დაუბრუნდნენ უნივერსიტეტებს. მე ვიცი ეს, რადგან ერთ-ერთი მათგანი ვიყავი. ჩვენ ვგრძნობდით, რომ ცივილიზაცია, რომელშიც გავიზარდეთ – დაემხო. ჩვენ გვსურდა უკეთესი მსოფლიოს აშენება. სწორედ საზოგადოების გარდაქმნის ამ სურვილმა გვაიძულა ეკონომიკური თეორიის შესწავლა. სოციალიზმი სასურველს გვპირდებოდა – უფრო რაციონალურ, უფრო სამართლიან

მსოფლიოს. შემდეგ კი გამოჩნდა ეს წიგნი, რომელმაც თავგზა აგვიბნია. ამ წიგნმა გაგვაგებინა, რომ უკეთეს მომავალს იქ არ ვეძებდით, სადაც საჭირო იყო".

ეს სიტყვები ნობელის პრემიის ლაურეატს, ფრიდრიხ ჰაიეკს ეკუთვნის. ჰაიეკი მიზესის იდეების გამგრძელებელი გახდა და მკაცრად აკრიტიკებდა სოციალიზმის იდეას, რაშიც ის ძირითადად გულისხმობდა ეკონომიკის დაგეგმვას თავისუფალი ბაზრის სანაცვლოდ, ასევე, საზოგადოების პრიმატს ინდივიდთან შედარებით. მისი ნაშრომის – „გზა მონობისკენ“ – ლაიტმოტივი გახდა მტკიცებულება, რომ დაგეგმვა უშუალოდ ინვესს ინდივიდის მონურ დამორჩილებას სახელმწიფო მანქანისადმი. სოციალიზმის კრიტიკა მასთან არსებითად სახელმწიფო დაგეგმვის კრიტიკაზე დაიყვანება.

კრიტიკის ობიექტია აგრეთვე სოციალიზმისთვის დამახასიათებელი შემდეგი ნაკლოვანებები:

პიროვნების თავისუფლების დათრგუნვა, გარკვეული სახის საქმიანობის იძულება, დაგეგმვის მოუქნელობა, არაეფექტურობა, შეზღუდული რესურსების ეფექტური განაწილების შეუძლებლობა, საზოგადოების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შეუძლებლობა, კონფორმიზმი, რომელიც ინიციატივის ჩახშობამ შვა, დისკრიმინაცია (სახელმწიფო წყვეტს, როგორ გაანაწილოს რესურსები და დამოუკიდებლად აყალიბებს სამართლიანობის კრიტერიუმებს), რაც პრივილეგიების სისტემის გაჩენას ინვესს.

თავის მხრივ, მიზესისა და ჰაიეკის იდეებს სოციალისტების მხრიდან ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს, მაგრამ მთავარი ეს არ არის.

აქვს კი აზრი 21-ე საუკუნეში სოციალიზმზე მსჯელობას, რომელიც, როგორც საზოგადოებრივი სისტემა, ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნეში „გავიდა გაღმა“? 1989-91 წლების რევოლუციებმა აღმოსავლეთ ევროპაში ფაქტობრივად არსებული სოციალიზმის უკანასკნელი ნაკვალევიც კი წაშალა. დღევანდელი მსოფლიოს საპარლამენტო სოციალისტური პარტიები ხელს იღებენ ტრადიციულ სოციალისტურ პრინციპებზე და ბაზარზე ორიენტირებულ ეკონომი-

ლუდვიგ ფონ მიზესი (1881-1973)
საბჭოთა გაითხოვლისათვის
მსოფლიოს ამ უდიდესი
აპოლოგის არათუ წინააღმდეგ,
საბოლოო კი უცნობი იყო

კას უჭერენ მხარს. დღეს დისკუსიის საგანი მხოლოდ ის შეიძლება იყოს, თუ რამ გამოიწვია სოციალიზმის აღსასრული. ერთნი ამბობენ, რომ ამის მიზეზი ლიბერალური კაპიტალიზმის აშკარა უპირატესობაა (ფუკუიამა), სხვანი ამტკიცებენ, რომ მუშათა კლასის რიგები შეთხელდა, თანაც, მუშათა კლასი დეპოლიტიზებული გახდა. ასეა თუ ისე, მსოფლიო მნიშვნელოვნად შეიცვალა, და სწორედაც რომ მემარჯვენე მიმართულებით.

თავად სოციალისტებს არ სჯერათ, რომ მათთვის ყველაფერი დამთავრდა. ბელგიელი ნეომარქსისიტის, რალფ მილიბენდის აზრით, წარმოდგენა, რომ კაპიტალიზმი „საუკეთესოა იმ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ წყობათა შორის, რომელთა მიღწევის იმედიც კაცობრიობას შეიძლება ჰქონდეს, ადამიანთა მოდგმის საშინელი შეურაცხყოფა“. მეტიც, გლობალიზაციამ შეიძლება შანსი მისცეს სოციალიზმს და ის კვლავ დაიბადოს ანტიგლობალიზმისა და ანტიკაპიტალიზმის სახით.

გადარჩება კი სოციალიზმი? ძნელი სათქმელია. ის კი სიამოვნებით უნდა აღენიშნო, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმი ნამდვილად მოკვდა და მის მოსაგონარს ვენიჩკა ეროფეევის განთქმული კოკტილი – „Слезá комсомолки“ თუ მოუხდება.

„სოლიდარობა“

№8, 2006

პოლიტიკური

ნაციონალიზმის შესახებ

თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში ნაციონალიზმის, როგორც იდეურ-პოლიტიკური შეხედულებების სისტემის როლი, ლიბერალური თეორეტიკოსებისა და მარქსისტების პესიმისტური წინასწარმეტყველებების მიუხედავად, არათუ მცირდება, არამედ, მკვეთრად იზრდება.

ნაციონალისტური განწყობილებების აფეთქებამ ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებში, რომლის აპოგეა იუგოსლავიის ომი იყო, სეპარატისტული განწყობების ზრდამ სტაბილური დემოკრატიის ქვეყნებში – ბელგიაში, ესპანეთში, დიდ ბრიტანეთში, ულტრამემარჯვენეების გააქტიურებამ საფრანგეთში, გერმანიაში და ნიდერლანდებში, იმიგრანტების მიმართ სიძულვილის გაღვივებამ და, ბოლოს, ეთნორელიგიური კონფლიქტების წარმოშობამ და გაძლიერებამ, რამაც, თავის მხრივ, საერთაშორისო ტერორიზმის არნახული გააქტიურება გამოიწვია, კიდევ ერთხელ განამტკიცა აზრი, რომ უახლოეს მომავალში ნაციონალიზმის საკითხები მსოფლიო პოლიტიკური პროცესის ცენტრში იქნება.

წინა წერილებში ძირითადი პოლიტიკური იდეოლოგიები: ლიბერალიზმი, კონსერვატიზმი და სოციალიზმი მიმოვიხილეთ. მკითხველი ადვილად შეამჩნევდა, რომ სერიოზული კონცეპტუალური განსხვავებების მიუხედავად, მათი ზოგიერთი იდეა თუ ღირებულება მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული. ნაციონალიზმის შემთხვევაში საქმე გაცილებით რთულადაა, რადგან დამოუკიდებელ პოლიტიკურ იდეოლოგიად განხილვის შემთხვევაში ის ეფუძნება რწმენას, რომ ერი ხელისუფლების სრულფასოვანი და ჭეშმარიტი შემადგენელი ერთეულია (პოლიტიკური ნაციონალიზმი). თუმცა, ასეთი მიდგომისას იკარგება ნაციონალიზმის სხვა მნიშვნელოვანი გამოვლინებები, როგორიცაა, მაგალითად, კულტურული და ეთნიკური ნაციონალიზმი. ამავე დროს, ნაციონალიზმი იზიდავდა ყველა პოლიტიკური იდეო-

ლოგიის წარმომადგენელს: ლიბერალს, კონსერვატორს, სოციალისტსა თუ კომუნისტს. ის თავისი ბუნებითაც მრავალფეროვანია – ავტორიტარული და დემოკრატიული, მემარცხენე და მემარჯვენე.

ამავე დროს, არ უნდა დავივიწყოთ ნაციონალიზმის, როგორც ფსიქოლოგიური ფენომენის და არა როგორც პოლიტიკური იდეოლოგიის ხასიათიც. აქ კი ნაციონალიზმისა და პატრიოტიზმის ერთმანეთში აღრევის საფრთხე ჩნდება. ამჟამად ჩვენი მიზანია პოლიტიკური ნაციონალიზმის იმ იდეოლოგიურ გამოვლინებებზე ვისაუბროთ, რომელთა შესახებ უკვე გვქონდა საუბარი წინა წერილებში.

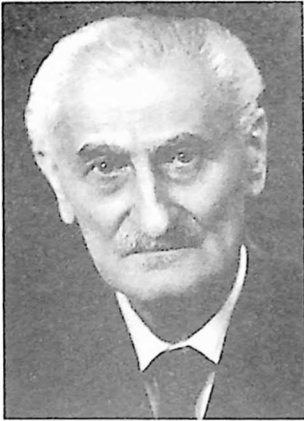
ტიპინთა განმარტებანი

ნაციის, ერის არაერთი განმარტება წამიკითხავს, მაგრამ ისეთი სრულყოფილი, ტევადი და დახვეწილი, როგორც მიხაკო წერეთელს აქვს მოცემული თავის ბრწყინვალე ნიგში – „ერი და კაცობრიობა“ – არსად შემხვედრია.

„ერი არის ერთი სუპერ-ორგანიზმი, ანუ ჰიპერ-ორგანიზმი... შემდგარი ერთგვარ ანუ მრავალგვარ ეთნიურ და სოციალურ მასალისაგან, რომელსაც შეუძლია ჟამთა ვითარებაში შექმნას ერთი გარეგნულად მონესრიგებული საერთო ცხოვრება თავის შემადგენელ ერთეულთა. ერთი საზოგადოება, ყველა თავისი ორგანოებითა: ენითა, სარწმუნოებითა, მეცნიერებითა, ზნეობითა, ხელოვნებითა, სამართლითა და პოლიტიკითა, – საზოგადოება განსაკუთრებული ისტორიით, ტიპითა და თვითშეგნებითა, სრულის ინდივიდუალობითა“¹.

ნაციონალიზმი კი არის იდეოლოგია და პოლიტიკა, რომლის ფუძემდებლური პრინციპია თეზისი ნაციის უმაღლესი ღირებულების შესახებ, აგრეთვე, ნაციის პირველადობა სახელმწიფოს შექმნის პროცესში. ნაცია პირველადია, სახელმწიფო კი მეორადი – აი, ნაციონალიზმის მთავარი ლოზუნგი. ნაციონალიზმი ქადაგებს არა მტრობასა და სიძულვილს სხვა ნაციებისა და ხალხების წარმომადგენელთა მიმართ, არამედ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობასა და შრომას საკუთარი ხალხის საკეთილდღეოდ. მისი მსგავსი ცნებაა

1. მიხაკო წერეთელი – „ერი და კაცობრიობა“, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990 წ., გვ. 106.

გიორგი ნატაშელი (1878-1965 წწ.)
ისტორიკოსი, ლინგვისტი,
სოციოლოგი, პოლიტიკური
და საზოგადო მოღვაწე

პატრიოტიზმი (არ ავეუროთ „სახელმწიფო პატრიოტიზმი“, რომლის არსი ყველაზე უკეთ გამოითქმის ფორმულით: „სახელმწიფო ყველაფერია, დანარჩენი არაფერი“. თანამედროვე გაგებით, ტერმინი „სახელმწიფო პატრიოტიზმი“ ფაშიზმის სინონიმად იქცა). ნაციონალიზმის კონცეფციას უკავშირდება ისეთი ცნებები, როგორიცაა: ნაციონალური ინტერესები, ნაციონალური ღირსება, ნაციონალური ღირებულებები, ნაციონალური უსაფრთხოება, ნაციონალური თვითშეგნება და ა.შ.

პოლიტიკური ნაციონალიზმი ნიშნავს პოლიტიკური და ნაციონალური საზღვრების დამთხვევის მოთხოვნას. როდესაც სახელმწიფოს ტერიტორია ერის ტერიტორიას ემთხვევა, საქმე გვაქვს ეროვნულ სახელმწიფოსთან. სახელმწიფოთა უმრავლესობა არ არის ერთგვაროვანი

ეროვნული თვალსაზრისით და მის ტერიტორიაზე სხვადასხვა ეთნიკური, კულტურული, რელიგიური და ენობრივი ჯგუფი ცხოვრობს.

პატრიოტიზმი საკუთარი ერის მიმართ ადამიანის ემოციური, ფსიქოლოგიური მიჯაჭვულობაა და სიტყვასიტყვით „სამშობლოს სიყვარულს ნიშნავს“. ხშირად ნაციონალიზმსა და პატრიოტიზმს ერთმანეთში ურევენ. ნაციონალიზმს დოქტრინის ხასიათი აქვს და ეფუძნება რწმენას, რომ ერი, ამა თუ იმ სახით, სახელმწიფოს პოლიტიკური ორგანიზაციის წამყვანი, განმსაზღვრელი ფაქტორია. პატრიოტიზმი კი ამ რწმენის განსაზოგადებლად ემოციურ საფუძველს იძლევა და, ამრიგად, ნაციონალიზმის ყველა ფორმაში ვლინდება. ძნელი წარმოსადგენია, რომ რომელიმე ეროვნული ჯგუფი ყოველგვარი პატრიოტული სულისკვეთებისა და ეროვნული ცნობიერების გარეშე მოითხოვდეს, ვთქვათ, პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას.

კოსმოპოლიტიზმი – თეორია, რომელიც ემყარება ეროვნული ტრადიციებისა და კულტურის უარყოფას; ის აგრეთვე უარყოფს სახელმწიფო და ეროვნული სუვერენიტეტის აუცილებლობას სხვა უფრო კეთილშობილი მიზნის მისაღწევად – ადამიანთა მოდგმის ერთიანობისთვის.

კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის საინტერესო შედარებით დახასიათებას გვაძლევს ვაჟა-ფშაველა თავის ცნობილ ნერილში:

ზოგს ჰგონია, რომ ნამდვილი პატრიოტიზმი ეწინააღმდეგება კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ ეს შეცდომაა. ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტია ისე, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია. როგორ? ასე, – რომელი ადამიანიც თავის ერს ემსახურება კეთილგონიერად და ცდილობს თავის სამშობლო აღამაღლოს გონებრივ, ქონებრივ და ზნეობრივ, ამით ის უშუალებს მთელს კაცობრიობას საუკეთესო წევრებს, საუკეთესო მეგობარს, ხელს უწყობს მთელი კაცობრიობის განვითარებას, კეთილდღეობას...

ვერ წარმომიდგენია ადამიანი სრული ჭკუისა, საღი გრძნობის პატრონი, რომ ერთი რომელიმე ერი სხვებზე მეტად არ უყვარდეს, ან ერთი რომელიმე კუთხე...

პატრიოტიზმი უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ჭკუა-გონებისა, თუმცა კეთილგონიერება მუდამ ყოფილა და არის მისი სათაყვანებელი და პატივისცემელი. კოსმოპოლიტიზმი მხოლოდ ჭკუის ნაყოფია, ადამიანის კეთილგონიერებისა, მას ადამიანის გულთან საქმე არა აქვს, იგი სალსარია იმ უბედურების ასაცილებლად, რომელიც მთელს კაცობრიობას თავს დასტრიალებს.

ამიტომ კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვესმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღვანე მის საკეთილდღეოდ, ნუ გძულს სხვა ერები და ნუ გშურს იმათთვის ბედნიერება, ნუ შეუშლი იმათ მისწრაფებას ხელს და ეცადე, რომ შენი სამშობლო არავინ დაჩაგროს და გაუთანასწოროდეს მონინავე ერებს. ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიქრით, ვითომ და კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუმჩნეველად დიდი მტერია კაცობრიობისა, რომელსაც ვითომ ერთგულებას და სიყვარულს უცხადებს².

მართლაცდა, ყველაფერს, რაც კი ღირებული შექმნილა ისტორიის მანძილზე, მუდამ ჰქონდა სამმაგი ხასიათი: პირადული, ნაციონალური და უნივერსალური. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ყოველგვარი ხელოვნების საფუძველია ნიჭი და საკუთარი ძალები, რომელიც განპირობებულია ნაციონალური გარემოთი და საკაცობრიო შედეგები მოაქვს.

ებრაული ბიბლია, ბერძნული ფილოსოფია, რომის სამართალი, იტალიური ჰუმანიზმი ქმნიდნენ ზოგადსაკაცობრიოს პირადისგან ნაციონალურის გავლით.

2. ვაჟა ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, ტომი V, „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1961 წ., გვ. 213.

მცირე ისტორიული ექსკურსი

ტერმინმა – „ნაციონალიზმი“ პოლიტიკური მნიშვნელობა XVIII საუკუნის ბოლოს შეიძინა, როდესაც დაიწყო ადამიანთა ჯგუფების ნაციონალისტებად მოხსენება. XIX საუკუნის შუა ხანებში კი „ნაციონალიზმი“ უკვე კარგად დამკვიდრებული პოლიტიკური დოქტრინაა და 1848 წლის ევროპის რევოლუციების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი. მისი გავრცელება უკავშირდება განმათავისუფლებელი მოძრაობების აღმავლობას, თავდაპირველად, ინგლისში, შემდეგ კი, ამერიკასა და საფრანგეთში. თითოეული ეს ქვეყანა თავს აცხადებდა წყაროდ თავისუფლების იდეისა მთელი მსოფლიოსთვის, რაც დღემდე მათი ნაციონალური თვითიდენტიფიკაციის მნიშვნელოვანი ელემენტია. ნაციონალიზმმა საკვანძო როლი შეასრულა ლიბერალიზმის გავრცელებასა და განვითარებაში. 1789 წლის საფრანგეთის რევოლუციის ერთ-ერთი ძირითადი მრწამსი ნაციონალისტური იყო, კერძოდ ის, რომ ტახტის მსახურნი საფრანგეთის მოქალაქეებად უნდა ქცეულიყვნენ. მას შემდეგ კი, რაც ნაპოლეონმა კონტინენტური ევროპის დიდი ნაწილი დაიპყრო, ადგილობრივ მოსახლეობაში ფრანგებისადმი წინააღმდეგობის განეცხადება და დამოუკიდებლობის სურვილი გაჩნდა. ოკუპაციამ დანაწევრებულ იტალიასა და გერმანიას ხელი შეუწყო ეროვნული ერთიანობის ცნობიერების ჩამოყალიბებაში, რაც ნაციონალიზმის ენით გამოიხატა. პირველმა მსოფლიო ომმა დაასრულა ევროპის ერების მშენებლობის პროცესი. რუსეთის, გერმანიისა და ავსტრო-უნგრეთის იმპერიები დაიშალა და შეიქმნა ახალი სახელმწიფოები – უნგრეთი, ჩეხოსლოვაკია, იუგოსლავია, ფინეთი და ა.შ. თუმცა აღმოჩნდა ბევრი დაუკმაყოფილებელი ამბიციაც და გერმანიაში, იტალიასა და იაპონიაში მოსულმა ავტორიტარმა მმართველებმა ახალი მსოფლიო ომი გამოიწვიეს.

დღეს – ჩემი აზრით, უმართებულოდ, – თანამედროვე პოლიტიკურ ლექსიკონებში ტერმინი „ნაციონალიზმი“ უფრო ხშირად მისი ნეგატიური მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი, რაც ახლოს დგას შოვინიზმსა და ქსენოფობიასთან და საკუთარი ნაციის უპირატესობას, ნაციონალურ ანტაგონიზსა და კარჩაკეტილობას გულისხმობს.

ნაციონალიზმი და ლიბერალიზმი

ნაციონალური ლიბერალიზმი საფრანგეთის რევოლუციიდან იღებს დასაბამს. მისი იდეები ყველაზე უკეთ ჯუზეპე მაძინიზმს გამოხატა, რომელსაც სამართლიანად მიიჩნევენ იტალიის გაერთიანების წინამორბედად. მან, პროფესიით

ჟუზეპე მაძინი (1805-1872 წწ.)

ექიმმა, 1848 წელს მონაწილეობა მიიღო მილანის ავსტრიელებისგან გათავისუფლებაში, შემდგომ კი სათავეში ჩაუდგა რომის რესპუბლიკას, რომელმაც მცირე ხანს იარსება.

მაძინის ყველაზე მნიშვნელოვანი პროგრამული დოკუმენტია ძირითადი წესები ორგანიზაცია „ახალგაზრდა იტალიისთვის“, რომელიც მან 1831 წელს შექმნა. აქ აცხადებს მაძინი თავისი მიზანს – ერთიანი, განუყოფელი, უნიტარული, დამოუკიდებელი და თავისუფალი რესპუბლიკა, რომელიც იტალიის მთელ ტერიტორიას გააერთიანებს. მისი აზრით, მხოლოდ მმართველო-

ბის რესპუბლიკური ფორმა მიაღწევს ხალხს თავისუფლებასა და თანასწორობას. „სუვერენიტეტი ხომ თავად ნაციაში დევს“. აქვე ის ამტკიცებს, რომ იტალია სწორედ უნიტარული ქვეყანა უნდა იყოს და არა ფედერალური, რადგან „ერთიანობის გარეშე არ არსებობს ნაცია“. თავისი საბოლოო დოქტრინა მან მოგვიანებით ასე ჩამოაყალიბა – თანასწორობა, თავისუფლება, ერთიანობა – აი, სამი აუცილებელი ელემენტი, რომელიც ქმნის ნაციას. ერის გაერთიანებისთვის უნდა არსებობდეს წარმომადგენლობითი სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს გარკვეული რაოდენობის ადამიანთა არჩევნებს, რომელთაც ხალხი ენდობა. ასეთად მაძინის პირველ ეტაპზე დამფუძნებელი კრება ესახებოდა, რომელსაც ეროვნული ხელშეკრულება უნდა შეემუშავებინა, სადაც ქვეყნის მოწყობის ძირითადი პრინციპები იქნებოდა აღიარებული.

მაძინის სჯეროდა, რომ ერი გამოკვეთილი ეთნოკულტურული თვისებების მატარებელია, და ამ თვისებების საუკეთესო ფორმით განვითარება და სრულყოფა ლიბერალური რესპუბლიკური პრინციპებით იქნებოდა შესაძლებელი.

ლიბერალური ნაციონალიზმის პრინციპებზე იყო დაფუძნებული ვუდრო ეილსონის სამშვიდობო პროგრამა, რომელიც მან ცნობილ „14 პუნქტში“ ჩამოაყალიბა 1918 წელს. ეს პროგრამა ითვალისწინებდა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ დემოკრატიული მსოფლიოს შექმნას და ერთა თვითგამორკვევის უფლების აღიარებას.

ნაციონალიზმი და კონსერვატიზმი

კონსერვატორული ნაციონალიზმი უკვე არსებული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარებასა და გაძლიერებას ისახავს მიზნად და არა ახალი ერების მშენებლობას. მისი მთავარი მიზანია ეროვნული ერთიანობის შენარჩუნება პატრიოტიზმისა და ეროვნული სიამაყის განმტკიცების გზით. მისთვის წარსულის ტრადიციებსა და ისტორიაზე აპელირებაა დამახასიათებელი. ამგვარი ნაციონალიზმი ნოსტალგიური ბუნებისაა და მუდამ წარსული დიდებისკენ არის მიმართული.

საფრანგეთის რესპუბლიკის მეხუთე პრეზიდენტმა 1959-69 წლებში შარლ დე გოლმა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის დროს საფრანგეთის წინააღმდეგობის სიმბოლო გახდა, განსაკუთრებული ოსტატობით გამოიყენა ნაციონალიზმი კონსერვატორული იდეების განსახორციელებლად. ის აპელირებდა ფრანგების ეროვნულ სიამაყეზე და დამოუკიდებელ ანტიამერიკულ საგარეო პოლიტიკას ატარებდა. 1965 წელს პრეზიდენტმა გამოაცხადა, რომ საფრანგეთს არ აქვს ვალდებულებები ჩრდილოატლანტიკური ბლოკის მიმართ,

VIVE LE QUÉBEC LIBRE! (გაუმარჯოს თავისუფალ კვებეკს!)

სახელგანთქმული ფრაზა, რომელითაც დე გოლმა დაასრულა თავისი, ერთი შეხედვით უწყინარი, სიტყვა მონრეალის რაზმის აივნიდან გამოსვლისას 1967 წლის 24 ივლისს.

ეს ფრაზა დიპლომატთათვის საკრიოული საანდლის მიზნად იქცა, კვებეკის სუვერენიტეტის მომხრეთათვის კი – უოულარულ სლოგანად

უკვე მომდევნო, 1966 წელს კი საფრანგეთი გამოდის ნატოდან, რასაც საფრანგეთიდან უცხო ქვეყნების 33 ათასი სამხედრო მოსამსახურისა და 29 ბაზის გაყვანა მოჰყვა. საშინაო პოლიტიკაში დე გოლი ცდილობდა ხელისუფლების განმტკიცებას, სოციალური წესრიგის აღდგენას და პრეზიდენტის გაფართოებულ უფლებამოსილებებზე დაფუძნებული ძლიერი სახელმწიფოს შექმნას. ასეთი პოლიტიკის წყალობით კონსერვატორები ხელისუფლებაზე კონტროლს 1981 წლამდე ინარჩუნებდნენ.

ნაციონალიზმი და სოციალიზმი

(ფაშიზმი, ნაციზმი)

ნაციონალიზმი ზოგჯერ რადიკალური ფორმებით ვლინდება. არსებობს გავრცელებული შეხედულება, რომ ფაშიზმისა და ნაციზმის გაჩენა XX საუკუნის დასავლეთ ევროპაში ნაციონალიზმის კრიზისისა და მისი რადიკალური მიმდინარეობის გაძლიერების შედეგი იყო.

ნაციონალიზმის ამ ფორმების დამახასიათებელია საკუთარი ერის უპირატესობის გრძნობა. იტალიაში და, განსაკუთრებით, გერმანიაში უარყოფდნენ თანასწორობას და რასისტულ იდეოლოგიას ეყრდნობოდნენ. მისი მთავარი აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანები არ არიან თანასწორნი კანონის წინაშე. მათი უფლებები და მოვალებები განისაზღვრება იმის მიხედვით, თუ რა ეროვნებისაა ადამიანი, რომელ რასას მიეკუთვნებიან. ამასთან, ერთი ნაცია, რასა ცხადდებოდა უმაღლესად, წამყვანად სახელმწიფოსა და მსოფლიოში, ამიტომაც მათ, შესაბამისად, უკეთესი ცხოვრების პირობები ეკუთვნოდათ. სხვებს კი შეეძლოთ არსებობა მხოლოდ როგორც არასრულფასოვან ნაციებს. ფაშიზმსა და სოციალიზმს შორის არსებული აშკარა იდეოლოგიური დაპირისპირების მიუხედავად, ფაშისტები ზოგიერთ სოციალისტურ იდეასა და პოზიციას ემხრობოდნენ. ნიშანდობლივია, რომ ქვედა საშუალო კლასის წარმომადგენელ ფაშისტ აქტივისტებს კაპიტალისტების მიმართ სიძულვილი ჰქონდათ, რაც დიდი ბიზნესისა და ფინანსური ინსტიტუტების ძალაუფლებისადმი დაპირისპირებაში გამოიხატებოდა. სოციალისტების მსგავსად, ფაშისტებიც ემხრობოდნენ კოლექტივიზმს, რითაც უპირისპირდებოდნენ კაპიტალიზმის ბურჟუაზიულ ღირებულებებს. ფაშიზმი, ისევე როგორც სოციალიზმი, საზოგადოებას პიროვნებაზე მაღლა აყენებს. ფაშისტური რეჟიმები ხშირად იყენებენ ეკონომიკურ პოლიტიკას, რომელიც სოციალიზმისთვისაა დამახასიათებელი და ბაზრის რეგულირებასა და კონტროლში

როდესაც ფრანგი ნაციონალისტის
ჟან-მარი ლე პენის ამ ფოტოს
შუაგება, ხელვატი, რომ ნაციონალიზმს
დიდი ხნის სიცოცხლე უნდარი

გამოიხატება. შემთხვევით არ ყოფილა, რომ გერინგის 1939 წლის ოთხნობიანი გეგმა საბჭოური ხუთნობიან იდეის მიხედვით შემუშავდა.

ზემოთქმულის მიუხედავად, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ფაშიზმში ანტიკომუნიზმი უფრო მკვეთრად იყო გამოხატული, ვიდრე ანტიკაპიტალიზმი. მისი მთავარი ამოცანა ხომ მშრომელთა კლასის მარქსისტებისა და ბოლშევიკებისგან გადამხრება იყო, ვინაიდან რასობრივი კუთვნილების გრძნობა ინტერნაციონალიზმისა და თანასწორობის იდეებზე უფრო მაღლა უნდა მდგარიყო.

დასკვნა

ამოწურა თუ არა ნაციონალიზმმა საკუთარი თავი, ანაქრონიზმია თუ არა ის XXI საუკუნის დასაწყისში? აი, კითხვები, რომელიც პოლიტიკოსებსა და უბრალო მოქალაქეებს ერთნაირად აწუხებთ. პასუხი ცალსახაა – არსებობს აშკარა ნიშნები იმისა, რომ ნაციონალიზმი არა მარტო არსებობს, არამედ აღმავლობასაც კი განიცდის.

ნაციონალიზმის ყველაზე დამახასიათებელი ნიშნები, მისი პოზიტიური და ნეგატიური პოტენციალი ყველაზე სრულყოფილად თანამედროვე ევროპაში ვლინდება. აქ საქმე გვაქვს ორი ძირითადი ტენდენციის – ნაციონალისტურის და ინტეგრაციულის ურთიერთობასთან. ამიტომ, დედამიწის ამ ნაწილში განვითარებულ მოვლენებზე დიდად იქნება დამოკიდებული ნაციისა და ნაციონალიზმის მომავალი, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, კაცობრიობის მომავალი.

„სოლიდარობა“

№9, 2006

გლობალიზაცია და ანტიგლობალიზაცია

„ძალა ქვეყნის დიდება!
ქეშმარიტება არს ძალა!
ნესები ისევ ძველია,
მხოლოდ გზა გამოიცვალა“.

აპაქი წერეთელი

როგორც ასი და ორასი წლის წინ, XX საუკუნის ბოლოსაც მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-ტექნიკური გადატრიალების მოწმენი გავხდით. ინტელექტი, ცოდნა, ტექნოლოგიები – უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ აქტივებად იქცა. საინფორმაციო რევოლუციამ, რომელიც ტელესაკომუნიკაციო ქსელებთან კომპიუტერის კავშირს ემყარება, ძირეულად შეცვალა ადამიანის ყოფა. დრო და სივრცე შეიკუმშა, საზღვრები გაიხსნა, ამან კი დედამიწის ნებისმიერ წერტილში მცხოვრებ ადამიანთან კონტაქტის დამყარების საშუალება მოგვცა. ინდივიდები მსოფლიო მოქალაქეებად იქცნენ. თუ ადრე სხვა ქვეყნის მოქალაქესთან დაკავშირება შესაძლებელი იყო მხოლოდ ტელეფონის, საფოსტო წერილის ან ტელეგრამის დახმარებით, დღეს ინტერნეტის მეშვეობით ურთიერთობა რეალური დროის რეჟიმშია შესაძლებელი. ხდება ერების დაჩქარებული ინტეგრაცია მსოფლიო სისტემაში. თანამედროვე სატრანსპორტო საშუალებებისა და ეკონომიკური კავშირების განვითარებამ ადამიანთა მიგრაციასაც შეუწყო ხელი. ამის მიზეზი ის არის, რომ აგრარული სექტორი შემცირდა და მილიონობით სოფლის მცხოვრებმა სამუშაოს საძებრად ქალაქს მიაშურა. ამასთან ერთად, ცხოვრების დასავლურ სტანდარტებზე ორიენტირებული ქალაქელების საშუალო ფენა პრესტიჟული და კვალიფიციური სამუშაოს საძებნელად საკუთარი სამშობლოდან აშშ-სა და დასავლეთ ევროპისკენ გაემართა.

ეს გლობალიზაციის პროცესის შედეგია.

მაინც რა არის გლობალიზაცია?

გლობალიზაციას ზოგი კოლონიზაციის გაგრძელებად მიიჩნევს, რომელსაც თან სდევს შესაბამისი ღირებულებების, ცხოვრების წესისა და კულტურული სტერეოტიპების თავსმოხვევა – გნებავთ, „ვესტერნიზაცია“ დავარქვათ და, გნებავთ, „ამერიკანიზაცია“. სხვები ფიქრობენ, რომ გლობალიზაცია დასავლური კულტურის დომინირების დასასრულს, ანუ ევროცენტრიზმის დასასრულს, მოასწავებს. უბრალო მოკვდავნი კი გლობალიზაციას აღიქვამენ, როგორც ცხოვრების ერთიან სტანდარტებზე მოქცევას პლანეტარული მასშტაბით, როდესაც იმლება ცალკეული ადამიანებისა თუ მთელი ხალხებისთვის დამახასიათებელი, განუმეორებელი ხასიათი და ყველაფერი გასაშუალოებულია.

მეცნიერები გლობალიზაციას განმარტავენ როგორც სხვადასხვა ქვეყნის სოციალურ რეალობაზე საერთაშორისო მნიშვნელობის სხვადასხვა ფაქტორის მზარდი ზემოქმედების პროცესს (მაგალითად, მჭიდრო ეკონომიკური და პოლიტიკური კავშირები, კულტურული და საინფორმაციო ურთიერთგაცვლები).

გლობალიზაციის საფუძველი, მისი ცენტრალური იდეა ის არის, რომ ბევრი პრობლემის ადეკვატური შეფასება და შესწავლა შეუძლებელია ეროვნული სახელმწიფოს დონეზე, ანუ ცალკეული ქვეყნის დონეზე. ამის ნაცვლად საჭიროა ამ პრობლემების ფორმულირება გლობალური პროცესებიდან გამომდინარე. ზოგიერთი მკვლევარი ისე შორს მიდის, რომ წინასწარმეტყველებს გლობალური ძალების (ტრანსნაციონალური კომპანიების, სხვა გლობალური ეკონომიკური წარმონაქმნების, გლობალური კულტურის ან სხვადასხვა გლობალიზებული იდეოლოგიის) იმდენად გაძლიერებას, რომ კითხვის ქვეშ დადება ცალკეული ეროვნული სახელმწიფოების შემდგომი არსებობაც კი.

გლობალიზაციის ძირითადი თავისებურება ის არის, რომ მას თან სდევს მსოფლიო ბაზრების განუწყვეტელი გაფართოება გარკვეული სახის პროდუქციის, საქონლის თუ მომსახურების მიმართ. ამ დროს თავს იჩენს მწვავე პრობლემა – როგორ შევინარჩუნოთ ასეთ პირობებში საკმარისი სივრცე ადამიანური, საზოგადოებრივი და ბუნებრივი ღირებულებების გასავითარებლად. გლობალიზაციის უარყოფითი მხარე ისიცაა, რომ ძალაუფლება და სიმდიდრე ადამიანთა მცირე ჯგუფისა და კორპორაციების ხელში იყრის თავს, რაც იწვევს მათი გავლენის ზრდას საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში.

გლობალიზაციის ირგვლივ გაცხოველებული დებატები მიმდინარეობს – რა არის გლობალიზაცია, როდის დაიწყო ეს პროცესი, როგორ ურთიერთობაშია გლობალიზაცია საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა პროცესებთან, როგორია მისი უახლოესი და შორეული შედეგები. აზრთა, მიდგომათა, შეფასებათა სიმრავლე არ იძლევა თემის საფუძვლიანი დამუშავების გარანტიას. გლობალიზაცია რთული საკითხი აღმოჩნდა არა მხოლოდ მასობრივი ცნობიერებისთვის, არამედ სამეცნიერო ანალიზისთვისაც.

გლობალიზაცია – იდეოლოგიების მტარი თუ ახალი იდეოლოგია

გლობალიზაცია პოლიტიკური იდეოლოგიებისთვის ყველაზე სერიოზული საშიშროებაა. განსაკუთრებული ზეგავლენა მან მოახდინა სოციალიზმსა და ნაციონალიზმზე, მაგრამ ზოგადად იდეოლოგიებზე გლობალიზაციას უფრო ფართო გავლენა აქვს. გლობალიზაციის პირობებში ადამიანები გეოგრაფიულად განცალკევებულ საზოგადოებებში კი არ ცხოვრობენ, სადაც შეზღუდულია პირადი, სოციალური და საქმიანი ურთიერთობები, არამედ გლობალურ სამყაროში, სადაც ჩვენს ცხოვრებაზე სულ უფრო მეტად ზემოქმედებს ჩვენგან ძალიან შორს განვითარებული მოვლენები და ის გადაწყვეტილებები, რომლებსაც მსოფლიოს საპირისპირო წერტილში იღებენ. ისიც უნდა ითქვას, რომ გლობალური პროცესები ზრდის რისკის, არასტაბილურობისა და გაურკვევლობის ტენდენციებს. ამიტომ ძნელი ხდება პრობლემების მკაფიოდ განსაზღვრა და მათი თანმიმდევრული გადაწყვეტის გზების პოვნა.

გლობალიზაცია არც იდეოლოგიურად არის ნეიტრალური. მის ორ ვარიანტს განიხილავენ:

- 1) ნეოლიბერალური გლობალიზმი გულისხმობს გლობალური კაპიტალისტური ეკონომიკის მშენებლობას, რომელიც მნიშვნელოვნად ზღუდავს სახელმწიფოს ძალაუფლებას. ამას სხვანაირად „ისტორიის დასასრულსაც“ უწოდებენ ლიბერალური კაპიტალიზმის სრული და საბოლოო ტრიუმფის სახით.
- 2) მეორე ვარიანტი დაკავშირებულია სახელმწიფო უშიშროებასთან და ტერო-

გლობალიზაცია თითქმის დაუპირისპირებელია კი პოპულარული

რიზმის საფრთხესთან. ტერორიზმთან ომს საზღვრები არ შეიძლება ჰქონდეს, ვინაიდან ეს მონინალმდეგე მხარის გამოწვევაა. ამ ვარიანტში გლობალიზაცია შეიძლება განიხილებოდეს, როგორც ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებების დაცვის მიზნით განხორციელებული პროცესი.

პოლიტიკური და კულტურული გლობალიზაცია

პოლიტიკური გლობალიზაცია საერთაშორისო პოლიტიკური სტრუქტურების ინსტიტუციონალიზაციაში გამოიხატება. ყველაზე წარმატებული ინტეგრაციული პროექტი – ევროკავშირი – გვაჩვენებს, რომ მასში შემავალი ქვეყნები ნაბიჯ-ნაბიჯ გადასცემენ თავიანთ სუვერენულ უფლებებს მართვის ზენაციონალურ ორგანოებს. ადრე ეს ეკონომიკურ საკითხებს ეხებოდა, დღეს ფინანსურ სფეროსა და კანონშემოქმედებასაც შეეხო, პერსპექტივაში კი საგარეო პოლიტიკასა და თავდაცვასაც მისწვდება.

სულ უფრო ნათლად იკვეთება წინააღმდეგობა, ერთის მხრივ, სახელმწიფოების და ხალხების ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთდამოკიდებულებასა და, მეორეს მხრივ, ნაციონალური სუვერენიტეტის პრინციპებს შორის. ამ წინააღმდეგობების შედეგია „ნაციონალური სუვერენიტეტის“ ცნების ტრადიციული გაგების დევალვაცია.

სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციების მარეგულირებელ ფუნქციას. ასეთი ორგანიზაციებია: გაერო, ევროკავშირი, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი, „დიდი რვიანი“, ნატო, იუნესკო და სხვები. ამასთან ერთად, გასათვალისწინებელია, რომ განსაკუთრებით იზრდება იმ საერთაშორისო ორგანიზაციების ზეგავლენა, რომლებიც გლობალური ბაზრების იდეას უჭერენ მხარს (მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაცია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი). ზოგიერთი მოსაზრებით, შემოფოტების საფუძველს იძლევა ის გარემოება, რომ მცირდება გარემოს დამცველი, ადამიანის უფლებათა დამცველი, ჯანმრთელობის, კულტურის, განათლების განვითარების მხარდამჭერ ორგანიზაციათა გავლენა და დაფინანსება.

კულტურის გლობალიზაცია ორ ფენომენტთან არის დაკავშირებული: პირველი ფენომენი ისაა, რომ დასავლური ინდივიდუალისტური ღირებულებები

დედამიწის მოსახლეობის სულ უფრო დიდ ნაწილში ვრცელდება. ამ ღირებულებების პროპაგანდა ხდება სოციალური ინსტიტუტების მიერ, რომლებიც ცნობენ ადამიანის ინდივიდუალურ უფლებებს და ცდილობენ ადამიანის უფლებების დაცვა საერთაშორისო დონეზე დაამკვიდრონ.

უკანასკნელ ხანებში გაეროს უშიშროების საბჭომ არაერთხელ მიიღო გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებების, ეთნიკური ჯგუფების დაცვის მიმართულებით სხვადასხვა ქვეყანაში. უმრავლეს შემთხვევებში ამას თან სდევდა ქვეყნებში ჰუმანიტარული ინტერვენცია. ზოგჯერ ამგვარ ქმედებებს გაეროს გვერდის ავლითაც ახორციელებდნენ მსოფლიოს წამყვანი სახელმწიფოები. მოგვწონს თუ არა, ჰუმანიტარული ინტერვენცია მსოფლიო პოლიტიკის დამკვიდრებულ ნორმად იქცა.

მეორე ტენდენციაა დასავლური თამაშის წესების გადმოღება მთელ მსოფლიოში. ბიუროკრატიული ორგანიზაცია და რაციონალიზმი, მატერიალისტური შეხედულებები, ეკონომიკური ეფექტიანობისა და პოლიტიკური დემოკრატიის ღირებულებები განმანათლებლობის ეპოქიდან მოყოლებული მთელ მსოფლიოში ვრცელდება, თუმცა მათი როლი და გავლენა განსაკუთრებით ბოლო 50 წლის განმავლობაში გაიზარდა.

კულტურის გლობალიზაციის პროცესმა მჭიდროდ დააკავშირა ერთმანეთთან ეკონომიკური და კულტუროლოგიური დისციპლინები. ეს იმდენად შორს წასული პროცესია, რომ შეიძლება ვისაუბროთ კულტურის ეკონომიზაციაზე და ეკონომიკის კულტურიზაციაზე. მსგავსი ურთიერთქმედება იმითაა განპირობებული რომ, ერთის მხრივ, მრეწველობა ორიენტირებულია ინტელექტუალური, კულტურული და სულიერი სიკეთეების შექმნაზე, მეორეს მხრივ კი, კულტურის სფეროში სულ უფრო მძლავრად იგრძნობა ბაზრისა და კონკურენციის კანონების გავლენა.

კულტურულ დიფუზიას, ანუ კულტურული ღირებულებების სტიქიურ და უკონტროლო გადმოღებას აქვს როგორც პოზიტიური, ისე ნეგატიური ასპექტები. ეს, ერთის მხრივ, ხალხებს შორის მეტი ურთიერთობისა და ერთმანეთის უკეთ გაცნობის საშუალებაა, რაც ხელს უწყობს მათ დაახლოებას; მეორეს მხრივ, გადაჭარბებული ურთიერთობა და ღირებულებების გადმოღება კულტურული თვითმყოფადობის დაკარგვის საფრთხეს შეიცავს.

ანტიგლობალიზმი და ანტიგლობალისტები

„რაში მდგომარეობს მონოპოლარული მსოფლიოს გლობალიზაციის მთავარი პრობლემა? ნაციონალურ სახელმწიფოებში, წინააღმდეგობებში, კულტურებში, თითოეული ხალხის შიდა ურთიერთობის ფორმებში, ყველაფერში, რაც მათ ერთმანეთისგან განასხვავებს“.

სუპერმანდანტა მარკუსი

სუპერმანდანტა მარკუსი
თავისი ბანაჟილი ავანტიურით

მალაზიებიდან კი პროდუქტები გამოიტანეს და ხალხს დაურიგეს. მეორე დღეს მექსიკის ფედერალური არმიის ავიაციამ და ჯავშანტექნიკამ იერიში მიიტანა ჩაპასის ქალაქებზე. კიდევ 17 დღის შემდეგ კი, მექსიკის და მსოფლიოს სამოქალაქო საზოგადოების ზეწოლის შედეგად, მექსიკის ხელისუფლებამ მოულოდნელად გამოაცხადა ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ და აჯანყებულები მოლაპარაკების მაგიდასთან მიიწვია.

მაშინ, როდესაც 1994 წლის 1 იანვრიდან უნდა აღსრულებულიყო მექსიკის მსხვილი ფინანსური და სამრეწველო წრეების ოცნება და ძალაში შესულიყო ახლადხელმონერილი ხელშეკრულება აშშ-ს, კანადასა და მექსიკას შორის ერთიანი ეკონომიკური სივრცის შექმნის შესახებ, მექსიკის შტატ ჩაპასის ქალაქებში ასობით კარაბინით შეიარაღებული და ნიღბიანი ინდიელი გამოჩნდა. როგორც შემდგომში გაირკვა, ისინი წარმოადგენდნენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ფრონტს. დაკავებული ტელეგრაფის შენობიდან მათ ომი გამოუცხადეს ფედერალურ ხელისუფლებას, იკისრეს ჟენევის კონვენციების დაცვა და პირობა დადეს, რომ მეხიკომდე გააგრძელებდნენ ბრძოლას.

მათ გააღეს ციხეები და გაათავისუფლეს პატიმრები, ადგილობრივი

ყველაფერი ამის მომწყობნი მაიას ტომის ინდიელები და მათი თეთრკანიანი მეთაური, სუბკომანდატე მარკოსი იყვნენ. როდესაც 7 წლის შემდეგ მარკოსმა პირობა შეასრულა და თავის მხარდამჭერებთან ერთად მეზიკოში ჩაეიდა, მას ნახევარი მილიონი ადამიანი შეხვდა სახელგანთქმული ლათინო-ამერიკელი მწერლის, გაბრიელ გარსია მარკესის მეთაურობით. აქვე იყვნენ ცნობილი ამერიკელი კინორეჟისორი ოლივერ სტოუნი და ევროპარლამენტის დეპუტატები.

მარკოსს არასდროს ჩამოუხსნია შავი ნილაბი. ის მისტიკური პიროვნებაა. მარჯვედ ჯირითობს ზურგზე კარაბინგადაკიდებული, პირში ჩიბუხი აქვს გაჩრილი, ნოუთბუქი და მოდემი კი ცხენის უნაგირთან აქვს დამაგრებული. „დონ კიხოტი“ და „ჰამლეტი“ მუდამ თან დააქვს; მიაჩნია, რომ ესენი პოლიტიკური თეორიების შესახებ დანერგილი საუკეთესო ნაწარმოებებია. მას არ ახსოვს თავისი ნამდვილი სახელი, მარკოსი კი მის დაღუპულ მეგობარს ერქვა. ის ხშირად ამბობს, რომ „ყველა, ვინც ნილაბს აიფარებს და გლობალიზმის წინააღმდეგ გამოვა, მარკოსის თანამებრძოლი ხდება“.

აჯანყებულებმა ჩაპასის შტატში ფედერალური და შტატის ხელისუფლებისგან სრულიად დამოუკიდებელი 9 მუნიციპალური ზონა შექმნეს. მათ „პატიოსანი მთავრობები“ მართავენ, რომლებიც საყოველთაო კენჭისყრით აირჩევიან და ანგარიშვალდებული არიან ამომრჩევლის წინაშე. რაიონებში, სადაც 12 წლის წინ არ იყო ელექტროენერგია, აჯანყებულებმა ააშენეს სკოლები, საავადმყოფოები, დანერგეს მიწის დამუშავების თანამედროვე მეთოდები.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ფრონტი 2005 წლის ბოლომდე მოქმედებდა, შემდგომში კი ლეგალურ პოლიტიკურ ძალად გარდაიქმნა.

გლობალიზაციის წინააღმდეგ ბრძოლა, ანუ ანტიგლობალიზმი მხოლოდ მექსიკისთვის არ არის დამახასიათებელი. ანტიგლობალიზმს განმარტავენ, როგორც პოლიტიკურ მოძრაობას, რომელიც მიმართულია გლობალიზაციის გარკვეული ასპექტების, კერძოდ, ტრანსნაციონალური კორპორაციებისა და საერთაშორისო სავაჭრო ორგანიზაციების (მაგალითად, მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის) ზეგავლენის წინააღმდეგ. ფაქტობრივად, ებრძვიან გლობალურ უთანასწორობას, ერთპოლუსიან მსოფლიოს, გარემოს დაბინძურებას და ა.შ. ანტიგლობალიზტები დაუშვებლად მიიჩნევენ ტრანსნაციონალური კომპანიების განუწყვეტელ სწრაფვას, ნებისმიერი მეთოდით მიიღონ მოგება, მაშინ როდესაც ჰუმანურობის, სულიერების, ნაციონალური იდენტურობის, სოციალური სამართლიანობის, ბუნების დაცვის პრინციპები მეორეხარისხიანი ხდება და უკანა პლანზე გადადის.

სხვადასხვა დროს ანტიგლობალისტურ მოძრაობას შეუერთდნენ ანარქისტები, მარქსისტები, პაციფისტები, ცხოველთა დამცველები, მწვანეები, იზოლაციონისტები, შევინროებული რელიგიების წარმომადგენლები, პროფკავშირები, ახალგაზრდული, ეკოლოგიური ორგანიზაციები, ადამიანის უფლებათა დამცველები, ნაციონალისტები, აბორტების მოწინააღმდეგენი, უმუშევრები და ა.შ. 2003 წელს მსოფლიოში 2 500-ზე მეტი ანტიგლობალისტური ორგანიზაცია მოქმედებდა.

ანტიგლობალისტები მსოფლიო სხვადასხვა ქვეყანაში რეგულარულად ატარებენ სოციალურ ფორუმებს. 2001 წელს ბრაზილიის ქალაქ პორტუ-ალეგრიში გამართულ მსოფლიო სოციალურ ფორუმს 122 ქვეყნის 11 000 დელეგატი ესწრებოდა. ბოლო ასეთი ფორუმი 2006 წელს კარაკასში გაიმართა.

ამასთან ერთად, ანტიგლობალისტები მართავენ მძლავრ საპროტესტო აქციებს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის, მსოფლიო ბანკის, „დიდი რვიანის“ შეხვედრების დროს. 2001 წელს გენუაში „დიდი რვიანის“ ლიდერების შეხვედრის ჩასაშლელად 200 000 ანტიგლობალისტი ჩავიდა. წესრიგის დამცველთა და დემონსტრანტების შეტაკების შედეგად ერთი დემონსტრანტი და ერთი პოლიციელი დაიღუპა, 300-ზე მეტი დაშავდა.

მსოფლიოში მოქმედი ანტიგლობალისტური ორგანიზაციებიდან განსაკუთრებით გამოვყოფთ რამდენიმე მათგანს:

„The Third Position“ – მდებარეობს ლონდონში – იდეოლოგიური საფუძველი – უკიდურესი მემარცხენე და მემარჯვენე იდეების ექსტრავაგანტური ნაზავი. ემხრობიან პროტესტის აგრესიულ მეთოდებს.

„Ya Basta“ – იტალიური ორგანიზაცია, რომელიც მხარს უჭერს ჩაპასის მოძრაობას და გამოდის ნეოლიბერალიზმის წინააღმდეგ.

„Black Bloc“ – მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად, მაგრამ ერთიანი ტაქტიკით მოქმედებს. ატარებენ შავ უნიფორმებსა და ნილებებს. ისინი ანარქისტები არიან, სპეციალიზდებიან ძვირფასი მალაზიებისა და ოფისების დარბევასა და პოლიციასთან შეტაკებებში და გამოდიან სახელმწიფოს, კაპიტალიზმისა და ომების წინააღმდეგ.

„ჰაკტივისტები“, ან, სხვანაირად, ელექტროჰაკები – ჰაკერების გაერთიანება, რომლებიც პოლიტიკური მიზნებით მოქმედებენ გლობალიზაციის წინააღმდეგ.

რადიკალური ეკოლოგები – მიაჩნიათ, რომ ტოტალური ეკოლოგიური კატასტროფის თავიდან აცილება მხოლოდ ანტისაბაზრო რევოლუციით შეიძლება.

იტალიური „YA BASTA“ მოქმედებაში

დასკვნის ნაცვლად

დღეს თანამედროვე მსოფლიოში ახალი მსოფლმხედველობის ფორმირება ხდება, რომლის მიხედვითაც ეკონომიკური განვითარება არ უნდა დომინირებდეს ნაციონალურ და კულტურულ ღირებულებებზე, დემოკრატიულ საფუძვლებსა და ტოლერანტობის პრინციპებზე, ბუნების შენარჩუნების აუცილებლობასა და ადამიანთა ჯანმრთელობაზე. ეს, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ანტიგლობალისტების დამსახურებადაც შეიძლება ჩაეთვალოს.

ამასთან ერთად, თუ გავითვალისწინებთ, ერთის მხრივ, გლობალიზაციის ობიექტურ ხასიათს, მის პრიორიტეტებს, გავლენას კაცობრიობის პროგრესზე, და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, მის ფატალურ გარდუვალობას და, მეორეს მხრივ, მის წინააღმდეგობრიობას, რისკებსა და ხიფათებს, უნდა ვალიაოთ, რომ, როგორც ჩანს, საუკეთესო გამოსავალი შექმნილი ვითარებიდან გლობალიზაციის დადებითი შედეგების მაქსიმალურად გამოყენებისა და უარყოფითი შედეგების მინიმიზაციის გზების ძიებაა.

„სოლიდარობა“

№1(10), 2007

სახელმწიფო და კერძო საკუთრება

„კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს არამცთუ მთელს სახელმწიფოს და საზოგადოებურ წყობას რუსეთისას, არამედ მთელს ცხოვრებას დანიშნურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე [...] კერძო საკუთრება, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, ჩვენდა საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ, ჯერ კიდევ დიდ ხანს იქნება დიდს პატივში და მის სარბიელზე ძალმომრეობა, ერთმანეთზე მისევა, ვინც გინდ იყოს, იაფად არ დაუჯდება“.

ილია

ილია ჭავჭავაძე ამ სიტყვებით სოციალ-დემოკრატებს ეკამათებოდა. ის-ტორიამ ილია გაამართლა, კერძო საკუთრების მოწინააღმდეგე სოციალ-დემოკრატები გამტყუნდნენ. დიდი ექსპერიმენტი, რომელსაც წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივი საკუთრების უპირატესობა უნდა დაემტკიცებინა, სრული კრაზით დამთავრდა არა მარტო რუსეთში: ორი გერმანია ევროპაში და ორი კორეა აზიაში იმის ნათელ მაგალითად გამოდგება, რომ საზოგადოებრივ საკუთრებაზე დაფუძნებული ეკონომიკა ვერ ვითარდება; საზოგადოებრივი კეთილდღეობა იმ ქვეყნების ხვედრია, სადაც კერძო საკუთრება, ილიას ნათქვამი რომ გავიმეოროთ, „დიდს პატივშია“.

თუმცა, არსებობს მარტივი კითხვები, რომლებზეც პასუხები არცთუ მკაფიო და ნათელია. რა არის კერძო საკუთრება, როდის წარმოიშვა ის, რა სახის საკუთრება არსებობს კიდევ და ა.შ. ჩემი მიზანია, თანამედროვე მსოფლიოსა და, განსაკუთრებით, ევროპაში გავრცელებული კერძო საკუთრების დაცვასთან დაკავშირებული კანონმდებლობა, სასამართლო პრაქტიკა და ჩამორთმეული ქონების დაბრუნების მექანიზმები მიმოვიხილოთ, რომლებსაც, ვფიქრობ, სერიოზული პრაქტიკული მნიშვნელობაც შეიძლება ჰქონდეს.

ზოგადად, საკუთრებას განმარტავენ, როგორც მატერიალური და სულიერი სიმდიდრეების ფლობას ცალკეული ინდივიდების, პირთა ჯგუფის ან სახელმწიფოს მიერ.

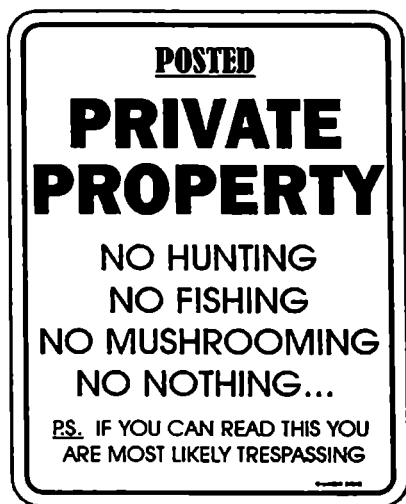
კერძო საკუთრება კი საკუთრების ერთ-ერთი ფორმაა და ნიშნავს ფიზიკური ან იურიდიული პირის აბსოლუტურ, კანონით დაცულ უფლებას კონკრეტულ ქონებაზე (მიწაზე, მოძრავ და უძრავ ქონებაზე და ა.შ.).

თავად ტერმინები „საკუთრება“ და „კერძო საკუთრება“ პირველად ძველ რომაულ სამართალში გვხვდება. საფრანგეთის რევოლუციამ აღიარა ეს უფლება, როგორც წმინდა და ხელშეუხებელი. მართალია, დღეს მის სინმინდზე უკვე აღარ საუბრობენ, თუმცა მის განუყოფლობასა და ხელშეუხებლობას ყველა ცივილიზებული ქვეყანა აღიარებს.

საკუთრებისადმი ლიბერალიზმის დამოკიდებულება განსაკუთრებულია. როგორც უკვე ვნერდით (იხ. „სოლიდარობა“ №4, 2006), მისი უმთავრესი იდეა გახლავთ მოსაზრება, რომ პიროვნული თავისუფლება ვერ განხორციელდება კერძო საკუთრების გარეშე. თუმცა ლიბერალი კერძო საკუთრებას გაცილებით ფართოდ განიხილავს და მასში მხოლოდ მატერიალურ ქონებას არ გულისხმობს. ლიბერალისთვის ადამიანის კერძო საკუთრება, უპირველესად, არის მისი სიცოცხლე, მისი სხეული, მისი ღირსება, რომლის შელახვა დაუშვებელია და დრო, რომელსაც თავად ადამიანი განკარგავს საკუთარი შეხედულების მიხედვით. კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა პიროვნული თავისუფლების გარანტიაა.

ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ ადამიანი, რომელსაც არ აქვს კერძო საკუთრების უფლება, ვერც თავისუფალი იქნება. მარტივად რომ ვთქვათ, კერძო საკუთრების უფლებას მოკლებული ადამიანი მონაა.

იყო სხვა მოსაზრებებიც: „საკუთრება ქურდობაა“ – ამბობდა ფრანგული ანარქიზმის თეორეტიკოსი პრუდონი. კერძო საკუთრების უფლება ტოტალიტარულ საბჭოთა კავშირში უარყოფილი იყო, რადგან ოფიციალურ იდეოლოგიას – მარქსიზმ-ლენინიზმს – საკუთრება ყველა უსამართლობის წყაროდ და საწარმოო ძალთა განვითარების მთავარ შემაფერხებელ ფაქტორად მიაჩნდა. ამიტომ სსრკ-ში კერძო საკუთრების ცნება შეცვლილი იყო პირადი საკუთრების ცნებით. მათ შორის ის განსხვავება იყო, რომ პირად საკუთრებაში არ შეიძლება ყოფილიყო წარმოების საშუალებები. აქედან გამომდინარე, შეუძლებელი იყო პირადი საკუთრების გამოყენება კერძო მწარმოების, კერძო ბიზნესის შესაქმნელად.

აი, როგორ უზრთოხილდებიან კერძო საკუთრებას დასავლეთში (ნარწარა აზრები: ეს კერძო საკუთრებაა ნაღირება არ შეიძლება, თევზაობა არ შეიძლება, სოკოს კრება არ შეიძლება, არაფერი არ შეიძლება...)

მთელი მსოფლიო ისტორია, ერთი მხრივ, საკუთრების ხელში ჩაგდების სურვილის, მეორეს მხრივ კი, მის დაცვისთვის ბრძოლის უამრავი მაგალითისგან შედგება. საკუთრების ნაციონალიზაციისა¹ და ექსპროპრიაციისთვის² თავის დროზე საკმარისი იყო ერთი დეკრეტი, რომელსაც მაშინდელი „აღმასრულებლები“ – კომისარი და ხიმშებიანი შაშხანებით შეიარაღებული ორი ათეული წითელარმიელი ბეჯითად განახორციელებდნენ. ბოლშევიკებმა ბანკების ნაციონალიზაციით დაიწყეს, რასაც ქვანახშირის შახტები, მეტალურგიული საწარმოები, საკონდიტრო და საფეიქრო ფაბრიკები მიაყოლეს. მერე ეკლესია-მონასტრები გაძარცვეს და დაარბიეს. ხალხს სახლებში უვარდებოდნენ, ქუჩაში ყრიდნენ და მათ ქონებას ეუფლებოდნენ. რუსეთი სამოქალაქო ომის სისხლში იხრჩობოდა, ლენინი კი დუჟმორეული გაიძახოდა – „Трань нагребенное!“

საინტერესოა, რომ რომაული სამართლისთვის საზოგადოებრივი საჭიროებიდან გამომდინარე საკუთრების იძულებითი კონფისკაციის ინსტიტუტი უცნო-

1. ნაციონალიზაცია – წარმოების საშუალებების, ბანკების და ეკონომიკის დარგების კერძოდან სახელმწიფო საკუთრებაში გადასვლა.
2. ექსპროპრიაცია – საკუთრების ძალადობრივი ჩამორთმევა სახელმწიფოს მიერ ანაზღაურებით ან მის გარეშე.

ბია. რომელი ხელისუფალნი ვერ აიძულებდნენ მინის მესაკუთრეს თავისი ნაკვეთის გაყიდვას, თუნდაც ეს სასარგებლო ყოფილიყო საჯარო მიზნების განხორციელებისთვის.

კანონმდებლობა საკუთრების შესახებ

ფლორიდაში მიიღეს შესწორება შტატის კონსტიტუციაში, რომლის მიხედვითაც, რომელიმე ობიექტზე საკუთრების უფლების ჩამოსართმევად აუცილებელია, რომ გადანყვეტილებას მხარი დაუჭიროს საკანონმდებლო ორგანოს 3/5-მა. ასეთივე კანონები მოქმედებს აშშ-ის კიდევ 34 შტატში.

ახალი ამგავიდან

საქართველოს კონსტიტუციაში საკუთრების უფლების შესახებ ნათქვამია 21-ე მუხლში:

1. საკუთრება და მემკვიდრეობის უფლება აღიარებული და უზრუნველყოფილია. დაუშვებელია საკუთრების, მისი შეძენის, გასხვისების ან მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება.
2. აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისთვის დასაშვებია ამ უფლებათა შეზღუდვა კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით.
3. აუცილებელი საზოგადოებრივი საჭიროებისთვის საკუთრების ჩამორთმევა დასაშვებია კანონით პირდაპირ დადგენილ შემთხვევებში, სასამართლოს გადანყვეტილებით ან ორგანული კანონით დადგენილი გადაუდებელი აუცილებლობისას და მხოლოდ სათანადო ანაზღაურებით.

საკუთრების უფლებას ეხება ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპის კონვენციის პირველი პროტოკოლის მუხლი 1: „ყოველ ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს აქვს უფლება, მშვიდობიანად სარგებლობდეს თავისი საკუთრებით. არავის შეიძლება ჩამოერთვას საკუთრება, გარდა საჯარო ინტერესებისთვის და კანონითა და საერთაშორისო სამართლის პრინციპებით გათვალისწინებული პირობებით.

თუმცა, ზემოხსენებული დებულებები არანაირად არ ზღუდავს სახელმწიფოს უფლებას, განახორციელოს ისეთი კანონები, რომელთაც იგი საჭიროდ თვლის, რათა გააკონტროლოს საკუთრების გამოყენება საერთო ინტერესების შესაბამისად ან უზრუნველყოს გადასახადების ან შენატანების ან ჯარიმების გადახდის მოკრება“.

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო სტრასბურგში

პირველი პროტოკოლის პირველი მუხლის გაჩენას წინ უძღოდა საკმაოდ რთული პერიოდი, რაზეც მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ეს დებულებები არ იყო შეტანილი თავად კონვენციაში. ფაქტობრივად, სახელმწიფოებმა გონივრულად გადანყვიტეს, არ შეეფერხებინათ კონვენციის შეთანხმებული ძირითადი ტექსტის მიღება უთანხმოების გამომწვევი ეკონომიკური უფლებების დაცვის მუხლის გამო. კომპრომის 2 წელიწადში მიაღწიეს და 1952 წლის 20 მარტს, პარიზში, ხელი მოაწერეს ზემოაღნიშნულ პროტოკოლს. თუმცა, კონვენციის მაკონტროლირებელი ორგანოები და ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო თავდაპირველად ძალიან ფრთხილად ეპყრობოდა პროტოკოლის დებულებებს და როდესაც საქმე ქონების თავისუფალი განკარგვის შეზღუდვას ეხებოდა, სახელმწიფოს ერთადერთ მსაჯულად აღიარებდა. ასეთი ვითარება ოთხმოციან წლებამდე გაგრძელდა. გადატრიალება 1982 წელს მოხდა საქმეში: „სპორონგი და ლონროტი შვედეთის წინააღმდეგ“ (Sporrong and Lonnroth v. Sweden), როდესაც სასამართლომ ძირეულად შეცვალა არსებული მიდგომა, მაგრამ ამის შესახებ ოდნავ ქვემოთ.

როგორც ზემოთ მოყვანილი პროტოკოლის ტექსტიდანაც ჩანს, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპის კონვენციის პირველი პროტოკოლის პირველი მუხლი სამ წესს შეიცავს. პირველი წესი ზოგადი ხა-

სიათისა და აცხადებს საკუთრებით მშვიდობიანი სარგებლობის პრინციპს (პირველი აბზაცი). მეორე წესი მოიცავს ქონების ჩამორთმევას მხოლოდ გარკვეული პირობების არსებობის შემთხვევაში (მეორე აბზაცი). მესამე წესი აღიარებს, რომ სახელმწიფოს უფლება აქვს, სხვა ზომების გარდა, გააკონტროლოს ქონების გამოყენება ზოგადი ინტერესების შესაბამისად, ისეთი კანონების მისაღებად, რომელთაც ის ამ მიზნით აუცილებლად ჩათვლის (მესამე აბზაცი).

საქმეში: „ჯეიმსი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ (James and others v. U.K.) სასამართლომ განმარტა, რომ სამი მითითებული ნორმა მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან. მეორე და მესამე ეხება საკუთრების დაცვის კერძო შემთხვევებს და უნდა განიმარტებოდნენ პირველი მუხლიდან გამომდინარე.

ევროპის სასამართლოს მიაჩნია, რომ საკუთრების უფლების დარღვევის არსებობის დასადგენად პასუხი უნდა გავცეთ შემდეგ კითხვებს:

საკუთრება ან ქონება ხდება თუ არა პირველი მუხლის ფარგლებში?

ჰქონდა თუ არა ადგილი ქონების ხელყოფას?

პირველი მუხლით გათვალისწინებული სამი წესიდან რომლის ფარგლებში ხდება ხელყოფა?

შეიძლება თუ არა, ხელყოფა გამართლებულ იქნას სახელმწიფოს მხრიდან (უნდა აღინიშნოს, რომ ხელყოფის არგუმენტირებული დასაბუთების ტვირთი მთლიანად სახელმწიფოს ანევს).

ემსახურება თუ არა ხელყოფა საჯარო ინტერესებით განპირობებულ კანონიერ მიზანს?

პროპორციულია თუ არა ხელყოფა? სამართლიანია თუ არა ბალანსი საზოგადოების საერთო ინტერესსა და პირის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის მოთხოვნებს შორის?

ზემოთ აღნიშნულ საქმეში: „სპორონგი და ლორნოტი შვედეთის წინააღმდეგ“ სასამართლომ დაადგინა პრინციპი, რომელიც მომავალი სასამართლო პრაქტიკის საფუძველი გახდა პირველ მუხლთან მიმართებაში: ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სასამართლომ უნდა დაადგინოს, იყო თუ არა სამართლიანი თანაფარდობა საზოგადოებრივ ინტერესების საჭიროებებსა და კერძო პირების ძირითადი უფლებების დაცვას შორის. მიუხედავად იმისა, რომ ეს პრინციპი საკმაოდ ზოგადი ხასიათისაა, სწორედ სამართლიანი თანაფარდობის პრინციპია ამოსავალი წერტილი, რომლის მიხედვითაც სასამართლო ადგენს დარღვევის არსებობას. ამ საქმეში შვედეთის ხელისუფლებამ სტოკჰოლმის მუნიციპალიტეტს მისცა განმცხადებლების ქონების ჩამორთმევის

უფლება ქალაქის დაგეგმარების ახალი ვარიანტის მიღებასთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ნებართვა ფაქტობრივად არ გამოუყენებიათ, მისი განხორციელების ალბათობა რეალური იყო საკმაოდ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (25 წელი ერთი განმცხადებლის და 12 – მეორის შემთხვევაში). ამას თან ერთვოდა ამ პერიოდში ყველა სახის მშენებლობის აკრძალვა. სასამართლომ მიიჩნია, რომ ეს განმცხადებლებს განსაკუთრებულ და უკიდურეს ტვირთად დაანვათ, რითაც დაირღვა ის სამართლიანი თანაფარდობა, რომელიც უნდა არსებობდეს საზოგადოებრივ ინტერესების საჭიროებებსა და კერძო პირების ძირითადი უფლებების დაცვას შორის. არ უნდა დაგვაინყედეს, – ხაზს უსვამდა სასამართლო, – რომ ყველა ქვეყანაში სახელმწიფოს აქვს საკმაოდ დიდი თავისუფლება საზოგადოებრივი ინტერესების შეფასებისას. სასამართლო პატივს სცემს კანონმდებლის მოსაზრებებს იმის შესახებ, თუ რა არის საზოგადოებრივი ინტერესები, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც ასეთი მსჯელობა არ ემყარება გონივრულ მოსაზრებებს.

სამართლიანი თანაფარდობის პრინციპზე მსჯელობისას სასამართლომ დაადგინა, რომ ეს პრინციპი ილუზორული და არაეფექტური იქნებოდა ფულადი კომპენსაციის დაწესების გარეშე. საბოლოოდ, კომპენსაციის პრინციპი დადგინდა საქმეში „ლიტგოუ გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ“ (Lithgow v. United Kingdom).

დღეს ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილებებს წევრი სახელმწიფოების უზენაესი და საკონსტიტუციო სასამართლოების უმრავლესობა ითვალისწინებს, რაც, პრაქტიკულად, ნიშნავს ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილებების პირდაპირ მოქმედებას ამ ქვეყნების შიდა სამართალზე.

ახლა ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს ის გადაწყვეტილებები მოვიყვანოთ, რომელიც დიდი ხნის წინ ჩამორთმეულ ქონებას ეხება.

მარია ვასილიუ, აგრეთვე ალექსანდრუ ლივიუ და გეორგ ჰოდოში ბუქარესტში ცხოვრობენ. მათ შეეძლოთ მემკვიდრეობით მიეღოთ მშობლების კუთვნილი სახლები, რომლებიც 1950 წელს ნაციონალიზებული იყო მმართველი კომუნისტური რეჟიმის მიერ. რეჟიმის დამხობის შემდეგ განმცხადებლებმა სასამართლოში გაასაჩივრეს გადაწყვეტილება ნაციონალიზაციის შესახებ. პირველი ინსტანციის სასამართლომ კანონიერ მემკვიდრეებს საკუთრება აღუდგინა, მაგრამ სასამართლოს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ რუმინეთის უმაღლესმა სასამართლომ გააუქმა ეს გადაწყვეტილება. ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლომ 2006 წლის 21 მაისს დააკმა-

ყოფილა რუმინეთის მოქალაქეების სარჩელი და რამდენადაც მანამდე, რუმინული კანონმდებლობის მიხედვით, მათ უარი ეთქვათ საკუთრების უფლების აღდგენაზე, ახლა რუმინეთის ხელისუფლება ვალდებულია, ეს გააკეთოს ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულების მიზნით.

ამგვარადვე ვითარდებოდა შვედი მოქალაქეების, კონსტანტინ და ტრაიან-ვიქტორ სურპაჩანუს პროცესი, რომელთა ქონება კონფისკებული იყო რუმინეთის კომუნისტური ხელისუფლების მიერ ამ ადამიანების შვედეთში ემიგრაციის შემდეგ.

ევროპის სასამართლომ მიიჩნია, რომ უმაღლესი სასამართლოს მოქმედებამ დაარღვია განმცხადებლების უფლება სამართლიან სასამართლო გარჩევაზე და საკუთრების განკარგვის უფლებაზე. სტრასბურგში დაადგინეს, რომ რუმინეთის სახელმწიფომ უნდა აუნაზღაუროს ყველა განმცხადებელს ქონებრივი და მორალური ზარალი 19 000 ევროს ოდენობით³.

რესტიტუცია

რესტიტუციის⁴ შესახებ კანონები მიღებულია პოსტსოციალისტური ქვეყნების უმრავლესობაში. ეს კანონები, მიუხედავად საერთო პრინციპებისა, სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებულია.

მოკლედ მიმოვიხილოთ რესტიტუციასთან დაკავშირებული ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობის თავისებურებები.

ლიტვა

თუ წინაპრებისთვის ჩამორთმეული ქონება შემოინახა, მას ულაპარაკოდ დააბრუნებენ, მაგრამ თუ განვლილი 50 წლის განმავლობაში ის აღიგავა

3. რუმინეთში კერძო საცხოვრებელი ბინების მასობრივი ნაციონალიზაცია 1950 წელს განხორციელდა. ნაციონალიზებული ბინები ძირითადად კომუნისტური ნომენკლატურის თანამშრომლებს გადაეცათ, 1990-1996 წლებში, ილიესკუს მმართველობის პერიოდში, მათ ამ ბინების პრივატიზაციის უფლება მისცეს. ნაციონალიზებული ბინების დაბრუნების საკითხი რუმინეთში ცხარე კამათის საგანი იყო კომუნისტური რეჟიმის დაცემის შემდგომი 10 წლის განმავლობაში. 2000 წელს ქონების დაბრუნების პროცედურა საკანონმდებლო დონეზე მიიღეს და სპეციალურად შექმნილმა ორგანომ დაიწყო განცხადებების მიღება ნაციონალიზაციის გამო დაზარალებული მოსახლეობისგან.

4. რესტიტუცია – ქონების დაბრუნება ყოფილი მფლობელისთვის (ან მისი მემკვიდრეებისთვის), რომლის კანონიერი ქონებრივი ინტერესები შეგნებულად დაირღვა. ქონების ნატურალურ მდგომარეობაში დაბრუნების შეუძლებლობის შემთხვევაში ხდება მისი საფასურის ფულადი ანაზღაურება.

პირისაგან მიწისა, კომპენსაციას 1939 წლის ფასებით გადაიხდიან, თუმცა მოხდება ინდექსაცია ამჟამინდელი ფასების მიხედვით.

ლატვია

თავიდან მოქმედებდა კანონი, რომლის მიხედვითაც, ქონების დაბრუნების პრეტენდენტებს უნდა ჩაებარებინათ გამოცდა ლატვიური ენის ცოდნაზე, თუმცა მალე ეს წესი გააუქმეს. კანონის მიხედვით, მრავალბინიანი საცხოვრებელი სახლის მფლობელს არ აქვს მობინადრეების გამოსახლების უფლება 7 წლის განმავლობაში. ისინი კი, თავის მხრივ, ვალდებული არიან, არენდის თანხა იხადონ, რომლის მაქსიმუმი ასევე კანონითაა განსაზღვრული.

ესტონეთი

პრინციპში, ესტონური კანონმდებლობა ლატვიურის იდენტურია, მაგრამ 7-წლიანი „ანტიკონფლიქტური“ ვადა აქ არ მოქმედებს. ამ კანონებზე დაყრდნობით, ბევრი მობინადრე უკვე გამოასახლეს საბჭოთა პერიოდში მიღებული ბინებიდან. ბევრი სხვა ქვეყნისგან განსხვავებით, სურვილის შემთხვევაში, ესტონეთში არ იხდიან ფულად კომპენსაციას ოდესღაც ჩამორთმეული ქონების სანაცვლოდ. მის ნაცვლად დაზარალებულებს კუთვნილი თანხის ეკვივალენტური სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები გადაეცემათ. ისინი შეიძლება გადაიცვალოს პრივატიზირებული სანარმოების აქციებზე, მინაზე ან უძრავ ქონებაზე.

უნგრეთი

უნგრელები უფრთხოდნენ კონფლიქტს საზოგადოებაში. ამიტომ, მათ თავი აარიდეს უძრავი ქონების პირდაპირი წესით მფლობელისთვის დაბრუნებას. საზღვარგარეთელ პრეტენდენტებს უხდიან ჩამორთმეული ქონების ფულად ეკვივალენტს, უნგრეთის მოქალაქეებს კი აძლევენ ე.წ. საკომპენსაციო კუპონებს, რომელთა გამოყენება შეიძლება სანარმოების პრივატიზირებისას, აუქციონზე მიწის ყიდვისას.

ჩეხეთი

აქ კეთილსინდისიერად მისდევნენ რესტიტუციის ძირითად პრინციპებს და არა მარტო აბრუნებენ წართმეულ საკუთრებას, არამედ მისი აღდგენის ხარ-

ჯებისთვის კომპენსაციასაც იხდიან. ასე მაგალითად, პრეზიდენტი ჰაველი პრალაში სახლების მეპატრონე გახდა, შვარცენბერგერების არისტოკრატიულ გვარს კი 18 სასახლე დაუბრუნდა. თუმცა, ფინანსური პრობლემების გამო, მათ მხოლოდ ხუთი სასახლე დაიბრუნეს, დანარჩენი კი უკანვე გადასცეს სახელმწიფოს. იმ შემთხვევაში, თუ უძრავი ქონება განადგურდა ან გადაკეთდა იმგვარად, რომ მისი ამჟამინდელი ფასი შეუდარებლად მაღალია თავდაპირველზე, ან გაუფასურდა იმდენად, რომ ის არავის არაფერში სჭირდება, დაზარალებული თავდაპირველად მიიღებს ერთჯერად კომპენსაციას 1 000 აშშ დოლარის ოდენობით, დანარჩენს კი თანდათანობით გადაუხდიან სპეციალური სარესტიტუციო ფონდიდან.

გერმანია

გერმანიაში შეიძლება მხოლოდ იმ საკუთრების დაბრუნება, რომელიც ფაშისტური მთავრობის მიერ იყო ჩამორთმეული. საბჭოთა ადმინისტრაციის მიერ ჩამორთმეულ საკუთრებას ეს არ ეხება. თუმცა, შესაძლოა, ეს შეზღუდვაც მალე მოიხსნას. ვინაიდან სასამართლოში გერმანელი მოქალაქეებისა და გავლენიანი ფირმების ბევრი სარჩელი დაგროვდა ამ საკითხთან დაკავშირებით.

სტრასბურგის ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლომ სენსაციური გადაწყვეტილება მიიღო, როდესაც დააკმაყოფილა საბერძნეთის დევნილი მეფის, კონსტანტინე II-ს სარჩელი საბერძნეთის მთავრობისადმი, რომელმაც მეფის საგვარეულო საკუთრების ნაციონალიზაცია განახორციელა. ემიგრაციაში მყოფმა მეფემ და მისი ოჯახის ორმა წევრმა მოითხოვა კუთვნილი სასახლეებისა და მამულების დაბრუნება. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ „სადავო საკუთრება ეკუთვნით მათ, როგორც კერძო პირებს და არა როგორც სამეფო ოჯახის წევრებს“. ლაპარაკია 1,4 მილიარდი დოლარის ქონებაზე. სასამართლომ საბერძნეთის მთავრობას 1 წელი მისცა ამ საკითხის მოსაგვარებლად. ეს პრეცედენტული გადაწყვეტილებაა და, როგორც მოსალოდნელი იყო, მას სხვა სარჩელებიც მოჰყვა.

ბულგარეთის ყოფილმა მეფემ სიმეონ II-მ დაიბრუნა სასახლეები და მიწის ნაკვეთები. თუმცა შემდგარი გარიგების მიხედვით, მან დაბრუნებული ქონების დიდი ნაწილი სახელმწიფოს აჩუქა.

რუმინეთის ყოფილმა მეფემ მიხაიმ, როდესაც ხელისუფალთა კეთილგანწყობას ვერ მიაღწია, სასამართლო პროცესები წამოიწყო და ვილებისა და სასახლეების დაბრუნება მოითხოვა. მისი წარმომადგენლების მტკიცებით, ეს

სასახლეები მეფე მიხაილ და მისმა წინაპრებმა საკუთარი სახსრებით შეიძინეს ან ააშენეს.

ვფიქრობ, ნათელია, რომ საკუთრების ფლობისა და მისი გარანტირებული დაცვისკენ მისწრაფება ადამიანთა ბუნებრივი მოთხოვნილებაა. საკუთრება ადამიანის ჭეშმარიტი დამოუკიდებლობის საფუძველია. ის აძლევს ადამიანს ხვალისდელი დღის იმედს. კაპიტალისტური და სოციალისტური სისტემების სამოცდაათწლიანმა შეჯიბრებამ და ბრძოლამ დაგვანახა, რომ კერძო საკუთრებამ და თავისუფალმა მენარმეობამ უზრუნველყო დასავლური სამყაროს ეკონომიკური და სოციალური პროგრესი, სოციალისტურმა სისტემამ კი კრაზი განიცადა.

ამ და მრავალ სხვა მიზეზთა გამო საკუთრების უფლების დაცვა სახელმწიფოს ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა.

„სოლიდარობა“

№2(11), 2007

„უფროსი ძმა“ ანუ სამყარო, სადაც მედმივად გვითვალთვალებენ

„მოვიდა მოყურობა ლაქარდიანის ენით...
ვინ იცის, გული სავსე აქვს გველის შხამით და გესლით“.

ვაჟა ფშაველა
„სტუმარ-მასპინძელი“

„სხვის ოთახში ჭვრიტინი სადაური წესია, ბიცოლა...
სადაური წესია და აქაური წესია!“.

ვაჟა აბრეშუნი
„ღათა თუთაშხია“

მას შემდეგ, რაც ჯორჯ ორუელმა დაწერა თავისი უკედავი „1984“, გამოთქმა – „უფროსი ძმა“ – მუდმივი მოთვალთვალის, მაკონტროლებლის, არამკითხე მოამბის, გნებავთ, ჯაშუშის სინონიმად იქცა. წესიერი ადამიანისა თუ საზოგადოებისთვის კი ჯაშუშობა, თვალთვალი და მიყურობა უძველესი დროიდან საზიზღარ და დაუშვებელ მოვლენად აღიქმებოდა...

საქმე ის არის, რომ ადამიანებს დიდი სურვილი აქვთ, მაქსიმალურად შეინარჩუნონ თავიანთ პირად ცხოვრებასთან დაკავშირებული ინტიმური ხასიათის ინფორმაციის კონფიდენციალობა.

პირად ცხოვრებას განსაკუთრებულად ფაქიზი მოპყრობა და საკმაოდ მკაცრი დაცვა სჭირდება. ანგლოსაქსური სამართლებრივი ცნება პრაივესი (Privacy) სწორედ პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას ნიშნავს.

პრაივესის ერთ-ერთი პირველი განმარტება აშშ-ის სასამართლოს მომავალ თავმჯდომარეს, იმხანად კი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ბოსტონელ ადვოკატს ლუი ბრანდისის ეკუთვნის. 1890 წელს სემუელ უორენთან ერთად მან გამოაქვეყნა სტატია – „პრაივესის უფლება“ და განმარტა ის, როგორც განმარტოების უფლება („The right to be left alone“)¹. დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ არცერთ სხვა საფურნალო სტატიას არ მოუხდენია ისეთი გავლენა ამერიკის, შემდგომში კი სხვა ქვეყნების იურიდიული საზოგადოების ცნობიერებაზე, როგორც ზემოთ აღნიშნულს, ვინაიდან მასში ჩამოყალიბებული დოქტრინა მრავალი სასამართლო საქმის გადახედვის ან სარჩელის მიზეზი გახდა.

პრაივესის ცნობილი სპეციალისტის, ალენ უესტინის აზრით, „პრაივესი არის ადამიანის სურვილი, თავისუფლად აირჩიოს, თუ რა ვითარებაში და რა ხარისხით არის ის მზად, გახსნას საკუთარი თავი, საკუთარი ჩვევები და საქციელი სხვა ადამიანებისათვის“².

უფრო ზოგადად, პრაივესი ნიშნავს პირადი ცხოვრების მოწყობას საკუთარი მოსაზრებების მიხედვით, როდესაც უცხოთა ჩარევა მინიმუმამდეა დაყვანილი. ის ეხება პირად, საოჯახო და შინაურ ცხოვრებას, ფიზიკურ და სულიერ ხელშეუხებლობას, პატივსა და ღირსებას. ადამიანი დაცული უნდა იყოს შპიონაჟისგან, პირადი მიმოწერის მასალების არასწორი გამოყენებისგან, იმ ინფორმაციის გამჟღავნებისგან, რომელიც პიროვნებამ კონფიდენციალურად გაანდო ან მიიღო სხვისგან.

ინგლისის პარლამენტის წევრი უილიამ პიტი წერდა: „სამეფოს მთელი ძალები უძღურნი არიან გლახაკის წინაშე, როდესაც ის საკუთარ ქოხში იმყოფება. შეიძლება, ქოხი ძველი იყოს, მისი სახურავი ჭრიალებდეს, გამჭოლი ქარი თავისუფლად დანავარდობდეს, თავსხმა და ნიაღვარი შიგნითაც შემოვიდეს, მაგრამ ამ ნახევრად დანგრეული საცხოვრისის ზღურბლს ინგლისის მეფეც კი ვერ გადააბიჯებს თავის ამაღასთან ერთად“.

პრაივესთან დაკავშირებული კანონმდებლობა სათავეს 1361 წლიდან იღებს – მაშინ ინგლისელმა მოსამართლეებმა გამოსცეს „მშვიდობის აქტი“ (Peace Act), რომელიც ჯაშუშობის სანინაალმდეგო სამართლებრივი საფუძველი გახდა.

აშშ-ში პრაივესი დაცულია კონსტიტუციის მეოთხე შესწორებით, რომელიც რატიფიცირებულია 1791 წლის 15 დეკემბერს და მასში ნათქვამია:

1. Samuel Warren and Louis Brandeis, „The right to privacy“, Harvard Law Review 4, 1890, pp. 193-220.

2. Alan F Westin, Privacy and Freedom, Atheneum, New York p. 7.

„ხალხის უფლება პიროვნების, საცხოვრებელი ადგილის, ქალაქებისა და ქონების ხელშეუხებლობაზე არ უნდა ირღევოდეს დაუსაბუთებელი ჩხრეკებითა და დაპატიმრებით. არცერთი ორდერი არ უნდა გაიცეს საკმარისი საფუძვლის არსებობის გარეშე, რომელიც დადასტურებულია ფიცით ან საზეიმო განცხადებით; ამასთან, ორდერი უნდა შეიცავდეს გასაჩხრეკი ადგილის, დასაპატიმრებელი პირებისა და ნივთების დაწვრილებით აღწერას“.

თანამედროვე შეხედულებები პრაივესის შესახებ დაფიქსირებულია ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში, რომლის მე-12 მუხლში ნათქვამია:

„დაუშვებელია თვითნებური ჩარევა ადამიანის პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში, თვითნებური ხელყოფა მისი საცხოვრებელი ბინის ხელშეუხებლობის, მისი კორესპონდენციის საიდუმლოების, ანდა მისი პატივისა და ღირსებისა. ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, დაცული იყოს კანონის მიერ ასეთი ჩარევისა თუ ხელყოფისგან“.

მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში პრაივესი კონსტიტუციურადაა აღიარებული. ეს კონსტიტუციური ნორმები, სულ ცოტა, საცხოვრებელი ადგილის ხელშეუხებლობასა და კომუნიკაციების საიდუმლოებას მოიცავს.

საქართველოს კონსტიტუცია ხელშეუხებლად აცხადებს ადამიანის პირად ცხოვრებას, მის ჩანაწერებს, მიმონერას, სატელეფონო საუბარს და სხვ.; კრძალავს მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინასა და კუთვნილ სათავსოში შესვლას და ჩხრეკის ჩატარებას. ამ უფლებათა შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ „სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან მის გარეშეც, კანონით გათვალისწინებული გადაუდებელი აუცილებლობისას“. მაშასადამე, მფლობელის ნებართვის გარეშე მის ბინაში შესვლა, ჩხრეკის ჩატარება, მისი წერილების გახსნა, სატელეფონო საუბრის მიყურადება, კომპიუტერში შენახული ინფორმაციის ნაკითხვა და სხვ. შეიძლება მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილების საფუძველზე, ხოლო ამის გარეშე – მხოლოდ ისეთ შემთხვევებში, რომლებიც კანონით განსაზღვრულია როგორც „გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევები“ (მუხლი 20).

სატელეფონო მოსმენები

1928 წელს აშშ-ის უმაღლესი სასამართლო იხილავდა საქმეს „ოლმსტედი აშშ-ის წინააღმდეგ“. ოლმსტედი „მშრალი კანონის“ მოქმედების დროს ალკოჰოლით უკანონო ვაჭრობის ბრალდებით იყო გასამართლებული. სამხილები მის წინააღმდეგ ტელეფონის არასანქცირებული მოსმენით მოიპოვეს.

სასამართლომ უარყო ოლმსტედის პრეტენზიები, ვინაიდან მისი პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა ფიზიკურად არ დარღვეულა: არავინ შეჭრილა მის სახლში და არავის წაურთმევია მისთვის რაიმე დოკუმენტი (მოსამართლეებმა რატომღაც ჩათვალეს, რომ სატელეფონო კომუნიკაციების საიდუმლოება არ არის დაცული კანონის მხრიდან იმ ხარისხით, როგორც საფოსტო მიმონერისა). მოსამართლე ლუი ბრანდელისმა, რომელიც არ იზიარებდა კოლეგების მოსაზრებებს, წარმოთქვა თავისი სახელგანთქმული სიტყვა პრაივესის დასაცავად. ბრანდელის კონცეფციამ ბოლოს და ბოლოს გაიმარჯვა და 1934 წელს კონგრესმა მიიღო ფედერალური კანონი, რომელიც „სრული მოცულობით“ აღიარებდა მოქალაქეების უფლებას კომუნიკაციების საიდუმლოებაზე.

თანამედროვე პირობებში იმ მეთოდებს შორის, რომელსაც სახელმწიფო სპეცსამსახურები იყენებენ, ტელეფონების მოსმენა ერთობ სპეციფიკურია. ერთის მხრივ, ეს არის დანაშაულის წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტიანი საშუალება. მეორეს მხრივ, ეს ეწინააღმდეგება პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას. უარეს შემთხვევაში, ტელეფონების მოსმენა ნიშნავს, რომ სპეცსამსახურებისთვის, რომლებიც არ არიან ანგარიშვალდებული საზოგადოების წინაშე, ხელმისაწვდომი ხდება კერძო საუბრების შინაარსი, რაც შესაძლოა, გამოყენებულ იქნას რაიმე კომპრომატის მოპოვების მიზნით ან უბრალოდ, სხვაგვარად მოაზროვნეთა გამოსამჟღავნებლად და დასაშინებლად.

ეს საკითხი დღეს განსაკუთრებით აქტუალურია, რადგან ორგანიზებული დანაშაული, ტერორიზმი, ნარკობიზნესი სპეცსამსახურების მხრიდან არაორდინარულ ქმედებებს მოითხოვს, ამავე დროს, ისტორიული გამოცდილება გვარწმუნებს, რომ იმ ქვეყნებში, სადაც არ არის რეალური კონტროლი სპეცსამსახურების ქმედებებზე, ადგილი აქვს მოსმენებისა და თვალთვალის ბოროტად გამოყენებას ოპოზიციის, ჟურნალისტების, ადამიანის უფლებების დამცველებისა და, უბრალოდ, სხვაგვარად მოაზროვნეთა მიმართ.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და პრაივესი

მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვამ ადამიანის პირადი ცხოვრების თავისუფლებას სხვა სერიოზული საფრთხეებიც შეუქმნა. უკვე ნახსენებ „1984-ში“ ორუელის მიერ აღწერილ სათვალთვალო ტექნიკას დღეს წარღვნამდელს თუ უწოდებ. ამიტომაცაა, რომ ამჟამად პრაივესი განსაკუთრებული საფრთხის წინაშე დგას, ვინაიდან კანონმდებლები აშკარად ჩამორჩებიან ტექნიკურ პროგრესს. ტერორიზმის

ბახსოვდეს - უფროსი ძმა მუდამ გიჟივალთვალვან

საფრთხემ, განსაკუთრებით კი, 11 სექტემბრის ტრაგიკულმა მოვლენებმა, აიძულა უსაფრთხოების სამსახურები, პოლიცია, დაზვერვა, ბანკები, გასართობი და სავაჭრო ცენტრები თუ კერძო პირები ესარგებლათ ვიდეოდაკვირვების, მონაცემთა ბაზების შექმნის, პიროვნების იდენტიფიკაციის მიზნით ბიომეტრიული მეთოდების გამოყენების ლამის ტოტალური ღონისძიებებით, რომელთა მიზანი მორალური და მატერიალური ფასეულობების დაცვაა.

ისიც კარგადაა ცნობილი, რომ 11 სექტემბერმა მხოლოდ გააძლიერა და გააფართოვა ამ მეთოდების გამოყენება, თორემ ახალი ტექნოლოგიების მეშვეობით მოქალაქეთა მასობრივი თვალთვალის პოლიტიკა გაცილებით ადრეც გამოიყენებოდა.

ჯერ კიდევ 1947 წელს, აშშ-მა, დიდმა ბრიტანეთმა, კანადამ, ავსტრალიამ და ახალმა ზელანდიამ ხელი მოაწერეს პაქტს ეროვნული უშიშროების შესახებ, რომლის მიზანი იყო სპეცსამსახურების ურთიერთობათა სტრატეგიის განსაზღვრა ერთიანი უსაფრთხოების სისტემის შესაქმნელად. მოხდა ტერმინოლოგიის, კოდური სიტყვების, ინფორმაციის ხელში ჩაგდების პროცედურების, რესურსების ხელმისაწვდომობის სტანდარტიზაცია.

ევროპარლამენტის მიერ მომზადებულ 1997 წლის ანგარიშში დადასტურებულია პროექტ „ეშელონის“ („Eshelon“) არსებობა, რომლის მეშვეობითაც აშშ-ის ეროვნული უშიშროების სააგენტოს პრაქტიკულად მთელი კომუნიკაციური ქსელის კონტროლი შეუძლია საკვანძო სიტყვების მეშვეობით.

ანალოგიური სისტემა ყოფილი ვარშავის ხელშეკრულების წევრმა ქვეყნებმაც შექმნეს, რომელსაც მონინალმდეგის შესახებ მონაცემების აღრიცხვის გაერთიანებული სისტემა (Система объединенного учета данных о противнике – СОУД) ეწოდა. აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებს შორის СОУД-ის დაარსების თაობაზე ხელშეკრულება 1977 წელს გაფორმდა, მაგრამ სრული დატვირთვით ის 1979 წელს ამოქმედდა, მოსკოვის ოლიმპიური თამაშების წინ. მონაცემთა ბაზაში თავს იყრიდა დოსიეები აგენტებზე, ჟურნალისტებზე, „მტრულ ორგანიზაციებზე“, დიპლომატებზე, ავიაკომპანიების წარმომადგენლებზე და ა.შ.

2002 წლის მიწურულს, პენტაგონის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა ედვარდ ოლდრიჯმა (Edward Aldridge) განაცხადა, რომ აშშ-ის მთავრობამ მიზნად დაისახა დაკვირვების გიგანტური სისტემის შექმნა სახელწოდებით Total Information Awareness, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ამერიკის თითოეული მოქალაქის თვალყურის დევნება მისი საბანკო ანგარიშების, საკრედიტო ბარათებით შეძენილი საქონლის, ელექტროენერგიისა და სატელეფონო საუბრების ანგარიშების გაკონტროლების გზით. ოლდრიჯმა განაცხადა, რომ ეს ტერორიზმთან ბრძოლის აუცილებელი პირობაა. სისტემის არსი ის არის, რომ მონაცემთა სხვადასხვა ბაზის ურთიერთშეჯერების გზით თვალყურს მიადევნებენ მსხვილ ფულად ოპერაციებს, ავტომობილების დაქირავებას, ქიმიური პრეპარატების, იარაღის შესყიდვას და ა.შ.

უკანასკნელ ათწლეულში ინტერნეტის შესაძლებლობები, სისწრაფე და საიმედოობა მუდმივად იზრდება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ეს მოქნილი სტრუქტურა მაინც არ არის დაცული ხელისუფლების კონტროლისგან. მსოფლიო ქვეყნების სამართალდამცავი ორგანოები და უშიშროება ისეთი სისტემების შექმნაზე მუშაობენ, რომლებიც ელექტრონული ფოსტით გადაცემული ინფორმაციის, აგრეთვე, ინტერნეტით გადაცემული ყველა სხვა ინფორმაციის ხელში ჩაგდების საშუალებას მისცემთ. ეს საზოგადოების შემფოთებას იწვევს. უფლებადამცველი ორგანიზაციების აზრით, ელექტრონული ფოსტის კონტროლი აბსოლუტურად არ განსხვავდება სხვისი საფოსტო წერილების კითხვისა თუ ტელეფონების მოსმენისგან.

მიუხედავად იმისა, მოგვწონს ეს თუ არა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ყოველდღიურად ჩვენ არაერთი ვიდეოკამერა, მიკროფონი, „ჟუჟოკი“ და სენსორი

დღეს ანაქარონიზაჲ გვეჩვენება
სათვალე-ფოტოგრაფი,
რომელსაც თავის დროზე
გდრ-ის საეცამსახურები
იყენებდნენ

გეიოვალთვალეებს. ყველაზე საინტერესო ის არის, რომ მათ მხოლოდ სახელმწი-
ფო არ ამონტაჟებენ. საქმე ისაა, რომ ადამიანებს აქვთ დაუოკებელი მისწრა-
ფება უთვალთვალონ სხვებს, მაგალითად, მეზობლებს, შეყვარებულ წყვილებს
და ა.შ. განსაკუთრებით მაშინ, თუ საკუთარი ცხოვრება ერთფეროვანი და
მოსანყენი ეჩვენებათ. ვინმეს თვალთვალი, როდესაც ამის შესახებ თვალთვა-
ლის ობიექტმა არაფერი იცის, როგორც ჩანს, მოთვალთვალის ძალაუფლე-
ბის არეალში მისი მოქცევის ილუზიას ქმნის. ამას ხელს უწყობს ციფრული
ხელსაწყოების გაიფება. უკანასკნელ ხანებში მოსახლეობამ, განსაკუთრებით,
იაპონიასა და ტაივანში, ფარული ვიდეოკამერების შესყიდვა დაიწყო. წარ-
მოდგენაც კი ძნელია, რამდენი ეჭვიანი ქმარი, არაკეთილმოსურნე მეზობე-
ლი ან გაუკუღმართებული იუმორის მქონე მეგობარი შეისყიდის მომავალში
ამ აპარატურას. ფაქტი ფაქტად რჩება: შპიონაჟის – ნამდვილის თუ „სამოყ-
ვარულოს“ – გავრცელებას ნოყიერი ნიადაგი აქვს.

სათვალეში ან ავტოკალამში ჩამონტაჟებული ფოტოკამერის შეძენა დღეს
ინტერნეტით სულ რაღაც 100 დოლარად შეიძლება. ავსტრალიასა და ჰონ-
კონგში მკაცრად არის აკრძალული ასეთი მოწყობილობების საცურაო აუზებ-
ში, განსაკუთრებით კი, გასახდელებში შეტანა. მიზეზი, ვფიქრობ, გასაგებია.

უკანასკნელ ხანებში უაიერისტები (სიტყვიდან voyeurism³) ვებკამერებს
ნუდისტურ პლაჟებზე ამონტაჟებენ. ამგვარი აპარატურა გამოსახულების რეა-
ლურ დროში გადაღებისა და გავრცელების საშუალებას იძლევა.

3. სექსუალური გაუკუღმართება, რომელიც ეროტიკული სცენების ცქერის დაუოკებე-
ლი სურვილით გამოიხატება, უაიერისტებს ავადმყოფურად ცნობისმოყვარე ადამი-
ანებსაც უწოდებენ.

ამას წინათ იტალიელმა კარაბინიერებმა ჩაატარეს გამოძიება, რათა დაედგინათ, თუ ვინ განათავსა ინტერნეტში ვიდეოგამოსახულება ნახევრად შიშველი ქალისა, რომელმაც საკუთარი თავი ერთ-ერთ საიტზე შემთხვევით აღმოაჩინა. იმ სასტუმროს მენეჯერს, სადაც გადაღება მოხდა, ასევე, ერთ-ერთი რესტორნისა და ავტოსადგომის მფლობელი დააპატიმრეს. ისინი მაღულად იღებდნენ სასტუმროს კლიენტებს სააბაზანო ოთახში და შეყვარებულ წყვილებს.

არც მომავალი გვიქადის საიმედო პერსპექტივებს. ამერიკელი დევიდ ბურკის რედაქციით ახლად გამოცემულ კვლევითი ჟანრის წიგნში „ტელევიზია – ჯაშუში“ (Spy TV) აღწერილია, როგორ იყენებს ინტერაქტიული ტელევიზიის პროდიუსერი სპეციალური ტექნოლოგიების სისტემას ფსიქოლოგიური პორტრეტების შესაქმნელად, რათა ამის საფუძველზე ტელემაყურებელთა ქცევის მოდიფიცირება მოახდინოს. ასეთი ციკლი საშუალებას მისცემს მას, საკმაოდ კარგად შეგვისწავლოს, რათა შემდგომ მის გავლენას დავემორჩილოთ. ერთ მშვენიერ დღეს კი ჩვენი ტელევიზორის მაკონტროლებელი ადამიანი შეიცვლება კომპიუტერთ, რომელსაც ხელოვნური ინტელექტი მართავს.

სამეცნიერო პროგრესმა ბიომეტრიის არნახული წინსვლაც გამოიწვია. პოპულარული ბიომეტრიული სისტემებია: თვალის ბადურა გარსის სკანირება, ხელის გეომეტრიის გამოკვლევა, დაქტილოსკოპია, ხმის ამოცნობა და ა.შ.

აი, ბიომეტრიის პროგრესის ბოლო მაგალითები:

ერთმა ამერიკულმა კომპანიამ შეიმუშავა აპარატი სახელწოდებით „Lumidigm“ და დაამტკიცა, რომ ჩვენი ორგანიზმის განუმეორებელი მახასიათებელია მისი განათებულობა. ეს ხელსაწყო აანალიზებს, თუ როგორ აირეკლავს ჩვენი ორგანიზმი სხვადასხვა სიხშირის სინათლის სხივებს. როგორც ჩანს, კანქვეშა კაპილარები, მტვერი, ცხიმოვანი ფენის სისქე, ძველი ნიაჩრები და ზოგიერთი სხვა ფაქტორი გავლენას ახდენს თითოეული ინდივიდუალის კანის არეკვლის სპექტრზე, რომელიც ყველა შემთხვევაში სხვადასხვა იქნება. „Lumidigm“-ის შემქმნელები ამ სისტემის სხვაგვარ გამოყენებაზეც ფიქრობენ. მაგალითად, განზრახულია ე.წ. „გონიერი პისტოლეტის“ შექმნა, რომელიც მხოლოდ მაშინ გაისვრის, თუ მის სასხლეტს მფლობელი გამოჰკრავს ხელს. ასევე შესაძლებელია ტელეფონისა და ავტომატის შექმნა, რომელიც მხოლოდ მაშინ ჩაირთვება და ამუშავდება, როდესაც მისით სარგებლობას „ნებართვის მქონე“ პირი გადაწყვეტს. უკვე არსებობს ასეთ პრინციპზე მომუშავე კომპიუტერები. იაპონურმა კომპანიამ Fujitsu Laboratories ბიომეტრიული აუ-

ეს კი თანამედროვე ტექნიკის ერთ-ერთი ნიმუშია – მზის სათვალავი ჩამონტაჟებული პიდეკაპერა

ტენტიფიკაციის ახალი ტექნოლოგია წარმოადგინა, რომლის მთავარი მახასიათებელი ადამიანის მაჯის სისხლძარღვოვანი ქსელია. კომპანიის პირმშოა სპეციალური კომპიუტერული თავგუნა, რომელიც ამოიცნობს კომპიუტერის მფლობელს. მიღებული შედეგის მიხედვით, კომპიუტერზე მუშაობა ან შესაძლებელი იქნება, ან არა. რას გვიქადის ეს? დისკრიმინაციის ახალი და დახვეწილი ფორმების შემუშავება ხომ არ ხდება?

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობასა და სახელმწიფო ძალაუფლებას შორის ორთაბრძოლის ასპარეზად თანამედროვე ედინბურგის თვალწარმტაცი ქუჩებიც იქცა. აქ, შოტლანდიის პოლიციის შტაბბინებში ხდება შოტლანდიის მოქალაქეთა კართოტეკების დნმ-ის ანალიზების სისტემატური შევსება. ბოლო ორი წლის განმავლობაში პოლიციის მიერ დაკავებულ თითოეულ ადამიანს ტესტირება უტარდება დნმ-ზე. მათ შორის, არამარტო მძიმე დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილებს – მკვლელებსა და ყაჩაღებს, არამედ მოძრაობის წესების დამრღვევ მძღოლებს, ჯიბის ქურდებსა და წვრილმან ხულიგნებსაც კი.

ბიომეტრიული მეთოდების დანერგვას დასავლეთში ბევრი მონინალმდევე ჰყავს. ისინი ამტკიცებენ, რომ ბიომეტრია ყოველი მოქალაქის ტოტალური იდენტიფიკაციისა და კონტროლის მექანიზმია, რაც სამოქალაქო თავისუფლებების დარღვევას იწვევს. ცხადია, რომ ნებისმიერი ბიოკოდი ბევრად მეტ ინფორმაციას იტევს, ვიდრე ეს კონკრეტულ ხელსაწყოს სჭირდება კონტროლისთვის. ვინ და როგორ ისარგებლებს ამ ინფორმაციით, ხომ არ იქნება ის გამოყენებული მოქალაქეთა ელემენტარული უფლებების წინააღმდეგ? აი, კითხვები, რომლებიც საზოგადოების შემწოთებას იწვევს.

გრძელს პრაივისის დასაცავად გრძელდება

მაშინ როდესაც საერთაშორისო თანამეგობრობამ საბაზო კონსენსუსს მი-
აღწია დისკრიმინაციის, რასიზმის, წამების აკრძალვის საკითხებში, ბევრი
სახელმწიფო პირადი ცხოვრების პრობლემებს ხელოვნურად შექმნილად მიიჩ-
ნევს. თუმცა საზოგადოება აქტიურად იბრძვის ამ უფლების უზრუნველყო-
ვისთვის.

სულ რამდენიმე თვის წინ ფედერალურმა მოსამართლემ, 73 წლის ანა დიქს
ტილორმა, გასცა განკარგულება ეროვნული უსაფრთხოების სააგენტოს პრო-
გრამის შეჩერების შესახებ, რომლის ფარგლებში ამერიკელთა სატელეფონო
საუბრებს უსმენდნენ. მან 43-გვერდიან დოკუმენტში დაამტკიცა, რომ ეს
პროგრამა არღვევს ამერიკის მოქალაქეების პირადი ცხოვრების ხელშეუხებ-
ლობის უფლებას, ასევე, სიტყვის თავისუფლებასაც. გარდა ამისა, მოსამარ-
თლის აზრით, ეს პროგრამა არღვევს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს
(საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად) და არ-
ღვევს 1978 წლის კანონს, რომელიც ამერიკელების მიმართ განხორციელე-
ბული თვალთვალის კონტროლს ისახავს მიზნად. საქმე ეხება სატელეფონო
მოსმენებსა და ელექტრონული ფოსტის კონტროლს სპეციალური ორდერის
გარეშე იმ შემთხვევებში, როდესაც საუბრის ერთ-ერთი მონაწილე აშშ-ის სა-
ზღვრებს გარეთ იმყოფება და ერთი მათგანი ეჭვმიტანილია ტერორისტულ
საქმიანობაში. ინფორმაციამ ამ პროგრამის შესახებ 2006 წლის დეკემბერში
გაჟონა. თეთრი სახლი ამტკიცებს, რომ პროგრამა მთლიანად შეესაბამება
ამერიკის კონსტიტუციას. იუსტიციის სამინისტრომ განაცხადა, რომ ის აქე-
ლაციას შეიტანს მოსამართლე ტილორის ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგ.
მათი თქმით, „ტერორისტებზე დაკვირვების პროგრამა ამერიკის კანონების
მიხედვით ხორციელდება და არ არღვევს ამერიკელთა სამოქალაქო უფლე-
ბებს“. მოსამართლე ტილორი ამტკიცებს, რომ კონსტიტუცია არ ანიჭებს
ამერიკის პრეზიდენტს შეუზღუდავ უფლებებს, განსაკუთრებით მაშინ, რო-
დესაც მისი ქმედებები არ შეესაბამება ადამიანის უფლებათა ბილში დაწე-
სებულ პარამეტრებს.

ავსტრალიაში ფედერალური ხელისუფლების მიერ ნაციონალური საიდენ-
ტიფიკაციო ბარათის შემოტანის მცდელობა ქვეყნის ისტორიაში ყველაზე დი-
დი სკანდალის მიზეზი გახდა. გერმანიასა და იმავე ავსტრალიაში ციფრული
სატელეფონო მომსახურების შემოღებამ ფართო საზოგადოებრივი რეზონან-
სი და პროტესტის ტალღა გამოიწვია (მობილური ტელეფონები თქვენთვის

„სასარგებლო“ ინფორმაციის მონოდების საბაბით თვალთვალის გეოგრაფიულ ინსტრუმენტად იქცა).

და მაინც, პირადი ცხოვრების ყველაზე სახიფათო მტერი წესიერი მოქალაქეა, რომელიც ამტკიცებს – მე დასამალი არაფერი მაქვს, ამიტომ არც არაფრის მეშინია. ეს დიდი გაუგებრობაა. ყოველ ადამიანს აქვს პირადი ცხოვრება, რომელიც გარე ჩარევისგან დაცული უნდა იყოს. ვის შეუძლია თქვას საკუთარ თავზე, რომ მისი ოჯახური ცხოვრება, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ფინანსური ვითარება გადამლილი წიგნია, რომლის ნაკითხვის უფლება ყველას აქვს. ასეც რომ იყოს, ეს ჯერ კიდევ არ არის ადამიანის პირად ცხოვრებაში ჩარევის საფუძველი.

„სოლიდარობა“

№5(14), 2007

ლუსტრაცია – სამართლიანობის აქტი თუ ადამიანის უფლებების დარღვევის ახალი მეთოდი

ლუსტრაცია (ლათ. **lustratio** – განწმენდა მსხვერპლშენიერვის გზით) – აღმოსავლეთ ევროპის რიგ ქვეყნებში საპასუხისმგებლო სახელმწიფო თანამდებობის პირებისა და კანდიდატთა შემონმების განსაკუთრებული პროცედურა, რომლის მიზანია, გამოარკვიოს წარსულში ამ პირების კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობისადმი ან სახელმწიფო უშიშროების სამსახურისადმი კუთვნილება ან გამოამჟღავნოს ფაქტები ამ სამსახურებთან მათი თანამშრომლობის შესახებ. ლუსტრაცია ხორციელდება სპეციალური კანონების საფუძველზე (მათი უმრავლესობა 1990-1993 წლებში მიიღეს), როგორც წესი, სპეციალური ორგანოს მიერ. თუ ლუსტრაციის პროცესში დადასტურდება ტოტალიტარულ რეჟიმთან თანამშრომლობის ფაქტები, პიროვნებას აქვს არჩევანი თანამდებობის ნებაყოფლობით დატოვებას (გამომჟღავნებული ფაქტების საიდუმლოდ შენახვის გარანტიით) და თანამდებობის იძულებით დატოვებას შორის (მაკომპრომეტირებული ინფორმაციის საჯარო გამოქვეყნებით).

სანამ ლუსტრაციის ისტორიასა და კანონმდებლობაზე დავინყებდეთ საუბარს, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლუსტრაციის დადებითი და უარყოფითი მხარეების შედარებისას, დადებითი გაცილებით დამაჯერებელი და არგუმენტირებულია. ლუსტრაცია, უპირველეს ყოვლისა, ზნეობრივი აქტია, მისი მიზანია მორალური განმწმენდა, მორალური კათარზისი, გნებავთ, როგორც პოლონეთში ამბობენ, „მენტალობის ჰიგიენა და დეზინფექცია“.

ამასთან ერთად, ვერსად გავექცევით იმ ფაქტსაც, რომ ლუსტრაციული კანონმდებლობა არ არის ყველაზე ჰუმანური კანონმდებლობა მსოფლიოში, ის ხშირად ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს (რაც არ უნდა ვთქვათ, ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, იყოს უზნეო და უსინდისო). აი, სად არის კოლიზია ადამიანის უფლებებსა და ლუსტრაციას შორის. მაგრამ როგორ უნდა დაიცვას ახალგაზრდა სახელმწიფომ ადამიანის უფლებები სამართლებრივი, დემოკრატიული ქვეყნის აშენების გარეშე და როგორ უნდა ააშენოს ასეთი ქვეყანა ძველი კომუნისტური კადრებით? ამის შეუძლებლობა ყველა ახლადმოსულ დემოკრატიულ ხელისუფლებას ესმის და ცდილობს, გათავისუფლდეს ძველისა და დრომოჭმულისგან, ისეთი ადამიანებისგან, რომელთაც არ შეუძლიათ, ფეხი აუწყოთ ახალს, ვინაიდან მენტალურად ძველზე არიან მიბმული. აქედან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ თუ ლუსტრაცია მაინცა და მაინც ადამიანის უფლებების დამრღვევი ბოროტებაა, ეს არის „აუცილებელი ბოროტება“, „სახადი“, რომელიც ახალი დემოკრატიის ყველა ქვეყანამ უნდა მოიხადოს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და აუცილებელია ლუსტრაცია იმ ქვეყნებში, სადაც პრობლემა არა მხოლოდ მენტალობაში და ამის გამო ახლის შენების შეუძლებლობაშია, არამედ, პირველ ყოვლისა იმაში, რომ აგენტურული ქსელი დღესაც აგრძელებს საქმიანობას (განსხვავებით, მაგალითად, გერმანიისგან) და ასრულებს უცხო ქვეყნის სპეცსამსახურების დავალებებს. მართლაც, მარადიულია სახარებისეული სიბრძნე ახალი ღვინის ძველ ტიკებში ჩასხმის შეუძლებლობის შესახებ.

ლუსტრაცია შეიძლება განვიხილოთ მორალურ-ეთიკური, პოლიტიკური, პრაგმატული და სამართლებრივი თვალსაზრისით. შესაბამისად, დანახვის კუთხე განსაზღვრავს ლუსტრაციის შეფასების ხარისხსაც – ემოციური და ალტაცებული დამოკიდებულებით დანყებული მშრალ და კრიტიკულ დამოკიდებულებამდე. ლუსტრაციის მომხრეები მის აუცილებლობას ასაბუთებენ:

- კომუნისტური სახელმწიფოების დანაშაულებრივი და უკანონო ხასიათით, რის გამოც ყოველგვარი ნებაყოფლობითი თანამშრომლობა კომუნისტურ სახელმწიფო ორგანოებთან დანაშაულის ტოლფასია;

- „ახალგაზრდა დემოკრატიის მონაპოვრების დაცვის“ პრაგმატული აუცილებლობით;
- ისტორიული პრეცედენტით – კერძოდ, იმ კეთილისმყოფელი ზეგავლენით, რომელიც მოახდინა საზოგადოებაზე გერმანიაში დენაციფიკაციისა და იაპონიაში დემილიტარიზაციის ომისშემდგომმა ანალოგიურმა პროცესებმა.

სამართლის მიხედვით, ლუსტრაციული კანონები წარმოადგენენ რთულ იურიდიულ კაზუსს, რადგან:

მათ აქვთ უკუქმედება, ანუ ალიარებენ გაკიცხვის შესაძლებლობას იმ დანაშაულისთვის, რომლებიც მიღებული იყო ამ კანონების მიღებამდე;

ალიარებენ გაკიცხვის შესაძლებლობას იმ ქმედებების გამო, რომლებიც თავისთავად არ ითვლება დანაშაულად (მაგალითად, სპეცსამსახურებში მუშაობა).

ვერც ერთმა პოსტკომუნისტურმა რეჟიმმა აღმოსავლეთ ევროპაში ვერ მონახა ლუსტრაციის პრობლემის იოლი გადანაცვების გზა, თუმცა საჯარო სამსახურის განმენდა ყოფილი აგენტებისგან მხარდაჭერილი იყო ყველა პარტიისა და ფართო საზოგადოების მიერ.

აღმოსავლეთ ევროპის ლუსტრაციული პრაქტიკაც განსხვავებული და წინააღმდეგობრივია. ყველა ქვეყანაში გაუჭირდათ მტკიცებულებების შეგროვება და მათი ბრალდებულისთვის წარდგენა. ჭარბობდა ისეთი სასამართლო პროცესები, რომლებზეც ყოფილ ფუნქციონერებს ბრალდებას ფინანსური გადაცდომებისა და კორუფციის და არა ტოტალიტარული სისტემის მხედური დანაშაულებებში მონაწილეობის გამო უყენებდნენ.

1999 წელს მავზოლეუმის დახურვისა და მისი მკვიდრის ქრისტიანული წესით დაკრძალვის იდეა აღმოსავლეთევროპული ლუსტრაციის რუსული ანალოგია, რომლის თავისებურება ის არის, რომ იგი მხოლოდ ცოცხლებზე არ ვრცელდება. ლუსტრაციის მაგალითია ხრუშჩოვის გამოსვლა პიროვნების კულტის წინააღმდეგ სკკპ XX ყრილობაზე და ა.შ.

ხელისუფლებაში მოსული რევოლუციური რეჟიმები ხშირად იყენებენ ლუსტრაციას პოლიტიკური მონინააღმდეგეების მიმართ. ის ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნას ხელისუფლების მიერ იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც საფრთხეს უქმნიან არსებულ რეჟიმს (მაგალითად, რადიკალური პარტიების წევრების მიმართ). ლუსტრაციის ტიპური მაგალითია 1920-1930 წლების საბჭოური „წმენდები“, 1945 წელს გერმანიის დენაციფიკაცია, აგრეთვე, იმავე პერიოდის იაპონიის დემილიტარიზაცია. შეიძლება ასევე გავიხსენოთ მაკარ-

ტიზმი აშშ-ში. რესპუბლიკელი სენატორი მაკარტი ისტორიაში შევიდა, როგორც სხვადასხვა სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწის კომუნისტებთან თანამშრომლობის ფართომასშტაბიანი საბრალმდებლო კამპანიის წამომწყები. პოლიტიკური ქულების წერისას მაკარტი არ თაკილობდა შეთითხნილი და დაუდასტურებელი ბრალდებების გამოყენებას. „წითლებთან“ ბრძოლა, მასობრივი დევნა და სამუშაოდან დათხოვნები საყოველთაო ისტერიის ფონზე მიმდინარეობდა.

დღეს „ნეომაკარტიზმში“ იგულისხმება ევროპაში კომუნისტური რეჟიმების გაკიცხვის პრაქტიკა. ისევე, როგორც ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში, ლუსტრაციამ ძირითადად მოიაზრებენ სახელმწიფო მოხელეების წითელი წარსულის გამოაშკარავებას.

ქვემოთ შევხებით სხვადასხვა აღმოსავლეთევროპულ ქვეყანაში განვითარებულ ლუსტრაციასთან დაკავშირებულ მოვლენებს.

უნგრეთში 1992 წლის ზეტენი-ტაკაჩის კანონის მიხედვით, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა დაეკისრა ყველა იმ პირს, რომლებმაც 1944-1990 წლებში სამშობლოს ღალატი ჩაიდინეს. სურვილის შემთხვევაში, სამშობლოს ღალატის ცნების გამოყენება შეიძლებოდა ყველას მიმართ, ვინც იმ დროს საბჭოთა კავშირსა და უნგრეთს შორის თანამშრომლობაში მონაწილეობდა. თუმცა, საკონსტიტუციო სასამართლომ არაკონსტიტუციურად ცნო ეს კანონი. უნგრეთში ხანგრძლივი საკანონმდებლო ბატალიები დასჭირდათ, სანამ 1994 წელს ლუსტრაციის კანონის ძირითად პუნქტებს შემდეგნაირად ჩამოაყალიბებდნენ:

პარლამენტის წევრები, მინისტრები, პრეზიდენტი, საკონსტიტუციო და ჩვეულებრივი სასამართლოების მოსამართლეები, ზოგიერთი ჟურნალისტი, სახელმწიფო უმაღლესი თანამდებობის პირები ვალდებული არიან გაიარონ ე.წ. „ბიოგრაფიული კონტროლი“. ლუსტრაციას ექვემდებარება შემდეგი სახის საქმიანობა: სახელმწიფო უშიშროების სამსახურებისთვის სასარგებლო ქმედება, ჩადენილი ოფიციალური აგენტის ან ინფორმატორის რანგში; ფაქტობრივი პარტიის წევრობა. კანონის მიხედვით, იქმნება სამი მოსამართლისგან შემდგარი კომიტეტი, რომელსაც ენიჭება განსაკუთრებული უფლებამოსილება და იმუნიტეტი, მათ ხელი მიუწვდებათ საიდუმლო დოკუმენტებზე და ევალებათ იმის გარკვევა, თუ ვინ იყო სახელმწიფო პარტიული რეჟიმის აგენტი ან ინფორმატორი. პროცესი მიმდინარეობს საიდუმლოდ, საჯარო მოსმენების და ლუსტრირებული პირების გარეშე. ამ უკანასკნელთ გამოძიების ჩატარების შესახებ მხოლოდ მისი დამთავრების შემდეგ ეცნობებათ. თუ პირებს მაკომ-

პრომეტირებული წარსული აღმოაჩნდათ, მათ უარი უნდა თქვან დაკავებულ თანამდებობაზე და მათ შესახებ მოპოვებული ინფორმაცია არ გახმაურდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში დოკუმენტები გამოქვეყნდება. ლუსტრირებულ პირებს შეუძლიათ გადანაცვტილების სასამართლოში გასაჩივრება. უარი ითქვა სამღვდელ-ლოების წარმომადგენლების ლუსტრირებაზე. თვალთვალის მსხვერპლთ ნე-ბა მიეცათ, ენახათ მათზე შექმნილი დოკუმენტები, მაგრამ არ უშხელდნენ ინფორმაცორთა გვარებს.

პოლონეთში ლუსტრაციის შესახებ 1992 წელს ალაპარაკდნენ, როდესაც იმუამინდელმა შინაგან საქმეთა მინისტრმა მაცერევიჩმა პრესას კომუნისტურ რეჟიმთან თანამშრომლობაში მყოფი აგენტების სია მიაწოდა. სიაში აღმოჩნ-დნენ ყველასთვის ცნობილი და სახელგანთქმული ადამიანები: პოლონეთის იმუამინდელი პრეზიდენტი, ნობელის პრემიის ლაურეატი ლეხ ვალენსა; პო-ლონეთში მეტად ავტორიტეტული ანტიკომუნისტი, მეცნიერი და პოლიტი-კოსი, უკვე ხანშიშესული ვესლავ კშანოვსკი; ცნობილი ოპოზიციონრები მო-ჩულსკი და ზამოისკი. ამას ხმაურიანი პოლიტიკური სკანდალი მოჰყვა. ლეხ ვალენსა ხანგრძლივი სასამართლო გარჩევის შედეგად სუფთად გამოვიდა ამ საქმიდან – ძალიან საიმედო იყო მისი პოლიტიკური რეპუტაცია, კშანოვსკიც გამართლდა, მაგრამ ბევრ ცნობილ ადამიანს პოსტის დატოვება მოუხდა. ამ ამბის შემდეგ დაფიქრდნენ ლუსტრაციის პროცედურაზეც, რათა დაცუ-ლი ყოფილიყო სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობაში ეჭვმიტანილ პირთა უფლებები. თავიანთი წინადადებები წამოაყენეს პოლონეთის ჰელსინკის კო-მიტეტის ექსპერტებმა: ვინაიდან საიდუმლო დოსიეების მონაცემები ხშირად ყალბი იყო, ეჭვმიტანილების მიმართ დაცული უნდა ყოფილიყო უდანაშაუ-ლობის პრეზუმპცია, მათ უნდა ჰქონოდათ სასამართლოს მეშვეობით თავის დაცვის უფლება. თუმცა 1997 წლის კანონში ეს გარანტიები არ შესულა. მალე გადადგა პოლონეთის ვიცე-პრემიერი, ყოფილი დისიდენტი იანუშ ტომაშე-სკი (ძნელი იყო იმის წარმოდგენა, რომ ტომაშევესკი უშიშროებასთან თანამ-შრომლობდა, თუმცა მისმა პარტიულმა კოლეგებმა, ერთადერთი დაუსაბუ-თებელი დაბეზლების საფუძველზე, მას თანამდებობის დატოვება აიძულეს თავის დაზღვევის მიზნით).

საჩვენებელი იყო ამ მხრივ ფინანსთა მინისტრის, ზიტა გილოვსკას იძუ-ლებითი გადადგომაც 2006 წლის ივნისში იმ ბრალდების საფუძველზე, რომ მან საიდუმლო პოლიციასთან ყოფილი კავშირები დამალა.

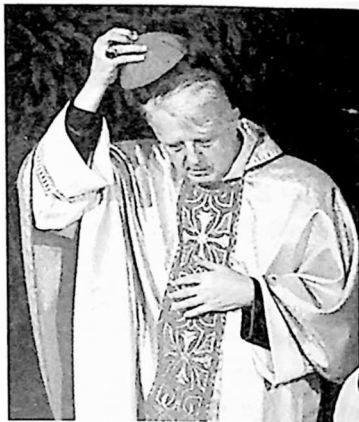
2007 წლის 7 იანვარს, კათედრაზე ასვლის საზეიმო ცერემონიის წინ, ვარშავის არქიებისკოპოსმა, სტანისლავ ველგუსმა, თანამდებობიდან გადა-

დგომის განცხადება გააკეთა, რომელიც რომის პაპმა ბენედიქტე XVI-მ დააკმაყოფილა. გადადგომის მიზეზი გახდა იმ მასალების პუბლიკაცია, რომლებიც ადასტურებდა 1960-1970 წლებში პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის სპეცსამსახურებთან იერარქის თანამშრომლობას.

„ველგუსის კაზუსი“ უამრავ კითხვას ბადებს: რატომ უარყოფდა თავად ველგუსი პირველი სკანდალური პუბლიკაციების გამოქვეყნების შემდეგ თანამშრომლობას პოლონეთის უშიშროების სამსახურებთან? მართალს ამბობს ვატიკანი, როდესაც ირწმუნება, რომ მას არ ჰქონია ასეთი ინფორმაცია? მოახდინა თუ არა მის გადანეყვებილებაზე გავლენა პოლონეთის ხელისუფლებამ? ვერსიები ბევრი იყო, ფაქტი კი ერთი, პოლონეთში ლუსტრაციის ახალი და მკაცრი ტალღა აგორდა.

2007 წლის მარტიდან, ძალაში შევიდა პოლონეთის სეიმის მიერ მიღებული კანონი, რომლის მიხედვითაც კომუნისტური სპეცსამსახურების აგენტთა სიები გამოქვეყნდება. კანონის მიხედვით, გაფართოვდება თანამდებობების ჩამონათვალი, რომლის დაკავების წინ აუცილებელი ხდება ე.წ. სალუსტრაციო განცხადების შევსება. სხვებთან ერთად, ეს ახლა თვითმმართველობის წარმომადგენლებს, დიპლომატებს, უმაღლესი სასწავლებლების პედაგოგებს, ჟურნალისტებსა და ნოტარიუსებსაც დაევალებათ.

ახალი კანონის მიღებამდე პოლონეთში ლუსტრაციას სალუსტრაციო სამართლო და საზოგადოებრივი ინტერესების წარმომადგენელთა ინსტიტუტი ატარებდა. სეიმმა ეს საქმე არასამთავრობო ორგანიზაცია – ეროვნული მეხსიერების ინსტიტუტს მიანდო, რომელსაც გადაეცა საიდუმლო პოლიციისა და სხვა სპეცსამსახურების არქივები. ინსტიტუტი 1998 წელს შეიქმნა პოლონეთის ტერიტორიაზე ნაცისტებისა და კომუნისტების მიერ ჩადენილ დანაშაულებათა გამოსაძიებლად. ამ ინსტიტუტის მონაცემებით, კომუნისტურ სპეცსამსახურებთან თანამშრომლობის თაობაზე შემონიშნა გაივლის 400-დან 700 ათასამდე ადამიანი. წინა კანონით უკვე ლუსტრაციაგავლილმა მოქალაქეებმა ეს პროცედურა კიდევ ერთხელ, ამჯერად უფრო დეტალურად

არქივისკომოსა ველგუსა ვერც კი მოასწავო კათედრაზე ასვლა, ისა დაეშვიდოდა ვარშავის მრევლს.

უნდა გაიარონ. კანონი შეეხება დიპლომატებს, იურისტებს, მუნიციპალური სამსახურების თანამშრომლებს, სახელმწიფო კომპანიების ხელმძღვანელებს, რედაქტორებს, ჟურნალისტებს, სახელმწიფო და კერძო სკოლების დირექტორებს, მეცნიერ-მუშაკებს, ნოტარიუსებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კანონი არ ეხება სასულიერო პირებს. ე.წ. ლუსტრაციული განცხადება თანამდებობის დაკავებამდე უნდა დაინეროს. ვინც უარს იტყვის ლუსტრაციის გავლაზე, კარგავს თავისი პროფესიით მუშაობის უფლებას.

ყველა ამ ადამიანმა ეროვნული მეხსიერების ინსტიტუტისგან უნდა მიიღოს ოფიციალური სერტიფიკატი, რომელშიც იქნება ინფორმაცია იმის შესახებ, თანამშრომლობდა თუ არა ეს პიროვნება სპეცსამსახურებთან. თუ სერტიფიკატი წერია, რომ მისი მფლობელი ოდესღაც საიდუმლო პოლიციის აგენტი იყო, ეს საკმარისი საფუძველია პირის თანამდებობიდან დათხოვნისთვის. კანონი ეხება 1972 წლის 1 აგვისტომდე დაბადებულ მოქალაქეებს.

ამ კანონის მიღება ტყუპი ძმების, კაჩინსკების, დიდ გამარჯვებად შეიძლება ჩათვლილიყო, ვინაიდან მათი წინასაარჩევნო ლოზუნგი იყო სახელისუფლო სტრუქტურებიდან კომუნისტების საბოლოო ამოძიკვა. თუმცა, პოლონეთის საკონსტიტუციო სასამართლომ ლუსტრაციის კანონის დიდი ნაწილი არაკონსტიტუციურად სცნო. სასამართლო განხილვა ოპოზიციური „მემარცხენე ძალების დემოკრატიული კავშირის“ მოთხოვნით დაიწყო.

გერმანიაში 1991 წელს ბუნდესტაგის მიერ „შტაზის“ (აღმოსავლეთ გერმანიის უშიშროების სამსახური - KfB-ს მიერ შექმნილი ყველაზე ეფექტური ორგანიზაცია აღმოსავლეთ ევროპაში, რომელშიც მუშაობდა 85 000 ოფიციალური თანამშრომელი და ნახევარი მილიონი შტატგარეშე ინფორმატორი) შესახებ მიღებული კანონის საფუძველზე, ოფიციალურად გაიხსნა მისი არქივები.

საკვლევი ინფორმაციის უზარმაზარი რაოდენობის გამო, ლუსტრაციის პროცესი გერმანიაში რამდენიმე წელს გაგრძელდა. სხვა სახელმწიფოებისგან განსხვავებით, აღმოსავლეთ გერმანელების წმენდა „უცხოებმა“, ანუ დასავლეთ-გერმანელებმა განახორციელეს. ლუსტრაციასთან დაკავშირებით სხვადასხვაგვარი შეხედულება გამოითქმებოდა, ისიც კი ითქვა, დამნაშავენი იურიდიული პასუხისმგებლობისგან გავათავისუფლოთო, ვინაიდან ინდივიდუალური ბრალეულობის დამტკიცება, ხშირ შემთხვევაში, რთული აღმოჩნდა. ამასთან, აუცილებლად მიიჩნეოდა მონაწილეობა და ქრისტიანული მიტევება, ღია და პატიოსანი დიალოგი ბრალდებულებსა და ბრალდებულებს შორის. გერმანიის კომუნისტებისგან გათავისუფლების დრამატიზმს ისიც აძლიერებდა, რომ

უფროსი თაობისთვის ეს უკვე მეორე წმენდა იყო დენაციფიკაციის შემდეგ, რომელიც ნაციტურ რეჟიმთან თანამშრომლობაში ბრალდებული იურისტების წინააღმდეგ ჩატარდა. ყოფილი ლიდერების წინააღმდეგ ლუსტრაციის პროცედურები გდრ-ში კომუნისტური რეჟიმის დაცემასა (1989 წლის ნოემბერი) და გერმანიის გაერთიანების (1990 წლის 3 ოქტომბერი) შუალედურ პერიოდში დაიწყო. გდრ-ის ბოლო პრემიერ-მინისტრმა მოდროუმ შეძლო პოლიტიკური აპარატის სამარცხვინო წარსულის დამადასტურებელი დოკუმენტების განადგურების ინიცირება. ბევრი დოკუმენტი დანევს. ადვოკატებს უკანონოდ ეუბნებოდნენ უარს უშიშროების არქივებში დაცული ცნობებისა და დოკუმენტების გაცემაზე. უშიშროების თანამშრომლებს აგენტურის სიაში შეგნებულად შეჰყავდათ ის ადამიანები, რომლებმაც უარი თქვეს „შტაზისთან“ თანამშრომლობაზე (ეს სიების გამოქვეყნებიდან გარკვეული დროის გავლის შემდეგ გაირკვა, მანამდე კი ხალხმა ამ პუბლიკაციის შედეგად სამსახური დაკარგა). ბერლინის კედლის დაცემიდან რამდენიმე თვეში ხელისუფლების სათავეში მოვიდა კოალიცია, რომელმაც დოკუმენტების განადგურება შეაჩერა და პოლიტიკური ხასიათის სისხლის სამართლის პროცესები წამოიწყო პარტიის ყოფილი ხელმძღვანელის, ერიხ ჰონეკერისა და პროფკავშირების ყოფილი ლიდერის, ჰარი ტიმის წინააღმდეგ. გერმანიის გაერთიანების შესახებ ხელშეკრულება ძალადაკარგულად თვლიდა პოტსდამ-აიხის აკადემიის (საიდუმლო სამსახურის აკადემია) მიერ მინიჭებულ ყველა სამეცნიერო ხარისხს. ყოფილი საიდუმლო სამსახურის კარტოთეკაზე კონტროლის მიზნით, შეიქმნა სპეციალური ორგანო – ჰაუკის კომისია (ეს სახელი კომისიას მისი ხელმძღვანელის გვარის მიხედვით დაერქვა). 1991 წელს მიღებული კანონის თანახმად, დაწესდა მსხვერპლთა პირად დოსიებთან დაშვების წესები, ამასთან, უზრუნველყოფილი იყო ინფორმაციის არასანქცირებული გამოყენებისგან დაცვა. ჩატარდა დაწესებულებების წმენდა ყოფილ საიდუმლო სამსახურებთან კონტაქტი მყოფი სამოქალაქო პირებისგან.

ლუსტრაციის პროცედურა ხორციელდებოდა დასავლეთგერმანელი მოსამართლეების ან უკვე შემოწმებული და თავიდან დანიშნული აღმოსავლეთგერმანელი მოსამართლეების მიერ. გაერთიანებული ბერლინის იუსტიციის მინისტრმა შექმნა პროკურატურის სპეციალური ქვეგანყოფილება, რომლის ამოცანას მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკურ დანაშაულთა გამოძიება წარმოადგენდა; მათ შორის, ისეთი სისხლის სამართლის დანაშაულების, როგორიცაა: სასაზღვრო რეჟიმის დარღვევა (ეს შეეხო თავდაცვის ნაციონალური საბჭოს ყველა წევრს და ბევრ სამხედრო ჩინოსანს), არჩევნების ფალსიფიკა-

ცია (მიმართული იყო ყველა ქალაქის მერის წინააღმდეგ, აგრეთვე იმ პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც პასუხისმგებლები იყვნენ ნაციონალური და ადგილობრივი არჩევნების ჩატარებაზე), კორუფცია, გაფლანგვა, საჯარო ფონდების არამიზნობრივი გამოყენება (ეხებოდა ნაციონალურ და ადგილობრივ ნომენკლატურას).

არც ისე ადვილი აღმოჩნდა სისხლის სამართლის დანაშაულთათვის ბრალის წაყენება მმართველი პარტიის ცალკეულ პირთა მიმართ.

იურისტთა ნახევარზე მეტმა დაკარგა სამსახური სასამართლოებში, საჯარო სამსახურსა და უნივერსიტეტებში. აღმოსავლეთგერმანელმა პროკურორებმა, მოსამართლეებმა და საჯარო მოხელეებმა კი წმენდა გაიარეს, სანამ თავიანთ სამუშაო ადგილებზე დაბრუნების უფლება მისცემდნენ.

ჩეხეთში 1991 წელს მიიღეს კანონი დეკომუნიზაციის შესახებ, რომლის მიხედვით, ყოფილ კომუნისტურ ნომენკლატურას, სახელმწიფო უშიშროების ორგანოების თანამშრომლებსა და კოლაბორაციონისტებს სამსახურებიდან ითხოვდნენ ან აქვეითებდნენ. პირთა სია, რომლებიც კომუნისტურ რეჟიმთან თანამშრომლობდნენ, 140 000 ადამიანს მოიცავდა. მათი შემოწმება 5 წლის განმავლობაში უნდა მომხდარიყო.

პირებს, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების შელახვაში, ხუთი წლით აეკრძალათ საპასუხისმგებლო პოსტების დაკავება სახელმწიფო ორგანოებში (ესენი იყვნენ: უშიშროების ორგანოთა მაღალი რანგის ოფიცრები, აგენტები, კომპარტიის ყოფილი ფუნქციონერები). ეს მხოლოდ იმ ადამიანებს ეხებოდა, რომელთა ბრალეულობა დადასტურებული იყო. ბრალდებულებს ჰქონდათ აპელაციის უფლება. ლუსტრაციას ახორციელებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან შექმნილი სპეციალური კომისია, რომელიც გასცემდა დადებით ან უარყოფითიპასუხიან მონმობას. უარყოფითიპასუხიანი მონმობის მფლობელი ინარჩუნებდა საკუთარ თანამდებობას, დადებითპასუხიანი კი დაუყოვნებლივ ტოვებდა სამსახურს. დეკომუნიზაციის კანონის გარდა, ჩეხეთში სცადეს საიდუმლო პოლიციის არქივების გახსნის შესახებ კანონმდებლობის შექმნაც. ფიქრობდნენ, რომ ყველა ადამიანს, რომელსაც უშიშროების სამსახური უთვალთვალებდა, მცირე თანხის გადახდის საფასურად უნდა ჰქონოდა საკუთარი დოსიეს გაცნობის საშუალება. გერმანიისგან განსხვავებით, არქივების სრული გახსნა არ იყო გათვალისწინებული – არ ხმაურდებოდა საიდუმლო პოლიციის ოფიცერთა გვარები, ინფორმატორებს ნომრებით აღნიშნავდნენ, დოკუმენტში მოხსენებულ სხვა პირთა გვარები კი ნაშლილი იყო. ამ კანონპროექტის წინააღმდეგ

გამოვიდნენ ყოფილი პოლიტპატიმრები და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებიც არქივების სრულ გახსნას მოითხოვდნენ.

რუმინეთში არ მოუღიათ კანონები ლუსტრაციის შესახებ. ამის მიზეზი ის იყო, რომ ხელისუფლების სათავეში, ფაქტობრივად, კვლავ კომუნისტები დარჩნენ (მათ შორის, ყოფილი პრეზიდენტი იონა ილიესკუ) და ძალაუფლებას ისევ პოლიტიკური ბიუროკრატია (ყოფილი პარტიული ჩინოვნიკები და „აპარატჩიკები“) ახორციელებდა. 1990 წელს კომუნისტური პარტია გაუქმდა, 1996 წელს კი ანტიკომუნისტებმა გაიმარჯვეს, მაგრამ არც მათ მიუძღრათ რეპრესიული ღონისძიებებისთვის.

ბულგარეთში 1992 წელს მიიღეს კანონი მეცნიერებისა და განათლების სისტემის დეკომუნიზაციის შესახებ, რომელიც კომუნისტური პარტიის ყოფილ აქტივისტებსა და კომუნისტური იდეოლოგიის ლექტორებს სამეცნიერო დანესებულებებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში ხელმძღვანელი თანამდებობების დაკავებას უკრძალავდა. თუმცა, დეკომუნიზაციის პროცესი მნიშვნელოვნად შეფერხდა მას შემდეგ, რაც პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომელიც კრძალავს საიდუმლო პოლიციის დოსიეში არსებული ინფორმაციის სააშკარაოზე გამოტანას. ამ კანონის მიხედვით, საიდუმლო პოლიციის დოსიეში არსებული ინფორმაციის გამავრცელებელს სამ წლამდე თავისუფლების აღკვეთა ემუქრება, სახელისუფლო ჩინოვნიკისა თუ მასობრივი ინფორმაციის საშუალების თანამშრომლისთვის კი ეს ვადა ორმაგდება.

ბალტიის ქვეყნები:

ესტონეთში მიიღეს კანონი არასასამართლო მასობრივი რეპრესიების შესახებ საბჭოთა ესტონეთში 1940-1950 წლებში. ამ კანონით პროკურატურას მასობრივ მკვლევლობებსა და კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილ სხვა დანაშაულში მონაწილეთა წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყება დაევალა.

ლატვიის 1992 წლის კანონი არჩევნების შესახებ პარლამენტის დეპუტატობის ყველა კანდიდატისგან საბჭოთა ან სხვა სპეცსამსახურებთან მათი თანამშრომლობის წერილობით დადასტურებას ან უარყოფას მოითხოვდა. 1995 წლის კანონი სეიმის არჩევნების შესახებ კრძალავს იმ პირთა არჩევას, რომლებიც კომპარტიის ან კომპარტიის მეგობარი სხვა ორგანიზაციების ფუნქციონერები იყვნენ 1991 წლის 13 იანვრის შემდეგ; ეს ეხებოდა, აგრეთვე, საბჭოთა უშიშროების სამსახურის მუშაკებსა და აგენტებს.

ლიტვაში მიიღეს კანონი იმ დეპუტატების მანდატების შემონაშენების შესახებ, რომელთა მიმართ არსებობდა ეჭვი საბჭოთა ან სხვა ქვეყნების სპეცსამ-

ამ სტრიქონების ავტორი პერასდროს წარმოიდგენდა, რომ ოდესმე „ჭაზის“ არქივში ამოყოფდა თავს (ფოტო გადაღებულია ღრუბლენი, 2007 წლის გარეში)

სახურებთან შეგნებულ თანამშრომლობაზე. ამ კანონის მიხედვით, არსებული ეჭვების ან გახმაურებული ფაქტების შესამოწმებლად და გამოსაძიებლად სპეციალური სადეპუტატო კომისია იქმნებოდა, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში პროკურატურის, შინაგან საქმეთა სამინისტროს და ეროვნული უშიშროების სამსახურის წარმომადგენლებს იყენებდა.

მაინც, რა არის ლუსტრაცია: სამართლიანობის აქტი? ადამიანის უფლებების დარღვევის ახალი მეთოდი? დასავლეთთან კეკლუცობის თავისებური ფორმა? მორალური კათარზისი? ან იქნებ სხვა რამ?

ამის განსჯას მკითხველი თავადაც მოახერხებს.

„სოლიდარობა“,
№6(15), 2007

გამოხატვის თავისუფლება – დემოკრატიის ჟანგბადი

აზრის გამოხატვის თავისუფლება, განმანათლებლობის ეპოქიდან მოყოლებული, ადამიანის ერთ-ერთი ფუნდამენტური უფლებაა. ეს უფლება ჯერონადაა ასახული ადამიანის უფლებათა შესახებ არსებულ ყველა ძირითად დოკუმენტში, მათ შორის, 1948 წლის ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში. ის კონსტიტუციურადაა დაცული მთელ მსოფლიოში და მჭიდროდაა დაკავშირებული ადამიანის ყველა სხვა უფლებასთან.

გამოხატვის თავისუფლება დემოკრატიის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპია. ის ბევრ, ზოგჯერ ერთმანეთისგან განსხვავებულ და მრავალფეროვან კომპონენტს შეიცავს. ეს კომპონენტებია: აზრის, იდეის, სიტყვის, მედიის, ინფორმაციის შეგროვების, მიღებისა და გავრცელების თავისუფლებები, ჟურნალისტების დაცულობა და დამოუკიდებლობა, ისევე როგორც გამოხატვის ფორმის არჩევის თავისუფლება. გამოხატვის თავისუფლება ეხება არა მხოლოდ სიტყვას, არამედ მუსიკას, ქანდაკებას, თქვენ წარმოიდგინეთ – ჩაცმულობასა და ვარცხნილობასაც კი.

მსოფლიოში გამოხატვის თავისუფლების სფეროში ორი ძირითადი ტენდენცია არსებობს: ევროპული, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციის დროს წარმოიშვა და ამერიკული. ამ ტენდენციებს ქვემოთ შევხებით.

გამოხატვის თავისუფლების ძირითადი კომპონენტები

აზრის, იდეის თავისუფლება თითქმის აბსოლუტური დაცვითაა უზრუნველყოფილი. ამ უფლების სათანადო დაცვის გარეშე აზრის გამოხატვის თავისუფლება ზედმეტი იქნებოდა. აზრის თავისუფლება აზრის გამოხატვის თავისუფლების წინაპირობაა.

ამ ფოტოზე მნიშვნელოვანია არა მარტო ტრანსპარანტზე არსებული ტექსტი, არამედ მოქმედი პირების სქესი და ჩაცმულობაც

სიტყვის თავისუფლება ადამიანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უფლებაა. აქ იგულისხმება არა მხოლოდ ის გამოთქმები, რომლებიც ყველასთვის მისაღებია და სხვათა აზრებსა და გემოვნებას ეხმიანება, არამედ ისეთი აზრებისა და მრწამსის გამოთქმაც, რომლებმაც შეიძლება აღაშფოთონ ადამიანები, წყენა მიაყენონ მათ ან საზოგადოებრივი არეულობაც კი გამოიწვიონ. თუ ადამიანს არ შეუძლია იმის თქმა, რასაც ფიქრობს, ან, გაცილებით უარესი – თუ მას აიძულებენ, თქვას ის, რასაც არ ეთანხმება, ამით შეურაცხყოფენ ადამიანის უფლებების საფუძველთა საფუძველს – მის ღირსებას. თავდაპირველად სიტყვის თავისუფლება ყველაფრის თქმის შესაძლებლობას ნიშნავდა. მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ დაიწყო სიტყვის თავისუფლების გაგება, როგორც ინფორმაციის, შეხედულებებისა და მრწამსის გამოხატვის უფლებისა. სიტყვის თავისუფლებას, როგორც გამოხატვის თავისუფლების ერთ-ერთ ძირითად კომპონენტს, ქვემოთ დანვრილებით განვიხილავთ.

ინფორმაციის უფლება მოიცავს ინფორმაციის მიღებას, გავრცელებასა და შეგროვებას. ჩვენ უფლება გვაქვს, ვიცოდეთ ყველაფერი, რაც საჯარო საკითხებს ეხება. არსებითად, ინფორმაციის თავისუფლება და სიტყვის თავისუფლება ერთი საკითხის ორი მხარეა. ინფორმაციის მიღების უფლება საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლების ერთ-ერთი პრინციპია. ხელისუფლებას არ აქვს უფლება, შეზღუდოს ან ხელი შეუშალოს პიროვნებას იმ ინფორმაციის მიღებაში, რომლის გადაცემაც მისთვის უნდათ. ინფორმა-

ციის მიღების უფლება ნიშნავს, კერძოდ, უფლებას, თვალყური ადევნოს ხელისუფლების საქმიანობას. ადამიანს აქვს უფლება იცოდეს, თუ როგორ მიიღება მისთვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები. ინფორმაციის მიღების შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში. ამასთან დაკავშირებით ხშირად ახსენებენ პატიმრებს, მაგრამ თვით მათდამი გამოყენებული შეზღუდვებიც კი აუცილებელი უნდა იყოს დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისა და მორალის დასაცავად. ადამიანს აზრები და შეხედულებები ინფორმაციის მიღების საფუძველზე უყალიბდება. თუ ინფორმაცია ხელმისაწვდომი არ არის, უპირველეს ყოვლისა – ინფორმაცია ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მიმდინარე მოვლენების შესახებ, თუკი მიუწვდომელია ცოდნა, მაშინ ვერც ის საფუძველი იარსებებს, რომელსაც ადამიანის შეხედულებები უნდა დაეფუძნოს.

მოქალაქე, რომელმაც არ იცის, რა ხდება მის ირგვლივ, მოქალაქე კი არა – მონაა. მოქალაქე, რომელმაც იცის, რა ხდება მის ირგვლივ, მაგრამ არაფრის თქმის უფლება არ აქვს – ორმაგ მონობაშია.

დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების თავისუფლება ინფორმაციის გაცვლის თავისუფლებაზეა დაფუძნებული. საზოგადოდ, ხელისუფლება ვალდებულია, დაუშვას ინფორმაციისა და იდეების თავისუფალი გაცვლა. ასეთი გაცვლა, შეიძლება ინფორმაციის ფართო სპექტრს მოიცავდეს, ისეთს, როგორიცაა: მეცნიერული ცოდნა, კომერციული განცხადებები თუ პირადი აზრი. პლურალისტური საზოგადოება ასევე შემწყნარებელი უნდა იყოს შოკის მომგვრელი და შეურაცხყოფელი აზრებისადმი.

სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის მე-19 მუხლში ინფორმაციის შეგროვების უფლება განსაკუთრებითაა გამოყოფილი, ევროპულ კონვენციაში კი ეს მუხლი საერთოდ არ არის. პრაქტიკულად, განსხვავება უმნიშვნელოა, ვინაიდან კონვენციის ორგანოებმა აღიარეს, რომ ინფორმაციის შეგროვების უფლება დაცულია ევროპული კონვენციის მე-10 მუხლით. დამატებით აღვნიშნავთ, რომ პიროვნებას მეტი უფლება აქვს მიიღოს ინფორმაცია, რომელიც პირადად მას ეხება.

პროფესიონალ ჟურნალისტებს ხშირად უწევთ აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლების შეზღუდვის სერიოზულ და სახიფათო მცდელობებთან შეჯახება. თუ ჟურნალისტი კარგად არ არის დაცული, ეს ნიშნავს, რომ საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოხატვის პრინციპი ითრგუნება. და, თუმცა ჯერ კიდევ არ გვაქვს ჟურნალისტთა დამცავი ფართოდ აღიარებული საბაზო შეთანხმება, ეუთო-ს ვალდებულებები ითვალისწინებს ამ პრობლემას. იმ ჟურ-

ამერიკის უმაღლესი სასამართლოს წინ დადგმული ეს არაჩვეულებრივი ფორმა გამოხატვის თავისუფლებას ეძღვნება

ნალისტებს, რომლებიც სახიფათო პროფესიულ მისიებს ასრულებენ, უფლება აქვთ, გარკვეული დამცავი ზომების იმედი იქონიონ, როგორიცაა: უგზო-უკვლოდ დაკარგული ჟურნალისტის ძებნა, მისი ბედის გარკვევა, საჭირო დახმარების უზრუნველყოფა და მათი ოჯახში დაბრუნების დაჩქარება. შენევის კონვენციის პირველი დამატებითი პროტოკოლის 79-ე მუხლის მიხედვით, შეიარაღებული კონფლიქტების მონაწილე მხარეები ვალდებული არიან დაიცვან ჟურნალისტები.

ხელისუფლება ხშირად ცდილობს მედიის დამორჩილებას. ეს გასაგებია, რადგან როდესაც მედია მხარს უჭერს ხელისუფლების პოლიტიკას, მართვაც უფრო ადვილია. თუ ხელისუფლება ხელში ჩაიგდებს მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების კონტროლს, იგი ვერც სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვის ცდუნებას გაუძლებს. ეს კი უცილობლად გამოიწვევს ყველა სხვა უფლებისა და თავისუფლების კარიკატურულ დამახინჯებას.

ისევე როგორც ადამიანის უფლებათა სხვა შეზღუდვები, აზრის გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვაც კანონმდებლობით უნდა იყოს განსაზღვრული.

ამ მიზნისთვის გამოყენებული ადმინისტრაციული ბრძანებები ამ მოთხოვნას ვერ პასუხობს. სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო კონვენცია ითვალისწინებს აზრის თავისუფლად გამოხატვის შეზღუდვის მოთხოვნებს, რომელთა ჩამონათვალი დაახლოებით ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

- მიღებული ზომები კანონითაა გათვალისწინებული;
- ისინი აუცილებელია დემოკრატიული საზოგადოებისთვის;
- ისინი საზოგადოებრივი აუცილებლობის ადეკვატურია;

თუ ეს მოთხოვნები სრულდება, შეზღუდვები შეიძლება დანესდეს შემდეგ უფლებათა დასაცავად:

- სხვების რეპუტაციის და (ან) უფლებების;
- საზოგადოებრივი უსაფრთხოების;
- საზოგადოების სიჯანსაღის ან მორალის;
- ეროვნული უსაფრთხოების ან ტერიტორიული მთლიანობის;
- უნესრიგობის ან დანაშაულობების თავიდან ასაცილებლად;
- კონფიდენციალური ინფორმაციის გახმაურების თავიდან ასაცილებლად;
- სასამართლო ორგანოების მიუკერძოებლობისა და ავტორიტეტის მხარდასაჭერად.

სიტყვის თავისუფლებასთან დაკავშირებული ამერიკული და ევროპული სასამართლო პრაქტიკა

1919 წელს აშშ-ს უმაღლესი სასამართლო განიხილავდა საქმეს – „აბრამსი აშშ-ის წინააღმდეგ“¹. ამ საქმეში მსჯავრდებული იყო რუსეთის ოთხი ახალგაზრდა მოქალაქე, რომლებიც 10 წელზე მეტ ხანს ცხოვრობდნენ აშშ-ში. ისინი პრორუსი და პროგერმანელი კომუნისტები იყვნენ და ბრალი ედებოდათ აშშ-ის საწინააღმდეგო კმედებებში გერმანელებთან ომის დროს. ბრალდებულები ავრცელებდნენ პროკლამაციებს, რომლებშიც, პირველი მსოფლიო ომის დროს რუსეთში ამერიკული ინტერვენციისადმი პროტესტის ნიშნად, მუშებს იარაღის წარმოების შეწყვეტისკენ მოუწოდებდნენ. ოთხ ახალგაზრდას ოცი წლით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯეს. უმაღლესმა სასამართლომ განაჩენი ძალაში დატოვა.

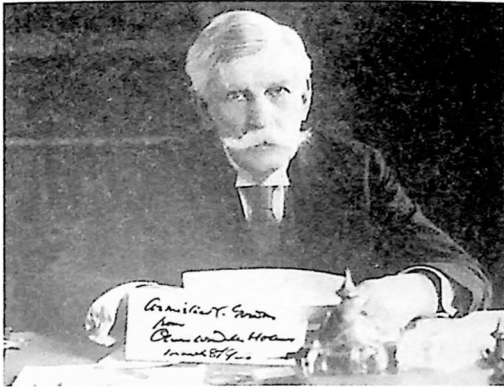
1. სტატიაში მოყვანილი ამერიკის უმაღლესი სასამართლოს საქმეების სრული ტექსტები ხელმისაწვდომია ინტერნეტში, ნიგნის "Freedom of the Speech in the United States" ელექტრონულ ვერსიაში შემდეგ მისამართზე:
http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/comm/free_speech/decisions.html

თუმცა, ამ სასამართლოს ყველა მოსამართლემ როდი გაიზიარა ეს გადაწყვეტილება. ერთმა მათგანმა განსაკუთრებული აზრიც კი დააფიქსირა. ეს გახლდათ მოსამართლე ოლივერ უენდელ ჰოლმსი. მისი აზრით, ბრალდებულები კომუნიზმისადმი რწმენის გამო გაასამართლეს, ამასთან ერთად, აშკარა იყო მათი უმეცრება და უმნიფრობა. მაგრამ ამას, ჰოლმსის აზრით, არ უნდა მოეხდინა გავლენა საბოლოო განაჩენზე. ჰოლმსი აღნიშნავდა: „ვფიქრობ, რომ მუდმივი სიფხიზლე უნდა გამოვიჩინოთ იმ აზრების გამოხატვის შეზღუდვისას, რომლებიც გვძულს და მომაკდინებლად მიგვაჩნია, იმ შემთხვევების გარდა, როდესაც ეს აზრები იმდენად უშლიან ხელს სამართლის განხორციელებას, რომ მათი გამოთქმის დაუყოვნებელი შეწყვეტა აუცილებელი ხდება ქვეყნის გადარჩენისთვის“.

ჰოლმსის ამ მოსაზრებამ „იდეათა თავისუფალი ბაზრის“ სახელწოდება მიიღო. ამ თეორიის მიხედვით, მავენ გამონათქვამების სანინააღმდეგო საუკეთესო საშუალება მათთვის სხვა აზრების დაპირისპირებაა, სანამ, საბოლოოდ, სწორი აზრი არ გაიმარჯვებს.

თუმცა, მოსამართლე ჰოლმსის მოსაზრებით, გარკვეულ ვითარებებში ეს თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს. შეზღუდვის საფუძვლად, მისი აზრით, გამოდგება შემდეგი კრიტერიუმი: „შეძლო თუ არა კონკრეტულ გამონათქვამს – გარემოებებისა და ხასიათის მიხედვით – შეექმნა მავენ შედეგების გამონვევის უეჭველი და მყისიერი საფრთხე?“ ამ შეხედულების საილუსტრაციოდ მოსამართლე ჰოლმსმა გამოიყენა ფრაზა, რომლის ციტირებას შემდგომში არაერთხელ ახდენდნენ: „სიტყვის თავისუფლების უმკაცრესი დაცვა კი ვერ გაამართლებს ადამიანს, რომელიც ხალხით გაჭედილ თატრში შეგნებულად ტეხს ცრუ განგაშს შეძახილით – ხანძარი! და ინვეს პანიკას“.

მავენ შედეგების გამონვევის უეჭველი და მყისიერი საფრთხე უფრო ზუსტად სხვა მოსამართლემ – ლუი ბრანდისმა განსაზღვრა, როდესაც 1927 წელს აშშ-ს უმაღლესი სასამართლო იხილავდა საქმეს – „უიტნი კალიფორნიის წინააღმდეგ“. „იმისთვის, რომ უტყუარი გავხადოთ უეჭველი და აქტუალური საფრთხის არსებობა, უნდა დავამტკიცოთ, რომ მოსალოდნელი იყო პირდაპირი და მნიშვნელოვანი ძალადობა ან რომ ამგვარი ძალადობისკენ მოუწოდებდნენ“ – ამბობდა ბრანდისი. მისი აზრით, საფრთხე, როგორც აზრის გამოხატვის შედეგი, შეიძლება ჩაითვალოს უეჭველად და მყისიერად მხოლოდ მაშინ „როდესაც ბოროტება, რომელსაც ჩვენ ვუფრთხით, იმდენად ახლოსაა, რომ ის შეიძლება დატრიალდეს მანამ, სანამ საქმე ჭეშმარიტ დისკუსიამდე მივა“.

მოსამართლე
ოლივიერ ჯენდელ პოლსი

სიტყვის თავისუფლებასთან დაკავშირებით ძალიან დიდი მნიშვნელობის აღმოჩნდა 1964 წელს განხილული საქმე - „სალივენი ნიუ-იორკ თაიმსის წინააღმდეგ“. ალაბამის შტატის ქალაქ მონტგომერის პოლიციის კომისარმა სალივენმა სარჩელი შეიტანა ოთხი შავკანიანი სასულიერო პირისა და გაზეთ „ნიუ-იორკ თაიმსის“ რედაქციის წინააღმდეგ. ის ამტკიცებდა, რომ ხსენებულ გაზეთში გამოქვეყნებული ფასიანი განცხადება ცილისმწამებლური იყო. განცხადებაში სასულიერო პირები მიმართავდნენ მკითხველებს, ფინანსური მხარდაჭერა აღმოეჩინათ მარტინ ლუთერ კინგის დაცვის კომიტეტისთვის. სალივენი აღნიშნავდა, რომ განცხადებაში მოყვანილი მონაცემები არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს. მარტინ ლუთერ კინგი პოლიციამ შეიძვერ კი არა, როგორც ამას სასულიერო პირები აღნიშნავდნენ, არამედ ოთხჯერ დააკავა. მცდარი იყო, აგრეთვე, მათი მტკიცება, რომ იმ ადგილას, სადაც შავკანიანი მოსახლეობის მშვიდობიანი პროტესტი იმართებოდა, თოფებითა და ცრემლსადენი გაზით შეიარაღებული პოლიციელები სატვირთო მანქანებით მიჰყავდათ საუნივერსიტეტო ქალაქის ალყაში მოსაქცევად. კომისარმა, რომელიც მოპასუხეთაგან ცილისმწამებისთვის 500 000 დოლარს ითხოვდა, შეძლო დაემტკიცებინა, რომ განცხადებაში სხვა უზუსტობებიც იყო - და დაარწმუნა ალაბამის სასამართლო თავისი მოთხოვნის - მისთვის იმ დროისთვის უზარმაზარი თანხის მიკუთვნების მართებულობაში. უმაღლესმა სასამართლომ არ მიიჩნია სწორად ალაბამის სასამართლოს გადანყევტილება; მან ხაზგასმით აღნიშნა, რომ აუცილებელია არსებობდეს გარკვეული საკონსტიტუციო დაც-

ვა მათთვის, ვინც საჯარო ფუნქციონერთა ქცევას აკრიტიკებს. რაკილა „თავისუფალ დებატებში მცდარი კონსტატაციების თავიდან აცილება შეუძლებელია, ის (კრიტიკოსი) დაცვას უნდა ექვემდებარებოდეს, რადგან სასურველია, რომ აზრის გამოხატვის თავისუფლებას შეექმნას მისი გადარჩენისთვის აუცილებელი „საპაერო ბალიში“.

აზრის გამოხატვის თავისუფლებისთვის სწორედ ეს „საპაერო ბალიშია“ აუცილებელი. ეს ნიშნავს, რომ იმ პირებს, რომლებიც ღიად გამოხატავენ აზრს საჯარო ფუნქციონერების მოღვაწეობის შესახებ, აქვთ შეცდომის უფლება. სიტყვის თავისუფლება და საჯარო მოხელეთა კეთილი სახელის დაცვის საჭიროება რომ მოერიგებინა, უმაღლესმა სასამართლომ მიიღო პრინციპი, რომელსაც ის შემდგომში ცილისწამებასთან დაკავშირებულ საქმეებში იყენებდა – „კონსტიტუციურ გარანტიებს უცილობლად მიეყვანართ იმ წესამდე, რომელიც კრძალავს კომპენსაციის მინიჭებას საჯარო ფუნქციონერისთვის მის თანამდებობასთან დაკავშირებული ცრუ, ცილისწამებლური ინფორმაციის გამო, თუკი მან არ დაამტკიცა, რომ ეს გამონათქვამები „აშკარად ბოროტი განზრახვით“ გაკეთდა. „აშკარად ბოროტი“ კი მაშინ არის განზრახვა, „როდესაც გამონათქვამის ავტორმა იცოდა, რომ ცრუობდა, ან აშკარად ზერელე დამოკიდებულება გამოიჩინა გამონათქვამის მართებულობის მიმართ“.

უმაღლესი სასამართლოს განაჩენის დასაბუთებისას საქმეში – „სალივენი ნიუ-იორკ თაიმსის წინააღმდეგ“ მოსამართლე უილიამ ბრენანმა აღნიშნა: „ამ საქმის განხილვისას ჩვენ ვიყენებთ ჩვენს ქვეყანაში სრულად გაზიარებულ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც დებატები საზოგადოებრივ თემებზე უნდა იყოს თავისუფალი, ცოცხალი და ღია. ამასთან, დაშვებულია მკვეთრი, ღვარძლიანი, ზოგჯერ კი უსიამოვნო და მწვავე თავდასხმები ხელისუფლებასა და საჯარო ფუნქციონერებზე“.

ძნელია, უფრო აშკარად დაუჭირო მხარი იდეათა თავისუფალი ბაზრის თეორიას. ეჭვს არ იწვევს, რომ ამ თეორიას ასეთი მხარდაჭერა წილად ხვდა ამერიკის კონსტიტუციის პირველი შესწორების წყალობით. მასში, კერძოდ, ნათქვამია: „კონგრესს არ შეუძლია მიიღოს კანონები, რომლებიც ზღუდავენ სიტყვის თავისუფლებას“.

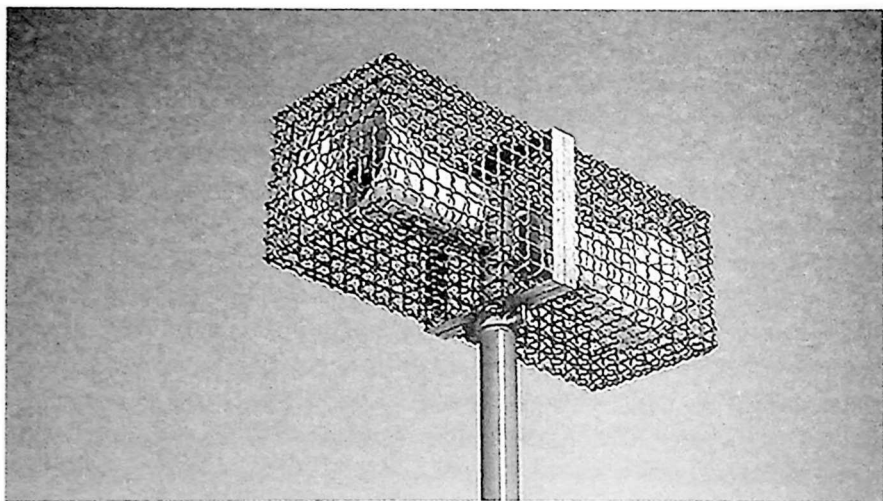
რა მდგომარეობაა ამ მხრივ ევროპაში?

მოუხედავად იმისა, რომ ამერიკული და ევროპული ტრადიციები ურთიერთმსგავსია, ევროპულში მკვეთრადაა აქცენტირებული იმათი პასუხისმგებლობის საკითხი, ვინც აზრის გამოხატვის თავისუფლებით სარგებლობს. ეს მკაფიოდ იკითხება ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-10

(2) მუხლში. სიტყვის თავისუფლების დაცვა, ისევე როგორც საზოგადოებაში ადამიანის ნებისმიერი ქმედება, გარკვეულ შეზღუდვებს ითვალისწინებს. ასეთი შეზღუდვის წინაპირობად სახელდება სახელმწიფო უშიშროების ინტერესები, სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების აუცილებლობა, სწრაფვა საზოგადოებრივი სიმშვიდისკენ, დამნაშავეობის თავიდან აცილება, ჯანმრთელობისა და ზნეობის დაცვის აუცილებლობა, სხვა პირთა რეპუტაციისა და უფლებების დაცვა, სასამართლოების ავტორიტეტის უზრუნველყოფა... მართალია, მე-10 მუხლში ასევე ხაზგასმულია, რომ სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს აუცილებელი ხდება დემოკრატიული საზოგადოების ინტერესებისთვის და მხოლოდ მაშინ, როცა ეს გათვალისწინებულია კანონით. ეს მართალია, მაგრამ როდესაც ამერიკის კონსტიტუციის მეტად ლაკონურ პირველ შესწორებასა და ევროპული კონვენციის საკმაოდ ტევად მე-10 მუხლს ვკითხულობთ, შეიძლება დავეჭვდეთ – იძლევა თუ არა საშუალებას ამ დოკუმენტთან მეორე, თუნდაც თეორიულად, ისევე დაიცვას სიტყვის თავისუფლება, როგორც პირველი იცავს მას.

1986 წელს ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლომ მკაფიოდ აღიარა საჯარო ფუნქციონერების მოღვაწეობის მწვავე კრიტიკის უფლება ჟურნალისტების მხრიდან. ადამიანი, რომელიც პოლიტიკოსობას გადანყევტს, „სახიფათო“ პროფესიას ჰკიდებს ხელს, სახიფათოს მისი ჯანმრთელობისა და გუნება-განწყობისთვის. პოლიტიკოსმა კარგად უნდა უწყოდეს, რომ შეიძლება მძიმე დღეები დაუდგეს, ადამიანები აკონტროლებენ მის ქცევას და ზოგჯერ ძალიან მკვეთრად აკრიტიკებენ. სწორედ ეს არის დემოკრატია და პოლიტიკოსების აღშფოთებას ამასთან დაკავშირებით არავითარი საფუძველი არ აქვს. ეს მკაფიოდ ითქვა საქმეში „ლინგენსი ავსტრიის წინააღმდეგ“². გაზეთ „პროფილში“ ლინგენსმა ორი სტატია გამოაქვეყნა, რომლებშიც მაშინდელი კანცლერი ბრუნო კრაისკი ნაცისტური წარსულის მქონე პოლიტიკოსებთან კავშირის გამო გააკრიტიკა. სტატიებში ჟურნალისტმა გამოიყენა ისეთი განსაზღვრებები, როგორიცაა: „ყველაზე საზიზღარი სახის პოლიტიკური ოპორტუნიზმი“, „უსირცხვილობა“, „ღირსების არქონა“. ლინგენსისთვის ხელსაყრელი განაჩენის დასაბუთებისას სასამართლომ აღნიშნა: „მე-10 მუხლის პირველი პუნქტით დაცული აზრის გამოხატვის თავისუფლება დემოკრატიული საზოგა-

2. ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს საქმეთა სრული ტესტები ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://hudoc.echr.coe.int>

სიტყვის თავისუფლება?

დოების ერთ-ერთი ფუნდამენტი და მისი განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა; ის არის, აგრეთვე, თითოეული ადამიანის თვითრეალიზაციის პირობაც. ეს მხოლოდ იმ ინფორმაციასა და შეხედულებებს როდი ეხება, რომლებიც დადებითად აღიქმება, არ ითვლება საჩოთიროდ ან გულგრილობის გამოხატულებად მიიჩნევა, არამედ იმათაც, რომლებიც შეურაცხგვყოფენ, შოკში გვაგდებენ ან ალგვაშფოთებენ. ასეთია პლურალიზმის, შემწყნარებლობის და შეხედულებათა საჯაროობის მოთხოვნა, რომლის გარეშე არ არსებობს დემოკრატიული საზოგადოება“.

ერთ-ერთ დასკვნაში სასამართლომ დაადგინა, რომ პოლიტიკოსის მოღვაწეობის კრიტიკისას ჟურნალისტს შეუძლია მას „იდიოტი“ უწოდოს. საჯარო ფუნქციონერმა უნდა აიტანოს კრიტიკა, რომლის ჩარჩოები, კერძო პირის კრიტიკისგან განსხვავებით, გაცილებით ფართოა – ამ შეხედულების გამომხატველია ბოლო წლების სასამართლო დასკვნები. ეს მკაფიოდ ითქვა 1992 წელს, როდესაც სასამართლო განიხილავდა საქმეს – „კასტელსი ესპანეთის წინააღმდეგ“. მაშინ გაუქმდა განაჩენი, რომლითაც ბრალი დასდეს ერთ-ერთ სენატორს ბასკების მიმართ მთავრობის პოლიტიკის შესახებ გამოქვეყნებული კრიტიკული სტატიისთვის. ამ სტატიაში ავტორმა მთავრობის მიერ გამოყენებული მეთოდები ფაშისტურ ქმედებებს შეადარა.

ექვს არ ინევეს, რომ სიტყვის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ საქმეებში აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოსა და ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს ბევრი დასკვნა დღეისთვის არსებულ ერთიან ფილოსოფიურ მიდგომაზე მიგვანიშნებს, რომელიც ამ დასკვნების საფუძველი ხდება. ამ ფილოსოფიის მთავარი დებულებაა რწმენა, რომ საზოგადოებაში, სადაც პატივს სცემენ ადამიანის უფლებებს, ინფორმაციის საშუალებებს უაღრესად მნიშვნელოვანი ფუნქცია აკისრია. ამერიკაში ხშირად ამბობენ, რომ ჟურნალისტი ხელისუფლების მიმართ „მოდარაჯე ძაღლის“ როლს ასრულებს. „მოდარაჯე ძაღლი“ თვალყურს უნდა ადევნებდეს ხელისუფალთა ნამოწყებებს და ყეფდეს, როდესაც რაღაც ისე არ ხდება, როგორც საჭიროა. ხოლო როდესაც ხელისუფალნი სერიოზულად შელახავენ საზოგადოების ინტერესებს, „მოდარაჯე ძაღლი“ არა მხოლოდ ყეფს, არამედ იკბინება კიდევ. ამერიკის უმაღლესი სასამართლოსა და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ხსენებული გადანყვეტილებები ადასტურებს, რომ ეს უწყებები ჟურნალისტებს სწორედ ამ როლს მიაკუთვნებენ.

აზრის გამოხატვის თავისუფლება ადამიანის სხვა უფლებების დაცვის პირობაა, როგორცაა: შეკრებების თავისუფლება, სინდისის თავისუფლება, სამართლიანი სასამართლო პროცესის უფლება. ის, აგრეთვე, დემოკრატიის განუყოფელი ელემენტია. უფლებადამცავი ორგანიზაცია „Article 19“-ის აზრით, თუკი დემოკრატია სიმართლისა და თავისუფლებისთვის დაუღალავ შრომას ნიშნავს, აზრის გამოხატვის თავისუფლება „დემოკრატიის ჟანგბადია“.

„სოლიდარობა“
№10(19), 2007

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო ნაშების წინააღმდეგ

გაეროს წამების საწინააღმდეგო კონვენციის პირველი მუხლის მიხედვით, წამებად ჩაითვლება „ნებისმიერი ქმედება, რომლითაც რომელიმე პირს განზრახ მიეყენება ძლიერი ტკივილი ან ფიზიკური ან მორალური ტანჯვა... სახელმწიფო თანამდებობის პირის ან სხვა პირის მხრიდან, რომელიც ოფიციალურ რანგში გამოდის, ან როდესაც ადგილი აქვს ნაქეზებას ან მდუმარე თანხმობას მათი მხრიდან“.

წამებისგან თავისუფლება ადამიანის აბსოლუტური უფლებაა, წამება დაუშვებელია ნებისმიერ ვითარებაში, ეს უფლება არ შეიძლება შეიზღუდოს დროის რომელიმე მონაკვეთით ან სხვა ღირებულებებით.

ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლი წამებასთან ერთად, მოიხსენიებს არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობასა და სასჯელს, რითაც აახლოებს ამ ცნებების მნიშვნელობას და ხაზს უსვამს მათ დაუშვებლობას:

„არავინ შეიძლება გახდეს წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის მსხვერპლი“.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-17 მუხლის მე-2 პუნქტი შინაარსობრივად თითქმის იდენტურია ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლისა:

„დაუშვებელია ადამიანის წამება, მის მიმართ არაჰუმანური, სასტიკი ან პატივისა და ღირსების შემლახველი მოპყრობის თუ დასჯის მეთოდების გამოყენება“.

საინტერესოა, როგორ განმარტავს ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო არაადამიანურ და ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას.

„არაადამიანურია მოპყრობა, რომელიც იწვევს ძლიერ ფიზიკურ და მორალურ ტანჯვას და რომელსაც შეუძლია მწვავე ფსიქიური აშლილობების გამოწვევა. ღირსების დამამცირებელ მოპყრობაში იგულისხმება მოპყრობა, რომელიც იწვევს შიშის, დათრგუნულობისა და არასრულფასოვნების შეგრძნებას, აგრეთვე მოპყრობა, რომელსაც შეუძლია შეურაცხყოფა და დაამციროს ადამიანი, გატეხოს მისი ფიზიკური და მორალური წინააღმდეგობის უნარი“¹.

ჩვენში ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლი ჯერ კიდევ არ ესმით სწორად და მისი ხსენებისას მხოლოდ ელექტროსადენთან მიერთებულ პატიმარს წარმოიდგენენ ხოლმე. არადა, ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო ამ მუხლში გაცილებით ღრმა შინაარსსა და ბევრ ისეთ ნიუანსს მოიაზრებს, რომელთა ცოდნა და, რაც მთავარია, გათვალისწინება სასარგებლო უნდა აღმოჩნდეს ხელისუფლებისთვის და, განსაკუთრებით კი, სამართალდამცავი სტრუქტურებისა და სასამართლო სისტემის წარმომადგენელთათვის. ჩვენ შევეცდებით, კონკრეტული მაგალითების მოშველიებით უფრო ნათელი გაგხადოთ მე-3 მუხლში ჩადებული შინაარსი და მისი ინტერპრეტირება ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს მიერ. კერძოდ, განვიხილავთ შემდეგი ხასიათის შემთხვევებს:

1. შეთხვევები, როდესაც დაკავებულს აღნიშნავა დაზიანებები, რომელთა წარმოგავლობის დამტკიცება ვერ ხერხდება

აქ კლასიკადაა მიჩნეული საქმე რიბიჩი ავსტრიის წინააღმდეგ² (სტრასბურგი, 1995 წლის 4 დეკემბერი), რომელიც ჩვენში არაერთხელაა აღწერილი, ამიტომ ამჯერად სხვა მაგალითს შემოგთავაზებთ:

აზანასიპი უკრაინის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 5 აპრილი, 2005 წელი

მოსარჩელე დაიბადა 1964 წელს და უკრაინის ქალაქ ხარკოვში ცხოვრობს.

1. Микеле де Сальвиа, Прецеденты Европейского Суда по Правам Человека, стр. 146, Санкт-Петербург, 2004 г.
2. ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს საქმეთა სრული ტექსტების გაცნობა შესაძლებელია ვებ გვერდზე: <http://hudoc.echr.coe.int> HUDOC-ის ძებნის სისტემის მეშვეობით. საკმარისია შესაბამის გრაფაში შევიტანოთ საქმის დასახელება, აპლიკაციის ნომერი, განაჩენის გამოტანის თარიღი ან ნებისმიერი სხვა მითითებული ინფორმაცია.

2000 წლის 1 მარტს თაღლითობაში ეჭვმიტანილი მოსარჩელე დააპატიმრეს და კიევის რაიონის პოლიციის განყოფილებაში მიიყვანეს.

მოსარჩელეს განცხადებით, მას პოლიციაში ხელბორკილები დაადეს და მისგან დანაშაულის აღიარებას ითხოვდნენ, რაზეც უარი განაცხადა და რამდენჯერმე სასტიკად სცემეს. ბოლოს, ერთ-ერთმა პოლიციელმა მარცხენა ყურში ისე დაარტყა, რომ მოსარჩელეს ყური გაუსივდა და ნაწილობრივ სმენა დაკარგა. პოლიციელებმა იგი გააფრთხილეს, რომ ღამის განმავლობაში „ყველაფერი კარგად აეწონ-დაეწონა“, თორემ მომდევნო დღეს იგივე ელოდა.

მოსარჩელე ამტკიცებს, რომ მას მრავალი ნაკანრი და სხეულის სხვადასხვა ნაწილის დაბეჭელობა აღენიშნებოდა.

2000 წლის 7 მარტიდან 7 აპრილამდე სასამართლო სამედიცინო კვლევის განყოფილებაში მოსარჩელემ სამედიცინო შემოწმება გაიარა. სასამართლო მედიცინის ექსპერტმა მის სხეულზე სხვადასხვა სახის დაზიანება დააფიქსირა. მოსარჩელეს აღენიშნებოდა მარცხენა ყურის დაზიანება, ნაკანრები ტანზე, სახეზე, მარცხენა მკლავსა და ფეხზე.

2000 წლის 13 აპრილს მოსარჩელემ ხარკოვის რეგიონულ პროკურორს მოსთხოვა, მისი წამებისთვის სისხლის სამართლის საქმე აღედგრა პოლიციელთა მიმართ.

2000 წლის 24 აპრილს, ხარკოვის კიევის რაიონის პროკურორის თანაშემწის ბრძანებულების მიხედვით, საქმეს სისხლისსამართლებრივი დევნის სახე არ უნდა მისცემოდა, იმის საფუძველზე, რომ „მიუხედავად სასამართლო სამედიცინო ექსპერტის 2000 წლის 5 აპრილის No.747/c განცხადებისა, რომ მოსარჩელეს აღენიშნებოდა სხეულის მცირე დაზიანება, რამაც მისი შრომისუნარიანობა მცირე ხნით დააქვეითა, არ არსებობს რაიმე მტკიცებულება იმისა, რომ ეს ხარკოვის კიევის რაიონის პოლიციის განყოფილების პოლიციელებმა ჩაიდინეს. მოსარჩელეს მიერ წამოყენებული არგუმენტები მის მიერვე შეთხზულად შეიძლება ჩაითვალოს. მან კარგად უწყის, რომ ძიებამ მისი ბრალეულობის დამამტკიცებელი საკმარისი ფაქტები მოიპოვა და ამჟამად დამსახურებული სასჯელის თავიდან აცილებას ცდილობს“.

ქვეყნის სხვა ზემდგომმა ინსტანციებმაც არ გაიზიარეს მოსარჩელეს მტკიცებები მისი წამების შესახებ და აფანასიევმა სარჩელი ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოში შეიტანა.

მთავრობის განცხადებით, არ არსებობდა რაიმე მტკიცებულება, რომ პოლიციის განყოფილებაში ყოფნისას მოსარჩელემ პოლიციის თანამშრომელთა ხელით რაიმე დაზიანება მიიღო.

მოსარჩელე ამტკიცებდა, რომ გარდა განცხადებებისა მისი სხეულის დაზიანების ბუნებისა და მიღების დროის შესახებ, არსებობს სამედიცინო დასკვნა, რითაც მტკიცდება, რომ სხეულის დაზიანება პოლიციის განყოფილებაშია მიღებული.

სასამართლომ განაცხადა, რომ მე-3 მუხლი განამტკიცებს დემოკრატიული საზოგადოების ყველაზე ფუნდამენტურ ღირებულებას. იგი აბსოლუტურად კრძალავს წამებასა და შეურაცხყოფელ მოპყრობას ან სასჯელს და სახელმწიფოსგან მის იურისდიქციაში მყოფ პირთა დაცვას მოითხოვს.

სასამართლო აგრეთვე აღნიშნავს, რომ ცუდი მოპყრობა სისასტიკის მიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს იმისთვის, რომ მე-3 მუხლის ფარგლებში მოთავსდეს. ამ მინიმუმის შეფასება კი ფარდობითია: ის საქმის ყველა იმ ვითარებაზეა დამოკიდებული, როგორცაა, მაგალითად, მოპყრობის ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური თუ მენტალური შედეგები და ზოგჯერ, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ, როგორც საქმის მასალები ამტკიცებს, მოსარჩელე პატიმრობის პერიოდში ძალადობის მსხვერპლი გახდა. მიუხედავად ამისა, იგი ვერ უზრუნველყოფს საკმარის მტკიცებულებას პოლიციელთა მხრიდან ცემაზე. სასამართლო თვლის, რომ, სავარაუდო ცემის დროს დამოუკიდებელი მოწმის არარსებობის გამო, შეუძლებელია დადგინდეს, თუ ვინ მიაყენა მოსარჩელეს სხეულის ეს დაზიანებები.

სასამართლოს მიაჩნია, რომ საბოლოო ჯამში, სამედიცინო დასკვნა, მოსარჩელეს ჩვენება, პოლიციაში მისი სამი დღით დაკავების ფაქტი და სხეულის დაზიანების სხვა რაიმე დამაჯერებელი მიზეზის არარსებობა, იძლევა იმის ფიქრის საფუძველს, რომ იგი პოლიციის განყოფილებაში სცემეს.

სასამართლო აცხადებს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია, თავისუფლება-ალკვეთილი პირების კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაზე იზრუნოს, ხოლო ოფიციალურმა პირებმა უნდა დაიცვან ისინი. სასამართლოს აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ ვერ მოხერხდა იმ ოფიციალური პირების დადგენა, ვინც დაკავებულის მიმართ ძალადობა გამოიჩინეს, კონვენციით განსაზღვრული პასუხისმგებლობისგან სახელმწიფო მაინც არ თავისუფლდება.

ზემოთ ნათქვამის გათვალისწინებით და მთავრობის მხრიდან მოსარჩელეს სხეულის დაზიანებასთან დაკავშირებული რაიმე დამაჯერებელი ახსნა-განმარტების არარსებობის გამო, უნდა ჩაითვალოს, რომ მოსარჩელე არაჰუმანურ და შეურაცხყოფელ მოპყრობას დაექვემდებარა, რაზედაც, კონვენციის მიხედვით, მთავრობამ უნდა აგოს პასუხი.

სასამართლო ადგენს, რომ აქ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ სარჩელის მიხედვით, სახელმწიფოს წარმომადგენლებმა გამოძიება ზერელედ აწარმოეს და მხოლოდ დანაშაულში ეჭვმიტანილი პირები დაკითხეს. მიუხედავად მოსარჩელეს განცხადებებისა და სხეულის ამკარა დაზიანებებისა, ისინი სიტყვაზე ენდნენ პოლიციელებს, რომლებიც ბრალდებას უარყოფდნენ და მათ წინააღმდეგ სისხლისსამართლებრივი დევნა არ აღუძრავთ. მომხდარ ფაქტებთან დაკავშირებული სისხლისსამართლებრივი დევნა და გამოძიება ერთი წლის შემდეგ დაიწყო.

სასამართლო ადგენს, რომ მოხდა, აგრეთვე, კონვენციის მე-13 მუხლის დარღვევა; რომ მოპასუხე სახელმწიფომ უნდა გადაუხადოს მოსარჩელეს: 6.500 ევრო (ექვსი ათას ხუთასი ევრო) არამატერიალური ზარალისთვის და 610 ევრო (ექვსას ათი ევრო) სასამართლო ხარჯებისთვის;

ამ საქმიდან შემდეგი დასკვნები უნდა გამოვიტანოთ:

კონვენცია კატეგორიულად კრძალავს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან სასჯელს.

გამოძიების ჩატარების სიმძიმე და დამნაშაევობასთან ბრძოლის უდავო სირთულე არ შეიძლება გახდეს ადამიანის წამების, მის მიმართ არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის საფუძველი.

სახელმწიფო პასუხისმგებელია ყოველ ადამიანზე, რომელიც პატიმრობაში იმყოფება. ის ვალდებულია, თავისუფლებადკვეთილი პირების კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაზე იზრუნოს.

სხეულის დაზიანებების მიყენების შემთხვევაში სწორედ მთავრობამ უნდა წარმოადგინოს მტკიცებულებები, და არა დაზარალებულმა.

ნებისმიერი უკანონო ქმედება თავისუფლებააყრილი პირის მიმართ, ფიზიკური ძალის ნებისმიერი გამოყენება, რომელიც არ იყო სრულიად აუცილებელი ამ პირის საქციელის გამო, ლახავს მის ადამიანურ ღირსებას და კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას წარმოადგენს.

ოფიციალური პირების მოვალეობაა, პასუხი აგონ მათი ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი თავისუფლებადკვეთილი ადამიანებისთვის მიყენებულ ზიანზე.

სახელმწიფო არ თავისუფლდება კონვენციით განსაზღვრული პასუხისმგებლობისგან, როდესაც ვერ ხერხდება იმ ოფიციალური პირების დადგენა, ვინც დაკავებულის მიმართ ძალადობა გამოიჩინა.

არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს.

II. უპოვებულები, როდესაც დაკავებული უჩინიან პატიმრობის აღ- ბილებში არსებულ მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობებს

კალაშნიკოვი რუსეთის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 2002 წლის 15 ივლისი

განმცხადებელი, ჩრდილო-აღმოსავლეთის სააქციო ბანკის პრეზიდენტი, 1995 წელს დააპატიმრეს და 1999 წლის 3 აგვისტოს მაგადანის ქალაქის სა-
სამართლოს განაჩენით ბრალი დასდეს ფულის მითვისებაში.

დაკავების დღიდან 1999 წლის 20 ოქტომბრამდე განმცხადებელი იმყოფე-
ბოდა ქალაქ მაგადანის №1 წინასწარი გამოძიების იზოლატორში.

განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ის მოათავსეს საკანში, რომლის ფართო-
ბი იყო 17 კვ.მ. და რომელშიც განთავსებული იყო რვა საძინებელი ადგილი ორ
იარუსად. ამასთან, საკანში თითქმის ყოველთვის იმყოფებოდა 24 პატიმარი.
რამდენადაც თითო საძინებელი ადგილი განკუთვნილი იყო სამი პატიმრის-
თვის, მათ ძილი რიგრიგობით უწევდათ. როცა ერთს ეძინა, სხვები საკუთარი
რიგის მოლოდინში იატაკზე ან მუყაოს ყუთებზე იწვნენ ან ისხდნენ. საკანში
სინათლე არასდროს ქრებოდა. უნიტაზი საკნის კუთხეში მდებარეობდა ყვე-
ლასთვის დასანახ ადგილას. ტიხარი უნიტაზს გამოაცალკევებდა პირსაბნის-
გან, მაგრამ არა საკნის საცხოვრებელი ნაწილისა და სასადილო მაგიდისგან.
უნიტაზი შემალღებაზე მდებარეობდა, იატაკიდან დაახლოებით ნახევარი მეტ-
რის სიმაღლეზე, ხოლო ტიხრის სიმაღლე 1.1 მეტრი იყო. ამგვარად უნიტაზზე
მჯდომი ადამიანის დანახვა კარგად შეეძლოთ როგორც საკანში მყოფთ, ისე
ზედამხედველსაც, რომელიც პატიმრებს კარის სათვალთვალს მეშვეობით
აკვირდებოდა.

საკანში არ იყო ვენტილაცია, ზაფხულში ჰაერი დახუთული იყო და ცხელო-
და, ზამთარში კი ძალიან ციოდა. დახუთული ჰაერის გამო ფანჯარა საკანში
მუდამ გაღებული იყო. რადგანაც საკანში მყოფნი ბევრს ეწოდნენ, განმცხადე-
ბელი უნებურად პასიური მწველი გახდა. განმცხადებელი ამტკიცებს, რომ მის-
თვის არასდროს მოუციათ ნორმალური სანოლის თეთრეული, თეფშები და სხვა
აუცილებელი ნივთები. ადმინისტრაცია გასცემდა მხოლოდ ბამბის მატრასს და
თხელ ფლანელის საბანს, ხოლო კვებისთვის საჭირო ნივთებს ის თანასაკნელე-
ბისგან ნათხოვრობდა, რომლებსაც ამ ნივთებს ნათესავეები უგზავნიდნენ.

საკანში ირეოდნენ ტარაკნები და ჭიანჭველები, მაგრამ მათი განადგურე-
ბისთვის ზომებს არავინ იღებდა. განმცხადებელს გაუჩნდა კანის სხვადასხვა
დაავადება და სოკოვანი ინფექციები, მას ჩამოეცალა ფრჩხილები ფეხის თი-

თებზე და ხელის ზოგიერთ თითზე. საკანში, რომელშიც განმცხადებელი იმყოფებოდა, ექვსჯერ მოათავსეს ტუბერკულოზითა და სიფილისით დაავადებული პაციმრები და მოსარჩელეს ანტიბიოტიკების პროფილაქტიკურ ინექციებს უკეთებდნენ.

განმცხადებელი ამტკიცებს, რომ საკნიდან სასეირნოდ დღეში მხოლოდ ერთი საათით გაჰყავდათ, ხოლო ცხელი შხაპის მიღება მას მხოლოდ თვეში ორჯერ შეეძლო.

რუსეთის ფედერაციის ხელისუფალნი ამტკიცებდნენ, რომ პაციმრობის პირობები არ შეიძლება გაუთანაბრდეს წამებას ან არაადამიანურ ან ღირსების შემლახავ სასჯელს. განმცხადებლის პაციმრობის პირობები არ განსხვავდებოდა რუსეთში პაციმრობაში მყოფი სხვა პირების უმრავლესობის პირობებისგან ან, უკიდურეს შემთხვევაში, არ იყო უარესი. ხელისუფალთ არ ჰქონიათ განმცხადებლისთვის ფიზიკური ტანჯვის ან მისი ჯანმრთელობისთვის ზიანის მიყენების განზრახვა. საგამოძიებო იზოლატორის ადმინისტრაციამ ყველა შესაძლო ღონე იხმარა, რათა ავადმყოფები სამედიცინო დახმარებით უზრუნველყო და არ დაეშვა სხვა პაციმართა ინფექციური დასნეოვნება.

რუსეთის ფედერაციის ხელისუფლებამ აღიარა ის ფაქტი, რომ მწირი ეკონომიკური შესაძლებლობების გამო პაციმრობის პირობები რუსეთში არადაშკმაყოფილებელია და არ პასუხობს ევროსაბჭოს სხვა წევრი სახელმწიფოების პენიტენციური დაწესებულებებისთვის დადგენილ ნორმებს. რუსეთის სახელმწიფო ყველაფერს აკეთებს, რათა გააუმჯობესოს პაციმრობის პირობები რუსეთში. ამასთან, სახელმწიფო ახორციელებს ახალი საგამოძიებო იზოლატორებისა და არსებულის რეკონსტრუქციის მიზნობრივ პროგრამებს.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ საკნის ფართობი, რომელშიც იმყოფებოდა განმცხადებელი, მისივე მტკიცებით, იყო 17 კვ.მ., რუსეთის ფედერაციის ხელისუფალთა მონაცემების მიხედვით კი, 20.8 კვ.მ. საკანი აღჭურვილი იყო ორია-რუსიანი სანოლებით და გათვლილი იყო 8 პაციმარზე, რაც არ შეესაბამება მისაღებ სტანდარტებს. ამასთან დაკავშირებით სასამართლო შეგვახსენებს, რომ წამების, არაადამიანური და არაჰუმანური მოპყრობის საწინააღმდეგო ევროპის კომიტეტმა ერთ პაციმარზე 7 კვ.მ ფართობი განსაზღვრა, როგორც მისაღები, სასურველი სტანდარტი პაციმართა საკნების მოწყობისთვის, ანუ 56 კვ.მ. 8 პაციმრის შემთხვევაში.

სასამართლოს მისაღებად მიაჩნია მტკიცება ამ საქმეში განმცხადებლის ღირსების დამცირების წინასწარი განზრახვის ნიშნების არარსებობის შესახებ. თუმცა, საკითხი იმის შესახებ, იყო თუ არა პირთან მოპყრობის მიზანი მისი ღირსების

დამცირება, გასათვალისწინებელი ფაქტორია, მიუხედავად ამისა, ასეთი მიზნის არარსებობა არ შეიძლება გამორიცხავდეს დასკვნას მე-3 მუხლის დარღვევის შესახებ. სასამართლო თელის, რომ პატიმრობის პირობები, რომელშიც განმცხადებელი 4 წლისა და 10 თვის განმავლობაში იმყოფებოდა, მას ფიზიკურ ტანჯვას აყენებდა, ამცირებდა მის ადამიანურ ღირსებას და ბადებდა მასში გრძნობას, რომელსაც პიროვნების დამცირებისა და ხელყოფისკენ მივყავართ.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, სასამართლომ დაადგინა, რომ პატიმრის ყოფითი პირობები, კერძოდ, საკნის მეტისმეტი გადატვირთვა, ანტისანიტარიული გარემო და, ამით გამოწვეული განმცხადებლის ჯანმრთელობისა და კეთილდღეობისთვის საზიანო შედეგები, ასეთ პირობებში, განმცხადებლის პატიმრობის ხანგრძლივობასთან ერთად, ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას უთანაბრდება.

შესაბამისად, სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას და დააკისრა მოპასუხე მხარეს განმცხადებლისთვის 5 000 (ხუთი ათასი) ევროს გადახდა მორალური ზიანის, ხოლო 3 000 (სამი ათასი) ევროს გადახდა ხარჯების ასანაზღაურებლად.

ამ საქმიდან შეიძლება შემდეგი დასკვნები გამოვიტანოთ:

წამების, არაადამიანური და არაჰუმანური მოპყრობის ევროპის კომიტეტის იმ მოთხოვნის შეუსრულებლობა, რომელიც ერთ პატიმარზე აუცილებელი ფართობის – 7 კვ. მ-ის – გამოყოფას გულისხმობს, ხანგრძლივი დროით დაკავების შემთხვევაში, ანტისანიტარიულ მდგომარეობასთან ერთად, ღირსების შემლახველ მოპყრობას უთანაბრდება.

III. შემთხვევაში, როდესაც მოპასუხისა და მოსარჩელეს განსხვავებული შეხედულებაა აქვთ წამების, არაადამიანური ან დაამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის ცნების მიმართ

ენაფი საფრანგეთის წინააღმდეგ

სტრასბურგი, 2003 წ 27 ნოემბერი

განმცხადებელი, დაბადებული 1925 წელს, არაერთხელ იყო ცნობილი დამნაშავედ სისხლის სამართლის სხვადასხვა დანაშაულისთვის, კერძოდ, შეიარაღებული ძარცვისა და ციხიდან გაქცევისთვის.

განმცხადებელს ციხეში ჩაუტარდა სამედიცინო შემოწმება და აღმოაჩნდა ყელის არეში შესიებული გლანდები. გადანყდა, რომ მას 2000 წლის 8 ნოემბერს გაუკეთებოდა ოპერაცია.

2000 წლის 6 ნოემბერს ციხის უფროსმა პრეფექტს შეატყობინა, რომ საჭირო იყო პატიმრის გადაყვანა საავადმყოფოში და მოითხოვა პოლიციის ესკორტი პატიმრის ზედამხედველობისა და დაცვისთვის. 2000 წლის 7 ნოემბერს, ოპერაციის წინა დღეს, ხელბორკილადებული განმცხადებელი ციხის მანქანით გადაიყვანეს ბორდოს ერთ-ერთ საავადმყოფოში. საავადმყოფოსთან მათ ელოდებოდათ ორი პოლიციელი, რომელთაც პატიმრის საავადმყოფოში ყოფნისას მისი ზედამხედველობა და დაცვა ჰქონდათ დავალებული.

ლამით განმცხადებლის მიმართ თავისუფლების შემზღუდავ საშუალებად გამოყენებული იქნა ჯაჭვი, რომლითაც პატიმარი ცალი ფეხით იყო მიბმული სანოლის ფეხზე. მთავრობა აცხადებს, რომ ჯაჭვი საეკსპერტო თავისუფლებას უტოვებდა მას სანოლში სამოძრაოდ, ხოლო განმცხადებელი ამტკიცებს, რომ დაჭიმული ჯაჭვი ნებისმიერ მის მოძრაობას აძნელებდა ან მტკივნეულს ხდიდა და ძილის საშუალებას არ აძლევდა.

8 ნოემბერს, დილით, მოსარჩელემ განაცხადა, რომ თუკი შეუძლებელი იყო მისთვის ადამიანური პირობების შექმნა საავადმყოფოში, ის ამჯობინებდა, ოპერაცია პატიმრობიდან გათავისუფლების შემდეგ გაეკეთებინა. საავადმყოფოს თანამშრომლებთან გასაუბრების მერე ის იმავე დღეს დაბრუნდა ციხეში.

2000 წლის 9 ნოემბერს განმცხადებელმა შეიტანა ოფიციალური საჩივარი, რომელშიც ამტკიცებდა, რომ მის მიმართ ადგილი ჰქონდა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას საავადმყოფოში მისი ყოფნისას თავისუფლების შემზღუდავი საშუალებების გამოყენების გამო.

მთავრობამ აღნიშნა, რომ განმცხადებელს ხელბორკილები ედო მხოლოდ ბადრაგის თანხლებით საავადმყოფოში გადაყვანის დროს. ბადრაგის ამოცანა პატიმრის ზედამხედველობა და დაცვა იყო ყელ-ყურ-ცხვირის განყოფილებაში მისი ყოფნისას. განმცხადებლის ჯაჭვით დაბმის გადაწყვეტილების მიღება მოხდა ბადრაგის უფროსი ოფიცრის პასუხისმგებლობით, რომელმაც გადაწყვიტა, ეს შემზღუდავი საშუალება მის მიმართ ღამე გამოყენებინა, რასაც იგი უსაფრთხოების მოსაზრებით ამართლებდა, ვინაიდან ოთახი არ ყოფილა სათანადოდ დაცული და საჭირო იყო პატიმრის გაქცევის ან თვითმკვლელობის ჩადენის რისკის გამორიცხვა. ამიტომ, განმცხადებლისთვის გარკვეული განმარტოების უზრუნველსაყოფად, ღამით ბადრაგმა დატოვა ოთახი, მაგრამ, სამაგიეროდ, პატიმარი ჯაჭვით მიაბა სანოლს.

მთავრობის აზრით, პატიმრის მიმართ განხორციელებულ ქმედებებში არ იყო კონვენციით გათვალისწინებული სიმკაცრის მინიმალური ხარისხიც კი,

რის გამოც მე-3 მუხლის გამოყენება მართებული არ იქნებოდა, ხოლო იმის გათვალისწინებით, რომ განმცხადებელი 1998 წელს ციხიდან გაიქცა, ხელბორკილების გამოყენება ყველა შემთხვევაში გამართლებული იყო.

განმცხადებელმა აღნიშნა, რომ ის არ უჩიოდა ხელბორკილების გამოყენებას მისი გადაყვანის დროს, რადგანაც ამ დროს ის მხოლოდ უხერხულობას განიცდიდა, რასაც წამებას ვერ დაარქმევდა. რაც შეეხება ჯაჭვით სანოლზე მის მიბმას, განმცხადებელი მიუთითებდა, რომ თექვსმეტნახევარი წლის განმავლობაში ზედიზედ მოხდილი სასჯელების შემდეგ, მას ციხეში მხოლოდ რამდენიმე კვირა დარჩენოდა გასატარებელი. შესაბამისად, არ იყო არანაირი საშიშროება იმისა, რომ ის გაიქცეოდა, განსაკუთრებით, თუ გაითვალისწინებდნენ მის ასაკსა და მოძრაობის შეზღუდულ უნარს.

განმცხადებელი განმარტავდა, კონკრეტულად, რომ მას შემდეგ, რაც ხელბორკილადებული გადაიყვანეს პელეგრინის საავადმყოფოში, საავადმყოფოს ტერიტორიაზე ყოფნის დროსაც, საზოგადოების დასანახად, ის მთელი დღე სანოლში იწვა შემზღუდავი საშუალებების გარეშე. საღამოს კი პოლიციამ ფეხით მიაბა სანოლზე მოკლე ჯაჭვით, რითაც შეუზღუდა ყოველგვარი მოძრაობისა და ძილის საშუალება. იგი ასეთ მოპყრობას იმით ხსნიდა, რომ ამის შედეგად პოლიციის თანამშრომლებს დაძინების საშუალება მიეცათ. უკიდურესად მოკლე ჯაჭვის გამოყენება სანოლზე ფეხით მისაბმელად, რომელიც ტკივილს აყენებდა ყოველი განძრევისას, უთუოდ ანომალიური ზომა იყო, რამაც გაუსაძლისი წამება გამოიწვია. ის იმეორებდა, რომ შემზღუდავი საშუალების გამოყენებისთანავე გამოთქვა პროტესტი და განაცხადა, რომ მას ეს ტკივილს აყენებდა.

სასამართლო განმეორებით აცხადებს, რომ ცუდად მოპყრობა დაყვანილი უნდა იქნას სისასტიკის მინიმალურ დონემდე, რათა მოექცეს კონვენციის მე-3 მუხლით დადგენილ ფარგლებში. ამგვარი დონის შეფასება პირობითია; ის დამოკიდებულია საქმის ყველა ვითარებაზე, როგორიცაა, წამების ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური და მენტალური შედეგები და, ზოგ შემთხვევაში, სქესი, ასაკი და მსხვერპლის ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

თუმცა, საკითხი იმის შესახებ, იყო თუ არა პირთან მოპყრობის მიზანი მისი ღირსების დამცირება, გასათვალისწინებელი ფაქტორია, მიუხედავად ამისა, ასეთი მიზნის არარსებობა არ შეიძლება გამორიცხავდეს დასკვნას მე-3 მუხლის დარღვევის შესახებ.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ, პირველ რიგში, განმცხადებლის საჩივარი კონვენციის მე-3 მუხლთან მიმართებაში ეხება მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ საა-

ვადმყოფოში ის ჯაჭვით მიაბეს საწოლს და არა იმას, თუ როგორ მოხდა მისი გადაყვანა ციხიდან საავადმყოფოში.

სასამართლო აღნიშნავს, რომ განმცხადებელი დღისით საწოლში იწვა შემზღუდავი საშუალებების გარეშე, რასაც არ წამოუჭრია უსაფრთხოების საკითხი.

ნებისმიერ შემთხვევაში, საშიშროება, რომელიც თითქოსდა წარმოიშვა განმცხადებლის მიზეზით, ვერ გაამართლებს იმ ფაქტს, რომ იგი საწოლზე მიაბეს ოპერაციის წინა ღამეს, მით უფრო, რომ ორი პოლიციელი კელავაც დარაჯობდა მას ოთახის გარეთ.

დასადგენი რჩება, ექცევა თუ არა ამგვარი ქმედებები მე-3 მუხლის ფარგლებში და, თუ ეს ასეა, სიმკაცრის რა დონეს აღწევს ის.

საბოლოო შესწავლით, სასამართლო მიიჩნევს, რომ ქვეყნის ხელისუფლების მიერ განმცხადებლისადმი მოპყრობა არ იყო თავსებადი კონვენციის მე-3 მუხლით გათვალისწინებულ მოთხოვნებთან. მას გამოაქვს დასკვნა, რომ მოცემულ შემთხვევაში ზემოაღნიშნულ გარემოებებში შემზღუდავი საშუალებების გამოყენება უტოლდებოდა არაპუმანურ მოპყრობას.

შესაბამისად სასამართლომ დაადგინა, რომ ადგილი ჰქონდა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.

ამ საქმიდან შემდეგ მომენტებს გავუსვამთ ხაზს:

იმისთვის, რომ მე-3 მუხლის ფარგლებში მოთავსდეს, ცუდი მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს უნდა უთანაბრდებოდეს, ამ მინიმუმის შეფასება კი ფარდობითია: ის საქმის სხვადასხვა ვითარებაზე დამოკიდებული, როგორცაა, მაგალითად, სისტიკად მოპყრობის ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური თუ მენტალური შედეგები და ზოგჯერ, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა.

რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია, ისახავდა თუ არა მიზნად ცუდი მოპყრობა მსხვერპლის დამცირებასა და სახელის გატეხას. თუმცა ამგვარი მიზნის არარსებობა გარდაუვალად არ მოასწავებს მე-3 მუხლის დარღვევის არარსებობას.

თავისუფლებაზე ზღუდული პირის მიმართ გადაადგილებისა და მოძრაობის უნარის კიდევ უფრო მეტად შემზღუდავი საშუალებების გამოყენება (ამ შემთხვევაში, მისი საწოლზე ჯაჭვით მიბმა), როცა ეს არ არის გამონეწეული აბსოლუტური აუცილებლობით პირის საქციელის გამო, ხელყოფს ადამიანის ღირსებას და არღვევს მე-3 მუხლით გარანტირებულ უფლებებს.

განხილვის ღირსია აგრეთვე საქმეები, რომლებიც იმ ქვეყნებში ექსტრადიციის შემთხვევებს შეეხება, სადაც პირი შესაძლოა წამების მსხვერპლი აღ-

მოჩნდეს (მაგალითად: კალანტარი გერმანიის წინააღმდეგ, სტრასბურგი 11 ოქტომბერი, 2001 წელი). ამჯერად ამ საკითხებს დანვრილებით არ შევეხებით, ვიტყვით მხოლოდ, რომ:

სახელმწიფო პასუხს აგებს არა მარტო იმ პირებზე, რომლებიც მისი იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებიან, არამედ, ზოგ შემთხვევაში, უცხოელ მოქალაქეებზეც, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც პირის ექსტრადირებას ითხოვს გარკვეული სახელმწიფო, რომელშიც იქ არსებული რეჟიმის ბუნების ან განსაკუთრებული ვითარების გამო, ექსტრადირებული პირის მიმართ შეიძლება უხეშად იქნას დარღვეული კონვენციით გარანტირებული უფლებები.

სახელმწიფო საკუთარ თავზე იღებს პასუხისმგებლობას, როდესაც ახდენს უცხოელის ექსტრადირებას იმ ქვეყანაში, სადაც ის შეიძლება გახდეს წამების, არაადამიანური და ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისა და სასჯელის მსხვერპლი. რა თქმა უნდა, იგულისხმება, რომ რისკი რეალური უნდა იყოს, მტკიცების მოტივები კი, სერიოზული და დადასტურებული.

ამრიგად, ნვერი სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულმა ექსტრადირებამ შეიძლება გამოიწვიოს მე-3 მუხლის დარღვევა და ამ სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა იმ შემთხვევებში, როდესაც არის სერიოზული საფუძველი იმისა, რომ გასახლებული პირის მიმართ განხორციელდება მე-3 მუხლის სანინალმდეგო ქმედებები.

„სოლიდარობა“

№16-17, 2007

პრესის თავისუფლება მსოფლიოში 2008 წელს

ბოლო წლების განმავლობაში, ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციები რეგულარულად ატარებენ გამოკვლევებს, რომლებიც ობიექტურ სურათს გვიხატავენ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში დემოკრატიის, ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების, ეკონომიკის, პრესის თავისუფლების მდგომარეობის შესახებ. ამ წერილში სწორედ პრესის თავისუფლების მხრივ მსოფლიოში არსებულ მდგომარეობაზე ვისაუბრებთ. ძირითადად დავეყრდნობით გავლენიანი საერთაშორისო ორგანიზაციის – „ჟურნალისტები საზღვრებს გარეშე“ (*“Reporters Without Borders”*) გამოკვლევებს, აგრეთვე, თავისუფლების სახლის (*“Freedom House”*) მონაცემებს¹.

ორგანიზაციის „ჟურნალისტები საზღვრებს გარეშე“ დასკვნა

საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციამ – „ჟურნალისტები საზღვრებს გარეშე“ – გამოაქვეყნა 2008 წელს მსოფლიოში პრესის თავისუფლების

1. თავისი დასკვნა გამოაქვეყნა ავტორიტეტულმა უფლებადამცავმა ორგანიზაციამ Human Rights Watch-მაც, სადაც ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებულ საკითხებს შორის საუბარია მსოფლიოში პრესის თავისუფლების მდგომარეობის შესახებაც, მათ შორის, საქართველოში. ამჯერად ამ დასკვნას დაწერილობით აღარ განვიხილავთ, რადგან მის შესახებ საკმაოდ დაინერა ჩვენს პრესაში. სრული ტექსტის ნახვა შესაძლებელია ორგანიზაციის საიტზე – www.hrw.org

ერაყელი და ამერიკელი ჯარისკაცები დაღუპული ჟურნალისტების ფოტოგრაფიები განადგურებული, რომელზეც არის წარწერა: შეწყდეს ჟურნალისტთა მკვლელობა (2003 წლის მარტიდან დღემდე ერაყში, სულ ცოტა, 129 ჟურნალისტი მოკლული)

მორიგი რეიტინგი, ანუ, პრესის თავისუფლების მსოფლიო ინდექსი (World-wide Press Freedom Index 2008). ამ ორგანიზაციის მიერ გამოქვეყნებულ რეიტინგით მე-7 რეიტინგში ასახულია ინფორმაცია 173 სახელმწიფოს შესახებ 2007 წლის 1 სექტემბრიდან 2008 წლის 1 სექტემბრამდე. სიაში ადგილის მისანიჭებლად შემუშავებულია კითხვარი, რომელიც 49 პუნქტისგან შედგება. მხედველობაში მიიღება ჟურნალისტების მიმართ ძალის გამოყენების ყველა შემთხვევა (მკვლელობა, დაკავება, დაპატიმრება, საქმიანობაში ხელის შეშლა), ცენზურისა და თვითცენზურის ხარისხი, მედიის ფინანსური დამოუკიდებლობის ხარისხი და ა.შ.

ჩატარებული კვლევის მიხედვით, ყველაზე თავისუფალი მედია არის ისლანდიაში, ხოლო ყველაზე არათავისუფალი – თურქმენეთში (171-ე ადგილი), ჩრდილოეთ კორეასა (172-ე ადგილი) და ერითრეაში (173-ე ადგილი). მოხსენების ძირითადი დასკვნა ისაა, რომ, როგორც ირკვევა, სიტყვის თავისუფლება იმ ქვეყნებში კი არ ყვავის, სადაც ეკონომიკური კეთილდღეობაა, არამედ იქ, სადაც მშვიდობა სუფევს. მოხსენების ავტორების მონაცემებით, იმ დე-

მოკრავილი ქვეყნების ინდექსი, რომლებიც ჩართული არიან კონფლიქტებში უცხო ქვეყნების ტერიტორიებზე, მაგალითად, აშშ-ისა (რომელიც 36-ე ადგილს იკავებს ესპანეთსა და რამდენიმე სხვა ქვეყანასთან ერთად) და ისრაელისა (46-ე ადგილი), ყოველწლიურად იკლებს. მათ ავინროებენ სხვა, მაგალითად, აფრიკისა და კარიბის აუზის ქვეყნები, სადაც პრესის თავისუფლება ყოველწლიურად მეტ გარანტიებს იძენს. მეორე დასკვნის მიხედვით, საერთაშორისო თანამეგობრობის კრიტიკულ დამოკიდებულებას ავტორიტარული რეჟიმების მიმართ, როგორიცაა კუბა (169-ე ადგილი) ან ჩინეთი (167-ე ადგილი), არ მოაქვს ეფექტური შედეგები.

„მსოფლიო 11 სექტემბრის შემდეგ მნიშვნელოვნად შეიცვალა. დიდ დემოკრატიულ ქვეყნებში დესტაბილიზაცია სუფევს. ეს ქვეყნები ცდილობენ, თავი დაიცვან და თანდათან ამცირებენ სხვადასხვა თავისუფლებათა სივრცეს. ეკონომიკურად მძლავრი დიქტატურები თავხედურად აცხადებენ საკუთარი ავტორიტარიზმის შესახებ, სარგებლობენ რა უთანხმოებებით, რომლებიც მსოფლიო თანამეგობრობაში არსებობს და იმ ნგრევით, რომლებიც მოაქვს ომს ტერორიზმთან ბრძოლის ლოზუნგებით. რელიგიური და პოლიტიკური ტაბუ ყოველწლიურად სულ უფრო წინა პლანზე გამოდის იმ ქვეყნებში, რომლებიც ადრე თავისუფლების გზით მიდიოდნენ“ – ნერენ მოხსენების ავტორები. ამ კონტექსტში ისინი ფიქრობენ, რომ პრესის თავისუფლების სრული არარსებობა მსოფლიოსგან დახურულ ქვეყნებში, სადაც ქვეყანას სიტყვის თავისუფლების მტრები მართავენ, სრული დაუსჯელობის ვითარებაში ხდება, რადგან საერთაშორისო ორგანიზაციები, როგორიცაა, მაგალითად, გაერო, კარგავენ ძალაუფლებას და ვერ ახდენენ გავლენას საკუთარ წევრებზე. მსოფლიოში არსებული ეს ვითარება უფრო მეტ შესაძლებლობებს უქმნის ეკონომიკურად სუსტ, პატარა ქვეყნებს, სადაც, მიუხედავად ყველაფრისა, ხელისუფლება თავის მოქალაქეებს აძლევს საკუთარი განსხვავებული აზრის ქონისა და მისი საჯაროდ გამოხატვის გარანტიას².

პრესის თავისუფლების ინდექსის მიხედვით, პირველ სამ ადგილს ერთნაირი ქულებით იკოფენ: ისლანდია, ლუქსემბურგი, ნორვეგია; შემდეგ მოდიან: 4-6 – ესტონეთი, ფინეთი, ირლანდია; 7-12. ბელგია, ლატვია, ახალი ზელანდია, სლოვაკეთი, შვედეთი, შვეიცარია. პირველ ოცეულში 18 ადგილი ევროპულ ქვეყნებს უკავიათ (მათ ემატებათ ახალი ზელანდია და კანადა). სიაში წამყ-

2. საერთაშორისო ორგანიზაციის – „ჟურნალისტების საზღვრებს გარეთ“ – მოხსენების სრული ტექსტის ნახვა შეიძლება ორგანიზაციის საიტზე: <http://www.rsf.org>

ვან ადგილებზე არიან, აგრეთვე, ცენტრალური ამერიკის და კარიბის რეგიონის ქვეყნები. აღსანიშნავია, რომ კარიბის აუზის ქვეყნები, მაგალითად, იამაიკა (21-ე ადგილი), კოსტა-რიკა (22-ე ადგილი), აგრეთვე, სურინამი (26-ე ადგილი) უსწრებენ საფრანგეთს, ესპანეთსა და იტალიას. ბოლო 2 წელია, საფრანგეთი რეკორდებს ამყარებს ჟურნალისტთა საქმიანობაში პოლიციისა და სასამართლოს ჩარევის შემთხვევათა რაოდენობით, 2008 წელს აქ ხშირი იყო პრესის მუშაკების ჩხრეკის, დაკავებებისა და დაკითხვაზე გამოძახების შემთხვევები, აგრეთვე, ინფორმაციის წყაროს გამჟღავნების მოთხოვნა. ამიტომ ფრანგები მხოლოდ 35-ე ადგილზე არიან. ესპანეთი ეტა-ს³ „წყალობით“ 36-ე ადგილს ვერ ასცდა, ხოლო იტალია, მაფიოზური კლანების მიერ განხორციელებული ძალადობისა და ცუდი საზოგადოებრივი კლიმატის გამო, 44-ე ადგილზეა.

ევროკავშირის 27 წევრი ქვეყანა და ბულგარეთი პირველ 60 ქვეყანას შორის არიან. მოხსენების ავტორები ბულგარეთს (59-ე ადგილი) ევროპის კონტინენტის „ცუდ მონაფეს“ უწოდებენ სახელმწიფო სტრუქტურების კორუმპირებულობის გამო. ამ ქვეყნის მაგალითი ამტკიცებს, რომ არჩევნები, პლურალიზმი და რამდენიმე საკონსტიტუციო გარანტია არ არის საკმარისი კრიტერიუმები სიტყვის თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. იმისთვის, რომ ეს თავისუფლება რეალურად არსებობდეს, ქვეყანაში უნდა შეიქმნას კლიმატი, რომელიც კეთილისმყოფელ გავლენას ახდენს ინფორმაციის გავრცელებასა და გამოხატვის თავისუფლებაზე.

აფრიკული ქვეყნებიდან კარგი მაჩვენებლები აქვთ ნამიბიას (24-ე ადგილი) და განას (31-ე ადგილი). სიის სათავეში მყოფ ქვეყნებს, ეკონომიკურ განვითარებაში არსებული დიდი სხვაობების მიუხედავად (მაგალითად, ისლანდიისა და იამაიკის მთლიანი შიდა პროდუქტის შეფარდება არის 1:10), აერთიანებთ ის, რომ ამ ქვეყნებში მოქმედებს საპარლამენტო დემოკრატია და ისინი არ იღებენ მონაწილეობას საომარ მოქმედებებში.

სხვა მიზეზებთან ერთად, 2007 წლის ნოემბრის მოვლენებმა, განსაკუთრებით, ტელეკომპანია „იმედის“ დარბევამ და საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადებამ და, რა თქმა უნდა, აგვისტოს სამხედრო კონფლიქტმა საქართველო წინა წელს დაკავებული 66-ე ადგილიდან 120-ე ადგილას გადაისროლა,

3. ეტა – (ბასკურად Euskadi Ta Askatasuna – „ბასკების ქვეყანა და თავისუფლება“) – ბასკური მემარცხენე ნაციონალისტური ორგანიზაცია, რომელიც გამოდის ესპანეთის ამ ჩრდილოეთ რეგიონის დამოუკიდებლობის მოთხოვნით.

მუსა კაკა

ხოლო სამხედრო მოქმედებებმა ნიგერში ეს ქვეყანა 2007 წელს დაკავებული 95-ე ადგილიდან 130-ე ადგილამდე ჩამოაქვეითა.

იმ ქვეყნებში, რომლებიც სხვადასხვა ინტენსივობის კონფლიქტში არიან ჩათრეულნი, ჟურნალისტები რეპრესიების მსხვერპლი ხდებიან ან სასიკვდილო საფრთხე ემუქრებათ და ილუპებიან სამხედრო მოქმედებების შედეგად. ნიგერის დედაქალაქ ნიამეიში საერთაშორისო ფრანგული რადიოს და ორგანიზაცია „ჟურნალისტები საზღვრებს გარეშეს“ კორესპონდენტის, მუსა კაკას, ამასნიანადელი გათავისუფლება ციხეში გატარებული 384 დღის შემდეგ, ასევე სამი ალ-ხაჯის განთავისუფლება, რომელმაც ამერიკული სამხედრო ბაზის გუანტანამოს ბანაკში 6 წელი გაატარა პატიმრობაში, შეგვახსენებს, რომ საომარი მოქმედებები ჟურნალისტებს თავისუფლებასაც ართმევს.

2008 წელს მსოფლიოში მოკლულია 60 ჟურნალისტი – ნათქვამია ორგანიზაცია „ჟურნალისტები საზღვრებს გარეშეს“ მოხსენებაში. 2007 წელს ეს ციფრი 87-ს აღწევდა, თუმცა ეს არ იძლევა ოპტიმიზმის საფუძველს, რადგან ბევრ ქვეყანაში პრესის თავისუფლება კიდევ უფრო შეიზღუდა.

ჟურნალისტებისთვის ყველაზე სახიფათო ქვეყნებად მიჩნეულია ერაყი, პაკისტანი და ფილიპინები. 2008 წელს ერაყში 15 ჟურნალისტი მოკლეს, პაკისტანში 7, ფილიპინებში 6.

აქ მოკლედ უნდა შევჩერდეთ ზემოთ ხსენებული მუსა კაკას საქმეზე, რადგანაც ვფიქრობ, ქართველ მკითხველს იგი ადვილად გაახსენებს მსგავს ვითარებას საქართველოს უახლესი ისტორიიდან. ეს კი შედარებისა და განსჯის საშუალებასაც მოგვცემს.

2007 წლის თებერვალში ტუარეგების თაოსნობით შექმნილმა შეიარაღებულმა ოპოზიციურმა მოძრაობამ – „ნიგერიელების მოძრაობა სამართლიანობისთვის“, აჯანყება დაიწყო იმ მიზნით, რომ უკეთ ყოფილიყო დაცული სამშვიდობო ხელშეკრულება, რითაც დასრულდა ტუარეგების წინა აჯანყება 1995 წელს. კერძოდ, მოთხოვნები ხელშეკრულების სოციალური და ეკონომიკური დებულებების რეალიზაციას ეხებოდა. მოძრაობის წარმომადგენლებმა მოკლეს 40 სამხედრო მოსამსახურე, ბევრი მათგანი მოიტაცეს. აგვისტოში პრეზიდენტმა მამადუ ტანჯამ 3 თვის ვადით შემოიღო საგანგებო მდგომარეობა, რამაც ძალოვან სტრუქტურებს ეჭვმიტანილთა დაკავებისა და მათი პატიმრობაში დიდი ხნით დატოვების დამატებითი საშუალება მისცა, კანონით განსაზღვრული 48 საათის ნაცვლად. ნოემბერში საგანგებო მდგომარეობა კიდევ 3 თვით გახანგრძლივდა. პრეზიდენტმა ტანჯამ უარყო საზოგადოების ყველა მოთხოვნა აჯანყებულებთან დიალოგის დაწყების აუცილებლობის შესახებ და მათ „ბანდიტები და ნარკომოვაჭრეები“ უწოდა.

ხელისუფლებამ აუკრძალა პრესას აჯანყების მოვლენების გაშუქება. ერთი თვით შეჩერდა რადიოსადგურ „Radio France International“-ის მუშაობა, ხოლო სამი თვით – გაზეთი „Air-info“-სი. ორი ჟურნალისტი დააკავეს, მათ შორის იყო მუსა კაკა, კერძო რადიოსადგურ „Saraouniya“-ს დირექტორი და რადიო „France International“-ის კორესპონდენტი. მას წაუყენეს ბრალდება – „თანამონაწილეობა სახელმწიფო გადატრიალების მცდელობაში“, რაც სამუდამო პატიმრობას ითვალისწინებდა. ბრალდება ეყრდნობოდა მუსა კაკას სატელეფონო საუბრებს აჯანყებულებთან. ხანგრძლივი სასამართლო პროცესის მსვლელობისას მოსამართლე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სამხილები, რომელზეც აგებული იყო ბრალდება და რომელიც წარმოდგენილი იყო სატელეფონო საუბრების მოსმენის ჩანაწერების სახით, უკანონო გზით იყო მოპოვებული (sic! ვფიქრობ, კარგი მასალაა შედარებისთვის). პროკურორი ამას, რა თქმა უნდა, აპროტესტებდა, მაგრამ, საბოლოოდ, კაკა გაათავისუფლეს.

საომარ მდგომარეობაში მყოფი ქვეყნები, როგორიცაა: ერაყი (158-ე ადგილი), პაკისტანი (152-ე ადგილი), ავღანეთი (156-ე ადგილი) – ვერ წყვეტენ მათ წინაშე მდგომ პოლიტიკურ პრობლემებს. აქ პრესას სერიოზული პრობლემები ხვდება. მკვლელობები, გატაცებები, უკანონო დაპატიმრებები, სიკვდილის მუქარა – აი, ამ ქვეყნების ჟურნალისტური ყოველდღიურობა. აქ ჟურნალისტები არა მარტო დაპირიპირებული მხარეების სამიზნე ხდებიან, არამედ მათ ხშირად სდებენ ბრალს რომელიმე პარტიზანული მოძრაობისადმი კუთვნილებაში.

ჩინეთში 2008 წელს 38 ჟურნალისტი დააპატიმრეს. მოხსენების ავტორები ამას პეკინის ოლიმპიადას უკავშირებენ. პეკინსა და შანხაიში ჟურნალისტური საქმიანობა კვლავაც სახიფათოა. ასევეა შემდეგ ქვეყნებში: ირანი (166-ე ადგილი), უზბეკეთი (162-ე ადგილი), ბირმა (170-ე ადგილი).

ქვეყნის მეთაურთა მრავალრიცხოვანი ფოტოები ქუჩებსა თუ გაზეთების პირველ გვერდებზე ტუნისში, ბელორუსიაში, სირიასა თუ ეკვატორულ გვინეაში გამოუსწორებელ სკეპტიკოსებსაც კი ადვილად დაარწმუნებს იმაში, რომ სიტყვის თავისუფლება ამ ქვეყნებში არ არსებობს.

ბოლო ადგილებზე მყოფ ქვეყნებში (თურქმენეთი, ჩრდილოეთ კორეა, ერიტრეა), მეტ-ნაკლებად შენიღბული დიქტატორული რეჟიმები მოქმედებს. მათი მოსახლეობა პრაქტიკულად მონყვეტილია დანარჩენ მსოფლიოს და ადგილობრივი პროპაგანდის ტყვეობაში იმყოფება. ერიტრეა ბოლო წლებში მყარად ინარჩუნებს ბოლო ადგილს; პრეზიდენტი ისაიას აფევიორკი და მისი ნაციონალ-პარანოიკული მცირერიცხოვანი კლანი ისე მართავს ამ ყველაზე ახალგაზრდა აფრიკულ ქვეყანას, როგორც ღია ცის ქვეშ არსებულ უზარმაზარ ციხეს. საერთაშორისო თანამეგობრობა დაუღალავად იმეორებს, რომ საჭიროა დიალოგი, მაგრამ ამას ვერ მოაქვს სასურველი შედეგები, რადგან ამ ქვეყნების მთავრობები მშვიდად უარყოფენ ბრალდებებს ანდა სულაც არ რეაგირებენ მათზე.

გარდა ამისა, ზოგიერთი დიდი ქვეყანა პრესის მიმართ უხეშ, უსამართლო და შემამფოთებელ პოლიტიკას ატარებს. ასეა როგორც ვენესუელაში (113-ე ადგილი), სადაც უგო ჩავესის რეჟიმი მოქმედებს, ისე რუსეთში (141-ე ადგილი), სადაც, ხელისუფლების სათავეში მედვედევის მოსვლის მიუხედავად, ვითარება არ გაუმჯობესებულა. ამ ქვეყანაში მატულობს ჟურნალისტების მიმართ ძალადობის შემთხვევები, მათ აკავებენ ოპოზიციურ მიტინგებზე, იძულებით ათავსებენ ფსიქიატრიულ კლინიკებში და სხვ. სახელმწიფო და

ჟურნალისტური სამუშაოზე
აკლავს სახიფათოა

ოპოზიციური მედია მკაცრად კონტროლდება. ანა პოლიტიკოსკაიას მსგავსად, ჟურნალისტები ყოველ წელს ილუპებიან რუსეთში „უცნობ პირთა“ ტყვეებით. მოხსენების ავტორებმა ჟურნალისტების მკვლევები, ფაქტობრივად, კრემლის სპეცსამსახურებთან კავშირში დაადანაშაულეს.

სიის შუაგულში აღმოჩნდნენ გაბონი, კამერუნი, იორდანია, მაროკო, ომანი, მალაიზია. ამ ქვეყნებში აკრძალულია პრესაში ქვეყნის უმაღლესი ხელისუფლის არათუ კრიტიკა, არამედ ხსენებაც კი, იქნება ეს მეფე თუ პრეზიდენტი, ხოლო სენეგალსა და ალჟირში არსებული დრაკონული კანონმდებლობა ხელისუფალთ ჟურნალისტების დაკავებისა და დაპატიმრების „კანონიერ“ უფლებას ანიჭებს.

ეგვიპტეში ინტერნეტსაიტების მიერ ინიცირებულმა მასობრივმა არეულობებმა საკმაოდ შეაშფოთა ხელისუფლება, რომელიც დღეს ნებისმიერ ინტერნეტმომხმარებელს ქვეყნის პოტენციურ მტრად აღიქვამს. ჩინეთში უზარმაზარ თანხებს ხარჯავენ ინტერნეტმომხმარებლების გასაკონტროლებლად, ხოლო სირიაში მსოფლიო ქსელის კონტროლი იმდენადაა განვითარებული, რომ ინტერნეტში განთავსებული თვით უმნიშვნელო კრიტიკული პუბლიკაციის ავტორის დაპატიმრება მხოლოდ და მხოლოდ დროის საკითხია.

პოსტსაბჭოთა სივრცეში, საქართველოს გარდა, სიტუაცია სერიოზულად გაუარესდა სომხეთში (102-ე ადგილი), სადაც სერიოზული მღელვარებების გამო ასევე საგანგებო მდგომარეობა იყო გამოცხადებული. აზერბაიჯანი 150-ე ადგილზეა, ბელორუსია 154-ზე, უზბეკეთი 162-ზე, თურქმენეთი, როგორც უკვე ვთქვით, 171-ზე. კვლავ ინარჩუნებენ ლიდერობას ბალტიის ქვეყნები (ესტონეთი მე-4 ადგილი, ლატვია მე-7 ადგილი, ლიტვა მე-16 ადგილი). უკრაინა 87-ე ადგილზეა.

„თავისუფლების სახლის“ დასკვნა

მსოფლიოში პრესის თავისუფლების მორიგი რეიტინგი⁴ გამოაქვეყნა აგრეთვე გავლენიანმა საერთაშორისო ორგანიზაცია – „თავისუფლების სახლმა“ (Freedom of the Press 2008: A Global Survey of Media Independence). 195 სახელმწიფო დაყოფილია სამ ჯგუფად. I ჯგუფში შევიდნენ ის ქვეყნები, სადაც პრესა „თავისუფალია“, II-ში „ნაწილობრივ თავისუფალი“ და III-ში „არათავი-

4. საერთაშორისო ორგანიზაციის – Freedom House-ის მოხსენების ხილვა შეიძლება ორგანიზაციის საიტზე: <http://www.freedomhouse.org>

სუფალი“. „თავისუფლად“ 72 ქვეყნის მედიაა მიჩნეული, „ნაწილობრივ თავისუფლად“ – 59-ისა, ხოლო „არათავისუფლად“ – 64-ისა. მოხსენების ავტორები ამტკიცებენ, რომ აღმოსავლეთ ევროპასა და ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში მოხდა ძალიან სერიოზული შეტევა პრესის თავისუფლებაზე. განსაკუთრებული რეგრესი შეინიშნება რუსეთში, ყირგიზეთსა და საქართველოში. ამავე დროს გარკვეული გაუმჯობესება აღინიშნება მხოლოდ სამხრეთ აფრიკასა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში.

პრესის თავისუფლების მხრივ ლიდერობენ ფინეთი და ისლანდია (ისინი ყველაზე მცირე, 9 საჯარიმო ქულით 1-2-ე ადგილებს იყოფენ); თავისუფალ ქვეყნებს მიეკუთვნება, აგრეთვე, დანია, ნორვეგია, ბელგია, შვედეთი, ლუქსემბურგი, ანდორა, ნიდერლანდები, ახალი ზელანდია და შვეიცარია. აშშ 21-ე ადგილზეა.

პოსტსაბჭოთა სივრცეში პრესა თავისუფალია მხოლოდ ბალტიის ქვეყნებში: ესტონეთი მე-16 ადგილზეა (გერმანიასთან, პორტუგალიასთან, მონაკოსთან და სხვებთან ერთად), ლიტვა – 25-ზე (დიდ ბრიტანეთთან, ჩეხეთთან და კანადასთან ერთად), ლატვია კი მე-40-ზე (საფრანგეთთან, სლოვაკეთთან და სხვებთან ერთად).

„ნაწილობრივ თავისუფლებს“ მიეკუთვნებიან უკრაინა (110-ე ადგილი), საქართველო 60 საჯარიმო ქულით 128-ე ადგილზეა კენიასთან, პარაგვაისა და კამბოჯასთან ერთად. დანარჩენი პოსტსაბჭოთა ქვეყნები „არათავისუფალ“ ქვეყნებს განეკუთვნებიან: მოლდავეთი და სომხეთი 144-ე ადგილებს იყოფენ, შემდეგ მოდიან ყირგიზეთი (156-ე ადგილი), აზერბაიჯანი და ტაჯიკეთი (168-ე ადგილი), ყაზახეთი და რუსეთი (170-ე ადგილი), უზბეკეთი (189-ე ადგილი) და თურქმენეთი (193-ე ადგილი). თურქმენეთზე უარესი მდგომარეობა მხოლოდ მხოლოდ მიანმარასა (ყოფილი ბირმა) და ჩრდილოეთ კორეაშია.

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ პრესის თავისუფლებისათვის სულ ცოტა სამი რამ არის საჭირო: საზოგადოებრივი მოთხოვნა, ხელისუფლების პოლიტიკური ნება და მშვიდობა.

„სოლიდარობა“,
№1(28), 2009

აღაპიანის უფლებებსა და
თავისუფლებებთან დაკავშირებული
ძირითადი წნებები

ღირსება,
თავისუფლება,
თანასწორობა

ნანილი |

ღირსება

„ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრისთვის
დამახასიათებელი ღირსების და თანასწორი
და განუყოფელი უფლებების აღიარება
წარმოადგენს თავისუფლების, სამართლიანობისა
და საყოველთაო მშვიდობის საფუძველს“.

ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია,
პრეამბულა

„ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი
და თავისი ღირსებითა და უფლებებით თანასწორი.
მათ მომადლებული აქვთ გონება და სინდისი და
ერთმანეთს ძმობის სულისკვეთებით უნდა ეპყრობოდნენ“.

ადამიანის უფლებათა დეკლარაცია,
მუხლი 1

ამ წერილის მიზანია, მოგიტხროთ იმ ფუნდამენტურ ცნებებსა და ღირებულებებზე, რაზედაც დაფუძნებულია ადამიანის უფლებები და რომლებიც წერილის სათაურშია გამოტანილი. თუმცა მანამდე, ჩვენი აზრით, აუცილებელია რამდენიმე ზოგადი ხასიათის განმარტება.

ადამიანის უფლებები სახელმწიფოსგან დამოუკიდებლად არსებობს, მისი წყარო არ არის სახელმწიფო, კანონმდებლობა ან საზოგადოება; ეს უფლებები თანდაყოლილია. ისინი გვეკუთვნის ჩვენ სწორედ იმიტომ, რომ ადამიანებად დავიბადეთ. აქედან გამომდინარე, არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს, დაფიქსირებულია თუ არა ეს უფლებები კონსტიტუციაში თუ სხვა საკანონმდებლო აქტებში, რადგანაც ჩვენი კუთვნილი უფლებები და თავისუფლებები ყველა კონსტიტუციასა და კანონმდებლობაზე მაღლა დგას.

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებებია. ისინი ზღუდავს სახელმწიფოს ხელისუფლების განხორციელებისას; სხვანაირად რომ ვთქვათ, ხელისუფლებას იმდენი უფლება აქვს, რამდენსაც მას კანონი ანიჭებს (შეზღუდული ძალაუფლების პრინციპი), ხოლო ადამიანს აქვს ყველაფრის უფლება, რასაც კანონი არ უკრძალავს.

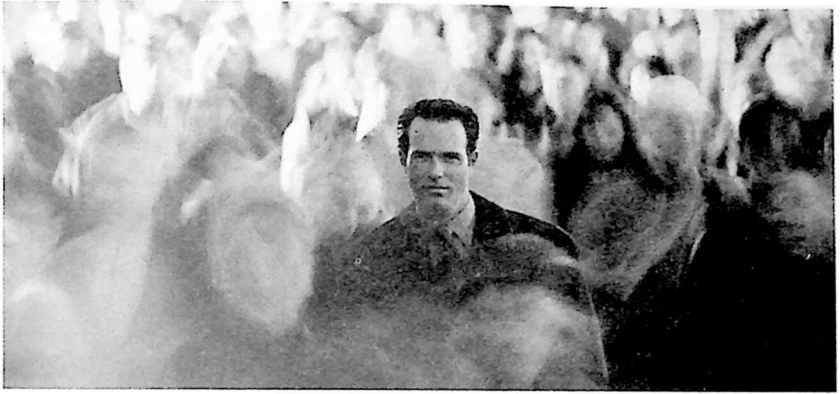
ადამიანის უფლებები არ არის კავშირში პოლიტიკურ პროცესებთან (სხვა საქმეა, თუ როგორ იყენებენ ამას პოლიტიკოსები), ისინი პოლიტიკური პროცესის გარეთ არსებულ ღირებულებებს ეხება.

ადამიანის უფლებები არ არის აბსოლუტური; შეიძლება ხდებოდეს და ხდება კიდევ მათი შელახვა სხვა ღირებულებათა სანაცვლოდ. პატიმრობა პირად თავისუფლებას ეწინააღმდეგება, რასიზმის პროპაგანდის აკრძალვა კი – აზრის გამოთქმის თავისუფლებას; პოლიციელთა და გამომძიებელთა ზოგი ქმედება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებას არღვევს და ა.შ. მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ადამიანის უფლებათა სფეროში შეჭრა თვითნებურად არ ხდება და წინასწარ განსაზღვრული ვითარებითა და შესაბამისი სამართლებრივი პროცედურითაა შეზღუდული.

დემოკრატიულ სახელმწიფოში თავად კონსტიტუციაშივეა დეკლარირებული ის პირობები, როდესაც შესაძლებელია შეიზღუდოს ადამიანის უფლებები; აქვეა განმარტებული, საზოგადოებისთვის პრიორიტეტული ინტერესების სანაცვლოდ, საკანონმდებლო გზით რომელი უფლება შეიძლება შეიზღუდოს და რა ხარისხით. და, ბოლოს, კონსტიტუციაში დათქმულია ის განსაკუთრებული ვითარებები და პროცედურები, როდესაც საგანგებო სიტუაციების დროს შესაძლებელია ზოგიერთი უფლების შეჩერება. ადამიანის უფლებათა ფუნდამენტალობა ნიშნავს, რომ ამ უფლებათაგან თითოეულ გადახრას კონსტიტუციური გამართლება უნდა ჰქონდეს.

ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის სფეროს მიეკუთვნება. ამას ადამიანის უფლებათა ვერტიკალურ მოქმედებას უწოდებენ. და, თუმცა, სიყვარული, ოჯახი, მეგობრები ან ურთიერთობა მეზობლებს შორის მთელ რიგ უფლებათა და მოვალეობათა წყაროა, ადამიანის უფლებათა ცნება მათ მიმართ არ გამოიყენება.

ადამიანის უფლებები ინდივიდუალურია და არა კოლექტიური. ეს ადამიანის უფლებათა სფეროში ერთ-ერთი პრინციპული და ფუნდამენტური საკითხია. ადამიანის უფლებათა სუბიექტი ადამიანია, ამიტომაც არ შეიძლება საუბარი უმცირესობათა (როგორც ჯგუფის) უფლებების შესახებ ადამიანის

ბანსხაპეზული და უნიკალური

უფლებათა ჩარჩოებში – ეს პოლიტიკის ენაა და მისი საგანი (კოლექტიური უფლებების ასეთი ტიპური მაგალითია ავტონომიის შექმნის უფლება). ადამიანის უფლებათა ჩარჩოებში გულისხმობენ იმ პირთა უფლებებს ცალ-ცალკე, რომლებიც ეროვნულ უმცირესობებს განეკუთვნებიან, ინვალიდთა არა როგორც ჯგუფის უფლებებს, არამედ თითოეული ინვალიდისა ცალ-ცალკე და ა.შ.

ისიც უნდა ითქვას, რომ, ადამიანის უფლებები და დემოკრატია ერთი და იგივე არ არის. ადამიანის უფლებები ვერ იძლევა ცხოვრებისეული ბედნიერების, სამართლიანობის, თვით მინიმალური კეთილდღეობის გარანტიებსაც კი; ისინი მხოლოდ გვიცავენ ჩვენი ღირსების დამცირებისა და ხელყოფისგან და, თანაც, მხოლოდ ერთი, მაგრამ ყველაზე ძლიერი დამრღვევის – სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან.

ადამიანის უფლებების წყალობით ადამიანი ინარჩუნებს თავის პიროვნებას, თავის განუმეორებლობას, ვინაიდან, არც ჩვენამდე და არც ჩვენ შემდგომ არავინ იქნება ჩვენი მსგავსი, ჩვენი პირადი გამოცდილებით, მოგონებებით, გრძნობებითა თუ აზრებით (თითოეული ჩვენგანის განუმეორებლობისა და ინდივიდუალობის პატივისმცემელი სახელმწიფო წყობის საპირისპიროა ტოტალიტარული წყობა, რომელიც ცდილობს დიქტატორის მიერ ჩაფიქრებული ეტალონის – „ახალი ადამიანის“ ფორმირებას; ამგვარ „იდეალურ“ ადამიანებს ერთნაირი აზრები აქვთ, ერთნაირად ლაპარაკობენ და ერთნაირად აცვიათ, ერთნაირად ფიქრობენ და ერთნაირად ადიდებენ „მამა-მარჩენალს“).

ლირსების ცნება

თუ ადამიანს არ შეუძლია იმის თქმა, რასაც ფიქრობს ან, გაცილებით უარესი, თუ მას აიძულებენ, თქვას ის, რასაც არ ეთანხმება, ამით შეურაცხყოფენ მის ღირსებას. თუ ადამიანს დაუსაბუთებელ უარს ეუბნებიან გადაადგილების თავისუფლებაზე, ეს ასევე შეურაცხყოფს მის ღირსებას. როდესაც ადამიანს აყურადებენ ან ვიდუთვალთ აკვირდებიან მის პირად ცხოვრებას, ესეც ადამიანის ღირსების შელახვაა. ღირსებაშელახულია ლატაკი, განათლებასა და მკურნალობის სახსრებს მოკლებული ადამიანიც. ისიც უნდა ითქვას, რომ ძნელია ლატაკ და მშიერ ადამიანს მისი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებებისთვის ბრძოლა მოსთხოვო. გაგვიჭირდება ადამიანის ისეთი უფლების მაგალითად მოყვანა, რომლის დარღვევა არ შეურაცხყოფს ადამიანურ ღირსებას. აქედან გამომდინარე, ადამიანური ღირსება ადამიანის უფლებების საფუძველთა საფუძველია. მისგან გამომდინარეობს ადამიანის უფლებებისთვის საკვანძო ორი ძირითადი ცნება: თანასწორობა და თავისუფლება (მათ შესახებ მომავალ ნერილებში დანვრილებით გვექნება საუბარი).

მაინც რა არის ღირსება?

დიდი გერმანელი მოაზროვნე იმანუილ კანტი ღირსებას აფუძნებდა ადამიანის გონიერებაზე, როგორც ადამიანის თვისებაზე. მას მიაჩნდა, რომ თითოეული ადამიანი ფლობს ღირსებას თავისი გონიერებისა და ადამიანთა მოდგმისადმი მისი კუთვნილების გამო. შემეცნების, მიზნის დასახვის, „ზნეობრივი კანონით“ სიარულის უნარი ის თვისებებია, რაც ადამიანებს ბუნებისგან განასხვავებს და აამაღლებს კიდევ ბუნებაზე, რომელიც მხოლოდ სტიქიური მიდრეკილებებით ცხოვრობს და აუცილებლობის მარწუხებშია მოქცეული. ამიტომ ადამიანს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სამყაროში. თითოეული ჩვენგანი თვლის, რომ ის ღირსია სხვებისგან ჭეშმარიტად ადამიანური დამოკიდებულებისა. ამასთანავე, ადამიანს უნდა ჰქონდეს საკუთარი თავის ღრმა პატივისცემა. და, რაც მთავარია, დიდი მორალისტი ამტკიცებს, რომ თითოეული უნდა ცნობდეს და პატივს სცემდეს სხვის ღირსებასაც. ყველა ადამიანი თანასწორია ღირსებით და ამ აზრით მათ შორის არ არიან მეტად ან ნაკლებად მნიშვნელოვანი ადამიანები.

კანტისგან განსხვავებით, მთელი დასავლეთევროპული რელიგიურ-ფილოსოფიური ტრადიცია ადამიანის ღირსებას ღმერთთან მის მსგავსებაში ხედავს. ღმერთმა შექმნა ადამიანი სახედ თვისა, სული შთაბერა მას და ეს სული შეზღუდულ მინიერ გონიერებაზე გაცილებით მაღლა დგას. და თუმცა ადამიანი ცოდვით დაეცა, მან შეინარჩუნა თავისი სიღრმისეული კავშირი ღმერთთან.

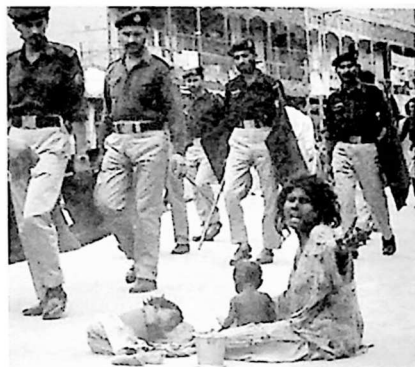

კომენტარის გარეშე

ლირსება უნივერსალური ცნებაა. ეს არის ზეიდულოგიური, ზენაციონალური, ზესახელმწიფოებრივი ცნება. ლირსება კაცობრიობის ფასეულობათა ღირსებაა. ეს არის რაღაც შინაგანი, არამატერიალური ადამიანში, რომელსაც აქვს შინაგანი ღტოლვა სხვა ადამიანებისკენ, სიყვარულისკენ, მშვიდობისკენ, კეთილი საქმეებისკენ, რომელსაც არ სურს აგრესია და მტრობა.

ყოველ ადამიანს აქვს გარკვეული საკითხების მომცველი სუვერენული სფერო, რომელიც მხოლოდ მას ექვემდებარება. სწორედ ეს სფეროა ადამიანის ღირსება. მასში, როგორც ჩანს, შედის ყველაფერი, რაც სჭირდება ადამიანს საკუთარი აზრის, დამოკიდებულებებისა და გადანყვეტილებების გამოსამუშავებლად. ღირსების სფეროში მუდამ იგულისხმება ადამიანის პირადი ცხოვრება, ასევე, მისი ეროვნული, რელიგიური, თუ სხვა თვითიდენტიფიკაცია. ღირსების სფერო ხელშეუხებელია, მისი საზღვრები არ უნდა დაირღვეს. ღირსების სფეროში შეჭრად ითვლება ნებისმიერი ქმედება, რომელიც აიძულებს ადამიანს, იქონიოს გარკვეული აზრი, დამოკიდებულება ან განახორციელოს რაიმე ქმედება. ღირსების სფეროში შეჭრაა აზრის ნებისმიერი თავის მოხვევა, ადამიანის პოზიციაზე ზეწოლა, ულტიმატიურობა. ღირსების სფერო არ ექვემდებარება ანგარიშგებას. არ არსებობს ინსტანცია, საკუთარი გონებისა და სინდისის გარდა, რომლის წინაშეც ადამიანმა ანგარიში უნდა წარადგინოს იმ საკითხებსა ან ქმედებებზე, რომლებიც ამ სფეროს შეეხება. ღირსება, როგორც ჩანს, ადამიანის, როგორც ბიოლოგიური არსების, ის აბსოლუტური ღირებულებაა, რომელიც საერთოა ადამიანთა მთელი მოდგმისთვის. ფიზიკური ძალადობა, ჩაგვრა ლახავს ადამიანურ ღირსებას (ისევე, როგორც ამგვარი მოპყრობა აბრაზებს ცხოველს და მას წინააღმდეგობის განწევისკენ უბიძგებს). მაგრამ ყველასთვის

საერთო ამ სფეროს გარდა თითოეულ ადამიანში არსებობს ადამიანის შინაგანი სამყაროს მეტ-ნაკლებად გამოხატული სფერო. დიახ, ადამიანი ბიოლოგიური არსებაა (Homo Biologicus), აქედან გამომდინარეობს მისი უფლება საზრდოზე, სიცოცხლეზე, ნივთიერ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე. ეს პირველადი ბუნებრივი მოცემულობაა, სადაც ადამიანი არ არის ბოლომდე თავისუფალი. მაგრამ ადამიანი არის ასევე

სულიერი არსება და ამ სფეროში ის სწორედ რომ თავისუფალი (Homo Liber) უნდა იყოს, ანუ – მუდამ სხვისგან განსხვავებული.

ადამიანი ვერ იტანს მორალურ ძალადობას, ძალადობას მის შინაგან სამყაროზე, სადაც ის ახორციელებს საკუთარ თავისუფლებას და ამით, სულ მცირე, თავის უნიკალურობას იცავს. ადამიანის სულიერი განვითარების რაღაც ეტაპზე წინა პლანზე გამოდის ინტიმურობის, პირადი ცხოვრების, მისი გემოვნების კატეგორიები. ყველაფერი, რაც ადამიანის შინაგან სამყაროს ეხება, რაც სხვას არ ჰგავს და უცხო თვალისთვის გაუგებარი, ამოუცნობი და ერთი შეხედვით გაუმართლებელი ან არაფრის მაქნისია, თავად ამ ადამიანისთვის, ერთის მხრივ, წმინდა და ხელშეუხებელია, მეორეს მხრივ კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არ ექვემდებარება კონტროლსა და ანგარიშვალდებულებას.

ადამიანური და პირადი ღირსების ცნება

„ჩვენ ყველაფერი დავკარგეთ ღირსების გარდა“.

ფრანცისკა I

ადამიანის ღირსება, როგორც ყველა უფლებათა და თავისუფლებათა წყარო, ყოველთვის სწორად არ ესმით. ეს იმასთანაა დაკავშირებული, რომ არსებობს ღირსების ორი სახე: პირადი და ადამიანური. ადამიანური ღირსება თავად კაცობრიობის ბუნებიდან გამომდინარეობს, ის ერთნაირად აქვს როგორც ახალ-

1. ეს სიტყვები საფრანგეთის მეფე ფრანცისკა I-მა (1494-1547 წწ.) 1525 წელს ესპანელებთან ფრანგული არმიის გამანადგურებელი მარცხისა და საკუთარი ტყვეობის შემდეგ წარმოთქვა.

შობილს, ამქვეყნად ჯერ რომ არაფერი გაუკეთებია, ისე თავზეხელაღებულ ბოროტმოქმედს. მის დასაბუთებას სხედასხვა აღმსარებლობასა და ფილოსოფიურ თეორიაში შევხვდებით. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ქრისტიანებისთვის ადამიანური ღირსება იმით განისაზღვრება, რომ ღმერთმა შექმნა ადამიანი „სახედ და ხატად თვისა“, ამიტომ ადამიანში უფლის ღირსების ნაწილიც არის. თუმცა საკითხი იმის შესახებ, თუ რით ვასაბუთებთ ადამიანური ღირსების არსებობას, რომელ რელიგიასა თუ ფილოსოფიურ მიმდინარეობაში ვეძებთ მის წყაროს, არც ისე მნიშვნელოვანია. უფრო საყურადღებო, ვფიქრობ, სხვა რამაა: ხშირად მოგვისმენია არა მარტო უბრალო მოქალაქეების, არამედ პოლიტიკოსებისგანაც, რომ „დამნაშავეს ღირსება არ შეიძლება ნამდვილი ადამიანის ღირსებას გაუთანაბრდეს“. არადა ყველაფერი, რაც ძირითადი სამოქალაქო უფლებებისა და თავისუფლებების ჩამონათვალში შევიდა, ღირსებიდან გამომდინარეობს, რომელიც ყველას თანასწორად გააჩნია, როგორც ადამიანს.

ადამიანური ღირსებისგან განსხვავდება პიროვნული ღირსება – ცნება, რომელიც უფრო ახლოს პატივისა და კეთილშობილების ცნებასთან დგას. პირადი ღირსება კეთილშობილური საქციელით, კეთილი საქმეებით მიიღწევა და იკარგება, თუ სულმდაბლად მოვიტყევით. როგორც ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში წერია, ყველა ადამიანი თანასწორია თავისი ღირსებით. იგი თან ახლავს ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრს, ხოლო სახელსა და მდგომარეობას საზოგადოებაში თითოეული ადამიანი თავად მოიპოვებს.

სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა კონცეფციისთვის ძირითადია განუყოფელი, დაბადებითი ადამიანური ღირსების ცნება.

თუკი ღირსება უფლებებისა და თავისუფლებების საფუძველია, მართლაც ღირს დაფიქრება იმაზე, თუ როდის ილახება ის განსაკუთრებით. მოქალაქეებს რომ შევეციტხოთ, როდის გრძნობენ ისინი საკუთარი ღირსების ძლიერ შელახვას, პასუხები თითქმის ერთნაირი აღმოჩნდება; ჩვენი ღირსება განსაკუთრებით მაშინ ილახება, როდესაც სახელმწიფო დანესებულებებს მიემართავთ და ჩინოვნიკების უხეშობას წაეწყდებით, სადაც ყველაზე დაბალ საფეხურზე მდგომი მოსამსახურეც ხაზს უსვამს, რომ ჩვენ მის განკარგულებაში ვართ, რომ ჩვენ არაფერს წარმოვადგენთ, იგი კი სახელმწიფოს წარმომადგენელია.

არსებობს ღირსების კიდევ ერთი ასპექტი, რომელიც არცთუ ნაკლებად მნიშვნელოვანია. სახელმწიფოში მოქალაქეებს შეუძლიათ მოითხოვონ საკუთარი უფლებების დამაყოფილება, განაცხადონ ეს უფლებები. მაგალითად, თუ ერთსაათიან ლექციაში მეკუთვნის გარკვეული თანხა, მე მას კი არ ვითხოვ,

კი არ ვიხვეწებო მის მოცემას, არამედ უფლებას ვაცხადებ მასზე. სამსახურის მომცემი ვალდებულია, გადამიხადოს სწორედ იმდენი, რამდენიც მეკუთვნის. უფლების გაცხადების არსი ხშირად სწორედ ადამიანის ღირსებასთანაა დაკავშირებული. ადამიანი, რომელსაც არ შეუძლია უფლების განცხადება, გარკვეულწილად, მოკლებულია ღირსებას. ხოლო ადამიანი, რომელიც აცხადებს უფლებას, ადამიანი, რომელიც განვდილი ხელით კი არ იხვეწება, – მომეცითო, არამედ აცხადებს თავის უფლებას იმაზე, რაც მას ეკუთვნის – ღირსეულად იქცევა. ვფიქრობ, რომ ყველა საკანონმდებლო და პოლიტიკური სისტემა, რომელიც იძლევა კონსტიტუციური უფლებების გარანტიას, მაგრამ არ გვიჩვენებს უფლებების გაცხადების მექანიზმებსა და შესაძლებლობებს ამ უფლებების განხორციელების მოთხოვნით, გვართმევს ადამიანური ღირსების გამოვლენის შესაძლებლობას; ამავდროულად კი, არაღირსეული საქციელისკენ გვიბიძგებს, რომელიც ბლაღავს როგორც ჩვენს საკუთარ, ისე სხვათა ღირსებას.

დიახ, ადამიანები განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და ადამიანის ღირსება სწორედ იმასთან არის ძალიან მჭიდროდ დაკავშირებული, რომ ყოველი ჩვენგანი განუმეორებელია, რომ მთელი კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე არ ყოფილა და არც იქნება ზუსტად ისეთივე ადამიანი, ისეთივე შინაგანი სამყაროთი, ისეთივე აზრებითა თუ ისეთივე გამოცდილებით, როგორიც თითოეული ჩვენგანია.

ფაქტია, რომ ღირსების ცნება ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის პრეამბულაში გამოტანილი უმაღლესი ფასეულობა და ყველა სხვა უფლებისა და თავისუფლების საფუძველია.

„სოლიდარობა“

№2(29), 2009

„ვარდთა და ნეხეთა ვინათგან მზე სწორად მოეფინების“.

ჟოთა რუსთაველი

ლმერთის წინაშე ადამიანების თანასწორობის რწმენა ყოველთვის არსებობდა. ეს რწმენა თეორიულადაა ასახული სხვადასხვა ტრადიციის მქონე კონკრეტულ რელიგიურ-ფილოსოფიურ სქემებში. ამ იდეის ყველაზე ადეკვატური რელიგიური ფორმა გახდა ადამიანების, როგორც ერთი ლმერთის შვილების თანასწორობის მონოთეისტური კონცეფცია. იუდეურ ტრადიციაში თანასწორობა ღვთის მიერ ადამიანის სახედ თვისად შექმნას ეყრდნობა, აგრეთვე იმ ფაქტსაც, რომ ლმერთმა ადამიანთა მოდგმის ერთადერთი წინაპარი შექმნა, და არა რამდენიმე, რაც საშუალებას მოგვცემდა ადამიანურ არსებათა სუბსტანციურ უთანასწორობაზე გველაპარაკა. ქრისტიანობაში თანასწორობის ყველაზე ნათელ გამოხატულებად ტრადიციულად გალატელთა მიმართ პავლე მოციქულის ეპისტოლე ითვლება: „ალარ არის იუდეველი, ალარც ბერძენი, ალარც მონა და ალარც თავისუფალი, ალარც მამრი და ალარც მდედრი, რადგან ყველანი ერთი ხარტ ქრისტე იესოში“ (გალ. 3:28), თუმცა, შესაძლოა, ადამიანთა თანასწორობა უფრო სიღრმისეულად იესო ქრისტეს ცნობილ შეგონებაში იყოს გამოხატული: „გიყვარდეს მოყვასი შენი ვითარცა თავი შენი“ (მათე 22:39), ვინაიდან აქ არ არის პირდაპირი მინიშნება იმაზე, რომ მოყვასი აუცილებლად მორწმუნეთა ერთიანი თემის წარმომადგენელი უნდა იყოს.

მაინც რას ნიშნავს თანასწორობა?

თანასწორობა – იმ ადამიანის ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, გნებავთ, შინაგანი მოთხოვნილებაა, რომელიც გრძნობს, რომ ის სხვაზე უარესი, სხვაზე

დაბლა მდგომი არ არის, რომ თავისი მდგომარეობით იგი დიდად არ ჩამორჩება სხვებს. მეორეც, ეს არის უფრო იშვიათი ფსიქოლოგიური მდგომარეობა ადამიანისა, რომელიც თვლის, რომ ის არ უნდა აღემატებოდეს და არც აქვს სურვილი აღემატებოდეს სხვა ადამიანებს. ადამიანს ახასიათებს მისწრაფება – იყოს თანასწორი სხვა ადამიანისა, ძლიერ არ განსხვავდებოდეს სხვისგან. ჩვენ გვემინია, გამოვჩნდეთ სხვაზე მაღალი ან დაბალი... ამავდროულად, ყველა ადამიანი განსხვავებულ სოციალურ და კულტურულ გარემოში განსხვავებული ნიჭითა და შესაძლებლობებით იბადება და, ამასთან, თითოეულ მათგანს ამქვეყნად თავისი, სხვისგან განსხვავებული კვალის დატოვება სურს...

თანასწორობის ცნება თავისი მნიშვნელობით ძალიან ახლოს დგას დისკრიმინაციის აკრძალვასთან. დისკრიმინაცია კი, ნებისმიერ რაციონალურ დასაბუთებას მოკლებულ ფიზიკურ და ბიოლოგიურ ნიშნებზე აგებულ უფლებათა და უფლებამოსილებათა დიფერენციაციაა. მაგალითად, უსინათლოებისთვის ავტომობილის მართვის უფლების აკრძალვა ან ყალბი ფულის მჭრელისთვის ხაზინაში მუშაობაზე უარის თქმა დისკრიმინაციად არ ჩაითვლება, რადგან ასეთ აკრძალვას რაციონალური დასაბუთება აქვს, მაგრამ დისკრიმინაციული იქნება ფერადკანიანისთვის ან, ვთქვათ, ქალებისთვის მართვის უფლების წარმოშევა.

არსებობს მოსაზრება, რომ თანასწორობა – ეს არის მდგომარეობა, რომლისკენაც ჩვენ მივისწრაფით; მაგრამ, ამავე დროს, თანასწორობა არის მოთხოვნილება და არა რეალობა.

ხომ არ დარჩა თანასწორობა მხოლოდ სურვილად?

თანასწორობა – რევოლუციის განუყრელი ლოზუნგი

„თანაბარი უფლებები ყველას, განსაკუთრებული პრივილეგიები – არავის“.

თომას ჯეფერსონი

თანასწორობა ყველა რევოლუციის ლოზუნგი იყო, რომელიც ხმამაღლა ჟღერდა რევოლუციამდე, რევოლუციის შემდეგ კი მას მუდამ ივიწყებდნენ და ღალატობდნენ. თანასწორობა, როგორც პოლიტიკური მოთხოვნა, XVIII საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბდა. ამერიკის ვირჯინიის შტატის უფლებათა ქარტია აცხადებდა, რომ ყველა ხალხი თავისი ბუნებით ფლობს თანასწორ თავისუფ-

ბასბავეზულეს, მაგრამ
თანასწორობს უზღავიკ
თანასწორად აკუთხნი

ლებებს, დამოუკიდებლობის უფლებას და რიგ თანდაყოლილ უფლებებს. საფრანგეთში მიღებულმა 1793 წლის კონსტიტუციამ გამოაცხადა: ხელისუფლება იმისთვის ყალიბდება, რომ ადამიანს შეეძლოს ისარგებლოს თავისი ბუნებრივი და განუყოფელი უფლებებით – თანასწორობით, თავისუფლებით, უსაფრთხოებითა და საკუთრების უფლებით. თანასწორობის იდეა ზოგჯერ თვითმიზნად ქცეულა და აბსურდული და, ამავე დროს, ტრაგიკული ფორმები მიუღია. მაგალითად, საფრანგეთში გილიოტინის შემოღების აუცილებლობას სხვა მიზეზებთან ერთად თანასწორობის არგუმენტიც დაედო საფუძვლად (იგულისხმებოდა თანასწორობა სიკვდილით დასჯის დროს; გილიოტინის შემოღებამდე არისტოკრატსა თუ თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს ხმლით თავის მოკვეთით მოაკვდინებდნენ, უბრალო ადამიანებს კი ჩამოხრჩობას, ცეცხლზე დაწვას და ა.შ. უსჯიდნენ. საფრანგეთის რევოლუციამ გილიოტინის მეშვეობით ამ მხრივ ყველა ადამიანი „გაათანაბრა“). 1917 წლის ბოლშევიკურმა რევოლუციამ მუშებისა და გლეხების უპირატესობა აღიარა და საყოველთაო თანასწორობის ნაცვლად პროლეტარიატის დიქტატურა დაამყარა, რაც, პრაქტიკულად, პარტიული ნომენკლატურის დიქტატურად გადაიქცა.

თანასწორობა და
მრავალფეროვნება

პოლიტიკოსები და თანასწორობა

თანასწორობაზე ხშირად საუბრობენ, განსაკუთრებით, პოლიტიკოსები. რა აქვთ მათ მხედველობაში?

თანასწორობის ცნებას პოლიტიკოსთა ენაზე შეიძლება სხვადასხვა მნიშვნელობა ჰქონდეს. როდესაც თანასწორობაზე – უხეშად რომ ვთქვათ, – კომუნისტური წარმომავლობის ადამიანი საუბრობს, ის თითოეული ადამიანის კუთვნილ ფინანსურ და არაფინანსურ საკუთრებასა და ცხოვრების პირობებს გულისხმობს. ლოზუნგი – „ჩვენ ერთნაირი კუჭები გვაქვს“ – ასეთი მიდგომის ნათელი მაგალითია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ყველას ყველაფერი თანასწორად ეკუთვნის და ერთნაირი საარსებო პირობები უნდა ჰქონდეს. კომუნისტები ადამიანებს შორის ტრაფარეტული მსგავსების მიღწევას ესწრაფვიან და მათ ხელოვნურ და ზოგჯერ ძალადობრივ გათანაბრებას ცდილობენ (საბჭოური *уравниловка* ამის კარგი მაგალითია).

სოციალისტებისთვის თანასწორობა სასტარტო პირობების თანასწორობას ნიშნავს. ცხოვრების დასაწყისში ყველას თანაბარი შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს, შემდგომში უნარიანები და შრომისმოყვარენი წარმატებას მიაღწევენ, მაშინ როდესაც ამ თვისებას მოკლებულნი კარიერას ვერ გაიკეთებენ, მაგრამ თავიდან შანსები თანაბარი უნდა იყოს. არ უნდა დაგვაინწყდეს, რომ მეოცე საუკუნის დამდეგს ამ იდეამ მემკვიდრეობის უფლების უარყოფამდე მიგვიყვანა. სოციალისტის აზრით, თუ ერთ ადამიანს შრომისმოყვარე და მდიდარი წინაპარი ჰყავდა, მეორე კი ღარიბის ოჯახში დაიბადა, ეს ხაზს გადაუსვამს თანასწორობას.

ლიბერალიზმი და თანასწორობა

„ღმერთმა ადამიანები განსხვავებული
შექმნა, პოლკოვნიკმა კოლტმა კი
გათანაბრა მათი შანსები“.

ცნობილი ამერიკული გამონათქვამი

„ყველა თანასწორია,
მაგრამ ზოგიერთი – უფრო მეტად“.

ჯორჯ ორაუელი

როდესაც თანასწორობაზე ლიბერალი საუბრობს, ის კანონის წინაშე თითოეული ადამიანის თანასწორობას გულისხმობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ არ შეიძლება კანონის გამოყენება ვინმეს დისკრიმინაციის მიზნით, ანუ, კანონმა არ უნდა მოახდინოს ადამიანების დაუსაბუთებელი დიფერენცირება. საგულისხმოა, რომ როდესაც საკანონმდებლო აქტში ნახსენებია ქართველი, რუსი, ებრაელი, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ეს კანონი ვილაციის დისკრიმინაციას ახდენს (ან კანონში ნახსენებ ხალხთა დისკრიმინაციას ან იმ ხალხებისა, რომლებიც ამ კანონში არ იხსენიებიან). იგივე შეიძლება ითქვას კანონზე, რომელშიც ყურადღება ადამიანის ფიზიკურ და ბიოლოგიურ თავისებურებებზე არის გამახვილებული (ზოგიერთი იშვიათი გამონაკლისის გარდა). კანონის წინაშე თანასწორობა ხელისუფლების თვითნებობისგან ინდივიდებისა და უმცირესობების დაცვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფორმაა.

მეორეც, ლიბერალი მიიჩნევს, რომ ყველას თანაბარი შანსი უნდა ჰქონდეს კანონის წინაშე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ლიბერალს თანასწორობა კანონის წინაშე თანასწორობად ესმის. როგორც პრაქტიკა გვაჩვენებს, შესაძლებელია სამართლებრივი სისტემის შექმნა დისკრიმინაციული დებულებების გარეშე, მაგრამ ვართ კი ჩვენ თანასწორნი კანონის წინაშე? კანონის წინაშე თანასწორობა ორ რამეს ნიშნავს: პირველი – მე მაქვს თანაბარი უფლებრივი დაცვა. ე.ი. არავის არავითარი პრივილეგია არ აქვს. კანონი ისევე მეხება მე, როგორც სხვა მოქალაქეებს, პრეზიდენტს, პრემიერს, სახელმწიფო ინსტიტუტებსა და დაწესებულებებს. ამას კანონის მოქმედების უნივერსალურობასაც უწოდებენ. მაგრამ განა ეს ხორციელდება რეალურ ცხოვრებაში? ზოგიერთის მიმართ კანონი უფრო შემწყნარებლურად და კეთილმოსურნედ გამოიყენებოდა და დღესაც გამოიყენება. ყველგან და ყოველთვის თანამდებობის პირები სხვადასხვაგვარად ექცევიან მდიდრებსა და ცნობილ ადამიანებს და

ღარიბებსა თუ საზოგადოების მარგინალურ ჯგუფებს. ამას გარდა, როდესაც სასამართლოში მდიდარი ადამიანის საქმე განიხილება, ის საუკეთესო და, შესაბამისად, ძვირადღირებულ ადვოკატს შეარჩევს, შეიძლება, ერთი ადვოკატი არც იკმაროს და რამდენიმე აიყვანოს. გასაგებია, რომ ხელმოკლე ადამიანს ამის შესაძლებლობა ვერ ექნება. ამ განსხვავებების გასათანაბრებლად არაერთი სამართლებრივი სისტემა შეიქმნა, მაგრამ სრული წარმატების მიღწევა, იმგვარი ვითარების შექმნა, რომელიც ლიბერალების მეორე პირობას დააკმაყოფილებდა, სამწუხაროდ, ჯერჯერობით ვერსად მოხერხდა. გამორიცხული არ არის, რომ თანასწორი დამოკიდებულების პოსტულატი პრაქტიკულად განუხორციელებელია, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს მასზე უარის თქმას.

ამავე დროს, თანასწორობა კანონის წინაშე ჩემი თავისუფლების გარანტიაა. ეს ნიშნავს, რომ თითოეული ინდივიდი თანასწორია მისი უფლებების დაცვის თვალსაზრისით. ამიტომ ყველას აქვს თანაბარი შესაძლებლობა, აირჩოს თავისი ცხოვრების წესი, თუ ეს სხვების უფლებებსა და თავისუფლებებს არ შელახავს. მეორეს მხრივ, თანასწორობა ნიშნავს აგრეთვე შესაძლებლობების თანასწორობას ყველასთვის. უხეშად რომ ვთქვათ, ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ სადღაც რაიმე სახის „განძი“ (მატერიალური თუ სულიერი) დევს, ყველას უნდა ჰქონდეს მასთან მისვლისა და მისი დაუფლების თანასწორი შესაძლებლობა. თუმცა, „განძიმდე“, რა თქმა უნდა, ყველა ვერ მიაღწევს, რადგან მისკენ მიმავალ გზაზე სხვადასხვა დაბრკოლება შეხვდებათ, ზოგჯერ სათანადო ცოდნის შეძენა იქნება საამისოდ საჭირო, ზოგჯერ – ამ ცოდნის სწორად გამოყენება, ზოგჯერ – ხასიათის სიმტკიცე და ა.შ. მთავარია, რომ „განძიმდე“ მისვლა არავის ეკრძალებოდეს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გამოთქმა – „თანასწორი შესაძლებლობები“ არ ნიშნავს „ერთნაირ შესაძლებლობებს“. ეს უკანასკნელი განუხორციელებელია. ერთი ჯანმრთელი იბადება, მეორეს კი თანდაყოლილი დაავადება აწუხებს, ერთი ბავშვის მშობლები ფიქრობენ და ზრუნავენ მის მომავალზე და თავიდანვე აზიარებენ მას კულტურასა და განათლებას, სხვები უზრუნველად ცხოვრობენ და მომავალზე ფიქრით თავს დიდად არ ინუხებენ, ერთი ამერიკის შეერთებულ შტატებში იბადება, მეორე ჩინეთში, სხვა კი ავღანეთში და, რა თქმა უნდა, მათ წარმატების მისაღწევად ერთნაირი შესაძლებლობები ვერ ექნებათ. შესაძლებლობების თანასწორობის არსს მკაფიოდ განსაზღვრავს ფრანგული გამონათქვამი – „Une carrière ouverte aux talents“ („ტალანტებისთვის ყველა გზა ხსნილია“). ადამიანთა შე-

საძლებლობები მათი მონაცემებითა და ტალანტით განისაზღვრება და არა წარმომავლობით, ნაციონალური კუთვნილებით, კანის ფერით, სქესით და სხვა, ამ შემთხვევაში არაარსებითი ფაქტორებით.

ამავე დროს ლიბერალიზმი არ კმაყოფილდება თეზისით, რომლის მიხედვითაც ინდივიდმა სხვებზე უკეთ იცის თავისი ინტერესები. თანასწორობის ცნება ინდივიდის შესაძლებლობების მაქსიმიზაციასაც მოიცავს, რაც წარმოუდგენელია განათლების გარეშე – მხოლოდ მას შეუძლია უზრუნველყოს შესაძლებლობების ქმედითი თანასწორობა. ამიტომ ამბობენ, რომ „ლიბერალიზმი გვთავაზობს არა თევზს, არამედ ანკესს თევზის დასაჭერად“. სწორედ ანკესი უზრუნველყოფს ამ შემთხვევაში თანაბარ შესაძლებლობებს. თანაც, შეიძლება ითქვას, რომ მეთევზის მიერ უფრო მეტი თევზის დაჭერის შესაძლებლობა იზრდება, თუ მას ამის გაკეთებას ვასწავლით (ამ საკითხების შესახებ დანერილებით უკვე ვისაუბრეთ სტატიაში: „ლიბერალიზმი: ახალი გამოწვევები“. „სოლიდარობა“, №3, 2007).

კანონის წინაშე თანასწორობის ცნებას მეორე მხარეც აქვს. ეს არის თანასწორობა კანონშემოქმედებაში, რომელშიც ყველა თანაბარი ხარისხით მონაწილეობს. არსებითად, ეს უკვე დემოკრატიაა, დემოკრატია, როგორც თანასწორობის შემადგენელი ნაწილი, რადგან დემოკრატია გულისხმობს, რომ ყველას შეუძლია მონაწილეობის მიღება იმ კანონის შექმნაში, რომელიც უშუალოდ მას შეეხება. ეს შესაძლებელია როგორც არაპირდაპირი გზით (რაც არჩევნებში მონაწილეობისას საკანონმდებლო ორგანოში ჩვენი ნდობით აღჭურვილი პირისთვის ხმის მიცემას გულისხმობს, რომელიც, ერთის მხრივ, საკანონმდებლო ორგანოში ჩვენი ინტერესების გამტარებელი კანონების ინიცირებას განახორციელებს, მეორეს მხრივ კი, მხარს დაუჭერს სხვის მიერ ინიცირებულ ამგვარ კანონპროექტებს), ასევე პირდაპირი გზითაც (როდესაც მოქალაქეებს კანონმდებლობით აქვთ განსაზღვრული საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება გარკვეული პროცედურების გავლის შემდეგ. საქართველოში მოქალაქეების მიერ საკანონმდებლო ინიციატივის ინიცირებას 200 000 ხელმოწერა სჭირდება. ამ შემთხვევაში პარლამენტი ვალდებულია დღის წესრიგში შეიტანოს და განიხილოს ეს კანონპროექტი).

თანასწორობა რეალურ ცხოვრებაში

დემოკრატიულ სამყაროში თანასწორობა ნიშნავს რეალურ თანასწორობას, თანასწორობას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ჩვენ მიჩვეული ვართ თანასწორობის ერთობ ფორმალურ გაგებას: თუ კანონებში არ არის მკაფიო დისკრიმინაცია, გვგონია, რომ ჩვენ გვაქვს თანასწორობა, მაგრამ ეს ხომ ასე არ არის! როდესაც კანონმდებლობაში ლაპარაკია ქალისა და მამაკაცის თანასწორობაზე, ეს სრულიად არ ნიშნავს, თითქოს რეალურ თანასწორობასთან გვქონდეს საქმე.

მაგალითად, კანონებში შეიძლება არ იყოს ჩადებული ქალების დისკრიმინაცია, მაგრამ პრაქტიკულად ადგილი ჰქონდეს ამას. შემოწმება ადვილია: თუ, მაგალითად, გაზეთებში გამოქვეყნებული განცხადებების გაანალიზებისას აღმოჩნდება, რომ განცხადებების უმრავლესობაში სამუშაოდ მამაკაცებს ეპატიუებიან, ცხადი გახდება, რომ რეალურ ცხოვრებაში დარღვეულია ქალსა და მამაკაცს შორის თანასწორობა. ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს დისკრიმინაციასთან, თუმცა იგი კანონით განმტკიცებული არ არის.

ადამიანის უფლებათა შესახებ არსებულ დოკუმენტებში სხვა გაგებაა თანასწორობისა. მათში იგულისხმება ნამდვილი თანასწორობა, თანასწორობა ცხოვრებაში, პრაქტიკაში და არა თანასწორობა მხოლოდ კანონებში, თანასწორობა მხოლოდ ქაღალდზე.

გენდერული თანასწორობის თვალსაზრისით, სხვადასხვა პროფესიის განსხვავებული მისანვდომობაც კამათს იწვევს. იქნებ ვინმეს არ სურს, რომ ქალები ცხენოსან პოლიციაში მსახურობდნენ ან მაღაროებში მუშაობდნენ, მაგრამ მათ უნდა ჰქონდეთ არჩევანის შესაძლებლობა; უნდა ჰქონდეთ უფლება, თვითონ გადაწყვიტონ, სურთ ეს სამუშაო თუ არა.

ისიც ნათელია, რომ საზოგადოებრივ და ადამიანთა შორის ურთიერთობებში შეიძლება წარმოიშვას და ხშირად წარმოიშვება კიდეც არარაციონალური დიფერენციაციის ელემენტები, მაგრამ ეს პრობლემა სცილდება წინამდებარე წერილის ფარგლებს, რომელიც ადამიანის ხელისუფლებასთან ურთიერთობას ეხება.

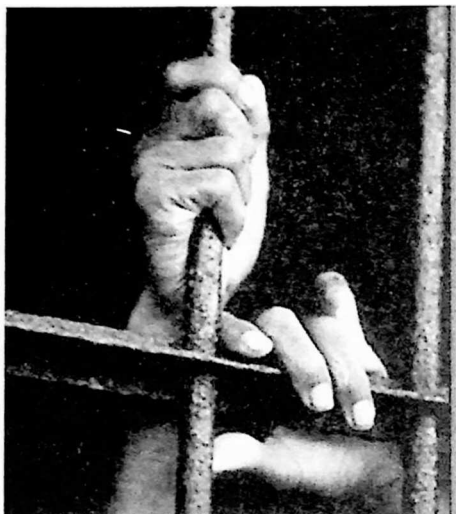
„სოლიდარობა“
№3(30), 2009

ნანიო III

თავისუფლება

„სოლიდარობის“ წინა ნომრებში (იხ. „სოლიდარობა“ №№2,3-2009) განვიხილეთ ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული ძირითადი ცნებები – ღირსება და თანასწორობა. ამ წერილით კი ვასრულებთ აღნიშნულ ციკლს ამ სფეროში არსებულ ყველაზე მნიშვნელოვან ცნებაზე – თავისუფლებაზე – საუბრით.

თუ ჩავუკვირდებით გასაოცარ ქართულ ტერმინს – „თავისუფლება“, მისი თავდაპირველი მნიშვნელობა გვიჩვენებს, რომ თავისუფალი ის იყო, ვისაც საკუთარი თავის უფლად, ბატონად მიაჩნდა თავი, ანუ, ვისაც ბატონი და უფალი არ ჰყავდა და არავის ემორჩილებოდა. იაკობ ხუცესის სიტყვებით, 472 წელს მომაკვდავი შუშანიკის სანახავედ სხვებთან ერთად მოსულან „აზნაურნი და უაზნონი სოფლისა ქართლისანი“. ცხადია, რომ ამ შემთხვევაში აზნაური მხოლოდ წოდების აღმნიშვნელი ტერმინი კი არ არის, არამედ გვარის წარმომადგენელს, გვარის შვილს ნიშნავს და მას ამის გამო „თავისუფალის“ მნიშვნელობაც ჰქონდა. თავისუფალი მხოლოდ ის იყო, ვინც რომელიმე გვარს ეკუთვნოდა. უაზნო ანუ უგვარო კი მდაბიო იყო – ან სხვა ქვეყნიდან იყო შემოხიზნული ან ტყვედ წამოყვანილი – და თავისუფალი არ ყოფილა. გავიხსენოთ პავლე მოციქულის სიტყვები: „აზნაურებითა მით, რომლითა ქრისტემან ჩუენ განგუაზნაურნა, მტკიცედ დეგით და ნუ კუალად უღელსა მას მონებისასა თავს-იდებთ“ (გალატელთა მიმართ 5:1), რაც თანამედროვე ქართულ ენაზე ბაჩანა ბრეგვაძის თარგმანში ასე ჟღერს: „თავისუფლებისთვის

ზოგჯერ ძნელი გასარკვევია,
სად და როდისაა
უფრო თავისუფალი ადამიანი

გაგვათავისუფლა ქრისტემ: მაშ, მტკიცედ იდექით და ნულარ დაიდგამთ მონობის უღელს". ამასთან ერთად, ქართული ტერმინის – თავისუფლების – ფუძე არის უფალი, ანუ, თავისუფლება უფლისგან მომდინარეობს, მისი ბოძებულია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის არ არის დაკავშირებული სამართალთან, კანონმდებლობასთან.

მანც რა არის თავისუფლება? როდის შეიძლება ვთქვათ, რომ ადამიანი თავისუფალია? როგორ ესმის თავისუფლება სხვადასხვა რელიგიას? ქრისტიანობას? პოლიტიკურ იდეოლოგიებს? რა ურთიერთკავშირია თავისუფლებასა და მორალს შორის? ამ ურთულეს კითხვებზე ბევრ გენიოსს უფიქრია და უამრავი ტომი დანერილა. გავიხსენოთ პავლე მოციქული, მერაბ მამარდაშვილი, ერის ფრომი, შოპენჰაუერი, ჯონ სტიუარტ მილი, გავიხსენოთ ვაჟა ფშაველა, ნიშცე, ბერდიაევი, ლოკი, სარტრი, მიზესი და სხვა მრავალი და მივხვდებით, რომ ეს ძალიან ფართო და რთული, ხშირად ბუნდოვანი და ზოგჯერ მოუხელთებელი ფილოსოფიური, რელიგიური, ეთიკური, პოლიტიკური ცნებაა, რომლის ყველა ასპექტის მიმოხილვა ან ჩამოთვლილთაგან რომელიმე ასპექტში დაწვრილებით ჩაღრმავება არც მიზნად დაგვისახავს და ჩვენს ძალებსაც აღემატება. ჩვენი მიზანია თავისუფლების ცნების ადამიანის უფლებების კუთხით განხილვა, თუმცა, მანამდე ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ზოგადი ხასიათის განმარტებაა საჭირო.

აბსოლუტური გაგებით, თავისუფლება მოვლენათა ისეთი მდინარეაა, როდესაც ამ მოვლენებში მოქმედი თითოეული პირის ნება არ განიცდის ძალადობას სხვათა ნების მხრიდან.

თავისუფლება ზოგადად არჩევანის საშუალება, მოვლენის შედეგის ვარიანტთა არსებობაა. ვარიანტთა არარსებობა თავისუფლების არქონის ტოლფასია.

ამასთან ერთად, ბორკილდადებული ადამიანი უკიდურესად შეზღუდულია თავის უფლებებსა და ქმედებებში, მაგრამ მისი ამაყი სული ხშირად უტყეხია. ამის შესახებ წერდა მერაბ კოსტავა ქართული მინიატიურული პროზის შესანიშნავ ნიმუშში – „თავისუფლება“. ვ. შალამოვიც აღნიშნავდა, რომ არსად უგრძნია ისე მძლავრად შინაგანი თავისუფლება, როგორც ციხეში. ამავე დროს, ისეც ხდება, რომ ადამიანს არაფერს ბოჭავს, ის არ არის შემოზღუდული კონკრეტული სივრცით და შეუძლია საკუთარი ნებით იმოქმედოს, მაგრამ თავს მაინც დამონებულად გრძნობს და შესაბამისადაც იქცევა.

როგორც უკვე ვთქვით, თავისუფლება მრავალგანზომილებიანი ცნებაა და ზოგჯერ სრულიად მოულოდნელი შინაარსის შემცველიც. მისი აზრობრივი დრეკადობა, გნებათ, დინამიკურობა და არაკონკრეტულობა იმით გამოიხატება, რომ ის სხვადასხვა სახის ოპოზიციებაში იჩენს თავს. ფილოსოფიაში თავისუფლება, როგორც წესი, აუცილებლობას უპირისპირდება, ეთიკაში – პასუხისმგებლობას, პოლიტიკაში – წესრიგს. თავად შინაარსობრივი ინტერპრეტაციაც განსხვავებული ელფერისაა; ის შეიძლება ასოცირდებოდეს როგორც სრულ თვითნებობასთან, ისე შეგნებულ გადანეცილებასთან, ადამიანური ქმედებების დახვეწილ მოტივირებასთან, გააზრებულ აუცილებლობასთან.

თავისუფლებისა და მორალის ურთიერთკავშირის შესახებაც განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. თავისუფალია თუ არა ის, ვინც აცხრობს საკუთარ სურვილებსა და ვნებებს? როგორ შევათავსოთ პიროვნების სუვერენიტეტის იდეა ინდივიდის თვითნებობასა, ან, თუ გნებათ, თავნებობის ხიფათთან? მართებულია თუ არა, ადამიანის ნების თავისუფლება თვითშეგნებიდან გამოვიყვანოთ? (ეს უკანასკნელი კითხვა შოპენჰაუერს ეკუთვნის).

მაგრამ მაინც, ჩვენი ღრმა რწმენით, თავისუფლება არის არა საკუთარი სურვილების განურჩეველი დაკმაყოფილებისკენ მიმართული ქმედება (როგორც ბევრს დღემდე ჰგონია), არა იმის კეთება, რაც მომეხასიათება და მინდა (ეს იგივე მონობაა, ოღონდაც საკუთარი ვნებებისა და ახირებების მონობა), არამედ ქმედება, რომლისკენაც ზნეობა, ადამიანის სულიერი თვალი მიგვიითითებს და გვიბიძგებს (აქედან გამომდინარე, უზნეო ადამიანი ვერ იქნება თავისუფალი). თავისუფალი მაშინ ხარ, როცა შეგიძლია, უნარი გაქვს აკეთო ის,

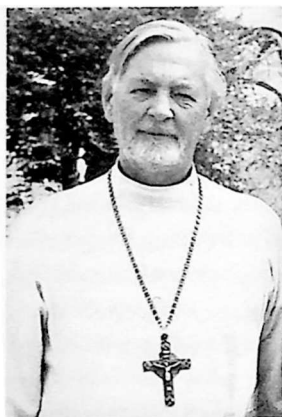
რაც ზნეობრივია; მორწმუნისთვის ეს ნიშნავს ღვთისთვის სათნო ქმედების უნარს, უნარს, აკეთოს ის, რაც ღმერთს უნდა.

ადამიანის თავისუფლების ხარისხი მით უფრო მაღალია, რაც ნაკლებად ექვემდებარება ის ბიოლოგიურ ინსტინქტებს, რაც უფრო მეტად ახდენს გავლენას მის ქმედებებზე მისივე სულიერი თვალის, რაც მეტად მოქმედებს ის სულის კარნახით.

თავისუფლების ქრისტიანული გაგება

**„და სცნათ ჭეშმარიტი, და ჭეშმარიტებამან
განგათავისუფლნეს თქვენ“.**

(იოჰანე 8, 32).

პროტოპრესვიტერი
ალექსანდრე შმემანი

ამ სიტყვებში ჩადებული შინაარსის შესახებ საუბრობს გამოჩენილი ღვთისმეტყველი, პროტო-პრესვიტერი ალექსანდრე შმემანი¹ – ყური ვუგდოთ მის ქადაგებას:

„საიდუმლოება, რომელზედაც ქრისტე საუბრობს, არ არის არც თეორია, არც დოქტრინა, არც ფილოსოფია და არც იდეოლოგია; რადგან ჭეშმარიტების შესახებ იგი ამბობს: „მე ვარ გზა და მე ვარ ჭეშმარიტება და ცხოვრება“ (იოჰანე, 14:6). ჭეშმარიტება აქ გვევლინება არა სიტყვებისა და თეორიების სახით, არამედ ქრისტეს პიროვნებასთან ცოცხალ ერთობასა და ადამიანის – ძე კაცის ერთადერთ და განუყოფელ სახეში...“

აქ თავისუფლება არ არის განმარტებული, და არ არის განსაზღვრული, არამედ მოვლენილია (გა-

1. ალექსანდრე დიმიტრის ძე შმემანი, მღვდელი, პროფესორი, მქადაგებელი, საეკლესიო მოღვაწე და ღვთისმეტყველი, მოღვაწეობდა პარიზსა და ნიუ-იორკში. ეკლესიის ისტორიაში მუშაობის ნაყოფი იყო მისი წიგნი „მართლმადიდებლობის ისტორიული გზა“. ამერიკაში მან დაწერა თავისი ძირითადი ნაშრომები – „ევექარისტია“, „წყლითა და სულით“, „ამსოფლის სიცოცხლისათვის“, „მძიმე მარხვა“. წლების განმავლობაში ქადაგებდა რადიო „თავისუფლების“ რუსულ რედაქციაში (სამი ათასამდე ქადაგება), მამა ალექსანდრეს დიდი ღვაწლით ამერიკის მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მიიღო ავტოკეფალურობა.

მოცხადებულია). ადამიანი, რომელიც ამბობს ამ სიტყვებს, თავადაა თავისუფალი. და მთელი სახარება თავისი არსით სხვა არაფერია, თუ არა სამყაროსთვის ბოლომდე თავისუფალი კაცისა და, ამდენად, თავისუფლების მოვლინება.

რაში მდგომარეობს ქრისტეს თავისუფლება? ნუთუ იმაში, რომ თავისუფლების ჩვენეული კნინი გაგების შესაბამისად, მუდმივად ცვალოთ ჩვენი შეხედულებები, ვიცხოვროთ საკუთარი თვითნებობებით, გაეხადოთ საკუთარი თავი სამყაროს ცენტრად, ვემსახუროთ საკუთარ თავს? არა, რა თქმა უნდა, არა, რადგან მთელი მისი ცხოვრება არის ერთი განუწყვეტელი მსახურება ადამიანებისა, ერთი სრული თავგანწირვა, ერთი სრულყოფილი სიყვარული. იქნებ იმაში მდგომარეობს ქრისტეს თავისუფლება, რომ ეძიო საკუთარი ბედნიერება და კეთილდღეობა? ან იმაში, რომ არ იტანჯო? არა, რადგან ქრისტე ნებაყოფლობით მიეცა შეურაცხყოფასაც, ტანჯვასაც, სიკვდილსაც. მაშ, რაში მდგომარეობს ქრისტეს თავისუფლება? რა თქმა უნდა, უწინარეს ყოვლისა, მისი პიროვნების სრულყოფილ მთლიანობაში (სისრულეში), ბოროტებისგან, ბოლმისგან, შიშისგან მის სრულ დამოუკიდებლობაში, ნათლითა და სიყვარულით მის სრულყოფილ სისავსეში. აქ თავისუფლება არის არა რაიმე ცარიელი ფორმა, რომელშიც ყოველთვის შეიძლება ახირებების შესაბამისად ჩაასხა ნებისმიერი შინაარსი. ქრისტეს თავისუფლება – ესაა სწორედ თავისუფლება ადამიანისა, რომელიც ბოლომდე და სრულყოფილად ფლობს საკუთარ სიცოცხლეს, ბოლომდე და სრულყოფილად აძლევს ამ სიცოცხლეს იმ ერთადერთს, კერძოდ, სიყვარულს, რომელსაც ბოლომდე შეუძლია იგი აქციოს სიცოცხლედ. აი, რატომ არ ეწინააღმდეგება ქრისტეში თავისუფლება მორჩილებას, რწმენას, მსხვერპლს, ყოველივე იმას, რასაც ჩვენ ჩვეულებისამებრ ვუპირისპირებთ თავისუფლებას, რომლისაგანაც თავისუფლების სახელით გავრბივართ. და ბოლოს, სწორედ ეს არის ქრისტიანული კეთილუნწყება თავისუფლებისა – მხოლოდ სიყვარული ათავისუფლებს, და იგი ათავისუფლებს იმიტომ, რომ მოსიყვარულე შეყვარებულისთვის იღებს ყველაფერს არა იძულებით, არამედ თავისუფლად, რადგან უყვარს. და მისი თავისუფალი მორჩილება, და მისი თავისუფალი მსხვერპლი და თვით იგი ხდება თავისუფლების უმაღლესი აქტი. „და სცნათ ჭეშმარიტი, და ჭეშმარიტებამან განგათავისუფლნეს თქვენ“. ჩვენთვის, ქრისტიანებისათვის ეს ნიშნავს: შეიცანით ქრისტე და იხილავთ, რა არის თავისუფლება და გაიგებთ, რა არის თავისუფლება².

2. Проповеди и беседы. Протопресвитер Александр Шмеман. М.: Паломник, 2003, ოთარ ზოიძის თარგმანი.

პატიებას ვთხოვ მკითხველს გრძელი ციკატის მოყვანისთვის, მაგრამ დამეთანხმებით ალბათ, რომ ძნელია, ამ სიტყვებით გადმოცემული აზრი უკეთესად და უფრო ნათლად გამოითქვას.

კიდევ ერთხელ მოვუხმობთ პაველ მოციქულის ეპისტოლეს: „ხოლო თქვენ, ძმანო, თავისუფლებისთვისა ხართ ხმობილნი, მაგრამ ხორციელ განცხრომას ნუ მოახმართ თავისუფლებას, არამედ სიყვარულით ემსახურეთ ერთმანეთს“ (გალატელთა მიმართ 5:13). თავისუფლებისთვის ხართო ხმობილნი (მონოდებულნი) – ძნელია აღელვების გარეშე ამ სიტყვების – ადამიანებისადმი უკიდუგანო რწმენისა და მათდამი მიძღვნილი ჭეშმარიტი ოდის – წაკითხვა.

მაგრამ დროა ჩვენი სტატიის ძირითად თემას – ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების ურთიერთმიმართების საკითხს მივუბრუნდეთ.

ადამიანის უფლებათა კონცეფცია:

თავისუფლება სახელმწიფოსგან თუ

თავისუფლება სახელმწიფოს მიმართ?

ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა თანამედროვე კონცეფცია XVIII საუკუნის ბოლოს წარმოიშვა ამერიკასა და ევროპაში. თუმცა თავისუფლება ამ კონტინენტებზე სხვადასხვაგვარად ესმოდათ, რაც მათი სხვადასხვა ისტორიითა და ხალხის იმდროინდელი მდგომარეობით იყო განპირობებული. ამერიკაში კოლონისტები დასავლეთისკენ მიიწევდნენ, იკავებდნენ იქ უხვად არსებულ არაკოლონიზებულ და მოსავლიან მიწებს და საკუთარ ცხოვრებას იწყებდნენ. ხოლო სახელმწიფო, რომელსაც ისინი ქმნიდნენ, მხოლოდ შინაური და გარეშე მტრებისგან თავდასაცავად იყო საჭირო. შინაური მტრებისგან თავდასაცავად წარმოიშვა შერიფის ინსტიტუტისა და მართლმსაჯულების სისტემის შექმნის აუცილებლობა, გარეშე მტრების მოსაგერიებლად კი – არმიისა. და, აქ საქმე მხოლოდ ის კი არ არის, რომ სახელმწიფოს მხრიდან მოქალაქეების ცხოვრებაში სხვა სახის ჩარევა აუცილებელი არ იყო – ასეთი ჩარევა არასასურველიც კი იქნებოდა, რადგან პირადი წარმატების მოპოვების შესაძლებლობას შეზღუდავდა. სწორედ ამასთან არის დაკავშირებული სახელმწიფოსგან თავისუფლების კონცეფციის წარმოშობა – სახელმწიფოსგან, რომელიც ღამის დარაჯის ფუნქციებს ასრულებს და ადამიანების დასაცავად შეიქმნა. დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში კი გაჩნდა ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლების დებულება, რომელიც ნეგატიურ უფლებად ითვლებოდა: ამერიკელებს მიეცათ ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლება, ხოლო სახელმწიფოს ხელის შეშლა არ შეუძლია.

ევროპა სხვა კონცეფციას მისდევდა. იმდროინდელ ევროპაში არ იყო იმდენი თავისუფალი მიწა, რომ ყოველ ადამიანს შეძლებოდა დამოუკიდებლად მოეწყო საკუთარი ცხოვრება. ადამიანთა უმრავლესობა სხვის კუთვნილ მიწაზე მუშაობდა, მსხვილ მიწათმფლობელებს ემორჩილებოდა და მათი თვითნებობის წინააღმდეგ სამართლის საძებნელად მიმართავდა სახელმწიფოს, როგორც პოტენციურ დამცველს. ამ ადამიანებს მიაჩნდათ, რომ მათი შემავინროვებლების მომთვინიერებელი სახელმწიფო თავისუფლებასაც უზოძებდათ. ასე წარმოიშვა სახელმწიფოს მეშვეობით თავისუფლების კონცეფცია. თავისუფლების ასეთ გაგებასთან იყო დაკავშირებული სახელმწიფოს მიერ თითოეული მოქალაქის გაბედნიერების იმედი. ეს კონცეფცია ფორმულირებულია კიდევ ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა და თავისუფლებათა ფრანგულ დეკლარაციაში, რომელშიც ნათქვამია, რომ ყოველ ადამიანს აქვს ბედნიერების უფლება, ხოლო სახელმწიფოს მოვალეობაა ამ უფლების ხორცშესხმა. თავისუფლების კონცეფციის ევროპული გაგება ამ კონტინენტის მთელ ისტორიაზე აისახა. სწორედ აქ სჯეროდათ ხელისუფლების სათავეში მყოფთ, რომ იცოდნენ, როგორ გაებედნიერებინათ ადამიანები, ზოგჯერ კი ამის ცხოვრებაში გატარებასაც ცდილობდნენ.

თითქოსდა მხოლოდ ერთი სიტყვა განასხვავებს ამ ორ – ამერიკულსა და ევროპულ – კონცეფციას, ერთადერთი სიტყვა. შევადაროთ – ბედნიერებისკენ სწრაფვის უფლება და ბედნიერების უფლება. არადა, რა ტევადი და ღრმა შინაარსის შემცველია სწორედ ეს სწრაფვის უფლება.

ვალდებულია თუ არა სახელმწიფო, შექმნას ჩვენთვის ბედნიერი ცხოვრების პირობები, თუ ყველა ადამიანმა თავისი კეთილდღეობა საკუთარი ხელებით, საკუთარი შრომით უნდა მოიპოვოს, სახელმწიფო კი მხოლოდ უნდა იცავდეს კეთილდღეობის მოსაპოვებლად მიმავალთ და ზრუნავდეს თამაშის წესების დაცვაზე? სწორედ აქ არის ძირითადი განსხვავება თავისუფლების ორ კონცეფციას შორის და ამ განსხვავების გამო ვლასარაკობთ ადამიანის უფლებათა სხვადასხვა სახეზე. ამერიკული კონცეფცია პოლიტიკურ უფლებებსა და თავისუფლებებს ეყრდნობა, ხოლო ევროპული კონცეფცია – ენ. ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს.

თავისუფლება მაშინაა უმაღლესი ღირებულება, როდესაც საქმე ადამიანებს შორის ურთიერთობებს ეხება, თორემ უკაცრიელ კუნძულზე მყოფი რობინზონ კრუზოსთვის ეს ცნება ყოველგვარ აზრს იყო მოკლებული. დიახ, მას ჰქონდა საკუთარი თავისუფლების გამოყენების შესაძლებლობა ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე, მაგრამ არკი იცოდა, რაში გამოეყენებინა ეს თა-

ვისუფლება. თუმცა მდგომარეობა შეიცვალა პარასკევას გამოჩენის შემდეგ. ადამიანი ცხოვრობს ადამიანთა საზოგადოებაში; ყოველი ადამიანის უფლებების განხორციელების საზღვარი სხვა ადამიანთა უფლებები და თავისუფლებებია. მერაბ მამარდაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „თავისუფლებაა, როცა ერთის თავისუფლება ებჯინება მეორისას და მხოლოდ ეს უკანასკნელი მისი არსებობის პირობა“. შესანიშნავად წერს ამის შესახებ ზურაბ კიკნაძე და მეც სიამოვნებით მომყავს მისი სიტყვები:

ადამიანის, როგორც ღვთის ქმნილებისა და ღვთის ხატის თავისუფლება, ღვთის უსასრულო, დაუსაზღვრავი, აბსოლუტური თავისუფლების ამქვეყნიური ანაბეჭდია. ადამიანს ევალება, არა მხოლოდ უფლება აქვს, იყოს თავისუფალი. ეს, შეიძლება ითქვას, კატეგორიული იმპერატივია. მაგრამ ადამიანის თავისუფლება უკან იხევს მეორე ადამიანის თავისუფლების წინაშე. ამ უკანდახვეით არათუ კნინდება თავისუფლება, არათუ იბღალბება ადამიანის უფლება, არამედ ახალ, უფრო მაღალ საფეხურზე ადის და ღრმავდება მისი საზრისი. უმაღლესი თავისუფლება მდგომარეობს სწორედ თავისუფლების ნებაყოფლობით მოზღუდვაში ან მასზე უარის თქმაში და ეს უნარი აქვს ადამიანს. ეს შეიძლება ითქვას, ნამდვილად ღვთაებრივი უნარია.

ამ მოზღუდვაში ადამიანი ჭეშმარიტად ღვთიურ უნარს ავლენს. ამ დროს მის თვალში ადამიანის თავისუფლება უმაღლეს ღირებულებას იძენს, ამ დროს ადამიანი თავის წარმავალ ეგოზე მაღლა დგება, ის თითქმის ღმერთი ხდება, აბსოლუტური არსება, რომლის თავისუფლება ერთადერთი ზღვარით – ადამიანის თავისუფლებით არის დასაზღვრული³.

თავისუფლებაა, როდესაც მე არ მაიძულებენ რაიმეს კეთებას, როცა მრავლობითი აკრძალვები არ არის, მაგრამ იშვიათად ხდება, როდესაც ადამიანს სრული თავისუფლება აქვს და შეუძლია ყველაფრის კეთება, რაც კი თავში მოუვა. ადამიანის უფლებათა უმრავლესობა არ არის აბსოლუტური. ყოველთვის გათვალისწინებულია, რომ სახელმწიფოს შეუძლია თავისუფლების შეზღუდვა იმ ღირებულებათა დასაცავად, რომელთაც განსაკუთრებით ვუფრთხილდებით, მაგრამ ეს ყოველთვის კანონის საფუძველზე უნდა ხდებოდეს. ამასთან, მიღებუ-

3. ზურაბ კიკნაძე, "Homo liber", ჟურნალი „თავისუფლება“, N4, 2002.

ლია, რომ შეზღუდვები უნდა შეესაბამებოდეს დემოკრატიის მოთხოვნებს. მნიშვნელოვანია, რომ დემოკრატიულ სახელმწიფოში სამართლებრივი ნორმები კი არ გვმართავენ და მიგვითითებენ, არამედ მოქმედებს მხოლოდ აკრძალვების სისტემა (დემოკრატიულ სახელმწიფოში ადამიანისთვის ნებადართულია ყველაფერი, რაც აკრძალული არ არის; განსხვავებით ტოტალიტარული სახელმწიფოსგან, რომელშიც აკრძალულია ყველაფერი, რაც ნებადართული არ არის).

სხვადასხვაგვარად ესმით თავისუფლება პოლიტიკურ იდეოლოგიებსაც. აქ ყველა მათგანზე ვერ ვისაუბრებთ, მხოლოდ პოლარული იდეოლოგიების თავისუფლებისადმი დამოკიდებულების შესახებ მოგახსენებთ. მაგალითად, მარქსიზმი ამტკიცებს, რომ თავისუფლება მაშინ დაისადგურებს, როცა ადამიანი შეიცნობს ეკონომიკური მოვლენების მექანიზმს, ოღონდ სრულიად გაუგებარი რჩება, რა იქნება ამ თავისუფლების შინაარსი, რაში იქნება ის გამოხატული. ამის შესახებ მარქსისტები და კომუნისტები თავიანთ სქელტანიან ნაშრომებში არაფერს გვეუბნებიან.

აი, ლიბერალების უმთავრესი იდეა, გნებავთ, პროგრამა, კი გახლავთ მოსაზრება, რომ პიროვნული თავისუფლება ფიქციაა კერძო საკუთრების გარეშე. ეს უკანასკნელი კი არამც და არამც არ გულისხმობს მხოლოდ ფულს ან უძრავ ქონებას. ადამიანის კერძო საკუთრება, პირველ ყოვლისა, არის მისი სიცოცხლე, რომლის ხელყოფის უფლება არავის აქვს, მისი სხეული, რომელსაც უნებართვოდ თითოც ვერავინ უნდა დააკაროს, მისი ღირსება, რომლის შელახვა დაუშვებელია და დრო, რომელსაც თავად ადამიანი განკარგავს საკუთარი შეხედულების მიხედვით. ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარე ცხადია, რომ ადამიანი, რომელსაც არ აქვს კერძო საკუთრების უფლება, ვერც თავისუფალი იქნება. მარტივად რომ ვთქვათ, კერძო საკუთრების უფლებას მოკლებული ადამიანი მონაა.

ახლა ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში და სხვა საერთაშორისო დოკუმენტებში დაფიქსირებული ზოგიერთი კონკრეტული თავისუფლების შესახებაც ვისაუბროთ.

ანგლოსაქსური სამართლებრივი ცნება პრაივესი (Privacy) პირადი ცხოვრების თავისუფლებას, ანუ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებას ნიშნავს. მასშია ჩადებული ის ძირითადი იდეა, რომელიც ყველა სხვა თავისუფლების საფუძველში ძევს (იქნება ეს სიტყვის, აზრის, სინდისის, გადაადგილების თავისუფლება, თუ რომელიმე სხვა).

აზრის, იდეის თავისუფლება თითქმის აბსოლუტური დაცვითაა უზრუნველყოფილი. ამ უფლების სათანადო დაცვის გარეშე აზრის გამოხატვის თა-

ვისუფლება ზედმეტი იქნებოდა. აზრის თავისუფლება აზრის გამოხატვის თავისუფლების ნინაპირობაა.

სიტყვის თავისუფლება უპირველესია ყველა თავისუფლებათაგან და ადამიანის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი უფლებაა, არამარტო როგორც თავისთავადი ღირებულება, არამედ როგორც სხვა თავისუფლებებისა და უფლებების გარანტი. თუკი მსოფლიოს რომელიმე წერტილიდან ინფორმაციის მოწოდება აღარ ხდება, თუკი ჟურნალისტები დუშმან ან ყოველნაირი ინფორმაცია ოპტიმისტური და სასიხარულოა, შეიძლება სრული დარწმუნებით ითქვას, რომ იქ სერიოზულად და, შესაძლოა, მასობრივად ირღვევა ცალკეულ პიროვნებათა უფლებები და თავისუფლებები. სიტყვის თავისუფლებაში იგულისხმება არა მხოლოდ საყოველთაოდ აღიარებული ჭეშმარიტებებისა და ყველასთვის მისაღები აზრების გამოთქმის თავისუფლება, არამედ ისეთი განცხადებების გაკეთების უფლებაც, რომლებმაც შეიძლება აღაშფოთონ ადამიანები, ნყენა მიაყენონ მათ. თუ ადამიანს არ შეუძლია იმის თქმა, რასაც ფიქრობს, ან, გაცილებით უარესი – თუ მას აიძულებენ, თქვას ის, რასაც არ ეთანხმება, ამით შეურაცხყოფენ ადამიანის უფლებების საფუძველთა საფუძველს – მის ღირსებას. თავდაპირველად სიტყვის თავისუფლება ყველაფრის თქმის შესაძლებლობას ნიშნავდა; მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ დაიწყო სიტყვის თავისუფლების გაგება, როგორც ინფორმაციის, შეხედულებებისა და მრწამსის გამოხატვისა უფლებისა.

ხელისუფლებას რომ მიენდოს იმის გადაწყვეტა, თუ სად და როდის უნდა გამოხატოს ხალხმა თავისი მრწამსი, მაშინ ხელისუფალთათვის უხერხული დემონსტრაციების უმეტესი ნაწილი ტყეში ჩატარდებოდა, ხეების გარემოცვაში. რწმენის საჯაროდ გამოხატვის უფლება ერთ-ერთი ძირითადი პოლიტიკური უფლებაა და სახელმწიფომ უნდა დაიცვას ეს თავისუფლება. ჩვენ შეიძლება არ მოგვწონდეს და გვანუხებდეს ვინმეს აზრები და გამონათქვამები, მაგრამ ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს დემონსტრანტთა უსაფრთხოება, შეუქმნას მათ ყველა პირობა თავისი შეხედულებების გამოსახატად.

მაგრამ მოქმედებს ზოგიერთი შეზღუდვა. როცა ვინმე მოგვიწოდებს ძალადობისკენ, ის არღვევს ნებადართულ საზღვრებს და მაშინ მთავრობას აქვს ჩარევის უფლება.

საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოხატვის უფლება შესაძლებლობას გვაძლევს გავაკრიტიკოთ პოლიტიკოსები და სახელმწიფოს სხვადასხვა ინსტიტუტი. მთავრობა, პარლამენტის წევრები, პოლიტიკოსები არ უნდა განაწყენდნენ, როდესაც მათ არაკომპეტენტურობის ან იმის გამო საყვედურობენ, რომ ისინი ხანდახან თავს სასაცილოდ წარმოაჩენენ.

აღმსარებლობის თავისუფლება ადამიანის სულიერ და ზოგჯერ მისტიკურ გამოცდილებას მოიცავს. ის გულისხმობს ადამიანის უფლებას, საკუთარი ნება-სურვილის მიხედვით აღიაროს ნებისმიერი რელიგია ან რწმენა და გამოხატოს ის ღვთისმსახურების, რიტუალურ წეს-ჩვეულებათა დაცვისა და მათი აღსრულების დროს, ერთპიროვნულად ან სხვებთან ერთად, საჯარო თუ კერძო წესით. აღმსარებლობის თავისუფლება ხშირად ირღვევა რელიგიის აკრძალვით და ერთი რომელიმე რელიგიის (როგორც წესი, სახელმწიფო რელიგიის) აღიარების იძულებით ან ამ უფლებაზე მკაცრი შეზღუდვების დანესებით.

მნიშვნელოვანი თავისუფლებაა აგრეთვე გადაადგილების თავისუფლება, რაც ქვეყნის შიგნით მოქალაქეთა თავისუფალი გადაადგილების, საცხოვრებელი ან სამუშაო ადგილის თავისუფლად არჩევისა და შეცვლის და ქვეყნის გარეთ გასვლის უფლებაა. ხელისუფლებათა მიერ ეს უფლება სხვადასხვა მეთოდით იზღუდება. ზოგიერთ ქვეყანაში შეზღუდვა დაკავშირებულია ქვეყნის გარეთ გასვლისთვის საჭირო გადასახადების დანესებასთან, სხვაგან ემიგრაცია შეზღუდულია პოლიტიკური მოტივებით.

თავისუფლება იყო წარწერილი ყველა რევოლუციის დროშაზე. თავისუფლებაზე საუბრობს ყველა ჯურის პოლიტიკოსი, რიგითი მოქალაქე თუ პატიმარი. საბჭოთა რეჟიმის დროს პატიმრებს შორის მეტად გავრცელებული, სხეულზე ამოსვირინებული წარწერა – СЭР აბრევიატურა იყო და იშიფრებოდა როგორც Свобода – Это Рай. თუმცა ბევრი ადამიანი გაურბის ამ „სამოთხეს“, რადგან თავისუფლება სახელმწიფოსგან თავისუფლებას ნიშნავს და ამდენად, პასუხისმგებლობასაც გულისხმობს. თუ სახელმწიფო ვერ ჩაერევა ჩვენი ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროში, მაშინ მას ჩვენთვის არც ვნების მოყენება შეუძლია, არც დახმარება, ამიტომ მთელ რისკს საკუთარ თავზე ვიღებთ. ჩვენ მოვიგებთ ან წაეგებთ, მაგრამ ჩვენ ნაცვლად არავინ ითამაშებს.

„სოლიდარობა“

№4(31), 2009

„პაენსას კედელი“ და

ბერლინის კედელი

(პოლონური „სოლიდარობის“ ისტორიიდან)

პოლონეთის დამოუკიდებელი პროფკავშირი – „სოლიდარობა“ ოფიციალურად 1980 წლის 31 აგვისტოს დაფუძნდა. კულმინაციურ მომენტში მასში 9,5 მილიონზე მეტი წევრი, ანუ ქვეყნის მოსახლეობის თითქმის მესამედი იყო გაერთიანებული. სოლიდარობა მთელი ქვეყნის ბევრი სფეროს განახლების საფუძველი გახდა, იქნებოდა ეს ეკონომიკური რეფორმები, კომუნისტური აპარატის უსამართლობის, მისი უკანონო ქმედებების წინააღმდეგ ბრძოლა და მათი ლიკვიდაცია თუ მოქალაქეთა უფლებებისა და ნაციონალური ტრადიციების აღდგენა.

„სოლიდარობა“ მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე მოქმედი სახალხო, ამავე დროს, გამოკვეთილად პაციფისტური მოძრაობა იყო და მუდამ ძალადობის წინააღმდეგ გამოდიოდა. ის სოციალური სოლიდარობის პრინციპებსა და მორალურ ღირებულებებზე იყო ორიენტირებული. მან ეჭვქვეშ დააყენა კომუნისტური ღირებულებები პოლონეთში, შემდგომში კი, მთელ საბჭოთა ბლოკში. თუმცა „სოლიდარობის“ დაბადებას წინ უძღოდა კომუნისტური სისტემის მიმართ პოლონელი ხალხის წინააღმდეგობის ხანგრძლივი ისტორია.

გდანსკის გამოსაშენის ეზო, 1980 წლის აპრილში

წინასიტყვი

1945 წლის თებერვალში, იალტის შეხვედრაზე ანტიჰიტლერული კოალიციის ლიდერებმა – ჩერჩილმა, რუზველტმა და სტალინმა – ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის საზღვრები შეცვალეს და მსოფლიოს ომისშემდგომი ბედი ისე განსაზღვრეს, პოლონელთა აზრი არავის უკითხავს. იქ, ყირიმში, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ხალხებს თითქმის ნახევარი საუკუნით წაართვეს თავისუფლება და დემოკრატიის შანსი, როდესაც ისინი საბჭოთა ბლოკს მიაკუთვნეს. ომისშემდგომ წლებში პოლონურ იატაკქვეშეთში მოქმედი სახალხო-განმათავისუფლებელი მოძრაობა გაანადგურეს, ათასობით „ხალხის მტერი“ ან დახვრიტეს ან ხანგრძლივი პატიმრობა მიუსაჯეს, იდენებოდა თავისუფლების უმცირესი გამოვლინებაც კი, ხალხი დათრგუნეს და დაიმორჩილეს სადამსჯელო მეთოდებით. სტალინის სიკვდილის შემდეგ გაჩნდა რეჟიმის ერთგვარი შერბილების განცდა, თუმცა 1956 წლის პოზნანის სისხლიანმა ამბებმა, როდესაც სოციალური მოთხოვნებით გაფიცულ სტა-

ლინის სახელობის მეტალურგიული ქარხნის მუშებს ხელისუფლებამ ტანკები და ავიაცია დაუპირისპირა, ყველას დაანახა რეჟიმის რეალური სახე. შემდეგ იყო 1968 წლის სახალხო ამბოხი, ამჯერად, ინტილიგენციისა, როდესაც უხეშად ჩაახშეს სტუდენტთა მოძრაობა დემოკრატიისთვის. 1970 წლის დეკემბერში სურსათზე ფასების მკვეთრმა ზრდამ განსაკისრ სანარმოების გაფიცვა და მრავალათასიანი დემონსტრაციები გამოიწვია, რაზეც ხელისუფლების პასუხი იგივე იყო – მილიციამ ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების ბრძანება მიიღო, ქალაქში კი რეგულარული არმიის ნაწილები შევიდნენ, რომლებიც არა მარტო დემონსტრანტებს ესროდნენ, არამედ შემთხვევით გამვლელებსაც. ასობით ადამიანი დაიღუპა, კიდევ უფრო მეტი დაიჭრა, 3000-მდე ადამიანი დააპატიმრეს. დაღუპულებს საიდუმლოდ ასაფლავებდნენ, საფლავები ქრებოდა, ოჯახებს აშინებდნენ. თუმცა, ხელისუფლებამ მაინც ვერ შეძლო ამ ტრაგიკული მოვლენების ამოშლა ხალხის ხსოვნიდან. აღმოსავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებშიც მსგავსი მოვლენები ხდებოდა, რასაც ემატებოდა საბჭოთა ჯარების აღვირახსნილი თარეში და ძალმომრეობა 1953 წელს ბერლინში, 1956 წელს ბუდაპეშტში და 1968 წელს პრაღაში.

1976 წელს პოლონეთში შეიქმნა დემოკრატიული ოპოზიციური მოძრაობა – საზოგადოებრივი თავდაცვის კომიტეტი, რომელმაც დამფუძნებლების სახელები, მისამართები და ტელეფონის ნომრები გამოაქვეყნა. ხალხისა და პოლონეთის ხელმძღვანელობისადმი 23 სექტემბერს გამოქვეყნებულ მიმართვაში პირველად გაუღერდა მომავალში საკვანძო სიტყვა „სოლიდარობა“. მასში ნათქვამი იყო, რომ იმ ვითარებაში, როდესაც რეპრესირებულებს პროფკავშირი და სხვა სოციალური ინსტიტუტები მხარს ვერ უჭერენ, ეს როლი საკუთარ თავზე საზოგადოებამ უნდა აიღოს.

„ხალხს არ აქვს განუკითხაობის წინააღმდეგ ბრძოლის სხვა მეთოდი სოლიდარობისა და ურთიერთდახმარების გარდა“, – ნათქვამი იყო მიმართვაში. საზოგადოებრივი თავდაცვის კომიტეტი პელსინკის კონფერენციის შედეგებს ეყრდნობოდა, სადაც საბჭოთა კავშირმა ადამიანის უფლებების დაცვის ვალდებულება აიღო. მოძრაობა გამოსცემდა საკუთარ ბიულეტენს. ემიგრაციასა და უცხოელ კორესპონდენტებთან, განსაკუთრებით, რადიო „თავისუფალ ევროპასთან“ კავშირების წყალობით მისი მუშაობა აქტიურად შუქდებოდა მთელ მსოფლიოში. ფართოდ გაჩაღდა „როტატორული“ საგამომცემლო მოძრაობა, რომელიც ცენზურის გვერდის ავლით ბეჭდავდა ჟურნალ-გაზეთებს, მოგვიანებით კი – წიგნებსაც. ზოგიერთ ქალაქში შეიქმნა თავისუფალი პროფკავშირები, სოლიდარობის სტუდენტური კომიტეტები.

კაროლ ვოიტილას რომის პაპად არჩევა პოლონელი ხალხის ერთიანობის მძლავრ სტიმულად იქცა. ისტორიულად პოლონური კათოლიციზმი, როგორც რუსეთის იმპერიის, ისე ნაცისტური ოკუპაციისადმი წინააღმდეგობისა, და, აქედან გამომდინარე, საზოგადოების კონსოლიდაციის ცენტრი იყო. რეჟიმს ემინოდა ეკლესიის და იძულებული იყო მასთან შეთანხმება ეძებნა. 1979 წლის ივნისში იოანე პავლე II-ს (კაროლ ვოიტილას) პოლონეთში ვიზიტის დროს მილიონობით ადამიანი იგრძნო მძლავრი შინაგანი ძალა, კოლექტიური ნების გამოყენების შესაძლებლობამ კი მათ თავისუფლების გემო აგრძნობინა. პაპის ვიზიტმა როგორც საზოგადოებას, ისე კომუნისტურ ხელისუფლებას მკაფიოდ დაანახა, რომ პოლონეთს აქვს თავსმოხვეული რეჟიმისგან დამოუკიდებელი, მყარი საყრდენი. წინასწარმეტყველური აღმოჩნდა ვარშავის მოედანზე 2 ივნისს პაპის მიერ წარმოთქმული სიტყვები: „მოგვივლინე სული შენი, რათა განაახლოს ქვეყანა! ეს ქვეყანა!“

სოლიდარობის ეს სიმბოლო, რომელსაც ძალიან ბალე მთელ მსოფლიოში ცნობდნენ, მხატვრად ათი იანიშავსაში შექმნა. იღვა მსახურსაგისა გარდა – ამ სიტუაციის სურათიდან, მასში მოქმედებდნენ ერთი ილიის გარშემო გაართიანებული ადამიანების მსახურად, მხარში უღბან და აყრდნობიან ერთმანეთს.

„სოლიდარობის“ სათავეებთან

ამავე დროს, ქვეყანაში ეკონომიკური ქაოსი სუფევდა. ფასები მუდმივად იზრდებოდა, განსაკუთრებით, სურსათზე. საგრძნობი იყო თითქმის ყველა პროდუქტის ნაკლებობა. 1980 წლის ივლისში გაფიცვა დაიწყო ქალაქ ლიუბლინში, რომელმაც 150 ქარხანა და 50 000 ადამიანი მოიცვა. გაჩერდა საქალაქო ტრანსპორტი, რკინიგზა. პირველად ომისშემდგომ ისტორიაში ხელისუფლებამ მოლაპარაკება დაიწყო და სოციალურ დათმობებზე წავიდა. 11 ივლისს ხელი მოეწერა შეთანხმებას ხელისუფლებასა და გაფიცულ მუშებს შორის.

გდანსკის გემთმშენებელ ქარხანაში გაფიცვა 1980 წლის 14 აგვისტოს დაიწყო სამუშაოდან დათხოვნილი ანა ვალენტინოვიჩის მხარდასაჭერად. მისი ინიციატორები იყვნენ საზოგადოებრივი თავდაცვის კომიტეტის წევრი ბოგდან ბორუსევიჩი და სამსახურიდან 1970 წლის გაფიცვის გამო დათხოვნილი ელექტრიკოსი ლეხ ვალენსა, რომელიც აქციაში მონაწილეობის მისაღებად გალაუნის კედელზე გადაძვრა, რადგან გემთსაშენის ტერიტორიაზე შესვლა აკრძალული ჰქონდა.

16 აგვისტოს, როდესაც ხელისუფლებამ გაფიცულებს კომპრომისი შესთავაზა და ფასების ზრდის გამო ხელფასზე დანამატს შეჰპირდა, ბევრმა ჩათვალა, რომ მიზანი მიღწეულია და მუშებს ქარხნის ტერიტორიის დატოვებისკენ მოუწოდეს. მხოლოდ ადგილზე მისული მცირე საწარმოების წარმომადგენლების ზენოლით გადაწყდა სოლიდარული გაფიცვის გამოცხადება საერთო პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად.

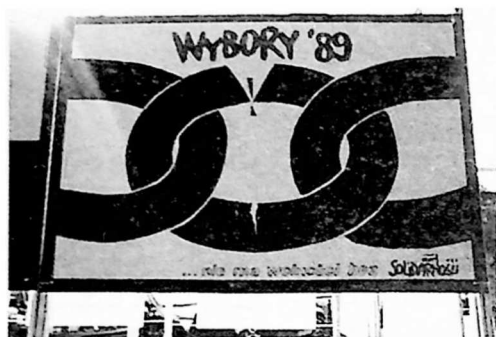
შეიქმნა ერთიანი საგაფიცო კომიტეტი, რომელმაც 21 მოთხოვნა ჩამოაყალიბა, მათ შორის – 7 პოლიტიკური. დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა თავისუფალი პროფკავშირების შექმნის, გაფიცვის უფლების, სიტყვის თავისუფლების, პოლიტპატიმრების გათავისუფლებისა და ქვეყნის კრიზისიდან გამოსაყვანად ზომების მიღების მოთხოვნებს.

18 აგვისტოს დაიწყო გაფიცვა შეცინში, სადაც მსგავსი მოთხოვნებით ასევე შეიქმნა საგაფიცო კომიტეტი. გაფიცვების ტალღამ მალე ზემო სილეზიას მიაღწია. გდანსკის საგაფიცო კომიტეტში აგვისტოს ბოლოსთვის უკვე 700-მდე საწარმოს წარმომადგენელი შედიოდა. ამრიგად, გაფიცვაში, რომელმაც ნახევარი ქვეყანა მოიცვა, 700 000-მდე მუშა იღებდა მონაწილეობას.

გდანსკში მუშებთან, ჟურნალისტებთან, მხატვრებთან ერთად თავი მოიყარეს ოპოზიციონერმა ინტელექტუალებმა (მათ შორის იყვნენ თადეუშ მაზოვეცკი და ბრონისლავ გერემეკი). გაფიცულებს სოლიდარობას უცხადებდნენ ხალხის საკმაოდ დიდი ჯგუფები, რომლებიც მუდმივად გემთსაშენ ქარხანასთან ტრიალებდნენ და გაფიცულებისთვის უსაფრთხოების ერთგვარ გარანტიას წარმოადგენდნენ. მათ მოჰქონდათ საჭმელი, თბილი ტანსაცმელი, ექიმები სამედიცინო მომსახურებას უზრუნველყოფდნენ, ცნობილი მსახიობები კონცერტებს მართავდნენ. იზრდებოდა საკუთარი სიძლიერისა და ერთიანობის განცდა. აქ იბადებოდა თავისუფლებისთვის მებრძოლ ადამიანთა ნამდვილი სოლიდარობა. აქვე, გემთსაშენის ცენტრალურ შესასვლელთან, მღვდელმსახურები მესას აღაველენდნენ, რომელსაც უამრავი ხალხი ესწრებოდა.

23 აგვისტოს გაფიცვის მასშტაბების შემდგომი ზრდის საფრთხით შეშფოთებულმა ხელისუფლებამ განაცხადა, რომ დააკაყოფილებდა მოთხოვნების უმრავლესობას. საგაფიცო კომიტეტის ხელმძღვანელობა, მიუხედავად იმისა, რომ მოძრაობის შიგნით ერთიანი აზრი არ იყო და ნაწილი აქციების გაგრძელებას ითხოვდა, კომპრომისზე წავიდა და შეთანხმება დადასტურდა კიდევ ხელმოწერებით, როგორც გდანსკში, ისე სხვა ქალაქებში.

ეს იყო პირველი სერიოზული ბზარი, რომელიც, ერთი შეხედვით, ძალიან მყარ კომუნისტურ სისტემაში გაჩნდა. პროტესტის მასშტაბებმა კრემლი გა-

1989 წლის არჩევნებში ხალხის
სოლიდარობამ ამ ჯაჭვივით
განავიბა წელში კომუნისტები

აოცა, თუმცა მაშინ რუსმა კომუნისტებმა ვერ გაბედეს შეიარაღებული თავ-
დასხმა პოლონეთზე, რადგან ეს საკმაოდ სარისკოდ ჩათვალეს.

შეთანხმების თანახმად, მთელ პოლონეთში დაიწყო თავისუფალი პროფ-
კავშირების შექმნა (სწორედ ეს იყო, ვალენსას აზრით, მთავარი მონაპოვარი,
რის გამოც ღირდა სხვა საკითხებში დათმობაზე წასვლა), ხელისუფლების წი-
ნააღმდეგობის მიუხედავად, პროფკავშირები იმ ქალაქებშიც ფუძნდებოდა,
რომლებიც შეთანხმებით არ ყოფილა საამისოდ გათვალისწინებული.

საბოლოოდ, 17 სექტემბერს, გდანსკში დაფუძნდა მთელი ქვეყნის მასშტა-
ბით მოქმედი ერთიანი დამოუკიდებელი პროფკავშირი – „სოლიდარობა“. მასში
განწევრიანების სურვილი სამმა მილიონმა ადამიანმა გამოთქვა. მის რიგებში
ყველა პროფესიის წარმომადგენლები ერთიანდებოდნენ. ამავე დროს, ლეხ
ვალენსას ხელმძღვანელობით, შეიქმნა შემთანხმებელი კომისია. სოლიდარო-
ბის ლეგალური მოქმედების პირველ პერიოდს პოლონეთში „თავისუფლების
კარნავალს“ უწოდებდნენ. ხელისუფლების პროპაგანდისტულ მანქანას „სო-
ლიდარობა“ ადვილად უმკლავდებოდა ასეულობით პროფკავშირული ბიუ-
ლეტენის გამოცემით, მათ შორის იყო თავდუშ მაზოვეცკის რედაქტორობით
ოფიციალურად გამომავალი ნახევარმილიონიანი ტირაჟის მქონე „სოლიდა-
რობის ყოველკვირეული“. ხელისუფლებას პლაცდარმად მხოლოდ ტელევი-
ზია შემორჩა.

რეჟიმის ბოლო გაგრძელება

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ხელისუფლება ფარ-ხმალს არ ყრიდა. ქვე-
ყანაში მატულობდა პოლიტიკური დაძაბულობა, სულ უფრო საგრძნობი იყო

ეკონომიკური სიძნელეები. ხელისუფლება ხელს უშლიდა დემოკრატიულ რეფორმებს. სტიქიურად იწყებოდა სხვადასხვა მასშტაბის გაფიცვები აგვისტოს შეთანხმებების დარღვევის გამო.

ხელისუფლება პროვოკაციებზე მიდიოდა, ხალხის განწყობა კი სულ უფრო რადიკალური ხდებოდა. ამის მაგალითი იყო 1981 წლის მარტის პროვოკაცია ქალაქ ბიდგოშში, როდესაც სპეციალურად გამოძახებულმა მილიციის რაზმმა სცემა პროფკავშირების აქტივისტები. მათ დასაცავად მთელ ქვეყანაში ოთხსაათიანი გაფიცვა მოენყო, რაც „სოლიდარობის“ უზარმაზარ ძალაზე მეტყველებდა, თუმცა მაშინ მოხერხდა კომპრომისის მოძებნა.

1981 წლის სექტემბერში „სოლიდარობის“ I ყრილობა გაიმართა, რომელმაც სხვა მნიშვნელოვან დოკუმენტებთან ერთად მიიღო მიმართვა აღმოსავლეთ ევროპის მშრომელებისადმი, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ მოუხედავად კომუნისტურ ბანაკის ქვეყნებში გავრცელებული ცრუ ინფორმაციებისა, „სოლიდარობა“ არის მუშათა გაფიცვების შედეგად შექმნილი ჭეშმარიტად დამოუკიდებელი პროფკავშირი, რომელიც მხარს დაუჭერს ყველას, ვინც ამ გზით სიარულს მოინდომებს.

ამ დოკუმენტმა გააცოფა კრემლი. ლეონიდ ბრეჟნევმა პოლონეთის კომპარტიის ცეკას პირველ მდივანს, სტანისლავ კანიას დაურეკა და პოლონეთში საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება მოსთხოვა. დიდ საბჭოთა ქარხნებში „აღშფოთებულ“ მუშათა კოლექტივების შეხვედრები გაიმართა, სადაც „სოლიდარობის“ დამგმობი რეზოლუციები მიიღეს. გერმანელმა კომუნისტებმა, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ „სოლიდარობის“ სენი ადვილად გადამდები იყო, ცალმხრივად დახურეს მანამდე უვიზო მოძრაობისთვის ღია საზღვარი პოლონეთთან.

მსხვილი დამოუკიდებელი ორგანიზაციის შექმნა მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა კომუნისტური სისტემის არსს. პოლონეთის ხელმძღვანელობამ ხელისუფლების მონოპოლიის აღდგენაზე დაიწყო ზრუნვა, რასაც სხვა მეზობელი ქვეყნების ზენოლამ და საბჭოთა ინტერვენციის საფრთხემ შეუწყო ხელი. სრულიად საიდუმლო ვითარებაში დაიწყო მზადება სამხედრო მდგომარეობის გამოსაცხადებლად. პარალელურად სპეციალური საბჭოთა კომისია (ე.წ. სუს-ლოვის კომისია) შეიარაღებული ჩარევის გეგმას ამზადებდა. ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნების ჯარებიც მზად იყვნენ სამხედრო ჩარევისთვის – საბჭოთა კავშირის, გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკისა და ჩეხოსლოვაკიის 18 დივიზია იყო მობილიზებული პოლონეთის საზღვართან 1981 წლის დეკემბრის დამდეგს. მაგრამ იძულებული გახდნენ, უარი ეთქვათ შეიარაღებულ

ჩარევზე, რადგან არსებული ვითარება საამისოდ არასახარბილოდ ჩაითვალა, კერძოდ, აშშ-ის პრეზიდენტ ჯიმი კარტერის გაფრთხილების შემდეგ. გარდა ამისა, ერთის მხრივ, ნათელი არ იყო, თუ როგორ მოიქცეოდა პოლონეთის არმია, მეორეს მხრივ კი, აშკარა იყო, როგორი რეაქცია ექნებოდა ამგვარ ინტერვენციაზე დასავლეთსა და პოლონეთის საზოგადოებას.

1981 წლის 13 დეკემბერს ვოიცხ იარუზელსკიმ პოლონეთში სამხედრო მდგომარეობა გამოაცხადა. ქუჩებში გამოჩნდა მძიმე ტექნიკა, მილიციის სპეცდანიყოფები, გაითიშა სატელეფონო კავშირი, გამოცხადდა კომენდანტის საათი. შეჩერდა ყველა გაერთიანებისა და პროფკავშირების მოღვაწეობა. იმავე ღამეს დაიწყო როგორც „სოლიდარობის“ ლიდერების, ისე სხვადასხვა ორგანიზაციის აქტივისტებისა და ინტელიგენციის წარმომადგენლების დაკავება ან ინტერნირება (ოფიციალური მონაცემებით, მხოლოდ პირველ ორ დღეს 5 000 ადამიანი დააკავეს). ეს პროცესი 1986 წლამდე გრძელდებოდა. „სოლიდარობა“ კანონგარეშედ გამოცხადდა, თუმცა იატაკქვეშეთში მან 7 წელი იარსება.

მიუხედავად იმისა, რომ „სოლიდარობამ“ ვერ შეძლო ორგანიზებული წინააღმდეგობის გაწევა სამხედრო ძალისადმი, ძალიან მალე გაჩნდა წინააღმდეგობის კერები, რომლებსაც სასტიკად ახშობდნენ. სილეზიაში მილიციამ ცეცხლი გაუხსნა მუშებს, რომლებიც კატოვიცეში ერთ-ერთ შახტას იცავდნენ. იმ დღეს 9 მუშა დაიღუპა. სულ სამხედრო მდგომარეობის დროს სიკვდილის 115 შემთხვევაა დოკუმენტურად დაფიქსირებული. მსოფლიოში დიდი რეზონანსი ჰქონდა 1984 წელს ცნობილი პოლონელი სასულიერო პირის, ეყი პოპელიუშკოს, მხეცურ მკვლელობას უშიშროების სამსახურის მუშაკების მიერ. 80-იანი წლების დამდეგს მან უზარმაზარი პოპულარობა მოიპოვა, როგორც „სოლიდარობის“ კაპელანმა. სამხედრო მდგომარეობის შემოღების შემდეგ პოპელიუშკო თავის ქადაგებებში ხელისუფლებასთან უკომპრომისო ბრძოლისკენ მოუწოდებდა ხალხს.

სამხედრო მდგომარეობის გამოცხადების პირველ ხანებში, როდესაც კავშირები უკიდურესად შეზღუდული იყო (არ მუშაობდა ტელეფონები, დაიხურა ყველა გაზეთი სახელისუფლებო გამოცემების გარდა, შეუძლებელი იყო სპეციალური საშვის გარეშე ქალაქიდან გასვლა), განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა თავისუფალმა სიტყვამ. ამიტომ ყველგან იქმნებოდა ინფორმაციის შეგროვებისა და გადაცემის ქსელი. შეიქმნა დროებითი საკოორდინაციო კომისია, რომლის შემადგენლობაში დაპატიმრებას გადარჩენილი აქტივისტები შევიდნენ. მისი მიზანი სამხედრო მდგომარეობის გაუქმება, ინტერნირებულებისა და დაპატიმრებულების გათავისუფლება, „სოლიდარობის“ აღდგენა იყო.

იატაკევემა „სოლიდარობა“ უზარმაზარ საგამომცემლო საქმიანობას ახორციელებდა. გამომცემლების, ტიპოგრაფებისა და „სამიზდატების“ გამავრცელებლების დაპატიმრების მიუხედავად, ეს მოძრაობა საოცარი სისწრაფით იკრებდა ძალას. მთავარი იატაკევემა გაზეთი, ყოველკვირეული „მაზოვშე“ 80 000-იანი ტირაჟით გამოდიოდა. ამას გარდა, იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა 5 000-მდე პერიოდული გამოცემა, გამოვიდა 7 000 დასახელების წიგნი და ბროშურა. იმართებოდა დამოუკიდებელი გამოფენები, ლექციები და კონცერტები, თეატრალური სპექტაკლებიც კი, როგორც წესი, კათოლიკურ ეკლესიებში, რომლებიც იმხანად ქვეყნის შიგნით განსხვავებული აზრის მფარველი და ანტიკომუნისტური მოძრაობის ერთადერთი მძლავრი საყრდენი გახდა.

თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა „სოლიდარობის“ პერიოდის პოლონეთს, როგორც თავისუფლების ერთადერთ კუნძულს საბჭოთა ბლოკში, კარგად ჩანს დასავლური სამყაროს რეაქციიდან სამხედრო მდგომარეობის გამოცხადების გამო. საფრანგეთმა, გერმანიამ, დიდმა ბრიტანეთმა, ავსტრიამ, ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა და მრავალმა სხვა ქვეყანამ „სოლიდარობის“ დევნას პოლონელი ხალხის არნახული მასშტაბის მორალური და მატერიალური მხარდაჭერით უპასუხეს. კამპანიაში თავისუფალი პროფკავშირების საერთაშორისო კონფედერაცია და შრომის მსოფლიო ორგანიზაციებიც ჩაებნენ. შემოდიოდა ჰუმანიტარული დახმარება, პროდუქტი, მედიკამენტები და, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, კონტრაბანდული გზებით – ტექნიკა, საღებავები, მატრიცები, როტატორები, ტიპოგრაფიული მოწყობილობაც კი.

რაკილა დასავლეთის დახმარება ვახსენეთ, ერთ მნიშვნელოვან გარემოებასაც გავიხსენებთ, რომელიც მეტად დამახასიათებელი იყო იმდროინდელი პოლონეთისთვის. დასავლეთიდან კონტრაბანდულად შემოჰქონდათ ბატარეებზე მომუშავე აუდიოტექნიკა, მაგნიტოფონები. ამ მაგნიტოფონებს ლამაზობით მრავალსართულიანი სახლების სახურავებზე ათავსებდნენ და მაღალ ხმაზე რთავდნენ. მაგნიტოფონზე ჩანერილ მიმართვაში იყო თხოვნა მოსახლეობისადმი, აენთოთ და ჩაეკროთ ბინებში შუქი, თუკი მაგნიტოფონის ხმა ესმოდათ. ბატარეები სულ ნახევარ საათს მუშაობდა, ამას გარდა, უშიშროებაც ადვილად აგნებდა მათ სახლების სახურავებზე და ანადგურებდა. მაგრამ მაგნიტოფონის ხმა მართლაც ბევრს ესმოდა, რისი დასტურიც იყო მოციმციმე ღამის ვარშავა. ამის შესახებ აღტაცებითა და ერთგვარი ნოსტალგიის გრძნობით ჩემთვის არაერთ თვითმხილველს მოუყოლია – თანამოაზრეთა სიმრავლის, ერთმანეთის მხარში დგომის, კოლექტიური ნების გამოხატვისა და სოლიდარობის შეგრძნება ძალას მატებდა თითოეულ პოლონელს. ასეთი მე-

თოდი არაერთი იყო. მარტო იმის გახსენება რად ღირს, როდესაც მსგავსი მიმართებების საფუძველზე რეჟიმის მოწინააღმდეგე ყველა პოლონელი მარ-შალკოვსკის ქუჩის მარცხენა მხარეს დადიოდა, ყველა დანარჩენი კი – მარჯვენაზე. თუმცა რალა „ყველა დანარჩენი“, როდესაც მარცხენა მხარეს, მიუხედავად იმისა, რომ ხალხის სიმრავლის გამო გავლა ჭირდა, ამაყად მიაბიჯებდნენ თავისუფლებისმოყვარე პოლონელები, მარჯვენა მხარე კი სრულიად ცარიელი იყო. მხოლოდ ხანდახან დაიძახებდა რომელიმე მოქალაქე – გადავდივარ პურის საყიდლად – და პურის შეძენის შემდეგ ისევ მარცხენა მხარეს ბრუნდებოდა. ეს იყო საზოგადოების სოლიდარობის კიდევ ერთი მაგალითი.

ძნელია, ალტაცების გარეშე გაიხსენო ის ორიგინალური ხერხებიც, რითაც საზოგადოება სატელევიზო არხებით გავრცელებულ დეზინფორმაციას ებრძოდა, როდესაც სალამოობით, მთავარი საინფორმაციო გამოშვების დაწყების წინ, მთელი პოლონეთი ეზოში გამოდიოდა და ძაღლებს ასეირნებდა.

პოლონური „მრგვალი მაგიდა“ და მისი შედეგები

პირველი გარღვევა ოპოზიციასა და ხელისუფლებას შორის ურთიერთობებში 1986 წლის სექტემბერში ყველა პოლიტიკატიმრის გათავისუფლება იყო. ამის საპასუხოდ, ლეხ ვალენსამ, სხვა ოპოზიციონერებთან ერთად, აშშ-ის პრეზიდენტს პოლონეთის წინააღმდეგ ეკონომიკური სანქციების გაუქმების თხოვნით მიმართა. ეს ნაბიჯი მოლაპარაკებების დაწყების პრინციპულ თანხმობას ნიშნავდა. 1986 წლის 29 სექტემბერს შეიქმნა ჯერ კიდევ არალეგალური „სოლიდარობის“ დროებითი საბჭო ლეხ ვალენსას ხელმძღვანელობით. იატაკქვეშეთიდან თანდათან ორგანიზაციის რეგიონული სტრუქტურებიც გამოვიდნენ. დაიწყო „სოლიდარობის“ დაკანონების განმეორებითი, საკმაოდ რთული პროცესი.

1988 წელს კვლავ დაიწყო გაფიცვების ახალი ტალღა, აგვისტოში გაჩერდა სილეზიის შახტები, გდანსკის გემთსაშენი და ბევრი სხვა ქარხანა. იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ 1980 წლის აგვისტოს მოვლენები მეორდება.

და, აი, 1988 წლის 31 აგვისტოს ლეხ ვალენსა გდანსკიდან ვარშავაში ჩავიდა და შინაგან საქმეთა მინისტრ ჩესლავ კიშჩაკს შეხვდა. ამ შეხვედრას ეპისკოპოსები ეჟი დომბროვსკი და სტანისლავ ჩოსეკი ესწრებოდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ შს მინისტრი ჩესლავ კიშჩაკი სამხედრო მდგომარეობიდან (1981-83) მოყოლებული პოლონეთის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი იყო, განგებამ სწორედ მას არგუნა ოპოზიციასთან დიალოგის იდეის ხორცშესხმა. ადრე მან დააპატიმრა „სოლიდარობის“ ხელმძღვანელობა, ახლა კი,

1987 წლის 17 სექტემბერს, სწორედ მან გამოაცხადა ყველა პოლიტპატიმრის გათავისუფლება და 225 ოპოზიციონერი ციხიდან გამოვიდა. 1989 წლის დამდეგს ის გადადგომით დაიმუქრა, თუ კომუნისტური ხელისუფლება მხარს არ დაუჭერდა ოპოზიციასთან დიალოგს.

ძალზედ საინტერესოა თვით დიალოგის დაწყების გარემოებები. ერთი შეხედვით, არაფერი მიანიშნებდა იმას, რომ კომუნისტები ხელისუფლების დათმობის საფრთხის წინაშე იდგნენ: 1980-81 წლების კრიზისი დიდი ხნის ჩავლილი იყო, რამდენიმე მცირე, არალეგალურ ჯგუფად დაყოფილი, ოდესღაც მრისხანე „სოლიდარობა“ ხელისუფლებისთვის თითქოს დიდ საფრთხეს არ წარმოადგენდა. 1981 წლის შემდეგ, როცა ხელისუფლებამ სამხედრო მდგომარეობა გამოაცხადა, პოლონურ საზოგადოებას „სოლიდარობის“ მოღვაწეობასთან დაკავშირებული სწრაფი ცვლილებების იმედი გაუქრა. არადა, ხელისუფლება მკაფიოდ ხედავდა, რომ ეკონომიკური რეფორმები გარდაუვალია. ისიც ცხადი შეიქნა, რომ რეფორმა მოსახლეობისთვის უმტკივნეულოდ ვერ გატარდებოდა და მას საზოგადოების მძაფრი რეაქცია მოჰყვებოდა. და აქ ხელისუფლებას გუმანმა უკარნახა, რომ რეზერვად შესაძლოა ოპოზიცია ქცეულიყო – ალტერნატიული ძალა, რომელიც შენს მხარეზე უნდა გადმოიყვანო და ამით მადესტაბილიზებული ფაქტორი გაანეიტრალო. პასუხისმგებელი და კომპრომისის მაძიებელი ოპოზიცია, რომელმაც მაშინ ლეხ ვალენსას გარშემო მოიყარა თავი, ასევე მიხვდა, რომ ამ ვითარებაში ხელისუფლება ბევრ დათმობაზე იყო წამსვლელი. შემდგომში განვითარებულმა მოვლენებმა დაადასტურა, რაოდენ სწორი, მაგრამ ამავე დროს მძიმე იყო ოპოზიციის არჩევანი. რადიკალური ოპოზიციის წარმომადგენლები კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ მოლაპარაკებას. აცხადებდნენ, რომ არ სჯერათ მთავრობის კეთილი ნებისა და ოპოზიციონერ კოლეგებს ხელისუფლებასთან გარიგებაში ადანაშაულებდნენ. ბევრმა მათგანმა დატოვა „სოლიდარობის რიგები“, ასე მოიქცა, მაგალითად, მისი ერთ-ერთი დამფუძნებელი, ყოფილი პოლიტპატიმარი ანჟეი გვიაჟდა.

აქ ერთი გარემოებაც უნდა გავიხსენოთ. 1988 წლის მაისში პოლონეთში ჩასული ზბიგნეე ბუეჟინსკი „სოლიდარობის“ ლიდერებს შეხვდა. ერთ-ერთი კითხვა, რომლიც მან პირდაპირ დასვა, ასე ჟღერდა: „დაელაპარაკებით კომუნისტებს?“ პასუხები სხვადასხვაგვარი იყო.

მოლაპარაკებები სოფელ მაგდალენკაში, შსს-ს ვილაში იმართებოდა. მას ლეხ ვალენსა და ჩესლავ კიშჩაკი, როგორც თანათავმჯდომარეები, რიგრიგობით უძღვებოდნენ. მოლაპარაკებების მაგიდასთან ორივე მხარე ნათელი პოლიტიკური პლატფორმით წარდგა. პოლონელი კომუნისტები იმედოვნებდნენ, რომ

პოლიტიკურ სტრუქტურაში სერიოზული ცვლილებების განუხორციელებლად მოახდენდნენ ოპოზიციის ლიდერების მთავრობაში კოოპტაციას. მხოლოდ გენერალი იარუხელსკი ხვდებოდა, რომ „ისინი სოციალიზმს კედელთან მიაცენებენ“. ასეც მოხდა – მოლაპარაკებამ რადიკალურად შეცვალა პოლონეთის საზოგადოება და მმართველობის ფორმა.

1989 წლის 4 აპრილს გამოცხადდა „მრგვალი მაგიდის“ შეთანხმება, რომელიც შემდეგ პუნქტებს მოიცავდა: „სოლიდარობის“ განმეორებითი რეგისტრაცია და მისი ლეგალიზაცია დამოუკიდებელი პროფკავშირის სახით, პრეზიდენტის თანამდებობის შემოღება, საკანონმდებლო ხელისუფლების კომპრომისული ფორმირება (35%-იანი კვოტა ოპოზიციისთვის სეიმში და სენატის თავისუფალი არჩევნები), ოპოზიციის კანდიდატებისთვის დამოუკიდებელი საარჩევნო კამპანიის ჩატარების გარანტია, აგრეთვე ოპოზიციური გაზეთის – „გაზეტა ვიბორჩას“ გამოცემის შესაძლებლობა, მართლმსაჯულების ეროვნული საბჭოს შექმნა, რომელსაც უნდა უზრუნველყო სასამართლოების დამოუკიდებლობა. ამასთან ერთად, ოპოზიციამ ვალდებულება აიღო, არ მოეწოდებინა გაფიცვებისკენ და მხარი დაეჭირა მთავრობის მიერ განხორციელებული რეფორმისთვის; ეს შეთანხმება ცხადდებოდა ოთხნობიან კომპრომისად, რასაც თავისუფალი არჩევნები უნდა მოჰყოლოდა.

1989 წლის 4 ივნისს არჩევნები გაიმართა, რომელიც კომუნისტების საბოლოო დამარცხებით დასრულდა. „სოლიდარობამ“ დიდ წარმატებას მიაღწია: მან თითქმის სრულად აითვისა სეიმის კვოტა და 160 მანდატი აიღო, სენატის არჩევნებში კი 100-დან 99 მანდატი მოიპოვა.

აღებული ვალდებულების შესაბამისად, ორივე პალატამ გაერთიანებულ სხდომაზე პრეზიდენტად გენერალი იარუხელსკი აირჩია (ერთი ხმის უპირატესობით), ხოლო მთავრობის თავმჯდომარედ – ჩესლავ კიშჩაკი. თუმცა კიშჩაკმა ვერ შეძლო მთავრობის ჩამოყალიბება და გადადგა. 24 აგვისტოს პოლონეთის მთავრობის თავმჯდომარე გახდა „სოლიდარობის“ წევრი თავდუშ მაზოვეცკი – პირველი არაკომუნისტი ლიდერი ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში.

დაიწყო „შოკური თერაპიის“ სახელით ცნობილი ეკონომიკური რეფორმა, რომელსაც ლეშეკ ბალცეროვიჩი ჩაუდგა სათავეში. რეფორმა აშშ-ისა და სავალუტო ფონდის წარმომადგენელთა მონაწილეობით მიმდინარეობდა და ინფლაციის რადიკალურ მოთოკვას, სასაქონლო და საფინანსო ბაზრებზე ბალანსის მიღწევას, ეკონომიკის ყველა სფეროში საბაზრო მექანიზმის დანერგვას ითვალისწინებდა.

1990 წლის 22 სექტემბერს სეიმმა თვითდაშლა გამოაცხადა. 22 ნოემბერს საკანონმდებლო ორგანოსა და პრეზიდენტის არჩევნები გაიმართა. პრეზიდენტად ლეხ ვალენსა აირჩიეს.

არჩევნების ეს შედეგი პოლონეთში კომუნიზმის კრახს და საბჭოთა ბლოკში პირველი არაკომუნისტური მთავრობის შექმნას, ცენზურის გაუქმებასა და დემოკრატიის მშენებლობის გზაზე დადგომას ნიშნავდა.

დღეს პოლონეთის „მრგვალი მაგიდა“ ისტორიკოსთა განსჯის საგანია. თუმცა არ იქნებოდა ურიგო, თუ მის გამოცდილებას თანამედროვე პოლიტიკოსები გაითვალისწინებდნენ.

1989 წელს უნგრეთის ჯერიც დადგა, სადაც ხელისუფლება და ოპოზიცია ასევე დასხდნენ მოლაპარაკების მაგიდასთან. აღმოსავლეთ ევროპის სხვა ხალხების ბედიც პრაქტიკულად გადაწყვეტილი იყო. აქ მხოლოდ დროის საკითხი იდგა. ცნობილმა ისტორიკოსმა, პროფესორმა ტიმოთი არტონ ეშმა პრალის „ხავერდოვანი რევოლუციის“ დროს იკითხა: „პოლონეთში ეს 10 წელიწადს გრძელდებოდა, უგრეთში 10 თვეს, გდრ-ში 10 კვირას, იქნებ ჩეხეთში 10 დღეც საკმარისი აღმოჩნდეს?“

დრომ აჩვენა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა 1980 წლის აგვისტოს ევროპის ისტორიისთვის. მან დასაბამი დაუდო ომისშემდგომ ევროპაში უმსხვილეს მშვიდობიან გადატრიალებას, რომლის გეოგრაფია განუფენილი იყო გდანსკის გემთსაშენის ცენტრალურ შესასვლელსა და ბერლინის ბრანდენბურგის კარებს შორის. „სოლიდარობის“ მიერ ინიცირებული პროცესის წყალობით დაინგრა ბერლინის კედელი – ევროპის იალტისშემდგომი გაყოფის სიმბოლო. ამ გარდაქმნების მამოძრავებელი ძალა საზოგადოებრივი სოლიდარობა იყო.

1980 წლის აგვისტოში გდანსკის მუშებმა პატივისცემა და თავისუფლება არა მარტო საკუთარი თავისთვის მოითხოვეს, არამედ კომუნისტური დიქტატურის ქვეშ მცხოვრები ყველა ადამიანისთვის, რითაც პრაქტიკაში განახორციელეს პოლონური დევიზი: „ჩვენი და თქვენი თავისუფლებისთვის!“ 1980 წლის შემოდგომაზე ლეხ ვალენსა რომ გდანსკის გემთსაშენის კედელზე არ გადამხტარიყო, 1989 წლის შემოდგომაზე ბერლინის კედელი არ დაინგრეოდა. „ვალენსას კედელი“ და ბერლინის კედელი თანამედროვე ევროპის ორი მნიშვნელოვანი სიმბოლოა – თავისუფლებისთვის ბრძოლის სიმბოლო.

კედელი თავისუფლების წინააღმდეგ

(ბერლინის კედლის დაშლის 20 წლისთავთან დაკავშირებით)

კედელი მრავალგვარი შეიძლება იყოს. მაგალითად, აგურის ან ბეტონის, ან სულაც თივის ბულულის. ის შეიძლება უხილავიც იყოს. მთავარი ფუნქციაა, ამ კედელს რომ აკისრია. კედლებითაა დასერილი დღეს მთელი მსოფლიო, კედლებით ხალხებს შორის და ამ ხალხის შიგნითაც, ურწმუნოების, ეჭვიანობის, ერთმანეთის გაუგებრობის კედლებით. კედლების მთელი ლაბირინთები ააგო ისრაელმა პალესტინაში, ჩრდილო და სამხრეთ კორეას შორის კი არანაკლები სიმტკიცის უხილავი კედელია გავლებული. ერთ ასეთ კედელზე გიამბობთ, რომლის პარადოქსი ის არის, რომ რაც უფრო მტკიცდებოდა კედლის სიმაგრე, მით უფრო სუსტდებოდა მისი ამგები სისტემა. ეს ბერლინის კედელია.

კედლამდე ცოტა ხნით ადრე

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ანტიპოზიციური კოალიციის წევრმა სახელმწიფოებმა გერმანიის დედაქალაქი ბერლინი ორ ნაწილად გაყვეს. აღმოსავლეთ ბერლინს საბჭოთა ჯარები აკონტროლებდნენ, დასავლური სამი სექტორი კი, რომლის ფართობი საბჭოურ ნაწილს არ აღემატებოდა, შესაბამისად, ამერიკულმა, ბრიტანულმა და ფრანგულმა მხარეებმა დაინაწილეს. კედლის აგებამდე ბერლინის დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილებს შორის საზღვარი ღია იყო. 45-კილომეტრიანი გამყოფი ხაზი პირდაპირ ქუჩებზე, სახლებზე, მდინარე შპრეზე და არხებზე გადიოდა. ოფიციალურად მოქმედებდა ქუჩებში განლაგებული 81 გამშვები პუნქტი და 13 გადასასვლელი მეტროში და ქალაქის რკინიგზაზე. ამას გარდა, არსებობდა ასობით არაღეგალური გზა. ყოველდღიურად ქალაქის ერთი მხარიდან მეორეში 300-დან 500 ათასამდე ადამიანი გადადიოდა.

მკაფიო ფიზიკური საზღვრის არარსებობის გამო, ხდებოდა სპეციალისტების მასიური გადინება გფრ-ში. აღმოსავლეთ გერმანელები არჩევდნენ, განათლება გდრ-ში მიეღოთ, მუშაობას კი გფრ-ში ამჯობინებდნენ. კედლის აგებას ბერლინის თაობაზე პოლიტიკური ვითარების სერიოზული გამწვავება უძღოდა წინ. ორივე სამხედრო-პოლიტიკურმა ბლოკმა – ნატომ და ვარშავის ხელშეკრულების ორგანიზაციამ – დაადასტურა მონინალმდეგე მხარის პოზიციების მიუღებლობა „გერმანულ საკითხში“. დასავლეთ გერმანიის ხელისუფლებამ კონრად ადენაუერის ხელმძღვანელობით 1957 წელს აამოქმედა „ჰალშტინის დოქტრინა“, რომელიც ითვალისწინებდა დიპლომატიური ურთიერთობის განწყვეტას ნებისმიერ ქვეყანასთან, რომელიც ცნობდა გდრ-ს. მან კატეგორიულად უარყო აღმოსავლეთ გერმანელების შეთავაზება გერმანული სახელმწიფოების კონფედერაციის შექმნის შესახებ და ამის ნაცვლად საერთოგერმანულ არჩევნებს მოითხოვდა. თავის მხრივ, გდრ-ის ხელისუფლებამ 1958 წელს განაცხადა, რომ სუვერენიტეტი დასავლეთ ბერლინზე სწორედ მას ეკუთვნის, რადგანაც დასავლეთ ბერლინი „გდრ-ის ტერიტორიაზე“.

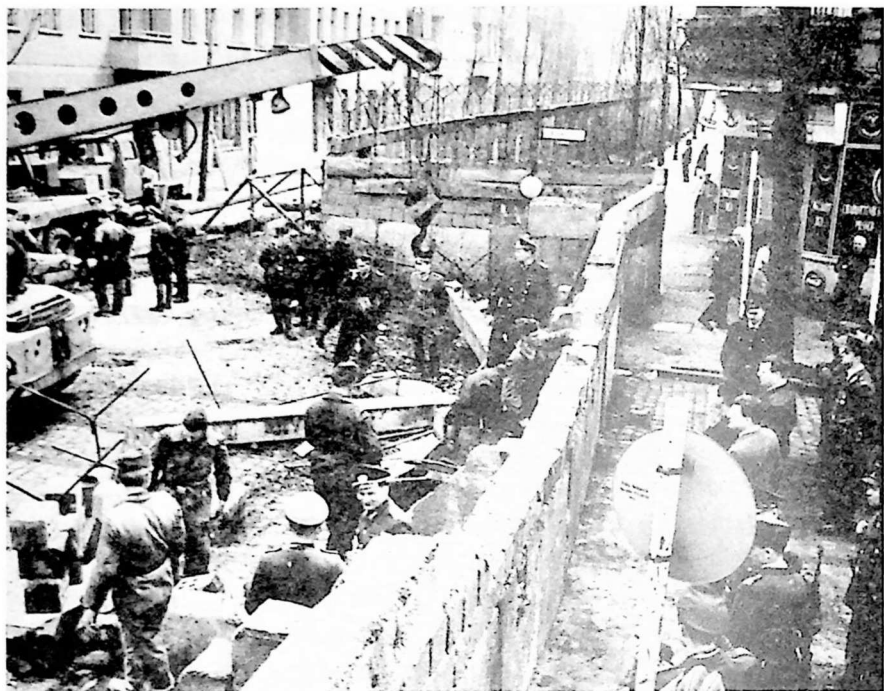
1958 წლის ნოემბერში საბჭოთა ლიდერმა ნიკიტა ხრუშჩოვმა დასავლური სახელმწიფოები 1945 წლის პოტსდამის შეთანხმებების დარღვევაში დადანაშაულა. მან განაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირი უარყოფს ბერლინის საერთაშორისო სტატუსს და ქალაქს (მის დასავლეთ სექტორთან ერთად) გდრ-ის დედაქალაქი უწოდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ მოითხოვა დასავლეთ ბერლინის გადაქცევა „დემილიტარიზებულ თავისუფალ ქალაქად“ და ულტიმატუმის ტონით მოსთხოვა აშშ-ს, საფრანგეთსა და დიდ ბრიტანეთს, ნ თავის განმავლობაში მოელაპარაკათ ამ საკითხზე („ბერლინის ულტიმატუმი“). დასავლეთმა უარყო ეს მოთხოვნა. 1959 წელს მათი საგარეო საქმეთა მინისტრების მოლაპარაკებები საბჭოთა კოლეგასთან უშედეგოდ დამთავრდა.

1959 წლის სექტემბერში, ხრუშჩოვის აშშ-ში ვიზიტის შემდეგ, საბჭოთა ულტიმატუმმა უფრო რბილი ფორმები მიიღო, თუმცა მხარეები უწინდებურად მტკიცედ იდგნენ თავიანთ პოზიციებზე. 1960 წლის აგვისტოში გდრ-ის ხელისუფლებამ შეზღუდა გფრ-ის მოქალაქეებისთვის აღმოსავლეთ ბერლინში შესვლა იმ საბაბით, რომ თითქოს ისინი „რევანშისტულ პროპაგანდას“ აწარმოებდნენ. საპასუხოდ, დასავლეთ გერმანიამ უარი თქვა ქვეყნის ორივე მხარეს შორის დადებულ სავაჭრო ხელშეკრულებაზე, რაც გდრ-მ „ეკონომიკურ ომად“ შეაფასა. ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შედეგად შეთანხმება მაინც შევიდა ძალაში 1961 წლის 1 იანვრიდან. მაგრამ ამ გზით კრიზისი ვერ მოგვარდა. ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნები კვლავ ითხოვდნენ დასავლეთ ბერ-

ლინის დემილიტარიზაციას. თავის მხრივ, ნატოს წევრმა ქვეყნებმა დაადასტურეს, რომ მათი შეიარაღებული ძალები კვლავაც დარჩებოდნენ დასავლეთ ბერლინში და ყველა ზომას გამოიყენებდნენ „დასავლეთ ბერლინის თავისუფლების“ დასაცავად. ორივე ბლოკი და ორივე გერმანული სახელმწიფო ზრდიდა თავის შეიარაღებულ ძალებს. გდრ-ის ხელისუფალნი ჩიოდნენ, დასავლეთიდან მუდმივად პროვოკაციულად ირღვევა სახელმწიფო საზღვარი, მოქმედებენ ანტიკომუნისტური ჯგუფები, რომელთა მხრივ საბოტაჟს აქვსო ადგილი. ამავე დროს მძიმე ეკონომიკური ვითარების, ძალდატანებითი კოლექტივიზაციის, საყოფაცხოვრებო სიძნელების და შრომის დაბალი ანაზღაურების გამო ათასობით აღმოსავლეთგერმანელი მიდიოდა დასავლეთში. 1961 წლის განმავლობაში ქვეყანა 207 ათასმა ადამიანმა დატოვა, მათ შორის უმრავლესობა ახალგაზრდა კვალიფიციური სპეციალისტი იყო. გდრ-ის აღშფოთებული ხელისუფალნი ამტკიცებდნენ, რომ აღმოსავლეთ ბერლინის მეურნეობა ყოველწლიურად მილიარდობით მარკას კარგავდა. 5 აგვისტოს მოსკოვში ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნებმა, ვალტერ ულბრიხტის მოთხოვნით, მიიღეს ბერლინთან და დასავლეთ გერმანიასთან საზღვრის დახურვის გადაწყვეტილება, რომელიც ოფიციალურად 7 აგვისტოს გაფორმდა გდრ-ის სოციალისტური ერთიანი პარტიის პოლიტიბიუროს გადაწყვეტილებით (ამ პარტიის დასახელებაში, რომელიც, ფაქტობრივად, გერმანულ კომპარტიას წარმოადგენდა, კარგად ჩანს კომუნისტური „ვირეშმაკობის“ ტექნოლოგია – აქაოდა, ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნებში პლურალიზმია და ვისაც როგორი პარტია მოესურვება, ისეთი ჰყავსო). 12 აგვისტოს შესაბამისი დადგენილება მიიღო გდრ-ის მინისტრთა საბჭომ. აღმოსავლეთ ბერლინის პოლიცია სრულ მზადყოფნაში მოიყვანეს. 13 აგვისტოს ღამის 1 საათზე დაიწყო პროექტ „ჩინეთის კედლის“ განხორციელება. გდრ-ის საწარმოების გასამხედროებული „საბრძოლო ჯგუფების“ დაახლოებით 25 000 წარმომადგენელი დასავლეთ ბერლინთან გამავალი საზღვრის ხაზზე განლაგდა. მათ მოქმედებას ზურგს უმაგრებდა აღმოსავლეთ გერმანიის არმია. საბჭოთა არმიაც სრულ საბრძოლო მზადყოფნაში იყო მოყვანილი.

კედლის აგება

„დადგა 12-დან 13 აგვისტოს ღამე, – აღწერდნენ მოგვიანებით იმ მოვლენებს აღმოსავლეთგერმანელი ისტორიკოსები ჰარტმუტი და ელენ მელსი, – თერმომეტრი 13 გრადუსს აჩვენებდა ცელსიუსით. ცა მოლრუბლული იყო

კედლის მშენებლობა

და მსუბუქი ნიავი უბერავდა. როგორც ყოველ შაბათ დღეს, გდრ-ს დედაქალაქის მცხოვრებთა უმრავლესობა გვიან წავიდა შინ იმ იმედით, რომ კვირა დილით გამოიძინებდა. ღამის 12 საათამდე ყველაფერი ჩვეულებრივად იყო. თუმცა შუაღამის გადასვლიდან ცოტა ხანში დედაქალაქის ბევრ ბინაში მოულოდნელად ანკრილდა ტელეფონი, ტრანსპორტის მოძრაობა კი ერთობ ინტენსიური გახდა. გდრ-ის სოციალისტური ერთიანი პარტიის, სახელმწიფო აპარატისა და სამეურნეო უწყებების ფუნქციონერები სასწრაფო წესით გამოიძახეს სამსახურებში. უზარმაზარი მექანიზმი სწაფად ამოქმედდა. როდესაც 13 აგვისტოს დილა გათენდა, საზღვარი გდრ-სა და დასავლეთ ბერლინს შორის სრულად კონტროლდებოდა".

15 აგვისტოს დაიწყო საზღვრის გამაგრების მეორე ეტაპი. ჯარისკაცებმა და მუშებმა, რომლებსაც მესაზღვრეები უმაგრებდნენ ზურგს, წინასწარ გამზადებული ბლოკებისგან კედლის მშენებლობა დაიწყეს. ამ დროს 19 წლის

მესაზღვრემ – კონრად შუმანმა „იყოჩალა“, მავთულხლართებიან ლობეზე კოხტად ისკუპა და გაოგნებული მესაზღვრეების თვალწინ დასავლეთ ბერლინში ამოჰყო თავი. ის გდრ-ს პირველი მოქალაქე გახდა, რომელმაც 13 აგვისტოს შემდეგ დასავლეთში გააღწია. იმავე დღეს დაიკეტა ბერლინის მეტროს რამდენიმე სადგური და ქალაქის რკინიგზის ზოგი მონაკვეთი, რომლებიც ქალაქის ორ ნაწილს ერთმანეთთან აკავშირებდა. ამ ხაზის ერთადერთ ღიად დარჩენილ სადგურ ფრიდრიხშტრასეზე საკონტროლო გამშვები პუნქტი მოეწყო. ამრიგად, კედელმა მთლიანად გამოაცალკევა გერმანიის ძველი დედაქალაქის სამი დასავლური სექტორის (ამერიკულის, ბრიტანულის და ფრანგულის) ტერიტორია. კედლის მშენებლობა და მოდერნიზაცია 1962-1975 წლების განმავლობაში მიმდინარეობდა.

თავად კედელი და მისი მსხვერპლი

ბერლინის კედლის სახელით ცნობილი გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვარი დასავლეთ ბერლინთან 155 კმ-ის სიგრძის (თვით ბერლინში – 43 კმ) რთული და კარგად გამაგრებული საინჟინრო ნაგებობა იყო. იგი რამდენჯერმე გადაკეთდა. უკანასკნელი სერიოზული რეკონსტრუქცია 1975 წელს ჩაუტარდა. 1989 წლისთვის კედელი შედგებოდა 106 კმ-ის სიგრძის და 3.6 მეტრის სიმაღლის ბეტონის წინააღობის რთული კომპლექსისგან, 66.5 კმ სიგრძის მეტალის ბადისგან, 127.5 კმ წინააღობისგან, რომელშიც ელექტროდენი გადიოდა. ამას გარდა საზღვარს ამაგრებდა 105.5 კმ მინათხრილები, ტანკსაწინააღმდეგო წინააღობები, ქვიშიანი ზოლის მონაკვეთები, რომლებზეც კარგად ჩანდა ნაკვალევი, 302 სადარაჯო კოშკი და სხვა სასაზღვრო ნაგებობები. თავიდან მოქმედებდა 13 სასაზღვრო-გამშვები პუნქტი, მაგრამ 1989 წლისთვის მათი რაოდენობა 3-მდე შემცირდა.

გდრ-ის ხელისუფლების მონაცემებით, ბერლინის კედლის გადალახვის მცდელობას 125 ადამიანი ემსხვერპლა. სხვა მონაცემებით, დასავლეთში გაქცევის მცდელობისას 1245 ადამიანი დაიღუპა (მესაზღვრეების მიერ ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების შედეგად, ზოგი დაიხრჩო, ზოგი კი დაიშტერა). დაიჭრა 200-მდე ადამიანი.

2007 წლის 12 აგვისტოს „ბიბისიმ“ განაცხადა, რომ გდრ-ის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტში აღმოაჩინეს დოკუმენტები, რომლითაც დასტურდება, რომ გდრ-ის ხელისუფლების წარმომადგენლებმა გასცეს ყველა ლტოლვილის განადგურების ბრძანება, ბავშვების ჩათვლით.

გულადი ადამიანები დასავლეთში გაღწევის ათასგვარ, ზოგჯერ ექსტრავაგანტურ, გზებს იყენებდნენ, იქნებოდა საზღვრის გადალახვა გაქანებული სპორტული ავტომობილით, თუ ნეილონის ფრაგმენტებისგან დამზადებული საჰაერო ბუშტი ან დელტაპლანით. ზოგი მინისქვეშა გზებს არჩევდა და გვირაბებს თხრიდა.

დასავლეთ ბერლინში მოსახვედრად სპეციალური ნებართვა იყო საჭირო. მის გარეშე იქ გასვლის უფლება მხოლოდ პენსიონრებს ჰქონდათ.

პირველი, ვინც აღმოსავლეთ ბერლინიდან გაქცევის მცდელობისას დაცხრილეს, 24 წლის გიუნტერ ლიტფინი იყო. ეს 1961 წლის 24 აგვისტოს მოხდა. 1962 წლის 17 აგვისტოს სისხლდენისგან დაიღუპა პეტერ ფიხტერი, მას შემდეგ, რაც გდრ-ის მესაზღვრეებმა მას საზღვრის გადაკვეთის მცდელობისას ცეცხლი გაუხსნეს. 1964 წლის ოქტომბერში ლტოლვილთა 57-კაციანი ჯგუფის დაკავების მცდელობისას დაიღუპა მესაზღვრე ეგონ შულცი, რომლის სახელი კულტის დონეზე აიყვანეს გდრ-ში (მოგვიანებით გამოქვეყნდა დოკუმენტები, რომლის თანახმადაც, ის შეცდომით მოკლეს თავად გდრ-ის მესაზღვრეებმა). 1966 წელს მესაზღვრეებმა 10 და 13 წლის ბავშვები 40 ტყვიის გასროლით მოკლეს, რეჟიმის ბოლო მსხვერპლი იყო კრის გეფროი, რომელიც 1989 წელს დახვრიტეს.

საზღვრის უკანონო გადაკვეთის მცდელობებს დასავლეთბერლინელი მოქალაქეების მხრიდანაც ჰქონდა ადგილი. უნდა ითქვას, რომ გდრ-ის მესაზღვრეები ორივე მხარეს ზუსტად ისროდნენ. მათი მსხვერპლი გფრ-ის 5 მოქალაქე გახდა. გარკვეული პერიოდის განმავლობაში საზღვრის გადაკვეთის მცდელობისას რამდენიმე პირი დააკავეს, რომლებიც დაკითხვაზე ათასგვარ სისულელს ლაპარაკობდნენ. შტაზის (აღმოსავლეთ გერმანიის უშიშროების სამსახური) წევრებს ისინი საზღვრის სიმტკიცის დასადგენად გამოგზავნილი დასავლელი აგენტები ეგონათ. ერთ დღეს კედელზე ზოლებიან პიჟამაში გამოწყობილი ადამიანი გადმოხტა და კატეგორიულად მოითხოვა გდრ-ის საზღვრო ჯარში ჩანერა. შტაზის თანამშრომლებს მაშინლა გაახსენდათ, რომ ფსიქიატრიული კლინიკა სწორედ საზღვრის გადაღმა, ორმოცდაათიოდ მეტრში მდებარეობდა. იყო ღიმილისმომგვრელი ლირიკული შემთხვევებიც. მაგალითად, დასავლეთბერლინელ მოქალაქეს საზღვრის გადაკვეთა ფიგურული სრიალის მაშინდელი ვარსკვლავის, კატარინა ვიტისადმი ტრფობამ აიძულა. გდრ-ის მესაზღვრეების მიერ ზურგსუკან ხელებგადაგრეხილი მიჯნური იქვე დებდა კატარინას დაუყოვნებლივ ცოლად მოყვანის პირობას. გდრ-დან გაქცევის მცდელობისთვის ათასობით ადამიანი გაასამართლეს. ეს „დანა-

უშურტანიდან დასავლეთ ბერლინი მოჩანს

შაული“ სისხლის სამართლის კოდექსის 213 მუხლის მიხედვით 8 წლამდე თავისუფლების აღკვეთით ისჯებოდა. მაგრამ ყველაზე სახიფათო იყო გაქცევაში დახმარება, რასაც სამუდამო პატიმრობა მოჰყვებოდა.

ცივი ომის პერიოდში გდრ-ში ნებადართული იყო მოქალაქეებისთვის დასავლეთში გადასვლის უფლების მიცემა გარკვეული თანხის საფასურად. ამ ოპერაციებით იყო დაკავებული გდრ-ის ადვოკატი ვოლფგანგ ფოგელი. 1964 წლიდან 1989 წლამდე მან საზღვარზე გადასვლა 215 ათას აღმოსავლეთ გერმანელს და გდრ-ის ციხეების „ბინადარ“ 34 ათას პოლიტპატიმარს „გაუხერხა“. დასავლეთ გერმანიას მათი გათავისუფლება 3.5 მილიარდი მარკა (2.7 მილიარდი დოლარი) დაუჯდა.

1969 წელს გფრ-ს ხელისუფლებაში ვილი ბრანდტის მოსვლამ მნიშვნელოვნად დაათბო ურთიერთობა ორ გერმანულ სახელმწიფოს შორის. ბრანდტმა „ახალი აღმოსავლური პოლიტიკის“ შესახებ გამოაცხადა. 1971 წელს დიდმა ბრიტანეთმა, საბჭოთა კავშირმა, აშშ-მა და საფრანგეთმა ბერლინის შესახებ ოთხმხრივ ხელშეკრულებას მოაწერეს ხელი, რომლის მიხედვითაც დასავლეთ გერმანელებს საშუალება ეძლეოდათ, წელიწადში ერთი-ორჯერ მოენახულებიათ ახლობლები აღმოსავლეთ ბერლინში. კედელი კი, რომელიც

გათუზულარტაგის განაჰაგა შიგჰელი ხალაგითაჰ შიჰილაგა

ქალაქის ცენტრში გადიოდა, კვლავ ყოფდა მას. ის ევროპის ურთიერთდაპირისპირებული სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკების განხეთქილების სიმბოლოდ იქცა. ამავე დროს, კედელი ბერლინის ერთ-ერთ მთავარი ლირშესანიშნაობა გახდა. ქალაქის ნებიმიერი სტუმარი თავს ვალდებულად თვლიდა, ენახა ეს რუხი, პირქუში ნაგებობა, დასავლეთ ბერლინში კი ტურისტებს ურიგებდნენ ფოტოებს კედლის გამოსახულებით, რომელზეც იყო წარწერა – კედელი უნდა დაინგრეს!

კედლის დაცემა

გორბაჩოვისეულმა „პერესტროიკამ“ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში დატრიალებულმა „ქარბორბალამ“ ბერლინის კედლამდეც მიაღწია. 1989 წელს ვარშავის ხელშეკრულების ქვეყნებში საბჭოთა კავშირისა და გდრ-ის პარტნიორმა უნგრეთმა გააუქმა საზღვარი თავის დასავლელ მეზობელ ავსტრიასთან. გდრ-ში მსგავსი ნაბიჯის გადადგმას არ აპირებდნენ, თუმცა მალე დაკარგეს კონტროლი მოვლენებზე. უნგრეთში ტურისტად მყოფი ათასობით

გდრ-ის მოქალაქე ავსტრიაში გადავიდა იმ იმედით, რომ იქიდან დასავლეთ გერმანიაში მოხვედებოდა. ბერლინის კედელმა აზრი დაკარგა, ქვეყანაში დაიწყო მასობრივი დემონსტრაციები სამოქალაქო უფლებებისა და თავისუფლების მოთხოვნით.

1989 წლის 9 ნოემბერს, პრესკონფერენციაზე გამოსვლისას, რომელიც პირდაპირ ეთერში გადაიცემოდა, გდრ-ის მთავრობის წარმომადგენელმა გიუნტერ შაბოვსკიმ ქვეყნიდან გასვლისა და შემოსვლის ახალი წესები გამოაცხადა. ის მძიმე ჩინოვნიკური ენით ლაპარაკობდა, თითქოს საქმე რომელიღაც მეორეხარისხოვან ავტომანქანას ეხებოდა. მიღებული გადაწყვეტილებების თანახმად, მომდევნო დღიდან გდრ-ის მოქალაქეებს შეეძლოთ ვიზა აეღოთ და დაუყოვნებლივ გადასულიყვნენ დასავლეთ ბერლინსა და გფრ-ში.

ასიათასობით აღმოსავლეთ გერმანელი დათქმულ დროს არ დაელოდა და 9 ნოემბრის საღამოს საზღვრისკენ გაეშურა. მესაზღვრეები, რომლებსაც არ ჰქონდათ მიღებული შესაბამისი ბრძანება, თავდაპირველად ცდილობდნენ წინ აღდგომოდნენ მათ და საამისოდ წყლის ჭავლიც კი გამოიყენეს, მაგრამ მალე ვერ გაუძლეს მასობრივ ზეწოლას, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, და იძულებული გახდნენ, გაეხსნათ საზღვარი. აღმოსავლელი სტუმრების შესახვედრად დასავლეთ ბერლინის ათასობით მოქალაქე მივიდა. ის, რაც ხდებოდა, სახალხო დღესასწაულს გავდა. ბედნიერებისა და ძმობის გრძნობამ ყველა სახელმწიფო ბარიერი და წინაღობა მოშალა. თავის მხრივ, დასავლეთ-ბერლინელებიც გადმოვიდნენ საზღვარზე და ქალაქის აღმოსავლეთ ნაწილში შევიდნენ.

„პროუქტორები, ზედახორა, სიხარულის ყიჟინა. ადამიანების ჯგუფი უკვე შეიჭრა სასაზღვრო გადასასვლელ დერეფანში, რომელიც პირველ გისოსებიან წინააღმდეგ მდებარეობდა. მათ უკან ხუთი შეცბუნებული მესაზღვრე მოჰყვებოდა, – იგონებს ამ ამბის თვითმხილველი დასავლეთბერლინელი მარია მაისტერი, – ხალხით გარშემორტყმული სადარაჯო კოშკებიდან ჯარისკაცები ქვემოთ იყურებიან. თითოეულ ტრაბანტს (გდრ-ის გამოშვებული მცირელიტრაჟიანი ავტომობილი – ფ.ს.), ფეხით მოსიარულეთა ყოველ ჯგუფს აპლოდისმენტებით ხვდებიან... ცნობისმოყვარეობა წინ გვიბიძგებს, მაგრამ არის შიშიც, რაიმე საშინელება არ მოხდეს. აცნობიერებენ კი გდრ-ის მესაზღვრეები, რომ ახლა ინგრევა ასე საგულდაგულოდ დაცული საზღვარი? წინ მივინევთ, ფეხები მიდიან, გონება კი ფრთხილობს. განმუხტვა მხოლოდ გზაჯვარედინზე ხდება... ჩვენ უკვე აღმოსავლეთ ბერლინში ვართ, ხალხი ერთმანეთს სთავაზობს ტელეფონის მონეტებს. მოცინარი სახეები, ენა არ გვე-

„ტრაპანტის“ ნახტომი ანგრევს ბერლინის კედელს

მორჩილება: შეშლილობა, სიგიჟე. ტაბლო დროს აჩვენებს: 0 საათი და 55 წუთია, 6 გრადუსი სითბო“¹.

შემდგომი სამი დღის განმავლობაში დასავლეთი სამმა მილიონმა ადამიანმა მოინახულა. 1989 წლის 22 დეკემბერს ბრანდერბურგის კარიბჭეც გაიხსნა. ბერლინის კედელი ჯერ კიდევ იდგა, მაგრამ მხოლოდ როგორც უახლოესი ნარსულის სიმბოლო. ის მინგრეულ-მონგრეული იყო, შემკული გრაფიკის ნახატებითა და ნარწერებით. ბერლინელებსა და ქალაქის სტუმრებს კედლის ნატეხები სუვენირებად მიჰქონდათ. 1990 წელს ყოფილი გდრ-ის მიწები გფრ-ს შეუერთდა და ბერლინის კედელი რამდენიმე თვეში აიღეს. მისი მხოლოდ მცირე ნაწილები დატოვეს, როგორც ძეგლი მომავალი თაობებისთვის. კედლის შენარჩუნებულ ნაწილზე, 1316 მეტრის სიგრძეზე, დღემდე მოქმედებს მსოფლიოში ყველაზე გრძელი მუდმივი სამხატვრო გალერეა ლია ცის

1. „Volkszeitung“, 1989, 17 ნოემბერი, N47.

ქვეშ – ე.წ. "East Side Gallery". აქ განთავსებულია მსოფლიოს 21 ქვეყნის მხატვრის მიერ შესრულებული 106 ნახატი, რომლებიც გერმანიაში 1989-1990 წლებში განვითარებულ მოვლენებს ასახავს.

კედლის დანგრევის შემდეგ მისი ფრაგმენტები ვაჭრობის საგნად იქცა. ბევრი ფრაგმენტი აღმოჩნდა აშშ-ში, მაგალითად, მაიკროსოფტის ოფისში და რონალდ რეიგანის მუზეუმში. პარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, ისტორიკოს რიჩარდ პაიპსის აზრით, ბერლინის კედლის დაცემა მხოლოდ ბასტილიის აღებასა და დანგრევას თუ შეედრება, რამაც დიად ფრანგულ რევოლუციას დაუდო სათავე. თუმცა კედელს უფრო მეტად გაულიმა ბედმა. ამ ერთობ „ფოტოგენური“ მოვლენის დეტალებს ათასობით ფოტო და ვიდეოკამერა აფიქსირებდა.

როგორც ზემოთ უკვე ვთქვით, დღეს ბერლინის კედლის ნაწილი კვლავ დგას, დგას როგორც გაფრთხილება და შეხსენება, როგორც გაკვეთილი – ცუდად ნასწავლი გაკვეთილი.

„სოლიდარობა“
№6(33), 2009

გეაგმოხე

(ვლადიმერ გეგმოხე)

ჩვენ გადავკვეთეთ საბჭოთა საზღვარი და ოფიციალურად უნდა განგიცხადოთ, რომ თქვენ გაძევებული ხართ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიიდან.

- გაქვთ რაიმე განკარგულება ან დადგენილება?
- არა, არაფერი გვაქვს.
- და ჩემი განაჩენი? ის გაუქმებულია?
- არა, განაჩენი ძალაში რჩება.
- ეგ როგორ, გამოდის რომ მე არდადეგებზე ან შვებულებაში მყოფი პატიმარი ვარ?
- ჰო, თითქმის ეგრეა...

...უცნაური გადაწყვეტილებაა, ყველა საბჭოთა კანონის საწინააღმდეგო. და ამის მერე ითხოვენ, რომ მათი კანონები სერიოზულად მივიღოთ. არც ციხეში ჩასმა შეუძლიათ კანონიერად, არც გათავისუფლება. მხიარული სახელმწიფოა, არ მოინყენ".

ასე მთავრდება გამოჩენილი რუსი დისიდენტის ვლადიმერ ბუკოვსკის წიგნი „და ბრუნდება ქარი“¹. ზემოთ მოყვანილი საუბარი კი გაიმართა 1976 წლის დეკემბერში, პოლიტბიუროს დადგენილებით გამოყოფილ სპეციალურ თვითმფრინავში, რუს დისიდენტ ვლადიმერ ბუკოვსკისა და საბჭოთა კგბ-ს მაღალჩინოსან ოფიცერს შორის. დისიდენტი ბუკოვსკი ჩილელ კომუნისტ კორვალანზე

1. ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული ამ წიგნის ელექტრონული ვერსიის ნახვა შესაძლებელია მისამართზე: <http://www.vehi.net/samizdat/bukovsky.html>

„სულ ახალგაზრდა ვიყავი,
როდესაც მივხვდი,
რომ ამ სიტუმას არ შეეგუებოდი.
მათი კანონებით ცხოვრება
არ მინდა და არც ვიცხოვრებ“

გასაცვლელად მიჰყავდათ. სულ მალე შეზარხოშებული საბჭოთა პროლეტარები ასეთ კუპლეტებს ღიღინებდნენ:

Обменяли Корвалана

На Володьку-хулигана.

Где б найти такую б...ь,

Чтоб на Лёньку обменять?

საბჭოთა მოქალაქეებს ამ ანტისაბჭოთა კუპლეტის მთავარ გმირად მაინც საბჭოთა ლიდერი – ლეონიდ ბრეჟნევი წარმოედგინათ, რომელსაც ისინი, როგორც ტექსტი ირწმუნება, რომელიმე მსუბუქი ყოფაქცევის ქალშიც კი სიამოვნებით გაცვლიდნენ. საბჭოთა მოქალაქეთა უმრავლესობამ არც კი იცოდა, ვინ იყო ვალოდკა-ხულიგანი და არც ჩილეელი კომუნისტების ლიდერზე ამოსდიოდა მზე და მთვარე. მათ მხოლოდ ის იცოდნენ, რომ 1976 წლის დეკემბერში „უდრეკი“ ლუის კორვალანი ჩილეს რომელიღაც ბანაკიდან გაათავისუფლეს და საბჭოთა კავშირში ჩამოიყვანეს. ის ვლადიმირ ბუკოვსკიში გაცვალეს, რასაც წინ პოლიტბიუროს გადაწყვეტილება უძღოდა. გაცვლა მოხდა შვეიცარიაში, სადაც ბორკილებდადებული ბუკოვსკი სპეციალური თვითმფრინავით ჩაიყვანეს მრავალრიცხოვანი ბადრაგის თანხლებით. შემდგომ, 1983 წელს კორვალანს პლასტიკური ოპერაციებით სრულიად შეუცვალეს გარეგნობა და „მნიშვნელოვანი დავალებების შესასრულებლად“ ყალბი დოკუმენტებით კვლავ ჩილეში გადაისროლეს. ხოლო მას შემდეგ, რაც გენერალი პი-

ნოჩეტი ხელისუფლებას ჩამოსცილდა, კორვალანი მილიონერი არა, მაგრამ ძალიან მდიდარი ადამიანი კი ნამდვილად გახდა (ციხეში ყოფნის დროს ჩილეს ხელისუფლება აკურატულად რიცხავდა მის ანგარიშზე სენატორის ხელფასს), იყიდა მდიდრული ვილა სანტიაგოს შემოგარენში და მშვიდად განლია სიბერის წლები. ის 2010 წლის ივლისში, 94 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

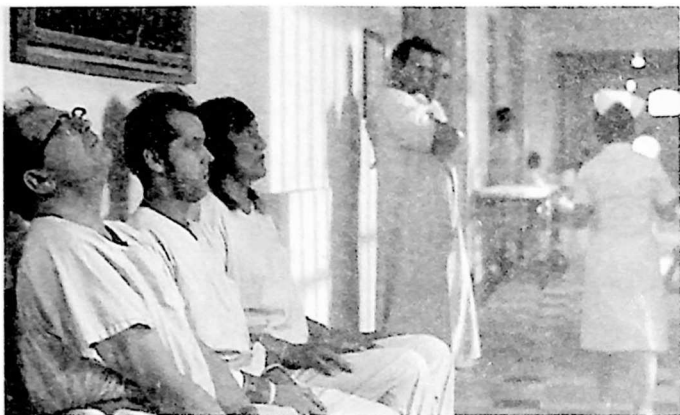
მხოლოდ ფაქტები

ვლადიმერ ბუკოვსკი 1942 წლის 30 დეკემბერს დაიბადა, ბაშკირეთის ქალაქ ბელებეიში. მამის მხრიდან მისი წინაპრები ეკატერინე II-ს დროს რუსეთში ჩამოსახლებული გერმანელები იყვნენ.

როდესაც 14 წლის ბუკოვსკიმ მოისმინა ხრუშჩოვის მოხსენება „პიროვნების კულტის შესახებ“, ის მტკიცე ანტიკომუნისტი გახდა. 1959 წელს სკოლიდან გარიცხეს ხელნაწერი ჟურნალის გამოცემისთვის. დაამთავრა სალამოს სკოლა. 1960-62 წლებში იყო ერთ-ერთი ორგანიზატორი (იური გალანსკისთან, ვლადიმერ ოსიპოვთან, ედუარდ კუზნეცოვთან ერთად) მოსკოვში ვლადიმერ მაიაკოვსკის ძეგლთან გამართული შეკრებებისა (ე.წ. „მაიაკოვკები“), რომლის მონაწილენი საჯაროდ კითხულობდნენ აკრძალული პოეტების – ახმატოვას, მანდელშტამის, გუმილიოვისა და სხვათა ლექსებს. აქ და სტუდენტურ გარემოცვაში გამოთქმული მოსაზრებების გამო ბუკოვსკი გარიცხეს მოსკოვის უნივერსიტეტის ბიოლოგია-ნიადაგმცოდნეობის ფაკულტეტიდან. მისი ბინის ჩხრეკისას ამოიღეს ნაბეჭდი ტექსტი, რომელსაც კვბ-მ „კომკავშირის დანგრევის თეზისები“ უწოდა.

ლუიზი გრაუნდმა საუთარ
70 წლის იუბილეზე
ყველა სხვა სარუბარს
აშხანაბ „ლუიზ“-ს გულში
ჩააგრა აწინა

აადრი მილოზ ფოჩანის ფილმიდან: „ვიღაცამ ბუბულის ბუბუს გადაუფრინა“
ჯეკ ნიკოლსონის მონაწილეობით

1963 წლის მაისში ბუკოვსკი დააპატიმრეს იუგოსლაველი კომუნისტ-რე-ვიზიონისტის, მილოვან ჯილასის, საბჭოთა კავშირში აკრძალული წიგნის – „ახალი კლასი“ – ფოტოასლის დამზადებისთვის მისი შემდგომი გავრცელებ-ის მიზნით (ახალ კლასში ჯილასი გულისხმობდა სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების ბიუროკრატია, როგორც კოლექტიურ ექსპლოატატორს). სასა-მართლომ ბუკოვსკი შეურაცხადად ცნო, რის გამოც ის 1965 წლის თებერვ-ლამდე, იძულებითი მკურნალობის მიზნით, ლენინგრადის სპეციალურ ფსი-ქიატრიულ საავადმყოფოში იმყოფებოდა.

1965 წლის დეკემბერში ბუკოვსკი კვლავ დააკავეს, როგორც „საჯაროო-ბის მიტინგის“ ერთ-ერთი ორგანიზატორი. მიტინგი პუშკინის მოედანზე გა-იმართა დაპატიმრებული მწერლების, ანდრეი სინიავესკისა და იური დანიელის, დასაცავად. ის ისევ ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში მოათავსეს, სადაც 1966 წლის ივლისამდე „მკურნალობდნენ“.

1967 წლის 22 იანვარს მოსკოვში, პუშკინის მოედანზე, მცირერიცხოვანი დემონსტრაცია ტარდებოდა. ახალგაზრდების ჯგუფი აპროტესტებდა პოლი-ტიკური ბრალდებით ალექსანდრე გინზბურგის, იური გალანსკისა და სხვათა დაპატიმრებას. დემონსტრანტები მყისვე დააკავეს. მათ შორის იყო ბუკოვს-კი, რომელიც ამჯერად სასამართლომ ფსიქიკურად ჯანმრთელად მიიჩნია და, როგორც აქციის ორგანიზატორი, სამი წლით ბანაკებში გაამწყვდია. მოსკოვის საქალაქო სასამართლოში გამართულ პროცესზე ბუკოვსკიმ არაფერი არ აღი-

რა დანაშაული, არამედ რეჟიმის საწინააღმდეგო მწვავე სიტყვითაც გამოვიდა. ეს სიტყვა ფართოდ გავრცელდა შემდგომში „სამიზდატის“ მეშვეობით.² აი, ამ სიტყვის დასკვნითი ნაწილი:

...დამნაშავე ის კი არ არის, ვისაც ნაგავი სახლიდან გარეთ გააქვს, არამედ ის, ვინც ამ ნაგავს ყრის. და რამდენი ხნითაც უნდა მომინოს საპყრობილეში ყოფნა, საკუთარ რწმენას არასდროს უარყოფ და გამოვთქვამ კიდევ მას... გული კი მხოლოდ იმაზე მწყდება, რომ იმ მოკლე ხანში – 1 წელი, 2 თვე და 3 დღე – რომელიც ციხის გარეთ დავყავი, ამისთვის ძალიან ცოტას გაკეთება მოვასწარი“.

სასჯელის მოხდის შემდეგ, 1970 წელს, ბუკოვსკიმ რამდენიმე ინტერვიუ მისცა დასავლელ ჟურნალისტებს, რომლებშიც აღწერა პოლიტიკური პატიმრობის ბედი და მათ მიმართ გამოყენებული ფსიქიატრიული რეპრესიები, რითაც ინფორმაცია „სადამსჯელო ფსიქიატრიის“ შესახებ საჯარო გახდა. ის ოფიციალურად გააფრთხილეს, რომ კვლავ დააპატიმრებდნენ, თუკი არ შეწყვეტდა ინფორმაციის გადაცემას დასავლეთში სსრკ-ში ადამიანის უფლებების დარღვევის შესახებ. მას ღიად და დემონსტრაციულად უთვალთვალებდნენ. მიუხედავად ამისა, 1971 წლის დამდეგს მან ღია წერილით მიმართა საზღვარგარეთელ ექიმ ფსიქიატრებს და წერილს თან დაურთო ცნობილი დისიდენტების – პეტრე გრიგორენკოს, ნატალია გორბანეცკაიას, ვალერია ნოვოდვორსკაიას სასამართლო-ფსიქიატრიული ექსპერტიზის დასკვნების ასლები, რომელთა ძალითაც ეს ადამიანები შეურაცხადად იყვნენ გამოცხადებულნი. ამ მასალებით თვალნათლივ დასტურდებოდა, რომ პოლიტიკური ბრალდებით დაკავებული და სასჯელმისჯილი დისიდენტები იძულებით ფსიქიატრიულ „მკურნალობას“ გადიოდნენ, რითაც მათ სულიერ მდგომარეობას მძიმე ზიანი მიადგა. 1971 წელს ბუკოვსკი მეოთხედ დააკავეს, ამჯერად უკანასკნელად. დაკავებას წინ უძღოდა სტატია გაზეთ „პრავდაში“, რომელშიც მას ბოროტ ხულიგანს უწოდებდნენ. 1972 წელს მოსკოვის საქალაქო სასამართლომ მას რსფსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 70-ე მუხლის პირველი ნაწილისთვის („ანტისაბჭოთა აგიტაცია და პროპაგანდა“) გათვალისწინებული უმაღლესი სასჯელი მიუსაჯა – 7-წლიანი პატიმრობა: 2 წლის საპყრობილეში გატარება პლუს 5 წლით გადა-

2. ამ სიტყვის ელექტრონული ვერსია იხილეთ მისამართზე: http://antology.igrunov.ru/authors/bukovsky/last_word.html

სახლება. სასჯელს ვლადიმირის ციხეში, შემდეგ კი პერმის ბანაკებში იხდიდა. იქ ყოფნის დროს მან თავის თანაბანაკელ სემიონ გლუზმანთან ერთად დაწერა გახმაურებული წიგნი – „ფსიქიატრიის სახელმძღვანელო დისიდენტებისთვის“.

1974 წელს, როგორც „რეჟიმის ბოროტი დამრღვევი“, კვლავ ვლადიმირის ციხეში დააბრუნეს. სულ ციხეებში, ბანაკებსა და სპეციალიზებულ ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში 12 წელი გაატარა.

ამასობაში ბუკოვსკის მხარდამჭერმა საერთაშორისო კამპანიამ არნახულ მასშტაბებს მიაღწია, რაც წერილის დასაწყისში აღწერილი ცნობილი გაცვლით დასრულდა.

კემბრიჯის გკვიდრი

საბჭოთა კავშირიდან გაძევების მერე, სულ მალე „ხულიგანი“ ბუკოვსკი თეთრ სახლში პრეზიდენტმა კარტერმა მიიღო, დიდმა ბრიტანეთმა კი პოლიტიკური თავშესაფარი მისცა. ბუკოვსკი სამუდამოდ დარჩა დიდ ბრიტანეთში. დასახლდა კემბრიჯში, დაამთავრა კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიოლოგიის ფაკულტეტი ნეიროფიზიოლოგიის სპეციალობით (გეხსომებათ ალბათ, რომ თავის დროზე ის მოსკოვის უნივერსიტეტის ბიოლოგიის ფაკულტეტიდან ჯერ გარიცხეს, შემდეგ კი მუდამ ახსენებდნენ მის არასრულ განათლებას. სწორედ ამიტომ, კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიოლოგიის ფაკულტეტის დამთავრება ბუკოვსკისთვის პრინციპული საკითხი იყო), დაიწყო მუშაობა, დაწერა რამდენიმე წიგნი, მათ შორის, მრავალ ენაზე ნათარგმნი „და ბრუნდება ქარი“, „რუსი მოგზაურის წერილები“, „მოსკოვის პროცესი“; კითხულობდა ლექციებს პოლიტოლოგიაში. მალე მან დიდი ბრიტანეთის მოქალაქეობა მიიღო. 1989 წლის ზაფხულში ბუკოვსკი სსრკ-ში ჩავიდა. ის თვითმფრინავის ტრაპიდანვე ხელში აიტაცეს და მანქანამდე ასე მიიყვანეს. მოსკოვში სულ რამდენიმე დღეს გაჩერდა, ჩაატარა პრესკონფერენცია, რომელზეც წარმოთქვა ცნობილი ფრაზა: „თავისუფლების გარეშე ძეხვი არ გექნებათ!“

1992 წელს ბორის ელცინმა ის ექსპერტის სტატუსით მიიწვია კომუნისტური პარტიის წინააღმდეგ გამართულ სასამართლო პროცესზე. ბუკოვსკი შეუმვეს საბჭოთა საიდუმლო არქივებში, მათ შორის, კგბ-ს არქივშიც, სადაც საშუალება ჰქონდა, ენახა ათასობით სრულიად საიდუმლო დოკუმენტი, რომლებიც ხელის სკანერისა და ნოუტბუქის საშუალებით დააკოპირა კიდეც და

ვლადიმერ ბუკოვსკი

განუმეორებელი არქივი შექმნა³. სწორედ ამ დოკუმენტებზე დაყრდნობით დანერა მან ცნობილი წიგნი „მოსკოვის პროცესი“. არ დაიზაროთ ვებ მისამართზე შესვლა და არქივის დათვალიერება. იქ უაღრესად საინტერესო, სკანდალურ და ბევრ კომიკურ დოკუმენტსაც ნააწყდებით.

2008 წელს ცნობილმა მეცნიერებმა, მწერლებმა და ყოფილმა დისიდენტებმა ბუკოვსკი რუსეთის პრეზიდენტობის კანდიდატად წამოაყენეს, თუმცა საარჩევნო კომისიამ ის რეგისტრაციაში არ გაატარა, როგორც სხვა ქვეყანაში მცხოვრები პირი (თითქოს იმ სხვა ქვეყანაში საკუთარი ნებით წავიდა).

ბევრი მეგობრისგან განსხვავებით, ბუკოვსკი კომუნისტური ტოტალიტარიზმისადმი ღია დაპირისპირების მომხრე იყო, თუმცა ბრძოლის სხვა, მათ შორის კონსპირაციულ მეთოდებსაც განიხილავდა.

ბუკოვსკი იმ ერთეულ დისიდენტებს მიეკუთვნება, ვინც არასდროს წასულა კომპრომისზე საბჭოთა ხელისუფლებასთან. იგი უარს ამბობდა გარიგებებზე და ამიტომაც ყველაზე მკაცრ სასჯელებს იღებდა. კორვალანზე გასაცვლელადაც სწორედ ის შეარჩიეს, როგორც „აღზრდის“ თვალსაზრისით სრულიად უიმედო. ისეთივე შეურიგებელი ექსტრემისტი იმ დღესაც, ლიბერალებს შორის.

ვლადიმერ ბუკოვსკი ახლაც იმის წინააღმდეგ იბრძვის, რომ არ შეიძლება ადამიანს თავს მოახვიო იდეოლოგია, რომლისაც მას არ სწამს. ეს დანაშაულია, და სულერთია, ამ დანაშაულს ვინ ჩაიდენს, კომუნისტები თუ „პოლიტკორექტი-

3. არქივის მისამართი: <http://bukovsky-archives.net/>

ტული“ ადამიანები. ამიტომ ბუკოვსკი ისევე აკრიტიკებს „ფეტიშიზმამდე მისულ დასავლურ გატაცებას“, მაგალითად, გენდერული საკითხებით, ან კიდევ ევროკავშირში არსებულ ბიუროკრატიულ პრობლემებს, როგორც ადრე აკრიტიკებდა კომუნისტურ რეჟიმს. დიდი ხმაური მოჰყვა ბუკოვსკის გამოსვლას ბულგარეთში 2009 წელს, სადაც ის „ახალი ორუელისეული ეპოქის“ დადგომის შესახებ საუბრობდა. შეიძლება ასევე გავიხსენოთ მისი ვიზიტი თბილისში, სადაც ბუკოვსკიმ გულიანად აცინა მსმენელი, როდესაც ევროკავშირის რომელიღაც ბიუროკრატიული აპარატის დადგენილება გააცნო. ამ დადგენილების მიხედვით, ევროკავშირის ტერიტორიაზე ფერმერი ვერ მიიღებს ლიცენზიას, თუ ფერმაში არ იქნება სათანადო რაოდენობის ფერადი ბურთები ღორების გასართობად.

დამეთანხმებით ალბათ, რომ ბევრი „პრინციპული“ ადამიანიც კი, მეტი რომ არ ვთქვათ, აარიდებდა თავს ამ თემებზე საუბარს. მაგრამ ეს ხომ ბუკოვსკია, მებაბოხე, მას სხვაგვარად არ შეუძლია.

ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ბუკოვსკი იხსენებს თავის პირველ საუბარს კგბ-ს გამომძიებელთან:

16 წლისა ვარ და აი, ის მეუბნება:

– რატომ გძულვართ ასე?

მე ვპასუხობ: – ღმერთმა დამიფაროს, მე თქვენ არ მძულხართ, მე უბრალოდ არ მჯერა იმისა, რასაც თქვენ აკეთებთ. თქვენ გინდათ კომუნიზმის აშენება, კი, ბატონო, აშენეთ, მაგრამ მე არ მინდა. არ შეიძლება ისე მოვანყოთ, რომ ჩემს ორ კვადრატულ მეტრზე არ ვაშენო კომუნიზმი? თქვენ ააშენეთ ირგვლივ, მე ხელს არ გიშლით, მაგრამ აი, აქ მე არ მინდა ამის კეთება.

– როგორ ბედავ ასე ლაპარაკს, მთელი საბჭოთა ხალხი ენთუზიაზმით აშენებს კომუნიზმს.

– მთელმა საბჭოთა ხალხმა, დაე, აშენოს, მაგრამ მე ხომ საბჭოთა ხალხი არ ვარ“.

ასეთი იყო ახალგაზრდა ბუკოვსკი, ასეთია ის დღესაც – უკომპრომისო, მტკიცე, გაბედული, მიზანმიმართული⁴.

„სოლიდარობა“,
№5(38), 2010

4. ვლადიმირ ბუკოვსკი 2019 წელს გარდაიცვალა, სტატიის ავტორის გარდაცვალებიდან ერთი წლის შემდეგ (რედ.).

სარჩევი

წინათქმა	3
--------------------	---

თავისუფლება

ადამიანის მოვალეობები სახელმწიფოს წინაშე	7
პრაქტული ანუ განმარტების სიკეთის შესახებ	13
ტოტალური თვალთვალის სამყარო	23
ევთანაზია – მოწყალეობა თუ მკვლელობა	33
არჩევანი – ჩვენ (ნეპოტიზმი და ფავორიტიზმი სამართლიანობის წინააღმდეგ)	45
კიდევ ერთხელ ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებზე	57
კორუფცია და ადამიანის უფლებები	81
ფულის გათვრებასთან ბრძოლის საერთაშორისო გამოცდილება და გაკვეთილები საქართველოსთვის	89
მე-3 მუხლი	99

სოლიდარობა

ლიბერალიზმი – ისტორია და თანამედროვეობა	123
კონსერვატიზმი ანუ მოქმედება საუკუნოვანი სიბრძნის მიხედვით	143
სოციალიზმი და მისი პერსპექტივები 21-ე საუკუნეში	155
პოლიტიკური ნაციონალიზმის შესახებ	165

გლობალიზაცია და ანტიგლობალიზაცია	175
სახელმწიფო და კერძო საკუთრება	185
„უფროსი ძმა“ ანუ სამყარო, სადაც მუდმივად გვითვალთვალებენ	197
ლუსიტრაცია – სამართლიანობის აქტი თუ ადამიანის უფლებების დარღვევის ახალი მეთოდი	209
გამოხატვის თავისუფლება – დემოკრატიის ჟანგბადი	221
ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლო წამების წინააღმდეგ	233
პრესის თავისუფლება მსოფლიოში 2008 წელს	245
ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებთან დაკავშირებული ძირითადი ცნებები ღირსება, თავისუფლება, თანასწორობა	255
ნაწილი I. ღირსება	257
ნაწილი II. თანასწორობა	265
ნაწილი III. თავისუფლება	273
„ვალენსას კედელი“ და ბერლინის კედელი (პოლონური „სოლიდარობის“ ისტორიიდან)	285
კედელი თავისუფლების წინააღმდეგ (ბერლინის კედლის დაცემის 20 წლისთავთან დაკავშირებით)	299
მეამბოხე (ვლადიმირ ბუკოვსკი)	311